

Estimate 38

A. 30

---

8 L¹⁰

INSTITUTIONES
JURIS NATURÆ,
ET GENTIUM
SECUNDUM CATHOLICA PRINCIPIA,
JOANNIS BAPTISTÆ
ALMICI.

---

*Nihil tam præclarum, hominique conveniens est,
quam erudire homines ad justitiam.*

Lactant. Instit. Divin. Lib. 6. cap. 2.

MATRITI: MDCCLXXXIX.
EX TYPOGRAPHIA BENEDICTI CANO.
SUPERIORUM APPROBATIONE.

INSTITUTIONES
JURIS NATURALIS
ET GENTIUM
SECUNDUM CATHOLICAM PRINCIPALIA
JOHANNIS BAPTISTAE
ALMICI

*Expedit plures libros à pluribus fieri. . . . etiam de
quæstionibus iisdem, ut ad plurimos res ipsa per-
veniat, ad alios sic, ad alios autem sic.*

S. August. l. 1. de Trinit. cap. 3.

INDEX CAPITUM.

PROCEMIUM.

Pag. I.

LIBER PRIMUS.

JUS NATURÆ.

- Cap. I. *De essentia, ac constitutione Juris naturalis, & gentium, & de ejus Auctore.* 13.
- Cap. II. *De actionum humanarum natura, & origine.* 20.
- Cap. III. *De norma actionum humanarum, veroque Juris naturalis demonstrandi modo, & principio.* 28.
- Cap. IV. *De applicatione hujus normæ ad actiones, & de earum differentia, & valore.* 38.
- Cap. V. *De officiis hominis erga Deum.* 46.
- Cap. VI. *De officiis hominis erga seipsum.* 53.
- Cap. VII. *De officiis erga alios absolutis, & speciatim de nemine ledendo.* 65.
- Cap. VIII. *De officiis erga alios imperfectis.* 77.
- Cap. IX. *De officiis hypotheticis, & primo circa dominii acquisitionem originariam.* 84.
- Cap. X. *De derivativis dominii acquisitionibus, quæ vivo priore domino fiunt.* 102.
- Cap. XI. *De derivativis acquisitionibus per successionem ex dispositione defuncti, & ab intestato.* 111.
- Cap. XII. *De juribus, ac officiis, quæ ex dominio oriuntur.* 119.
- Cap. XIII. *De commercio rerum in dominio constitutarum, id est, de contractibus.* 127.
- Cap. XIV. *De pactis.* 166.
- Cap. XV. *Quibus modis obligationes ex contractibus, pactisque resolvuntur.* 179.

LIBER SECUNDUS.

JUS GENTIUM.

- Cap. I. *De statu hominum naturali, & sociali, & de eorum differentia, ac distinctione.* 188.
- Cap. II. *De societate conjugali, & de officiis in ea observandis.* 205.
- Cap. III. *De societate liberorum, & parentum, & de eorum respectivis officiis.* 228.
- Cap. IV. *De societate herili, ac de officiis in ea observandis.* 244.
- Cap. V. *De societate composita, quam familiam appellamus, & de officiis in illa adimplendis.* 255.
- Cap. VI. *De societatis civilis origine, & forma, & constitutione.* 260.
- Cap. VII. *De summa potestate, ejusdemque justis limitibus, & de modis eam acquirendi.* 284.
- Cap. VIII. *De juribus majestatis immanentibus, & de justo eorum exercitio.* 301.
- Cap. IX. *De juribus majestatis transeuntibus, ac speciatim de bello.* 339.
- Cap. X. *De foederibus, aliisque tractatibus Populorum.* 361.
- Cap. XI. *De legatis, & internunciis.* 378.
- Cap. XII. *De civium officiis, & de eorum differentia ac duratione.* 388.

P R O Æ M I U M.

I. **S**upervacaneum, ac inutile prorsus aliquibus videbitur, quod post tot clarissimorum Auctorum felices conatus, operaque sane digna cedro, quibus ipsi scientiam Juris naturalis explicarunt, ac veluti de novo crearunt, illustraruntque, nempe Grotii, Pufendorffii, Thomasii, Heineccii, Wolfii, Burlemaquii, aliorumque, ego in scenam prodire audeam homo immortalibus illis viris neque ingenio, neque eruditione ullo modo comparandus. Sed dum mecum ipse ex una parte reputo, in literaria Republica liberum semper cuique propemodum fuisse, mentis suæ cogitationes expromere (1); atque insuper ex altera non admodum difficile esse aliorum inventis addere: obtreptantium, vel invidentium illorum dictis posthabitis, neglectisque, præfidenter, ac animose imbecillitas mea quoque hoc idem argumentum retractandum suscipit (2).

Ad quod sane opus me maxime impulit consideratio illa etiam, quia nondum adhuc viderim institutiones secundum principia catholica, quæ ad omnes partes Juris naturalis, & gentium se extenderent (3). Nam cum hujusce scientiæ præcipui Auctores protestantes, & acatholici ardentissimi fuerint, hi nunquam occasionem reliquerunt in

(1) Qui ante nos ista moverunt, non domini nostri, sed duces sunt. Veritas omnibus patet, nondum est occupata: multum ex illa etiam futuris relictum est. *Sen. Ep. 33.*

(2) Agamus bonum patrem familiæ: faciamus ampliora, quæ accepimus. Major ista hæreditas à me ad posteros transeat. Multum adhuc restat operis, multumque restabit: nec ulli nato post mille sæcula præcluditur occasio aliquid adhuc adjiciendi. *Sen. Ep. 64.*

(3) Habemus P. Schuvartii tractatum Juris naturæ, & gentium, in quo sane Protestantes hujusce scientiæ auctores cavillose nimis etiam, ac impolito, & imperioso modo censurat, ac mordet. At quam ipse Schuvartius censura dignus sit, ac mancus in suo opere, omnes, qui huic scientiæ dant operam, sciunt, ac recognoscunt. *Vide Memor. Valvasens. mensis Novembris 1757; & meum Pufendorff. in Præfatione §. 15.*

eorum libros præjudicia, erroresque suæ religionis introdu-
cendi. Unde nimis lubricum, ac periculosum fit, ipsorum
scripta in manibus Catholicorum juvenum ponere, qui in-
experti, incautique omnia, quæ legunt, absque ulla di-
stinctione oculis prope clausis ebibere solent. Huic ergo pe-
riculo præcipue obviam ire volui hisce meis institutionibus:
quæ profecto, quamvis multis aliis imperfectionibus ni-
miùm fortasse scatere poterunt, quas aut incuria sudit, aut
parum cavit humana natura; quod vero ad religionem spe-
ctat, non dubito, quin incontaminatæ, & juxta principia
Religionis nostræ Catholicæ accurate universim compositæ
appareant, ac inveniantur.

2. Verum antequam rem aggrediar, pauca quædam
de origine, ac essentia Juris naturæ, ejusque usu, &
præceptis præmittenda duco, quæ tamquam præliminaria
hujusce scientiæ introductioni mirifice inservient.

Jus naturæ lex æterna, immutabilis, & constans actio-
num nostrarum regula est, ad cujus normam nos con-
formare debemus. Oportet enim, humanas actiones non
brutorum physico, & sensibili impulsu, sed rationis, ac
sapientiæ dictamine, quo omnes homines pollent (4), di-
rigi, ut ipsi rectum, ac convenientem finem naturæ suæ (5),
nempe ejusdemmet bonam constitutionem, perfectionem,
ac felicitatem assequantur. Hæc regula adeo alte hominum
menti inscripta est, ut nunquam deleatur.

Inter doctos porro magna concertatione animorum dis-
putatur de modo, quo homines hujusce regulæ ideam,
notitiamque adipiscantur. Nam alii, omnium rerum ideas
nobis esse innatas: alii, ope naturalium facultatum eas
sensim, crescentibus annis, esse à mente nostra acquisitas,

(4) Optime Quintilianus: *Quippe id est homini naturale: ac
sicut aves ad volatum, equi ad cursum, ad sævitiam feræ gi-
gnuntur; ita nobis propria est mentis ratio, ac solertia. Instit.
orat. l. 1. c. 1.*

(5) Cujuscumque rei conservatio, ac perfectio est ratio, ac
finis ipsiusmet rei existentia.

perceptasque volunt. In qua re si quis diceret, ideam animabus prope eodem modo inesse, ac fructus arboribus, non à veritate forsitan abluderet, atque sic controversia quodammodo componi posset: quandoquidem utraque sententia partem aliquam veri habere videretur. Posteaquam si quæ de arborum fructibus eveniunt, ad ideas spirituum applicentur; facile erit percipere, lumen, facultatemque nostram comparandi, modificandi, componendique ideas similem propemodum effectum illi ipsi in mentes nostras producere, qui à cultura in arbores venit. Et enim fructus arborum neque sol, neque tellus, neque pluvix, neque manus agricolæ proprie formant, quamquam aliquid ad augmentum, vel ad compositionem, ad vitium, vel ad perfectionem eorum conferre queant. Clarum enim ratione, ac experientia liquet, illos fructus in ipso semine esse, ex quo tandem per culturam sub multiplici forma sese evolvunt, prodeuntque. Id quod etiam de hominum mentis primis notitiis pronuntiandum existimo: cum nec objecta, nec sensus, nec affectus animæ, nec aliorum verba, vel signa, aut nil aliud præcipue eas efficiant: siquidem soli Deo potentia quidquam creandi de nihilo competit (6). Omnia ergo hæc excitare, promovere, componere, ac variis modificare modis ideas posse, utpote & de seminibus per culturam accidere solet, concedo: de novo eas omnino conficere, ac procreare, nego (7). Quæ profecto consideratio summo Philosopho Malebranchio ad causas occasionales confugiendi rationem præbuit.

Cæterum sint ideæ nobiscum natæ, sint lumine naturali prolatae, vel à mente nostra ope sensuum externorum conformatae, ac depromptæ, ut placuit Lockio: in quacumque

(6) Vide Auctorem celebris oper. *De Actione Dei*. P. 1. c. 3.

(7) Motio enim sensuum, imaginationis, affectuum dat causam impressioni, eamque excitat, à qua idea prorsus informatur, & constat. Semina ergo, ut ita dicam, impressionum, idearumque in mente reposita stant, quæ à motionibus antedictis concitata, ac reclusa ab ipsa mente postea percipiuntur.

que hypothesi hæ concipiuntur, metaphysicarum, moraliumque veritatum habemus demonstrationes omni exceptione majores. Nam rerum convenientia cum ipsis notionibus animæ ex earum essentia ita patefacta, ac firmata est, ut nemo sana mente præditus de ea dubitare poterit unquam. Et revera nemo dubia mente pendet, an temperantia, prudentiaque animæ rationali convenient, necne, cum ex ipsarum virtutum, animæque essentiæ notionibus, illas ad hanc præservandam, dirigendam, perficiendamque conferre liquido constet (8).

3. Juris naturæ origo à voluntate Dei, quæ ideas mentis suæ, sapientia æterna duce, in actum produxit, creando hominem intelligentia, ac ratione (9) præditum, cujus ope ipse

(8) Atque hoc in loco adnotandum existimo, nihil ad Juris naturalis certitudinem, uti aliqui putant, declamantque, officere id, quod incertum quodammodo sit hujusce Juris demonstrandi principium, eo quia quot Auctores fere sint, qui eum tractant, tot propemodum etiam ejusdem fundamentales propositiones, ac principia prolata esse videantur. Nam cum naturæ nostræ, à qua hoc Jus derivatur, atque promanat, tam variæ sint essentielles qualitates, facultates, affectus, & relationes: nil mirum, si unus earum aliquam, alius aliam proprietatem tanquam medium ipsiusmet Juris demonstrandi accipiat, ac seligat. Verum hac de causa nil certitudinis huic scientiæ detrahatur, eodem sane modo, quo nihilominus infallibilis, ac inconcussa existentia Dei reputatur, quamvis tam variis, atque innumeris probationibus, petitis à rerum creatarum universitate, ineluctabiliter ostendatur, ac comprobetur. Nos vero tamen, ut prorsus hunc declinemus objectum, Jus naturæ à tota prope hominis natura considerata in relationem Dei, suiipsius, ac aliorum hominum, deducimus. Hisce enim tribus relationibus omnis actionum humanarum ambitus, atque complexio continetur, ad quas conformandas, dirigendasque idem Jus naturæ unice tantum colimat, ac tendit. *Vide infra l. 1. c. 3. §. 5.*

(9) Mens enim contemplando essentiam naturæ nostræ ea, quæ ipsi conferunt, vel disconveniunt, comprehendit, ac colligit. Hæc ratio dicitur. *Homo enim, uti optime Cicero, quoniam rationis est particeps, consequentia cernit, principia, & causas rerum videt, earumque progressus, & quasi antecessiones non ignorat, similitudines comparat, & rebus præsentibus adjungit, at-*
que

ipse per contemplationem propriæ naturæ jura sibi competentia cum respectivis obligationibus recognoscit, est reputanda. Quoniam infinitæ ejusdem sapientiæ est, ut rerum omnium essentia, ac qualitates seu physicis, seu moralibus superstructæ sint regulis (10), quarum adminiculo, ac directione ad finem, cui destinantur, inserviant. Unde sane patet, facile conciliari posse clarissimorum Pufendorffii, & Leibnitii sententias. Primus enim Jus naturale tanquam divinam institutionem agnoscit, at non arbitrariam, & absolutam, sed naturæ humanæ convenientem, ac relativam & hujusce creationis tempore factam. Secundus vero originem Juris naturæ ab ideis mentis Divinæ repetit, quæ cum omnia possibile complectatur, etiam naturam justæ, ac injustæ per convenientiam, vel inconvenientiam suarum idearum fundat, ac concipit. Quippe logomachiam manifestam in tantorum virorum disputatione inesse apparet. Nam Leibnitius considerat hanc legem in ideis infinitæ Sapientiæ Dei existentem ante naturæ humanæ creationem; Pufendorffius autem legem ipsam contemplatur tantum in relationem humanæ naturæ, ita ut necessario ea hominis productionem per divinam institutionem consequatur. Ideo non negat Pufendorffius, legem naturæ pendere ab ideis Dei, qui omnia possibile entia usque ab æternitate sua mente infinita comprehendit, ac percipit; sed ab hac consideratione desciscit, deflectitque, utpote suo scopo omnino inutili, ac supervacua.

At satis hinc constat, quam longe à vero aberrent

il-
que annectit futuras, facile totius vitæ cursum videt, ad eumque regendum præparat res necessarias. De Officiis l. 1. c. 5.

Quandoquidem ergo Deus auctor noster hanc prævidentem, ac directricem facultatem in nobis creavit, ac posuit, absque cujus norma omnino cæcutimus, & ruimus in malum, quod est tam contrarium, inimicumque naturæ nostræ: necessario venit, Deum velle, ac præcipere, ut nos hanc facultatem sequamur, & juxta eam ut nos conformemus, ac disponamus.

(10) Hinc Plutarchus in tractatu, *Quod Principem oportet esse Philosophum*, vocavit legem reginam omnium.

illi (11), qui essentiam obligationis à lege naturæ derivantes, in ejusdem præscriptorum conformitate cum rationali natura constituunt. Nam conformitas hæc per convenientiam, decorem, & utilitatem suadere, ac speculative movere voluntatem nostram poterit, obligare autem proprie nunquam. Obligatio enim naturalis necessario voluntatem supremi Entis involvit, qui utpote Creator noster, ac Dominus æque per rerum naturam, & rationem, ac per revelationem demonstrare, velle, ac imponere potest, ut actus internos, ac externos voluntatis nostræ ad certam normam referamus, ac conformemus.

Ex dictis facile etiam colligi potest, Jus naturæ solis hominibus pertinere, siquidem ad ipsos tantum tamquam ratione præditos illud dirigitur. Ideo male Ulpianus ipsum Jus definit, quod natura omnia animalia docuit (12). Neque enim maris, & fœminæ conjunctio animalium brutorum, quæ in exemplum adducit, aliquid commune habet cum matrimonio hominum, cum sit mera physica motio tantummodo ab instinctu dependens (13), minime capax moralibus regulis, uti est illa hominum, quæ sub matrimonii nomine venit.

4. Hisce breviter præmissis de essentia, ac origine Juris naturæ, proximum est, ut & de ejusdem præceptis, & usu pauca adnotemus. Motus humanæ voluntatis, qui soli (14) sub imperio rationis, ac Juris naturæ sunt, actiones dicuntur. Hæ autem actiones tria respiciunt objecta, Deum, seipsum, ac alios homines (15). Hinc omnia officia

(11) Scilicet Grotius, Leibnitijs, Burlemaquius, Wolfius.

(12) *Dig. de Just. & Jure l. 1.*

(13) Sunt enim hi rationis, & orationis expertes, unde ab eorum natura tam longe absumus. *Cic. de Offic. l. 1. c. 19.*

(14) Utpote liberi.

(15) Extra hæc tria, nil aliud actionum humanarum adest objectum..... Τρεῖς σχέσεις, ἢ μὲν πρὸς τὸ ἄτιον τὸ περικείμενον, ἢ δὲ πρὸς τὴν θεῖαν αἰτίαν, ἢ δὲ πρὸς τῆς συμβιγντας. Tres relationes habemus, unam cum causa, à qua movemur, aliam cum divina causa, tertiam cum quibus convivimus. *Marc. Antonin. l. 8. §. 24.*

cia ab ipso Jure præscripta ad hæc tria objecta referuntur. Priora igitur, nempe quæ ad Deum spectant, religionem naturalem constituunt, quæ duobus articulis potissimum pendet, ac conformatur (16). Primus horum veram Numinis, ejusque attributorum notionem continet: secundus eorundem attributorum practicam demonstrationem, nimirum cultum ipsiusmet Dei, & præcepta suæ legis æternæ comprehendit.

Notio Dei ex characteribus Divinæ potentia, sapientia, bonitatis, quæ in mundo apparent, procedit. Nam non est dubium, quin omnia, quæ in hoc terrarum orbe sub oculos cadunt, ortum ducant à quodam principio æterno, independente. Aliter enim dicere oporteret, creatum quidquam, & quod in se minime tenet existendi principium, absque causa ex seipso ab æterno consistere. Id quod omnino contradictorium, atque adversum rationis lumini foret. Ideoque ab omnibus hominibus recepta sententia illa est, ut ex astorum cursus, ex animalium, plantarumque regulatæ, ac ineffabilis œconomia, atque ex aliorum hujusce universi phænomenorum, horumque omnium ad invicem harmonia, ac concentus contemplatione, necessaria consequentia Deum esse æternum, omnipotentem, sapientissimum, & omnium Conditorem, ac Dominum, concludatur (17).

Hæc vero notitia ab universitate rerum erumpens, deinceps in nos excitat ipsiusmet Dei cultum, qui admiratione, humilique dependentia, gratitudine, confidentia, suorumque præceptorum exacta observantia absolvitur (18).

Ad

(16) Ita Lactantius *Instit. Christ. l. 3. c. 30.* admonet: *Omnis religio, ac sapientia hominis in hoc est, ut Deum cognoscat, & colat: scientia præcedit, cultus sequitur, quia prius est Deum scire, consequens colere.*

(17) Optime Cicero: *Mentem solutam quamdam, & liberam, segregatam ab omni concretionem mortali, omnia sentientem, creantem, & moventem, ipsamque præditam motu sempiterno.* *Tuscul. Quæst. I.*

(18) Cultum Deorum esse optimum, eundemque castissimum, atque sanctissimum, ut eos semper pura, integra, incorrupta & mente, & voce venereris. *Cic. de Nat. Deor. 2.*

Ad hunc cultum internum etiam externum cultum accedere opus est : qui ex laudibus ubique dicendis de ejusmodi Numine, ex operibus exterioribus venerationis, reverentiæ, subjectionis, ac obedientiæ ejusdem legis constat (19). Ergo hominibus omnia hæc religiosa officia exequenda à Jure naturæ præscribuntur. E contra, quæ ipsis adversantur, nimirum iniquæ, impiæque opiniones de Deo, blasphemiæ, perjuria, superstitionis actus, pravæque omnes actiones, quæ Dei legi repugnant, ab eodem Jure naturæ severe vetantur.

5. Sequuntur hominis officia erga seipsum, quæ hoc generali præcepto possunt comprehendì. Homo dignitati, destinationique suæ omnia agere tenetur consentanea. Consentaneum vero destinationi suæ est conservatio, & perfectio suiipsius (20). Ergo ad conservandum, & perficiendum proprium individuum officia hominis erga seipsum intendere debent. Cum igitur homo componatur anima, & corpore, eundem animæ, & corporis præservationi, perfectionique vacare oportebit.

Quod ad animam spectat : posteaquam hæc constat intellectu, ac voluntate, inde sequitur, ut quisque sit obstrictus ad procurandam sibi mentis perspicacitatem, rectamque ipsius constitutionem, nempe facultatem verum à falso, bonum à malo discernendi : utpote & voluntatis perfectionem, quæ in appetitione, & acquisitione boni, malique devitatione consistit. Et quoniam hanc voluntatis functionem, ac munus intervertunt animi affectus pravi, scilicet *passiones* ; adeoque ab iis tanquam à scopulo homines se præcavere par est. Neque decet ab homine ratione prædito indiscriminatim qualecumque bonum appeti,

ac

(19) Juxta patrios ritus, qui nunquam sunt contumaciter repudiandi. *Cic. ibidem.*

(20) Nam si homo naturæ instinctu, ac rationis dictamine ad suiipsius conservationem, augmentumque propendit, ac trahitur : perspicuum est, hominem ipsum per naturam ad hoc suo ab Auctore destinari, ac præponi.

ac inquiri, sed ex pluribus bonis præstantius, magisque necessarium. Quare cum bonâ animæ sint præstantiora, quam quæ corpus respiciunt; illa ad hæc erunt semper præferenda (21). Et cum vita animam & corpus complectatur; idcirco hujusce salus, ac conservatio præponenda erit ad omne aliud officium, quod Deo auctori nostro non referatur. Quippe quia quæ Deum concernunt officia, ante omnia alia ut recolantur fas est.

6. Verumtamen homo non sibi soli, sed aliorum hominum quoque causa natus est, cum quibus perfecta naturæ æqualitate potitur. Et cum æqualitas naturæ æqualia etiam officia exigat; inde colligimus, hominem alios homines non minus, quam seipsum benevolentia prosequi debere (22). Porro ex hac benevolentia, qua homines mutuo inter sese complecti obstringuntur, nascitur societas, quæ nullo modo sustineri potest, nisi unusquisque Evangelicam sententiam adimpleat, nimirum quod sibi non vult fieri, ne faciat alteri (23).

Ex dictis ergo hoc universale axioma deducimus: Quæcumque ad humanæ societatis, totiusque generis humani salutem, commodum, & perfectionem conferunt, Jure naturali præcipiuntur: omniaque ex adverso, quæ ad ejus interitum, & corruptionem tendunt, eodem Jure vetantur. Ab hac generali propositione, cujus evidentiam nemo negabit, necessario consequitur, quomodocumque inspiciamus hominem, sive in statu naturali, sive in statu civili, sequentes ei Jure naturæ præcipi virtutes, absque quarum exercitio humana benevolentia, ac consociatio concipi nequit, nempe probitatem, veracitatem, fidelitatem, justitiam, atque indigentibus aliis auxilium, subsidiumque, quæ sunt profecto hominum societatis, commercii-

(21) Officia, quæ corpus concernunt, quisque sentit, esse, eum sanum servari, & suis functionibus recte disponi. Unde omnia, quæ huic fini officere possunt, vitari debent. *Nam hujusce fulcris animus sustinetur. Plin. Epist. 1. l. 1.*

(22) Alteri vivas oportet, si vis tibi vivere. *Seneca Epist. 48.*

(23) *Matth. vii. 12.*

que fulcimen, ac condimentum: his vero contraria vitia eodem Jure rigore inhiberi, scilicet mendacium, malitiam, dolum, furtum, perfidiam, invidiam, ebrietatem, injuriam, scortationem, incestum, divortium, aliaque, quæ si ab omnibus patrentur, totius humani generis procul dubio oriretur interitus.

7. Præterea cum hominis dignitas, ac excellentia, ipsiusque rationis essentia in eo consistat, quod objecta omnia, quæ illum undique circumdant, non brutorum instar sensibili perceptione tantum, sed notione intelligibili cognoscit, cujus adminiculo rerum convenientiam, ac perfectionem, & scopum, finemque objectorum, suarumque actionum ad invicem, si lubet, discernit, ac comparat; & cum nulla humana societas daretur, nisi in ea inessent variæ hominum relationes, vel status morales, qui ipsorum destinationi conducere: hinc venit sane, ut homines præluente ratione varios status, & constitutiones introducere voluerint, ex quibus generis humani conservationem, perfectionemque promanare, nemo, uti mihi videtur, inficias ibit. Hi vero status sunt conjugium, familia, respublica. Absque enim conjugio commoda humani generis propagatio, absque familia illius perfecta educatio, absque republica ipsius firma pax, & tranquillitas consistere nequit. Hic advertere convenit, nos sub nomine reipublicæ non tam Aristocratiam, quam Democratiam, & Monarchiam intelligere, quæ quidem omnes sunt recti regiminis species.

Verum hæ præcitatæ humani generis institutiones sine conventionibus, pactisque minime possent conformari, & subsistere. Ideoque pacta, ac conventiones, eorumque executionem, ac observantiam à Jure naturæ necessario præscribi oportet (24). Unde postea processerunt etiam contractus, commerciaque, à quibus solis prope omnis hu-

(24) Hinc concipi licet, quam male Auctor operis delictorum, ac penarum omnes leges politicas ad solas conventiones omnino independentes à Jure naturæ reducat. Id quod ipsum Auctorem perpetuo in transversum agit per totum opus.

mana vita socialis, & politica constat, ac pendet.

Ex his quoque licet arguere, statum benevolentia, societatis, commercii, ac pacis statum naturalem hominum esse; à quo propemodum eorum conservatio, ac bona, & commoda constitutio promanat (25); atque adeo omnino à vero aberrare Hobbesium, qui vult, hostilem animum, concertationem, bellumque ad invicem hominibus esse à natura prope insitum, atque suasum.

Hæc pauca de origine, & præceptis Juris naturæ sint adnotata, ac præmissa, ne lector omnino imparatus, ac novus ad ejusmodi studium accedat. Nunc reliquum est, ut & de ordine à nobis hoc in opere servato unum verbum faciamus. Usus ergo sum methodo neque sicca nimis, ac mathematica, neque dissoluta, atque incomposita, sed naturali, & perspicua, quam legentibus commodissimam, huicque scientiæ aptam, ac convenientem esse censi (26). Illud præcipue studui, ut omnia præcepta ex claris definitionibus, desumptisque inde axiomatibus deducerem, eaque stilo non ornato, aut multis eloquentiæ luminibus distincto, quem hujusmodi tractatus prorsus respuunt, sed puro tamen, quantum insufficientiæ meæ possibile fuit, ac pellucido exponerem. Pæne omnia confirmavi antiquorum, vel modernorum illustrium virorum scriptis, atque sententiis, ut quod meis dictis deficeret robur, ex eorum auctoritate mutuarem. Distinxi opus in duas partes: quarum prima versat circa Jus naturæ, quod singulos respicit homines in statu naturali, nempe extra quascumque societates ab ipsis hominibus introductas positos: alia autem tractat de Jure gentium, scilicet de iis juribus, ac obligationibus,

(25) Recte Cicero de Amicitia: *Si enim exemeris ex natura rerum benevolentia conjunctionem, nec domus ulla, nec urbs stare poterit, nec agri quidem cultus permanebit.*

(26) Scite Quintilianus: *Nam plerumque nudæ illæ artes nimis subtilitatis affectatione frangunt, atque concidunt mentem, & omnem succum ingenii bibunt, & ossa detegunt; quæ ut esse, & astringi nervis suis debent, sic corpore operienda sunt. Instit. orat. l. 1. proœm.*

bus, quæ à societate matrimoniali, familiari, ac præsertim civili, dependent. Nam quamvis Jus gentium sit idem Jus naturæ hisce societatibus, hominibusque in eis constitutis applicatum; nihilominus cum hæ ipsæ societates proprietates, ac respectus diversos prope habeant ab illis hominum singulorum in statu naturæ viventium (27), operæ pretium fuit, utraque Jura cum relativis officiis sejuncta tractatione describere.

Tandem nil aliud superest, nisi ut candide fatear, me multa ab Heineccio, quem sequor plerumque, multa à Pufendorffio, aliqua à Grotio, Thomasio, Buddeo, Wolfio, Vattel, Burlemaquio, Montesquiu, aliisque in meum derivasse usum (28), at illo modo profecto, quò eorum nulli me mancipem, ac serviam. Immo vero ab hisce tam illustribus viris non raro dissentire audeo (29): hoc tamen semper facere soleo tali, ac tanta animi moderatione, & temperantia, uti nec eorundem virorum merito, & doctrina, nec mea propemodum ingenii tenuitate unquam oblivisci videar. Habes, optime Lector, quæ consideranda duxi ad tuam, meamque rationem. Vale.

(27) Vide Wolfium in sua præfat. Juris gentium, ubi sapienter advertit: *Quod nationes sunt persone morales, que in natura, ac essentia necessarie differunt ab individuis physicis, scilicet ab hominibus, qui eas componunt. Itaque cum volumus Jus naturæ applicare hisce personis moralibus, fas est, ut hoc aliquam commutationem capiat novo subjectui relativam, ac convenientem.* Vide etiam Vattel in præfat. sui Juris gentium.

(28) Sicut ipse plurium in unum confero inventa, ubicumque ingenio non erit locus, curæ testimonio meruisse contentus. *Quintil. Instit. orat. l. 3. c. 1.*

(29) Non enim post tot, ac tantos scriptores pigebit meam quibusdam locis posuisse sententiam. Neque enim me cujusquam sectæ velut quadam superstitione imbutus addixi. *Quintilianus ubi supra in fine.*

I N S T I T U T I O N E S
J U R I S N A T U R Æ , E T G E N T I U M
 SECUNDUM CATHOLICA PRINCIPIA:
L I B E R P R I M U S .

JUS NATURÆ.

CAPUT PRIMUM

*De essentia, ac constitutione Juris naturæ, & gentium,
& de ejus Auctore.*

I Jus à Jussu, sive præscripto dictum est, justum à Jure (1). Natura vero est constitutio, sive essentia cujusque rei (2). Unde quod justum constitutio, ac essentia

no-

(1) Optime Wesembecius advertit, *De Justitia, & Jure Patrat. in Pandectis, Tit. 1. Jus ex Jure, quod cuique quatenus suum est, tribuit, trahere nomen scribitur, à Jure justum, justitiam à justo.*

(2) Nos enim nolimus præterire definitionem naturæ, cum de Jure naturæ tractare debemus. Id quod minime faciunt Auctores hujusce scientiæ censurabili sane negligentia, sicuti acer Auctor dubiorum Juris naturæ c. 8. §. 23. accurate advertit. Nam, ut equidem sapienter monet Cicero *de Fin. bonor. l. 3. c. 22. non potest quisquam de Jure naturæ, de bonis, & malis vere judicare, nisi omni cognita ratione naturæ. Et cum, uti ipse postea subjungit l. 5. c. 9. diversæ sint rerum naturæ: ut aliud equo sit natura, aliud bovi, aliud homini, una tamen comprehensione licet omnia complecti, nec dubitemque dicere, omnem naturam esse conservatricem sui, idque habere propositum quasi finem, & extremum, se ut custodiat quam in optimo sui generis statu. Quod profecto componit constitutionem cujusque rei, nempe illud, per quod existit. Ideoque hominis naturam, id quod constitutionem, ac essentiam suam format, definivimus.*

nostra indicat, Jus naturæ significat (3).

Homo autem constituitur, & componitur corpore, & animo. Corpus machinale est, ac omnino ab animo dependens, ac determinatum: ideoque animus tantum determinatione, ac directione Juris erit capax (4). Animus vero passione, atque actione exerit se. At passio ab eo proprie non dependet, nisi in quantum ab actione proficiscitur, ipsaque participat. Ergo actiones tantum animi Jus naturæ intendere, ac conformare oportet, uti melius postea videbimus (5). Quare concludamus, Jus naturæ ad bonas actiones, & convenientes naturæ, ac justas hominibus aperiendas tendere; malasque, sive contemplationem naturæ, constitutionisque nostræ per rationem factam (6) hoc indicare, quod nostram felicitatem format; nam hæc tota à recto actionum nostrarum usu pendet, atque producitur (7).

Actio bona illa dicitur, quæ confert ad conservationem, & perfectionem nostram, mala è contra, quæ ad destructionem nostram tendit, juxta boni, malique definitionem. Nam bonum est, quod rem conservat, ac perficit: adeoque si ad hominem id refertur, bonum illi erit, quidquid hominem conservat, ac perficit; malum, quod eundem destruit, ac deteriore reddit. Si ergo malum repugnat naturæ nostræ, & essentiali, adeoque destruit tò esse, vocatur *Physicum*: sin repugnat voluntati Dei, & destruit tò bene esse, *Morale* dicitur (8). Quæ divisio etiam ad bonum pertinet.

II. Cum ergo voluntatis humanæ ea sit indoles, ut semper

(3) *Natura enim Juris, inquit Cicero, explicata est nobis eaque ab hominis repetenda natura. De leg. l. 1. c. 5.*

(4) *Ab animo tuo quidquid agitur, id agitur à te: nam corpus tuum quasi vas est, & receptaculum animi. Cic. Tusc. quæst. l. 1.*

(5) *Cap. seq. §. 2.*

(6) *Quæ est præcipua interna nostra facultas.*

(7) *Vide Discurs. proœmial. mei Pufend. P. 1. c. 1. §. 5.*

(8) *Vide meum Pufend. l. 1. c. 4. §. 4. n. 25. & Heinec. Elem. philos. moral. §. 29.*

per appetat bonum, suamque conservationem: hinc est, ut fieri non possit, quin homo semper actiones edere velit, quæ ad suam conservationem, perfectionemque conferunt, & abhorrere contraria. At quia bonum, ac malum æque apparens, ac verum esse potest, & unum pro alio ut accipiatur accidit crebro: inde facile nascitur quoque, ut tam sæpe agamus decepti ex apparentia boni, & ignorantia mali.

Quisque insuper sentit, & experitur, hominem instructum esse facultate ex duobus possibilibus eligendi, adeoque bene, vel male agendi. Hæc autem facultas libertas vocatur: ideo liberas actiones bonas, & malas in nobis dari concedendum est. Cum ergo omnia, quæ à tramite deflectere, ac viam rectam tenere possunt, indigeant norma, juxta quam dirigantur: consequens est, ut actiones humanæ liberæ ad normam quamdam sint componendæ, ad hoc ut rectæ, justæ, ac bonæ evadant, ac ad destinationem nostram inserviant.

III. Per normam hic intelligimus evidens, rectum, ac certum boni, mali que criterium à mente, & ratione indicatum (9). At norma hæc parum utilitatis attulerit homini, nisi ita sit comparata, ut argumento, ac motivo aliquo, quod vocant, impellatur voluntas ad illam adhibendam, sequendamque. Aliter enim homo bene sæpe abutendo sua libertate, neque rationi obsequendo, suasque determinationes præcipitando, apparens bonum pro vero, malum pro bono nimis frequenter accipiet, uti jam supra diximus.

Argumentum vero, motivumque hoc in alio non potest consistere, nisi in entis cujusdam, cujus imperium agnoscimus, præcipientis, prohibentisque sub comminatione pœnæ actiones aliquas, voluntate. Nam nisi qui habet imperium; non potest sub pœna, ac præmio aliquid jubere, aut ve-

ta-

(9) Aliter enim hæc norma minime esset à natura nostra dependens, ac resultans, de qua agere intendimus, posteaquam in nos præter mentem nil aliud cognoscendi principium adest. *Vide cap. seq.*

tare (10). Hoc igitur motivum, vel proprie nexūs actionum cum eodem motivo ab ente superiore derivante obligatio vocatur (11). Itaque voluntas hujus supremi entis est fundamentum obligationis, cujus correlatum est semper Jus, sive facultas ejusdem obligationis executionem exigendi, quæ vel residet tantum essentialiter in illud ens supremum ejusdem Auctorem, vel ab eo communicatur hominibus etiam juxta ipsorum naturæ indigentiam, cui unice dirigitur.

Cum ergo superius istud ens aliquas actiones committat, prohibeatque sub comminatione pœnæ, vel præmii, alias absque hac comminatione relinquat, sed tantum eas per honestatem, ac convenientiam, ut pote non absolute necessarias profecto ad hominis conservationem, perfectionemque promovendam, præcipiat. Ideo prima obligatio perfecta dicitur, alia imperfecta. Voluntas autem superioris actiones aliquas sub comminatione pœnæ prohibentis, ordinantisque, dicitur lex: complexio harum vocatur etiam Jus, sive à jubendo dictum, sive ab eo verò, quod complectatur Jus, sive quod justum est.

IV. Ens hoc superius nullum aliud esse potest, nisi illud, à quo creatio, existentia, ac conservatio nostra procedit, & pendet, cujus imperium, ac dominationem absolutam agnoscere debemus. Ens istud est DEUS Optim. Maxim. Ergo hic Auctor solus Juris hujus erit, quod universo generi humano pro norma esse oportere diximus.

Ex

(10) *Vide lib. seq. c. 8. §. 9.*

(11) Ex hisce quisque potest percipere, male ab Heineccio, Wolfio, ac Burlemaquio obligationem distingui in internam, ac externam. Quarum primam à ratione, ac bonitate, vel pravitate actus provenientiem dicunt, ad differentiam alterius ab entis cujusdam, cujus imperium agnoscimus, voluntate dependentis. Nam nec ratio, nec bonitas, aut pravitas male supposita essentialis actionis unquam in nos obligationem producere potest, quæ sit hæc interna, aut externa, semper ab aliquo motivo pœnali derivante à quodam ente imperante procedere debet. *Vide c. 4. §. 11.*

Ex usque adhuc expositis colligi potest, nos querere Jus universis hominibus traditum tamquam normam liberarum actionum, unde consequi opus est, ut illud toto generi humano innotescere debeat. Verum cum omne id, quod innotescit toto generi humano, vel per revelationem, vel per rationem manifestetur (12); consequens est, uno, aut alio modo normam, de qua agitur, innotuisse. Cum talis autem revelatio omnibus hominibus cognita nec extiterit, nec extet hodie, ergo per rationem dicendum Jus naturæ generi humano patefieri. Quæ ratio cum sit naturæ humanæ inseparabilis, ac ipsius pars nobilior, ideo hoc Jus per naturam innotescere dicitur.

V. Quare licet conjicere, Jus naturæ esse complexiōnem ordinationum, legumque à Deo generi humano per rectam rationem, sive per contemplationem naturæ ope rationis factam promulgatarum (13). Si vero illud tamquam scientiam considerare velis, jurisprudentia hujusmodi naturalis erit habitus practicus voluntatem Supremi Legislatoris ex recta ratione per naturæ nostræ contemplationem cognoscendi, applicandique quibusve speciebus, actionibusque obvenientibus (14). Quæ quia in Jure à Deo profecto versatur, ideo jurisprudentia Divina etiam cum Thomasio dici potest. Præterea cum hoc Jus sit complexio legum: inde venit, ut omnia, quæ in leges cadunt, in Jus naturæ cadere debeant, veluti vetare, permittere, punire. Quin colligimus ex eodem, hoc dividi recte in permissivum, quod Jus nobis dat ad agendum: in præceptivum, quod ad certas

(12) Extra duo hæc, nil aliud superest cognoscendi medium. Nam aut per nos, aut per alios omne, quod percipitur, recognoscimus.

(13) Sive pressius dicas: Jus naturæ esse ordinationem divinam per rectam rationem manifestatam in humana natura.

(14) Est quidem vera lex recta ratio naturæ congruens, diffusa in omnes, constans, sempiterna, quæ vocat ad officium jubendo, vetando à fraude deterret. *Cic. de Repp. apud Lact. Inst. Div. l. 6. c. 8.*

tas actiones committendas nos obligat : in prohibitivum, quod ad certas alias actiones omittendas nos obstringit (15). Primum constituit facultatem agendi; alia duo exceptionem formant. Omnia enim permittit libertati hominis Deus, quæ non præcepit, vel prohibuit. Unde licet arguere, Jus oriri ex obligatione, ita ut Jus nullum foret, si nulla esset obligatio. Non enim haberem Jus permissivum ad agendum, nisi obligater ad aliquid aliud agendum, vel non agendum. Nec daretur Jus præceptivum, aut prohibitivum, nisi ad certas actiones patrandas, vel omittendas obstrictus essem. Hinc etiam deduci potest, quod per impossibile si non fuisset Deus, eo quia obligatio naturalis non existeret, neque Jus naturæ daretur (16).

Ex hoc consequitur etiam, recte ab Apostolo (17) hujus Juris notitiam cordibus hominum inscriptam dici; cum hæc complectatur leges per rectam rationem promulgatas; recta autem ratio sit facultas veritates alias ex aliis eliciendi per necessariam concludendi rationem (18), quæ omnibus hominibus insita, dataque est à natura (19).

VI. Hinc patet, Jus naturæ non esse derivandum à sacris Litteris, neque à septem suppositis præceptis Noacho traditis, ut jactant Hebræi (20). Quamvis multa sint in revelatione repetita eorum, quæ à Jure naturæ præscripta sunt,

(15) Vide Volf. *Jus nat. P. 1. §. 50.* Per primum omne conveniens humanæ naturæ agere, neque in hoc à nullo impediri possum. Per secundum ad bonum impellor. Per aliud à pravo retrahor, ac inhibeor.

(16) Vide §. 3. cum nota.

(17) Ad Roman. 11. 15.

(18) Nobis videtur observatio collegisse, & rerum sæpe factarum inter se collatio per analogiam nostro intellectu & honestum, & bonum judicante. *Seneca Epist. 120.*

(19) Vellem attentum Lectorem animadvertere huic rationis definitioni, ut ipsius verbi acceptionem, sensumque, qui in totum Opus diffunditur, semper præsentem habeat.

(20) Vide Selden. de Jure natur. juxta discipl. Hebr. l. 1. c. 1.

sunt, & mira sit consonantia inter hanc, & rationem, quæ nunquam à revelatione dissentire potest, cum amborum fontium regulæ ab eodem Auctore proveniant (21).

Ex supra dictis ostenditur etiam, Jus naturæ esse immutabile, cum recta ratio sit immutabilis etiam Deo, qui eadem rectissima ratio est, nec potest quod non vult, nec vult nisi consentaneum rectæ rationi, quæ semper eadem manet. Utpote exinde recognoscitur etiam facile differentia Juris naturæ à Jure civili. Illud enim universale omnibus hominibus innotescit: hoc tantum Civitatum particularium proprium est: illud est per rectam rationem, hoc viva voce, aut scripturâ promulgatum: illud ad actiones internas, ac externas naturæ humanæ bonas, hoc ad externas tantum, ac indifferentes, in quantum saluti populi cujusque attemperandæ sunt, præcipue pertinet: illud tandem à Deo (22), hoc ab hominibus procedit, ac promulgatur.

Verum est tamen, quod quamvis tantum differat Jus naturæ à Jure civili, nihilominus apprime utilis est illius cognitio ad hoc excolendum, cum multa illius præcepta Jus civile adoptet, novas pœnas injiciat, novas conclusiones deducat, nec Jus civile adversari possit ullo modo præceptis Juris naturæ, immo æquitas naturalis ab eo nunquam sit sejungenda.

Inde postea resultat, male ab Ulpiano hoc Jus defini-ri, quod natura omnia animalia docuit (23), quippe ullum aliud animal præter hominem Jure naturæ participare nequit, cum ille tantum ratione instructus sit, in qua prorsus Jus illud consistit.

VII.

(21) Ipse enim Deus est, qui per sacras Litteras, & per rationis lumen voluntatem suam hominibus profert.

(22) Recte Cicero apud Lact. *Instit. Div. l. 8. c. 6. Nec erit alia lex Romæ, alia Athenis, alia nunc, alia postea, sed & omnes gentes, ac omni tempore una lex continebit, unusque erit communis quasi magister, & imperator Deus ille legis hujus inventor, ac lator.*

(23) *Dig. de Just. & Jure l. 1.*

VII. Cæterum quisque facile percipere potest, Jus naturæ, ac Jus gentium non differre inter se nisi objecto, non regulis, ac principiis; atque adeo hæc ab aliquibus veluti diversa Jura, ac à variis principiis pendentia tractari. Nam cum societates civiles inter sese in statu naturali sint, ac veluti personæ particulares considerentur, uti suo loco videbimus (24): evidens fit, eisdem ipsa Jura competere debere, quæ singularibus personis in statu hujusmodi competunt. Jus naturæ tamen latius patet, cum non omnia præcepta, quæ referuntur particularibus, societatibus applicari possint, sicuti Jura matrimonii, patriæ potestatis. Utpote & aliqua Juris quidem gentium præcepta inapplicabilia sunt particularibus, veluti quæ ex Jure fœderum, legatorum resultant (25).

Ergo opus erit distinguere Jus naturæ à gentium Jure, atque hæc duabus sejunctis tractationibus explicare. Ideo à Jure naturæ incipiamus (26).

CAPUT SECUNDUM.

De actionum humanarum natura, & origine.

I. **C**um ex dictis appareat, Jus naturale ad actiones hominum dirigendas intendere, à quarum recto usu eorum pendet destinatio; adeoque res ipsa exigit, ut de illarum natura, ac essentia paulo accuratius agamus.

Diversos in homine motus, diversasque contingere mutationes, ab ipsa experientia, ac sensatione continua omnes convincimur. Cum vero motus nullus absque sufficienti causa succedere possit: motus ergo hominum aliquam causam vel internam, vel externam habere debent. Motus cujus causa in homine est, actionem dicimus; cujus causa extra eundem

(24) L. 2. c. 1. §. 2.

(25) Vide Vattel in præfat. sui Juris gentium.

(26) Vide præcæmium §. ultim.

dem quærenda est, passionem proprie vocamus (1). Cum autem motus ille, quem actionem nuncupamus, vel in cogitatione consistat, vel in corpore à voluntate producat, atque excitetur; prior actionis internæ, posterior externæ sub nomine venit.

II. Quamvis tamen à nobis ipsis passiones non pendeant, ita ut etiam nobis invitis oriantur; nihilominus aliquando veluti repellere queunt, ac impediri, si instructi simus viribus sufficientibus ad resistendum causæ extra nos positæ, mortuumque hujusmodi in nobis excitaturæ. E contra potest etiam contingere, ut hanc causam adjuvemus extra nos positam, quo valeat cedere tanto facilius motum hunc in nobis: ex quo consequitur, ut passiones aliæ quodammodo dicantur in potestate nostra, aliæ non.

Quare cum Jus naturæ circa actiones hominum liberam verteretur: consequens est, ut illud profecto non dirigat passiones, quæ in potestate nostra proprie non sunt: adeo ut quamquam illud quædam sancire soleat de passionibus, tamquam si revera essent in potestate nostra, non tamen tunc dirigit prorsus passiones, sed actiones liberam, quibus resistere, vel subvenire licet hisce passionibus, ostenditque quid officii nostri sit circa actiones illas vel impediendas, vel adjuvandas; veluti non iram quidem lex potest dirigere, ac coarctare, sed actiones ab ira procedentes (2). Ideoque firmum remaneat, actiones solas præcipue Jus dirigere, ac ordinare.

III.

(1) Hæ enim passiones ab externorum objectorum impressione in mente nostra excitata procedunt. Adeoque sicuti impressio illa à nobis proprie non dependet, neque consecutiva ejusdem impressionis motio animi in origine à nobis pendere potest, quæ quidem passionem revera format, & constituit.

(2) Vel etiam actiones illas, quæ ipsi iræ dant causam. Ira enim est motio illa, quæ ad aspectum mali in nobis intentati excitatur. Hæc motio nullo modo prorsus repellere potest. At contentiones, quæ dant ipsi iræ causam, injurias, concertationes, contumelias, duellaque, quæ ab ipsa ira proveniunt, lex inhibere, ac impedire valet. Hinc Seneca: *Nulli sunt tam feri, & tam sui juris affectus, ut non disciplina perdomentur. De Ira l. 2. c. 12.*

III. Verum quamvis actiones causam in homine habeant, aliæ tamen harum in potestate, & arbitrio nostro sunt sitæ, aliæ ex dispositione quadam mechanica oriuntur, sic ut earum nos conscii non semper simus, nec easdem in potestate nostra habeamus, ut sistolen, & diastolen cordis. Actiones, quarum conscii sumus, & quæ in potestate nostra sunt, humanæ, ac morales; quarum nec conscii, nec arbitri sumus, physicæ, ac naturales dicuntur: quam ob rem illas liberas, has necessarias esse, facile patet. Hinc merito infertur, humanas, & morales actiones tantum à Jure naturæ dirigi, non naturales: nisi quatenus, ut has vel adjuvemus, vel turbemus, in nostra est potestate situm.

Quidquid est in potestate nostra, à voluntate nostra dependet: actiones morales in potestate nostra sunt: ergo actiones morales à voluntate nostra dependent. At cum voluntas nihil decernat nisi excitata ad appetendum, aversandumque ab intellectu: intellectum ergo apparet ad actiones humanas edendas simul concurrere cum voluntate; ac proinde duo esse actionum humanarum principia, nimirum intellectum, ac voluntatem. Intellectus præcedit, voluntas sequitur.

Voluntas est facultas, qua appetimus bonum, malumque aversamur. Intellectus vero est mentis facultas, cujus ope res distincte percipimus, de iisque recte ratiocinamur. Quæ facultas postea, quando circa res non reales versatur, sed ideales tantum, atque à phantasia compositas, imaginationis nomen desumit (3).

IV. Quandoquidem ergo nisi excitata, ac illustrata ab intellectu voluntas nihil possit appetere, ac aversari: consequi oportet, ut neque actionem tamquam justam edere, vel tamquam injustam aversari queat, nisi intellectus eam cum lege comparando, id est ratiocinando, distincte perciperit, justam, injustamque esse (4): atque adeo circa

actio-

(3) Vide Lok. *Essai Philos.* l. 2. c. 21.

(4) Vel saltem hanc potuerit percipere, & talem comparisonem facere. Ideo negligentia, incuriaque non excusat.

actiones morales opus sit intellectus operatione, quæ ratiocinatio dicitur, qua earum justitiam, injustitiamque cognoscimus. Hæc operatio intellectus, sive facultas ratiocinandi de justitia, injustitiaque vocatur conscientia (5).

Justitia, vel injustitiæ actionum nostrarum cum resultat à contemplatione obligationis ex lege ortæ comparatæ ad actionem; quæ mentis nostræ operatio conscientia dicitur: hinc conscientiam comparare inter se oportet legem, & factum, id est duas propositiones, exinde elicere tertiam. Quod cum fieri nequeat nisi per syllogismum: consequens est, ut omnis conscientiæ ratiocinatio sit syllogismus, cujus majorem propositionem facit lex, minorem actio propria, consequentiam sententia (6).

V. Porro sententia omnis conscientiæ vel absolvit, vel condemnat, prout actio legi vel convenit, vel adversatur: conscientiam, à qua quis absolvitur, bonam; à qua condemnatur, malam vocamus, quarum illa cum fiducia, hæc cum suspitione est conjuncta, quæ profecto legis sanctionis partem constituit (7). Deinde conscientia, quæ de futuris ratiocinatur, antecedens conscientia vocatur; quæ de præteritis, consequens. Prima nisi in iis, qui veræ virtuti student, non datur; alia & in sceleratis, ac pravis se exerit bene sæpius: post factum enim & malus crebro sua pravitare dolet (8).

VI. Præterea quoties comparamus futuram actionem cum lege, toties eam vel præceptam à Deo, vel prohibitam, vel permissam esse deprehendimus. Primo casu, con-

(5) Conscientiam à Diis immortalibus accepimus, quæ divelli à nobis non potest. *Cic. pro Cluent.*

(6) *Cujus sententiæ, ut ait Cicero, est magna vis in utramque partem, ita ut nec timeant ii, qui nihil admiserunt, & pœnam semper ante oculos versari putent, qui peccaverunt. Pro Milone.*

(7) Vide c. seq. §. ult.

(8) Perfecto enim scelere, magnitudo ejus intelligitur. *Tac. Ann. 14.*

scientia nos ad agendum extimulat, altero à peccando re-
vocat, tertio casu adhibita in consilio ratione agendum esse
monet. Hinc distinguitur conscientia in sollicitantem, revo-
cantem, admonentem. Et quia conscientia est syllogismus,
eadem, quæ in syllogismum, etiam in conscientiam cadunt.
Ideo conscientia ad instar syllogismi vel recta, vel erronea est.

Et sicuti ratiocinatio omnis falsa vel in forma, vel in
materia peccat, ita & conscientia errat, sive falsa lex,
falsaque actionis circumstantiæ præmittantur, sive ipsæ
ratiocinandi regulæ non observentur. Et uti in aliis ratio-
cationibus, sic in conscientia contingit, ut modo ex certo
principio, modo ex hypothese probabili ducatur argumen-
tum. Hinc conscientia modo certa est, quoties ex certa,
ac indubia lege; modo probabilis, quoties ex probabili
aliorum sententia ratiocinatur.

VII. Conscientia ergo probabilis non est opponenda
rectæ, cum recta possit esse conscientia probabilis (9), &
falsa etiam per sophismata. Cæterum quisque intelligit, in
conscientia mere probabili non esse determinandum ad ali-
quid; nam hoc in casu incerta prorsus est veritas, atque
adeo propositum, cui mens acquiescat, omnino deficit.
Quia vero quod probabile est, æque falsum, ac verum esse
potest (10); evenit aliquando, ut animo nostro sese in
utramque partem objiciant argumenta, ac proinde de re
nondum liquida deliberandum esse, censeamus. Ea con-
scientia dubia dicitur, vel si dubium sit levioris momenti,
scrupulosa vocatur. In dubia mere conscientia non est agen-
dum, usque dum ad liquidum non sit perducta, vel ad
minus in partem præponderet aliquam (11).

VIII. Contingere potest etiam, ut conscientia pravis
cu-

(9) Conscientia probabilis à principio non distincto, sed in-
certo pendet, quod potest esse verum, ac falsum.

(10) Vide meum Pufend. l. I. c. 3. §. 5.

(11) Si vero dubium sit parvi momenti, minime est at-
tendendum.

cupiditatibus oppressa, de actionibus vix libere ratiocinetur, sed potius propensionibus suis suffragari conetur (12): quo fit, ut in tali statu minus libera conscientia sit (13). E contra quæ nullis cupiditatibus devicta in libertatem manet, libera conscientia proprie est dicenda.

Insuper conscientia vel absolvit, vel condemnat suo ratiocinio, uti supra observavimus. Prima cum summa voluptate animi non potest non esse conjuncta; nam interna approbatio secum affert satisfactionem (14). Ex adverso reprobatio animum perturbat, excruciatque, utpote necessario facere debet motio contra propriam determinationem, rectamque, & naturalem tendentiam. Ideo prima tranquilla appellanda est, alia irrequieta, ac perturbata conscientia (15).

IX. Ex dictis patet conscientia maxime officere ignorantiam, ac errorem: per illam simplicis privationem cognitionis, per hanc sive ideam, sive iudicium, sive ratiocinationem à natura rei discrepantem intelligimus.

Cum vero non omnes sint obligati ad veritates abstrusiores percipiendas, ideo non omnem ignorantiam, ac errorem malum, peccaminosum, ac vituperabilem dicendum. Sed tantum dicenda est vitiosa, ac vituperabilis ignorantia illa, vel error, qui facile superari potest. Hinc variæ ignorantia divisiones procedunt. Quatenus in nostra potestate est eam evitare, vincibilis vocatur. Invincibilis autem, si inevitabilis (16). Quatenus quis illius causa est, vel non est, voluntaria, vel involuntaria. Denique si quis aliquid egit, quod non fuisset acturus, nisi ignorantia offuscatus, hæc

(12) Unde habitus promanat.

(13) At quamvis minus libera hæc conscientia sit, nihilominus est peccaminosa, cum in suo principio omnino libera evadat.

(14) Vide Wolf. Ethic. §. 84.

(15) Optime Salustius ad Cæsarem: *Suus cuique animus ex conscientia spem præbet.* E Seneca: *O te miserum si contemnis hunc testem.* Epist. 43.

(16) Vincibilis semper peccaminosa est, invincibilis non. Sic voluntaria est vitiosa, involuntaria non, si tamen talis sit, nimirum invincibilis, ac involuntaria in se, & in sua causa.

ignorantia efficax dicitur. Si quid factum est, quod factum fuisset, etiamsi ignorantia non adfuisset, hæc ignorantia inefficax appellatur. Quamobrem prioris argumentum est pœnitentia, posterioris approbatio. Quæ omnia ad errorem etiam possunt applicari.

Porro ignorantiam aut invincibilem esse in se, & in sua causa ajunt, aut in se tantum, sed non in sua causa. Ut est ignorantia ebrii: nam in sua causa erat vincibilis, cum ei licuisset non ebrium fieri. Contra peccata furiosorum ex ignorantia invincibili in se, & in sua causa dependentia dicuntur. Prima ergo ignorantia culposa, & punibilis reputatur, non autem alia.

X. Progrediendum est ad aliud actionum humanarum principium, voluntatem scilicet, quæ est illa mentis nostræ facultas, qua appetimus bonum, malumque aversamur. Ut adeo verum sit, intellectum circa verum, ac falsum, voluntatem circa bonum, ac malum occupari. Nam & veritatis nulla alia de causa cupida est voluntas, nisi quatenus bona est; nec falsum quia falsum, sed quatenus simul malum est, aversatur. Verum enim ad mentis perfectionem unice confert, è contra falsum ad ipsiusmet corruptionem intendit.

Ex hoc deducitur, voluntatem nihil appetere, nisi quod ab intellectu tamquam bonum ei sistitur (17), nec aversari quidquam, nisi tamquam malum ab eodem repræsentatur. Ideo & minus bonum relative ad majus tamquam malum relinquitur.

XI. Nec minus ex supra exposita definitione voluntatis patet, ipsam agere non tantum sponte, sed & libere (18). Cum spontaneitas sit facultas dirigendi se ad certum, & ante cognitum finem (19): libertas consistat in facultate eligendi ex duobus possibilibus. Hinc

(17) Vide meum Pufend. *l. 1. c. 4. §. 1. 2.*

(18) Lokius vult libertatem esse non modum voluntatis, sed facultatem animæ. *Essai Philos. l. 2. c. 21.*

(19) Inutilis prorsus est sane distinctio illa obvia libertatis nimirum contrarietatis, & contradictionis. Nam una in alia continetur. Vide Clericum in sua *Pneumatol. Sec. 2. c. 3.*

Hinc constat nec officii voluntatis libertati temperamentum. Quamvis enim mens à corpore diversimode afficiatur, non cogitur tamen. Idem dicendum est de affectibus, idest de commotionibus voluntatis ex repræsentatione boni, malive ortis (20). Nam etsi mens quo ad primum motum mere passive se habeat, reliqua, quæ consequuntur, in sua sunt potestate; ita ut per eorum repressionem impetum possit impedire illius adhuc primæ impressionis (21). Idem advenit etiam de moribus diuturna consuetudine firmatis, qui habitus vocantur. Etenim si eorum progressus à principio interrumpantur, non ultra procedere queunt. Neque vis externa tollit libertatem voluntati, cum non impediatur ab ea, ut voluntas velit, quæ vult: & quæ non vult, nolit (22).

XII. Præterea voluntas alia est antecedens, quæ sine contemplatione circumstantiarum exerit se, alia consequens, quæ ad circumstantias, & præconceptas consequentias actionum se refert. Una non destruit aliam.

Sicuti etiam intelligitur, actiones illas esse spontaneas, quæ proficiscuntur ex mente ad certum finem ante cognitum determinante; invitæ, quæ minime à mente se ipsam determinante proveniunt. Insuper spontanearum actionum aliæ sunt ultroneæ, ad quas patrandas nulla hominum necessitas extrinsecus impulit; aliæ coactæ, quas quis tali urgente necessitate travit (23). Hinc invitæ involuntarias, coactas voluntarias esse actiones fatendum, quia quamvis non agere malemus, nisi nobis repræsentaretur malum atrocius, voluntas tamen (24) hanc actionem vere decernit, ac præcipit, elegitque, id quod de invitæ non facit.

CA-

(20) Quæ passiones dicuntur.

(21) Ac illius consequentias devitare queat, uti supra fuit signatum §. 2.

(22) Quamvis quo ad externam actionem aliter succedere possit.

(23) Vide Wolfium Metaphys. §. 72.

(24) At sane actio hæc non est libera, & independens ab externo movente.

CAPUT TERTIUM.

De norma actionum humanarum, veroque Juris naturalis demonstrandi modo, & principio.

I. **I**nitio hujusce nostræ tractationis jam demonstravimus, naturam hominum, ut actionum liberarum principium haud posse regula, ac norma carere. Ibidem monstravimus etiam, hanc debere esse certam, constantem, & cum obligatione conjunctam: absque quibus conditionibus non posset dici vera norma, ac lex. Igitur de hac hic accuratius, ac de ipsiusmet qualitatibus agendum.

Quærenda est autem norma hæc (1) vel in nobis, vel extra nos (2). In nobis, cum corpus sit determinatum, ac dependens à voluntate, non potest esse nisi intellectus, conscientia, vel voluntas. Sed harum ulla mentis facultatum nec semper recta, ac certa existit, neque obligationem producere potest, uti jam supra vidimus (3). Ergo harum nulla lex esse potest. Unde extra nos illam inquirere oportet.

Extra nos aliæ sunt res creatæ, tum ipse Auctor harum omnium Deus. Cum vero quæramus humanarum actionum normam cum obligatione conjunctam, & per rectam rationem universo generi humano promulgatam (4): obligatio autem consistat in entis cujusdam, cujus imperium recognoscimus, voluntate (5): & cum nullum sit ens, cujus imperium magis agnoscere, ac colere teneamur, quam Deus Optim. Maxim. Creator noster (6): isque solus etiam per rectam rationem,

cu-

(1) Idest causa ipsius normæ, & principium essendi, ut ita dicam ejusdem.

(2) Præter enim duo hæc, nil aliud superest medium, à quo ea derivari possit.

(3) Cap. I. §. 3. nota. (4) Vide C. I. §. 4.

(5) Ibidem §. 3.

(6) Ex quo suspensa sunt omnia, à quo sunt omnes causæ causarum. *Senec. Quest. natur. II.*

cujus ipse Auctor est, aliquid promulgare possit: sequi oportet necessario, ut sola voluntas Dei sit norma actionum humanarum, omnisque naturalis obligationis origo, quin & omnis justitiæ principium, ac fons.

II. Ens infinite bonum, ac sapiens nihil velle potest, nisi quod rectum, quod certum (7): ideo norma hæc erit recta, ac certa, utpote proveniens à Deo infinite bono, veroque, ac sapiente, qui Auctor est prorsus, ac complexio bonitatis, veritatis, & sapientiæ omnis.

Cum vero voluntas Dei obligatoria, quam unicam actionum humanarum esse normam ostendimus, sit voluntas Dei circa actiones rerum creaturarum intelligentium vel edendas, vel omittendas: consequens est, ut ea contemplatione Dei, hominisque vocetur etiam lex divina, quippe quæ nihil aliud est, quam voluntas entis supremi sub comminatione pœnæ, vel proposito præmio certas actiones hominibus præcipientis, vel prohibentis. Verum cum & aliæ leges dentur divinæ per revelationem promulgatæ, quas positivas vocant, hæc quia ex natura homini innotescunt, merito naturales appellantur, & prout aliquid præcipiunt, vel prohibent, vel permittunt in affirmativas, negativas, & permissivas recte dispescuntur. Ergo actiones omnes attemperatæ huic voluntati divinæ, quæ omnis justitiæ est fons, justæ erunt dicendæ, è contra injustæ, quæ eidem adversantur, ac pugnant.

III. Hæc porro voluntas Dei actionum norma humanarum quomodo possit recognosci (8), nunc est inquirendum. Atque equidem cum eam per rectam rationem universo generi humano promulgatam esse, recte fateantur docti omnes: recta vero ratio, est facultas à natura nobis indita ratiocinandi computandique rerum, atque actionum valorem, & dignitatem, ac veritates alias ex aliis per necessariam conclu-

(7) Summum illud & perfectum, & æternum, neque mutabile, & nunquam interiturum, unum regnatorem omnium. *Tacit. Hist. 5.*

(8) Scilicet quo aperiatur principio demonstrationis. Unde advertere oportet aliud omnino esse principium essendi, ut ita dicam, ejusdem Juris, aliud principium demonstrandi.

cludendi rationem eliciendi (9): facile patet, dari aliquod medium, vel aliquam veritatem, aut propositionem, ex qua per necessariam concludendi rationem, quid voluntati Dei consentaneum, ac justum sit circa humanas actiones, derivari queat; adeoque esse oportere commune quoddam, ac generale Jus naturæ cognoscendi principium, à quo profecto ipsiusmet Juris præcepta omnia depromantur. Et cum omne principium cognoscendi esse oporteat verum, evidens, ac adæquatum: ideo hoc principium, de quo inquirimus, tale debet esse, scilicet verum, evidens, ac adæquatum.

IV. Ex hoc evincitur, non esse ut principium Juris naturalis admittendum, neque ab aliquibus excogitatum justum sua natura, cum ante legem justum non possit concipi (10): neque illud, quod consensu omnium gentium pro justo complectitur, tamquam legis naturalis principium ponendum (11). Nam hoc non pendet ab hominum consensu, & approbatione, cum ab Auctore naturæ nostræ proveniat. (12).

Iisdem vitiis laborant septem præcepta, uti Noacho tradita, ab Hebræis figurata, atque ab ipsis veluti tot Juris naturalis principia propugnata, ac supposita. Nam neque hæc demonstrari, neque à ratione introspecti, atque ab humana natura desumi possunt (13).

Omnes docti conveniunt postea principium Hobbesii (14), nimirum Jus omnium ad omnia sustineri nequire, sal-

(9) Homo autem, quoniam rationis est particeps, consequentia cernit, principia, & causas rerum recognoscit. . . . facile totius cursum vitæ videt, ad eamque degendam præparat res necessarias, *Cic. de Off. l. 1. c. 5.*

(10) Vide Grotium, *De Jure bel. ac pac. prol. §. 40;* & Leibnitium in Pufendorf.

(11) Vide Grotium ubi supra.

(12) Atque hoc Jus per ipsam naturam ope rationis demonstratur.

(13) Vide Seldenum, *De Jure nat. & gent. secun. discipl. Hebr. l. 1. c. 1.*

(14) *De Civ. l. 1. c. 1.*

salva religione, ac politia; cum sit societatis eversivum omnino, ad quam Jus naturæ præcipue intendit, ac Deo injuriosum.

Socialitatis principium, quamvis sit in parte adæquatum, cum omnia hominis officia directe, aut indirecte comprehendat, non est tamen clarum, ac demonstratum satis, omnibusque officiis per se applicabile saltem directe, quanquam sit indirecte omnium horum quodammodo comprehensivum (15).

Eundem ac majorem patitur defectum principium amoris à Cumberlandio invento, posteaque à Rachelio, Daumato Heineccio, Schuvarcio, aliisque secuto, ac tot conatibus propugnato. Nam primum nimis metaphysicum est, ac incertum, deinde nec actuosum, cum aliquis possit alium amare, etiamsi nil pro eo faciat boni (16).

V. Quare ut hoc inveniamus principium, nos tali modo procedimus. Cum legis naturæ principium inquiramus, ex ipsa hominis natura illud est desumendum (17), atque ex omnibus humanæ naturæ adjunctis qualitatibus, ac conditionibus, in quibus ob quosdam fines nobis inperscrutabiles Deus hominem constituit. Et sane naturæ humanæ, & ei adjunctorum consideratio vera suppeditat legum naturalium fundamenta, ac principia, si hæc spectentur, quatenus per illa divinæ voluntatis cognitionem possumus comperire (18). Ex quo enim Deus homini existentiam, & existendi modum dedit, unde ipsius natura resultat, ac constat: necessario venit, ut ex sola hominis natura diligenter investigata omnino perspicuum fieri debeat, quodnam in condendis hominibus propositum Dei fue-

(15) Vide meum Pufendorf. *De Jure nat. & gent.* l. 2. c. 3. §. 15.

(16) Vide meum Pufendorf. in proleg. §. 13.

(17) *Natura enim Juris*, inquit Cicero, *est ab hominis repetenda natura.* *De leg.* l. 1. c. 5.

(18) Nam si Deus creavit hominem certis facultatibus, ac inclinationibus instructum: evidens est, quod ex harum facultatum, inclinationumque naturali usu, ac functione ipsiusmet Dei voluntas circa hominis directionem, destinationemque apparebit.

fuerit (19); atque sic de regulis patebit, secundum quas exigenda vita est, ut ejusdem Dei propositum, voluntatem exequamur.

Quæ humanæ naturæ indagatio, ut recte instituat, considerandus homo est sub triplicis status ratione, qui triplex status singulares omnes alios status complectitur, humanarumque actionum omnem ambitum. Spectari primo homo potest, ut est à Deo conditus, à quo vitam hausit, ac rationem, omniaque bona accepit, quibus fruitur. Secundo spectari potest in se ipso, pro ut constat mente, ac corpore, & multis, variisque instructus est facultatibus, tum natura se ipsum amans, & suæ felicitatis cupidus. Deinde spectari homo potest, ut est pars humani generis, & in terris ad alios sui similes homines admotus, quibus cum naturali sua conditione non impellitur modo, sed cogitur etiam conjuncte, ac socialiter vivere (20).

Et revera ex ipso facto perspicuum est, in triplici isto statu, quem memoramus, totum humanæ naturæ positum esse systema, unde oritur maxime vulgaris, & genuina etiam officiorum nostrorum distinctio ex triplici eodem statu desumpta. Cum aliis in Deum, aliis in nos ipsos, aliis in cæteros homines teneamur officiis: scilicet pietate, ac religione in Deum: temperantia, ac charitate in nos ipsos: justitia, ac socialitate in alios.

VI. Siquidem primo ope rationis, & rerum universarum, præcipueque naturæ nostræ contemplatione cognoscimus Deum ex se ipso existentem (21), & quem penes omnia

sunt

(19) Et quem vivendi modum, ut homines teneant, velit.

(20) Non vides quam blanda conciliatrix, & quasi sui sit lena natura. An putas nullam esse terra, marique belvam, quæ non sui generis belva maxime delectetur: quid igitur mirum, si hoc eodem modo homini natura præscripsit, ut nihil pulchrius, quam hominem putaret, & amabilius. *Cic. de natur. Deor. l. 1. c. 27.*

(21) Nam nisi velimus admittere absurdum, ut quidquam à nihilo fiat, ac proveniat, ad primam causam asserendam independentem, à qua omnia creata procedunt, obstricti erimus. Vide Proœmium §. 4.

sunt tamquam omnium causam, ac principium, auctoremque. Unde etiam recognoscimus ab eo nos conditos, & servatos, & beneficii singularibus affectos. Igitur necesse habemus præstantissimam Dei naturam, & cumulatam perfectionibus omnibus confiteri, eique nos omnino subdere: ex quo etiam consequens est, ut timeamus ne in Deum peccemus, eumque offendamus, sed illum summa reverentia, ac dependentia, summoque amore debeamus prosequi.

Recognoscimus secundo, Deum in creandis hominibus illorum sibi propositam habuisse salutem, perfectionem, ac felicitatem. Quod Dei consilium manifesto arguitur tum ipsis facultatibus, quibus hominem Deus insignivit, quarum quævis ad memoratos fines confert, tuum insuperabili illa propensione, qua bonum expetimus & malum abhorremus, & nos ipsos intensissimo amore prædiligimus. Hisce igitur expressa voluntas Dei est, ut quisque suæ salutis, præsertationi, & perfectioni studeat, quod nimirum convenienter suæ naturæ & conditioni quantum potest, felicitatem adipiscatur, & ipsiusmet sui Auctoris voluntati respondeat.

Tertio tandem despiciamus, quod non nos solos in terris, sed inter innumeros alios homines degimus omni ex parte nobis similes, ac æquales quo in statu ipse ordo nascendi, ac ipsa providentia nos constituit. Ex quo sequitur, ut putemus, non eam conditoris fuisse mentem, ut quisque homo solitariam, & à cæteris hominibus segregem vitam duceret, sed ut contra homines simul viverent societate conjuncti. Potuisset conditor homines omnes eodem modo creare, sed dissociatos (22), & unicuique ad hoc solitarium vitæ genus aptas, & sufficientes dotes indere. Quod quia non ita contigit, imo hominem ab homine nasci disposuit: hinc colligendum est, voluisse Deum, ut quam societatem inter homines latius patentem volebat instruere, à ratione nascendi, & sanguinis communionem initium sumeret (23).

Quo

(22) Vide Præfat. ad meum Pufend. §. 12.

(23) Nimirum ex concubitu, ac sexus varii conjunctione.

Quo rem penitus indago, eo magis confirmor in mea sententia. Facultates hominum, innata illis studia, & inclinationes, eorum imbecillitas, indigentia, ac necessitates (24), naturæ æqualitas, loquendi potentia (25), aliorumque hominum conversatione nobis promanans voluptas, totidem argumenta certissima sunt, ad societatem hominem fuisse conditum. Cum ea insuper hominis indoles, ac natura sit, ut extra societatem neque profecto vitam suam servare, neque suas facultates, dotesque explicare, neque veram, firmamque sibi comparare felicitatem valeat (26).

VII. Ex hisce ergo apparet, quod humanæ naturæ indagatio considerata in relationem Dei, sui ipsius, ac aliorum hominum est principium cognoscendi Jus naturæ quæsitum (27). A quo omnia officia, atque omnium actionum nostrarum regula derivatur, & humanæ naturæ perfectio; unde nostra felicitas omnis, ac vera destinatio producitur. Vel si mavis dicere, ac melius, ut pro descripto superius triplici statu hominis, tria quoque sint legum naturalium principia: nimirum 1. Religio, sive cultus Dei: 2. Nostri ipsorum amor, sive præservatio: 3. Sociabilitas, sive erga alios homines benevolentia (28).

Cum postea sit omnino indifferens, an legum natu-

(24) Alteri vive, si vis vivere. *Seneca Epist.* 47. & *de Benef.* l. 4. c. 18. Quo alio tuti sumus, quam quod mutuis juvamus officii.

(25) Quæ sane absque aliorum conversatione, ac conviventia inutilis omnino fuisset.

(26) Quod si contigerit ea vita sapienti, ut omnium rerum affluentibus copiis ditetur, tamen si solitudo tanta sit, ut hominem videre non possit, excedat è vita. *Cic. de offic.* l. 1. c. ult.

(27) *Siquidem*, uti optime advertit Cicero, *ei omni, qui in harum rerum studio proficere cupit, intrandum esse in rerum naturam, & quid eâ postulet, penitus pervidendum.* *De finib.* l. 5. c. 16.

(28) Hæc tria principia ab antiquis Philosophis cognita, ac ut fundamenta honestatis omnis posita quoque fuerunt. Ut ex Cicerone videre est, *Tusc. Quest.* l. 1. c. 26. *Hæc philosophia*, ipse inquit, *nos primum ad Deorum cultum, deinde ad Jus hominum, quod situm*

ralium unicum, vel plura principia constituentur, dummodo rectæ, & accuratæ methodi sequi deceat regulas. Unicus enim cum sit harum Auctor Deus, unica ratio has eruendi, inveniendique, unica natura, à qua derivantur tria indicata principia, in quibus omnis moralis essentiæ nostræ ambitus circumscribitur, supervacaneum prorsus esset multo mentis conatu se torquere, ac moliri, ut ex unico principio tantum omnia officia nostra, ac leges naturales deducerentur (29).

VIII. Quare concludamus, quod cum officia ex tribus hisce principiis derivantia felicitatem omnem nostram constituent, ac forment, atque adeo eorum præteritionem ex adverso infelicitas, ac miseria consequatur, uti melius ex tradendis in posterum apparebit: consequens est necessario, uti officia hæc dicenda sint ordinationes per rectam rationem, & per contemplationem naturæ à Creatore nostro sub comminatione pœnæ præscriptæ: nam absque earum complemento, atque executione omnino infelices evadimus. Ergo hæc leges naturales proprie erunt à supremo ente profectæ per naturam rationis lumine emanatæ sub pœnæ, sive infelicitatis, ac miseriæ sanctione, quæ necessario nexu naturæ præteritionem, ac transgressionem earum consequi debet.

IX. Et sane, qui in Deum impius, in se ipsum intemperans, ac deordinatus, in alios injuriosus se præbet, ille non est dubium, quin tantum conscientiæ morsibus, animique anxietatibus, & summi numinis offensi trepidatione continuo agitetur, ac concutiat, verum etiam in-

est in humani generis societate, tum ad modestiam, magnitudinemque animi erudit.

Hæc religionis nostræ etiam fundamenta sunt. Nam in eo ipsa consistit, ut pie, caste, ac juste in hoc sæculo vivamus, uti S. Paulus, *Epist. ad Tit. c. II. n. II.*

(29) Vide Barbeyracium ad Pufend. *l. 2. c. 3. n. 1. & 5.* & Burlemaquium in *Elem. Juris nat. P. 2. c. 4. §. 16.*

numerabilium malorum externorum cohorte assidue prosequatur (30). Hinc corruptio naturæ, hinc affectuum conturbatio, hinc corporis, mentisque imbecillitas, hinc perniciosissimi morbi, hinc plerumque horrida, turpisque egestas, hinc error, & ignorantia, hinc gravissimorum periculorum parens inconsulta ira, hinc dissidia, simultates, perpetuæ formidines (31), molestiæ, probrum, coercitiones, odium, contemptus, obstantiaque mille impedimenta, si quam utilitatem sibi velint improbi comparare, proveniunt, ac derivantur. Idcirco à Seneca (32) recte dictum est: malitia ipsa maximam partem veneni sui bibit (33).

E contra juxta naturam est, ut ex naturalium legum cultu generetur interius illud, quod dicimus gaudium, atque omnimodæ utilitates producantur. Nam qui integer vitæ, scelerisque purus est (34), ille numinis summi assistentiam expectat, atque inde animi tranquillitate semper fruitur (35), ille vegetum suæ salutis statum facit, ac firmat, ille exaudivit mentis facultates, ac perficit, ille prope securum omnium commodorum habet usum, ille aliorum hominum benevolentiam, fidem, existimationem assequitur, à quibus nostrorum desideriorum, ac actionum absolutam perfectionem, & hujusce vitæ propositum scopum constare, ac conformari oportet, unde tota nostra felicitas sane promanat. Quæ omnia postea ex alterius vitæ proborum beata, pravorumque mi-

(30) Optime Cicero: *Ipsam ægritudinem non sine magna utilitate à natura dicunt Philosophi constitutam, ut homines castigationibus his, reprehensionibus, ignominiiis adfici se, in delicto dolerent.* *Tusc. Quæst. l. 4. c. 20.*

(31) Exemplo quodcumque malo committitur, ipsi displicet Actori. *Juven. Sat. 13.*

(32) *Epist. 82.*

(33) Et S. Augustinus: *Jussisti, Domine, ut omnis inordinatus animus sibi pena sit.* *Confess. l. 1. c. 12.*

(34) Dant inf. c. 28. *La buona compagnia, che P uom francheggia Sotto l' usbergo di sentirsi pura.*

(35) Quem tantum præmium expectat, felicitatis animi immota tranquillitas. *Senec. de Ira l. 2. c. 13.*

sera destinatione, uti par est contingere debeat (36), ultimum implementum accipient (37.) Nam de hoc dubitare, admissa providentia, ac infinita sapientia Dei, & animæ immortalitate nullo modo licet (38).

Hæc fuerunt dicenda, ad hoc ut clarum fieret, ordinationes à contemplatione naturæ nostræ ope rationis resultantes juxta tres indicatas relationes, veras profecto leges naturales esse sanctione munitas. Cujus quidem sanctionis enunciatio in expositione Juris naturalis ab Heineccio, Schuvarthio, aliisque hujusce scientiæ bene multis Auctoribus, nescio quomodo, incongrue sanè, fuit prætermissa, ac neglecta. De hisce igitur legibus, ac officiis tota tractatio nostra componenda erit.

(36) Vide Cumberlandium, *De leg. nat. c. 25.* Vide Lokium, *Essai Philos. l. 2. c. 21;* & Pufend. *De jure nat. l. 2. c. 3. §. 2.*

(37) Neque bonum, neque malum facinus cujusquam pro nihilo haberi, sed ex natura diversa præmia bonos, malosque sequi. *Sallust. ad Cæsar.*

(38) Qua consideratione innixus, optime Leibnitiuss in sua *Epist. censoria ad Pufend. §. 6.* advertit: *Quod non licet dubitare, Rectorem universi sapientissimum, eundemque potentissimum bonis præmia, malis pœnas destinasse, & exequi destinata in futura vita. . . Itaque negligere hic futuræ vitæ curam, quæ cum providentia divina inseparabiliter connexa est, & contentum esse inferioris quodam Juris naturæ gradu, est scientiam pulcherrima sui parte multare, & multa hujus quoque vitæ officia tollere.*

Animam autem esse immaterialem evincitur ex hoc, quod suæ operationes omnem ideam materiæ excludunt. Cogitatio enim indivisibilis est, materia vero divisibilis, cogitatio ex se movetur, ac excitatur, materia nisi impellatur ab aliquo externo movente, non commovetur, cogitatio est una, materia est constans partibus infinitis. Cum ergo anima, & cogitatio sit absque partibus, ideo minime erit resolvibilis, atque adeo immortaliter duratura.

Si vero hoc tantum verosimile, ac probabile esset, adhuc omnes rectæ rationis regulæ persuaderent; ne quis negligendo præcepta rationis, se in periculum æternæ infelicitatis conjiceret. Vide Barbeyrac. ad Pufend. *l. 1. c. 3. §. 7. nota.*

CAPUT QUARTUM.

De applicatione hujus normæ ad actiones, & de earum differentia & valore.

I. **P**ostquam de actionum humanarum essentia, ac indole nos tractavimus, & de earum norma, atque hujusce eruen-
di forma, ac argumento: reliquum est, ut de applicatio-
ne istius normæ ad actiones humanas, ac liberas, quædam
adjiciamus: quæ applicatio legis ad factum dicitur imputa-
tio nimirum adscriptio alicui cujusdam facti in relationem
legis considerati.

Cum ergo imputatio sit applicatio legis ad factum, ea
vero non alio fieri modo possit, quam lege, & facto, idest
duabus propositionibus inter se, atque inde cum tertia de-
ducta comparatis per syllogismum: consequens est, ut im-
putatio sit syllogismus (1), vel ratiocinatio, cujus majorem
propositionem lex, minorem actio, conclusionem sententia
absolvit, ac perficit. Hinc imputare est proprie aliquid in
alterius rationes referre (2), ita ut illud eidem attribuitur.
Quemadmodum igitur hoc fit comparatis inter se accep-
tis, & in rem alicujus expensis: ita postea commodissimum
est hoc vocabulum ad exprimendam illam legis ad facta appli-
cationem, quæ itidem sit instituta hujusmodi comparatione
per syllogismum.

II. Quod vero de conscientia diximus (3), non est idem
cum imputatione. Quandoquidem illa est ratiocinatio, &
sententia de justitia, vel injustitia actionum propriarum, hæc
de alienis ratiocinatur proprie, legemque cum illis contem-
dit. Verumtamen utraque operatio per syllogismum ab-
solvitur.

Idem

(1) Vide Caput 2. §. 4.

(2) *Plin. l. 12. c. 1.* Culpam nostram illi imputamus.

(3) Caput 2. §. 4.

Idem porro est sive actio cum lege humana, sive cum lege divina comparetur: itemque sive ipse Deus, sive homines, quorum ad officium hoc munus incumbit, legem facto applicent, ad imputationem quod spectat. Prior à Moralisticis vocatur imputatio in foro divino, posterior in foro humano. Discrimen tamen magnum inter utraque venit, quamvis singulæ sint imputationes. Nam Deus imputat etiam internas cogitationes, cum ipse has recognoscât, non homo (4).

III. Cum autem lex (5), quæ factis hominum applicatur, vel sub comminatione pœnæ, vel proposito præmio aliquod prohibeat, vel præcipiat; inde merito colligimus imputare, idem esse, ac declarare effectum, quem lex actioni adsignat, huic actioni competere. Effectus ille vocatur meritum, & pœna. Pœna quidem si ille effectus propositus actioni sit malus, præmium si bonus sit. Imputatio ergo est ratiocinatio, qua factum alienum, omnesque ejus circumstantiæ cum lege sive divina, sive humana comparantur, actionemque illam effectum à lege propositum sive bonum, sive malum mereri, vel non mereri declaratur. Ex qua definitione desumimus, non posse ad liquidum perducì, sit ne actio quædam imputanda nec ne, nisi & legem, & ipsius actionis quidem circumstantias omnes perspectas habeamus, ejusdemque Auctorem.

IV. Itaque ei, qui judicare vult recte de imputatione, legem totam perspectam esse oportet, atque adeo si illa verbis, indicationibus, signisque aliis brevioribus, vel obscurioribus concepta sit, interpretanda, atque explicanda erit: unde ejusdem sententia vera, ac genuina resultet, & pateat. Igitur interpretatio etiam ad legem naturæ pertinebit contra assertum Heineccii (6); cum æque signum,

ac
(4) Leges enim tantum externam obedientiam locomotivæ, non mentis, ac voluntatis, aut cordis bonam dispositionem requirunt. *Dig. de panis, leg. cogitationis.*

(5) Vide Caput sup. §. ult.

(6) *Elem. juris nat. l. 1. §. 101.*

ac indicatio per rationem à natura proveniens obscura, ac æquivoca interdum esse possit, ut verba ipsa sunt aliquando. Et revera quamvis prima Juris naturalis præcepta demonstratione clara nitantur, eorum tamen conclusiones, ac consequentiæ quandoquidem perplexæ sunt, ac involutæ, utpote etiam casus, quibus eadem applicantur, variis circumstantiis, differentiis ac alterationibus compositi evadunt, unde varias decisiones, ac contrariantes bene sæpe repossunt ab interpretationis recto usu pendentes (7). Siquidem prorsus indifferens est, uti supra adnotavimus (8), an lex aliqua sit expressa verbis, vel notis aliquibus aliis promulgata, ut est antedicta naturæ lex per rationem menti nostræ exposita, ac significata.

Cum vero interpretes mentem legislatoris ex ejus verbis, aliisque indicationibus, aut signis distincte repræsentet: hinc venit, ut & ad proprias, & translatas naturales, & non naturales verborum, signorumque aliorum significationes, & ad earundem nexum cum iis, quæ antecedunt, ac consequuntur, & ad ipsius rei naturam, atque indolem, & denique vel maxime ad legislatoris mentem, & rationem, quæ illum ad ferendam legem impulit, attendendum sit. Unde cum iis consentio, qui rationem legis ejusdem animam esse profitentur (9).

Si ergo ratio legis ejusdem anima est: consequi oportet, ut unica legis ratione, & in universum cessante, etiam ipsam legem cessare debeat. Adeoque si ad casum aliquem illa non quadret ob rationem legis, iste à lege sit eximendus. Id quod fundamentum est, interpretationis res-

(7) Vide Daumatium in suis Legibus civilibus. juxta ordin. natur. P. I. T. I. Sec. 2.

(8) Cap. super. *Quid verba audiam, cum facta videam!* Optime Cicer. *Tusc. Quæst.* 3.

(9) Quintil. *Declam.* 317. *In omnibus legibus solam spectari oportet scribentis voluntatem, rationemque. Verba enim ambigua, & in plures intellectus ducta sunt. Scribendarum legum causa voluntas fuit.*

trictivæ, ad quam & æquitatem, idest facultatem correctricem ejus, in quo lex propter universalitatem deficit, recte retuleris.

Si vero ratio casui alicui quadret, quamvis non huic possint applicari verba, signaque, inde emergit interpretatio extensiva dicta à Grotio (10). Denique si lex, verba, signaque, ac ipsiusmet ratio legis pari passu ambulent, interpretationi tantum declarativæ locus est.

V. Præterea uti interpretatio illa fit vel à Legislatore, vel à Judice, vel à Jurisperito, eatenus illa interpretatio vel authentica (11), vel usualis (12), vel doctrinalis (13) appellatur. Ubi primæ fundamentum est voluntas Legislatoris, secundæ usus, atque consuetudo, ultimæ applicatio regularum interpretationis, quales paulo ante exposuimus.

Et cum circumstantias facti omnes perspectas habere deceat eum, qui de interpretatione facti, atque de illius convenientia, vel dissonantia cum lege judicare recte vult: præcipua autem circumstantia sit persona agens: merito inde colligimus ei tantum, qui actionis alicujus Auctor, vel causa apparet, eandem actionem Jure imputari (14): contra cessare imputationem, si de aliquo facto agatur, cujus ille, de quo inquiritur, minime Auctor apparet. Præterquamquod aliquando & aliorum merita aliis imputantur (15), quam imputationem vulgus ex gratia vocat, quæ alteri imputationi ex merito, & debito dictæ opponitur.

VI. Quandoquidem actio non imputatur, nisi ei, qui causa illius est: homo vero causa ullius actionis dici nequit,

(10) *De Jure bell. l. 2. c. 6.*

(11) Scilicet quæ habet valorem, ac potentiam legis.

(12) Idest quæ ab usu, & æquitate pendet.

(13) Siquidem quæ per modum doctrinæ à Doctoribus traditur.

(14) Hinc venit, quod si plures sunt ejusdem actionis Auctores, unicuique ad ratam pro sua quota parte ipsa imputatur.

(15) Vide Pufend. *De Jure nat. & gent. l. 1. c. 9. §. 2.*

quit, quæ non humana est, idest quæ non prælucente intellectu, decernenteque voluntate editur: facile patet nec meras passiones, actionesque naturales, nec eventus à sola providentia divina profectos, nec vitia corporis animique nec facta in furorè, aut insamìa, vel in somno, atque ebrietate involuntarie perpetrata, cuiquam imputari posse, nisi quatenus per agentem stetit, quominus hujusmodi quid contigerit, ut in ebrio voluntario, & in eo, qui per vitium talis sit, prorsus succedit (16).

VII. Quod speciatim ad ignorantiam, & errorem atinet, cum utraque intellectus imbecillitas, ac allucinatio, vel culpabilis, vel inculpabilis sit, atque etiam hæc vincibilis, vel invincibilis, itemque voluntaria, vel involuntaria: hinc procedit ex eodem axiomate, ut ignorantia invincibilis, inculpabilis, & involuntaria nemini Jure imputetur (17): contra recte imputetur actio ex ignorantia culpabili, vincibili & voluntaria orta. Idemque & de errore dicendum.

Multoque minus sane sua ignorantia alicui potest esse præsidio, si actio ipsa illicita, vel non in loco, tempore, vel modo illicito patrata sit, quia tunc non modo per agentem stetit, quominus in ignoratione versaretur (18), vel error ipsi obreperet, sed etiam ille ad omittendam actionem omnino fuit obligatus (19).

Præterea vel in Jure erratur, vel in facto. Primus error

(16) Vide Cap. XIV. §. 4. *Nam aliter nimis utile esset vinum, si ebrio impune facere, quod luberet, liceret.* Ut verbis Plauti utar, *Aulu. Act. 4. sc. 10.*

(17) Nam ex §. superiore patescit, illud tantum imputari, qui à voluntate dependet: ignorantia inculpabilis, invincibilis, involuntaria, utpote & error hujusmodi minime à voluntate dependent: ergo imputari nequeunt.

(18) Etenim quod à lege publicata rite, & recte interdicitur, à nemine legitime potest ignorari. Vide Pufend. *Jus nat. l. 1. c. 6. §. 12.*

(19) Unde duplici culpa obstringitur, nimirum ignorantia, & contra legem actione.

ror Juris dicitur, aliud facti. Et quia facti circumstantiæ & prudentissimos fugere queunt: ideo error hujusmodi inculpabilis, invincibilis, & involuntarius esse potest. Ille vero in Jure naturali admissus non excusat, quia hoc Jus unicuique per rectam rationem est promulgatum, apertumque. Nisi autem ætas, imbecillitas, ipsiusque Juris ratio paulo subtilior mitiorem sententiam suadeat, & poscat. Quod spectat ad Jus civile, illius ignorantia eatenus merito imputatur, quatenus illud promulgatum, & ita comparatum est, ut in hominem, de quo agitur, cadat, vel cadere debeat ejus scientia.

VIII. Verum cum hominis liberam voluntatem ad actionem, cujus ipse Auctor, & causa dicendus est, concurrere oporteat; invitæ vero actiones ita comparatæ sint, ut à mente determinante minime proveniant: inde sequitur, ut nemini id, quod invitatus fecit, possit imputari: & ut imputari possit è contra, quod quis sponte, multoque magis quod ultro fecit, imo quod quis coactus fecit, si Jure suo usus sit is, qui illum coegit (20), non vero si ei nullum fuit Jus illum cogendi, nec coacto vi nondum adhibita incubuerit obligatio aliquid faciendi. Nam ille, qui coactus improbam actionem fecit, à qua erat obstrictus se præcavere, ab imputatione non liberatur, cum potius quisque violentiam, & mortem ipsam pati debeat, quam actionem absolute, & per se malam, interdictamque patrare ac committere (21).

Cæterum cum voluntatis libertatem nec temperamentum, nec affectus, nec mores diuturna consuetudine firmati, nec ipsa vis externa impediunt: facile patet nec corporis constitutionem, quam fere propensio animi sequitur, nec animi perturbationes, nec consuetudinem, quæ prope in aliam naturam degeneravi, impedire, quominus actio inde orta

(20) Uti accidit in Principe, Judice, ac in exercitus Imperatore.

(21) Quisque potius debet mori, quam blasphemare in Deum, adulterium committere.

ta possit agenti imputari (22), quamvis aliquando in foro humano commiseratione is dignus censeatur, quem tristior affectus, justusque, ac vehemens dolor in transversum egit.

IX. Ex hisce facile argui potest, quando etiam excusatione aliqua dignus sit, qui fractus vi externa aliquid commisit contra legem. Si enim factum ita comparatum sit, ut nullus favori necessitatis intercedere locus queat, frustra prætenditur necessitas. Quibus casibus omnis necessitatis favor cesset, paulo post videbimus (23).

Quoties vero intellectus, & voluntas, & motus corporis ad actionem concurrunt, toties is, qui eam patrat, causa physica actionis illius vocatur. Sin sola mens sine motu corporis, causa moralis dicitur. Cum ergo non alia actionum humanarum principia sint, quam intellectus, & voluntas: inde colligimus causæ morali non minus imputari actionem, quam physicæ, si par utriusque ad actionem concursus sit, imo magis quam physicæ, si quis jubendo, & cogendo alterum; cui obsequium incumbit, & obedientia, ad agendum induxerit. Denique minus quam physicæ, si quis consilio tantum, & approbatione ad actionem concurrerit.

X. Præterea in imputatione habetur ratio circumstantiarum personæ, loci, temporis, viriumque agentis &c. Ad personam vero quod pertinet, qualitas, dignitas, & conditio ejusmodi in censum venit. Ac proinde nemo dubitaverit, quin pluribus personis ad eandem actionem concurrentibus actio justa minus, injusta magis imputetur illi, quem cognatio, prudentia, officium, ætas, dignitas ad bene agendum instigare, vel à male agendo revocare debuis-

(22) Ἀνετὴ Προαίρεσως ἢ γίνεται, τυράννος ἢ γίνεται. Nullus voluntatis est fur, nullus Tyrannus. *Epict.* l. 3. c. 22. Et *Cicer. Tuscul. Quæst.* l. 4. c. 3. Qui autem natura dicuntur iracundi, aut misericordes, aut invidi, aut tale quid ii sunt constituti, quasi mala valetudine animi, sanabiles tamen.

(23) Cap. 7. §. 9.

buisent, quam homini extraneo, stupido, nullo vinculo speciali conjuncto, adolescenti, in nulla dignitate constituto.

Sic in imputatione habenda ratio est aliarum circumstantiarum loci, temporis, viriumque ad agendum, quarum concursus illam, quam, occasionem dicimus, format, sine qua aliquid fieri à nemine potest. Ideoque nemini imputanda est actionum omissio, si occasio, antedictæque circumstantiæ agendi defuerint: utpote ex adverso neque excusatur ille, qui ab occasione ad peccandum incitatur, nam & occasio peccandi vitanda est, & semper vitiorum inclinationes pugnandæ sunt, nec qui occasionem socordia sua bene agendi amittit, vel malitia sua negligit.

Neque multo minus imputatur alicui omissio earum actionum, quæ per rerum naturam, vel per leges, vel per bonos mores patrari nequeunt, vel ad quas edendas agens viribus destituitur. Nisi quatenus quis vel vires, quibus pollebat, sua culpa detriverit, vel ea, quæ fieri, ac adimpleri non posse præsciverat, temere, vel sciens dolo malo promiserit.

XI. Actiones vero ita comparatæ cum norma varias desumunt denominationes. Si enim per omnia rationi, sive obligationi (24) internæ, externæque conveniunt, bonæ dicuntur, si in una, vel altera circumstantia à recta ratione, normaue deflectum, malæ. Hinc facile desumitur, actiones, ut bonæ vocentur, materialiter & formaliter esse tales debere. Unde Phariseorum jejunia, orationes, actiones bonæ non erant, quamvis materialiter rectæ rationi, ac legi

Evan-

(24) Obligatio mere interna imperfecta obligatio est, imo improprie sic dicta, saltem accepta in sensu Heineccii, ac Burlemaquii, qui inexacte profecto obligationem hanc percipiunt pro ea, quæ à rationis dictamine independenter ab Auctore nostro procedit. Si vero, uti hic sane, accipitur obligatio hæc, pro ea, quæ proveniens ab Auctore naturæ nostræ etiam ad internos actus, qui ipsi noti sunt, refertur, recte obligatio perfecta quidem dicitur. Vide Cap. I. §. 3.

Evangelicæ conformes viderentur. Nam non tantum agēda sunt bona, sed & bene, & recta intentione agenda, qua deficiebant omnino supradicti hypocritæ. Si tamen actiones cum lege tantum per exteriorem obligationem contendas, eæ quæ legi per omnia conveniunt, justæ, quæ autem in una, vel altera circumstantia à lege deflectunt, dissentiuntque, injustæ, itemque peccata appellantur. Verum est tamen quod promiscue bonum, ac justum accipi solet, utpote & justitia, ac bonitas actionis, injustitia (25), & pravitas (26).

Reliquum est, ut adnotemus, imputationem cessare, quando actio remittitur, vel lex abrogatur, vel pœnam actioni præfixam jam actor subiit. Hæc pauca de imputatione dicta sufficiant. Si quis plura quærit, adeat meum Pufendorffium (27).

CAPUT QUINTUM.

De officiis hominis erga Deum.

I. **H**is præmissis, quæ ad disciplinæ nostræ aperienda principia necessaria duximus: conveniens est, ut ad explicationem officiorum, quæ hujusce unicus scopus, ac finis sunt, transeamus. Et siquidem officia, quæ Deum respiciunt, omnium aliorum nobiliora, ac magis obligantia apparent, siquidem Auctorem ipsiusmet obligationis respicientia; propterea ab horum tractatione incipere oportet.

Intelligimus autem per officium, actionem ex obligatione perfecta, vel imperfecta legibus conformandam. Cum ergo officium sit actio legi conformis: consequens est, quod officium absque lege non possit concipi. Inde cessata lege,

(25) Actiones vero, quæ ab officio tantum imperfecto nimirum humanitatis, & beneficentiæ promanant, ipsi, quæ consentiunt, honestæ, quæ eidem adversantur, inhonestæ dicuntur. Vide Cap. 8.

(26) Vide Pufend. *l. 1. c. 7. §. 3;* & meam notam ibidem.

(27) *De Jure nat. & gent. l. 1. c. 9.*

cessat officium. Et cum obligatio, qua quisque, quod officii est, facit, perfecta (1), vel imperfecta (2) sit: officium quoque aliud perfectum, aliud imperfectum esse debet (3), quorum illud ex lege perfecte, ac rigore obligante, hoc ex eadem lege non rigore obligante, aut ex virtute proficiscitur (4). Prioris generis sunt alterum non lædere, suum unicuique tribuere. Secundi opis nostræ indigis subvenire, errantibus comiter monstrare viam (5).

Cum ergo norma officiorum sit lex; lex vero alia humana, alia divina sit; divina denique distinguatur in naturalem, & positivam: ideo etiam officia erunt vel naturalia, vel divina positiva, sive christiana, vel civilia, quæ legi humanæ civili respondent.

Sed præcipua, ac principalis officiorum divisio ab objecto proficiscitur. Quemadmodum enim, ut supra descripsimus, tria sunt, quibus certa officia debemus, entia, scilicet Deus, nos, ac homines alii (6), ita totidem officiorum genera recensentur, quorum profecto alia Deo, alia nobis, alia hominibus aliis præstanda sunt.

II. Officia erga Deum spectantia ab essentia, & qualitatibus ipsiusmet Dei derivari debent. Nam omne id, quod enti alicui tribuitur, ab ejus natura, ac qualitatibus desumitur. Cum ergo Deus, à quo omnium rerum, hominum-

que

(1) Vide Cap. I. §. 3.

(2) Vide meum Pufend. l. I. c. 8. §. 10. nota.

(3) Perfecta officia sunt, quæ observantiam, venerationem, cultumque Summi Dei Auctoris nostri respiciunt, & quæ ad hominum conservationem in genere necessariam influentiam habent. Imperfecta é contra illa sunt, quæ ad commodum, & ad majorem perfectionem humani generis quodammodo inserviunt, sed minime ad suam præservationem: ac consistentiam indispensabili necessitate concurrere videntur, neque directe ad D. O. M. spectant. Vide Cap. 8. §. 3.

(4) Cicero, *De offic. l. I. c. 3.* *Omnis de officio duplex est questio: unum genus est, quod pertinet ad finem bonorum: alterum quod positum est in præceptis usus vitæ.* Prima species ad ultimam nostram refertur.

(5) Vide Cic. ubi supra l. I. c. 20.

(6) Nam hæc tria sunt actionum nostrarum objecta.

que creatio, perfectio, ac conservatio procedit, sit per essentiam perfectionum omnium cumulus, ac collectio, ut jam supra adnotavimus (7): hinc venit, quod ex Dei perfectionibus omnia officia nostra erga illum necessario sunt deducenda (8).

Uti autem ex perfectionibus Dei eruantur officia hæc: evidens est, quod illas prius cognoscere debemus: ideo præmittenda erit acquisitio notitiæ Dei, ejusque qualitatum, ac perfectionum ad omne aliud officium. Et cum hoc fieri possit tum meditatione assidua veritatum earum, quas ipsa recta ratio suggerit, tum rerum creaturarum contemplatione, tum insignium providentiæ argumentorum consideratione: nemo non videt, ad omnia hæc exercenda media, quæ omnibus prostant, unumquemque juxta propriam capacitatem prorsus esse obligatum (9). Unde ea qui negligunt, vel in ignorantione inexcusabili, si sanam mentem nacti sunt, vel in errore simul inexcusabili, si Deo aliquam imperfectionem tribuunt, versantur, atque adeo pœna dignissimi evadunt.

III. Quare patet, ad officium nostrum pertinere, ut rectas de Deo sententias habeamus (10), eumque & per se existere, & rerum omnium conditorem esse, & gubernatorem providentiæ sua, ens simplicissimum, æternum, increatum, independens (11), incomprehensibile, sapientis-

(7) Cap. 3.

(8) Utpote effectus omnis à sua causa depromitur.

(9) Omnis sapientia hominis in hoc uno est, ut Deum cognoscat, & colat. *Lactant. l. 3. instit. c. 30.*

(10) Cum enim Deus sit omnium rerum Creator, ac increata causa, quippe quia nil creatum ex se existere potest: ideo omnium entium, & perfectionum ipsis inhærentium, quoque idem Auctor fuerit, ac complexio; nam nemo dat quod in se non habet. Atque adeo erit consequenter ens infinitum, independens, æternum, perfectissimum, omnipotens, à quo omnia proveniunt, atque servantur.

(11) Senec. *Epist. 46. Primus est Dei cultus, Deum credere, deinde reddere illi majestatem suam, reddere bonitatem, sine qua nulla majestas est. Sive illum esse, qui presidet mundo, qui universa vi sua temperat, qui humani generis tutelam gerit. Hic nec dat*

à simum, liberissimum, omnipotens, justum, optimum esse, quo existentia, & conservatio nostra omnino constat ac pendet, convincti simus (12). Ita ut qui tales Dei perfectiones, negat, impius sit; sicuti qui ei imperfectiones à natura Dei abhorrentes tribuit, cum à sacris litteris deprompto vocabulo Blasphemus (13) vocatur, qui ambo postea rationis lumen perfidissime detrectant, ac fugiunt.

VI. Qui perfectionem entis alicujus, ac qualitatum beneficarum notitiam sibi peperit, non potest non mirifice his delectari: delectatio autem hæc amor vocatur. Et cum quo major est alicujus entis perfectio, ac facultas benefica, eo major est & ipsius delectatio: & quo magis est delectatio, eo magis & amor efficitur intensus: ideo Deus cum omnium perfectionum comprehensio sit, & beneficentissimum ens, etiam amore perfectissimo, & super omnia intensiori erit diligendus (14).

Præterea cum voluntatem illius, quem diligimus, nullo modo negligere possimus: ergo voluntas Dei erit diligenter perscrutanda, eaque inspecta, ac recognita rigorose exequenda. Hæc vero per rationem, & per revelationem ostenditur: adeoque unum, ac alium fontem excutere, ac reerare tenemur, unde semper ad normam suæ voluntatis agere, ac vivere queamus. Hoc enim modo dispositi Dei præcepta omnia adimplebimus tam naturalia, quam revelata, à quibus solis tota voluntas Dei continetur (15). Et sic revera verum amorem suum fovebimus. Nam uti

dat malum, nec habet; ceterum castigat quosdam, & coercet, & irrogat penas... vis Deum propitiare? Bonus esto. Satis illum coluit, quisquis imitatus est.

(12) Vide Proœmium §. 4. ....

ἄνθρωπος τὸ καλόν, ἀνθρώπος τὸ καλόν, ἀνθρώπος ἕνατος. .....
Ipsum æquale, pulchrum, singulum. *Plato in Phædone.*

(13) *Apost. Rom. 1. 21. 23.*

(14) *Math. 22. 27. Ex toto corde, ex tota anima, & ex omnibus viribus.*

(15) *Lactant. Instit. l. 5. c. 10. Religiosissimus est cultus, & non esse malum imitari.*

Christus ait in Joannem (16): *illi soli amici mei sunt, qui faciunt quae ego praecipio.*

Illi insuper, qui delectantur perfectionibus alicujus, nihil praetereunt, ut alii omnes ipsum veneratione, ac praedilectione eadem prosequantur. Qua de causa ad officium nostrum pertinet etiam, ut alii ignari perfectionum divinarum tam praecelara doctrina imbuantur, eaque solidis demonstrationibus convincantur. Quod qui faciunt, gloriam Dei provehere dicuntur, ad quam promovendam omnes homines sane obligantur juxta proprias vires, ac capacitatem.

V. Denique cogitatio omnipotentiae, ac omnis scientiae Dei, omniumque ab illo dependentiae, non potest non excitare in nobis obsequium (17), ac timorem, qui si filialis est, cum amore erit conjunctus, à quo vera religio: utpote à timore servili superstitione promanat, cum sibi fingat Deum, non ut est, ipsique cultum incongruum, & minime convenientem infinitae suae essentiae det. Amor ergo noster filialis Dei semper connectitur cum trepidatione incurrendi ipsius indignationem, ac experiendi effectus suae terribilis justitiae (18), casu quo ipsius praescripta, ordinationesque praeterrmittamus. Unde nos postea, si aliquid prave fecimus, statim poenitentia ducti eum placare nitamur. Superstitionem vero illae male sanae ac serviles opiniones constituunt, quibus sibi fingunt aliqui Deum vel machinalem, vel affectibus pravis deditum, vel curantem munera, & sola tantum externa religionis signa, nullo habi-

to

(16) φίλοι μου εστέ, ἵνα ποιήτε ὅσα ἐγὼ ἐπέλλομαι. *Joan. c. 15.*

14.

Et Seneca inquit: *Optimus animus pulcherrimus Dei cultus satisque illum coluit, qui imitatus est. Epist. 95.*

(17) Habet enim venerationem justam quidquid excellit. *Cic. de nat. Deor. l. 1.*

(18) Nam rationi congruum est, Deum velle contemptores suarum ordinationum, & dictaminum poenis gravissimis coercere, ac punire. Vide cap. 3. §. ultim. nota.

to respectu ad cordis internam dispositionem, intentionisque pravitatem, vel rectitudinem (19). Quam impiam, reprovandamque sententiam à Deo omnino alienam, eique injuriosam esse, nemo recta mente præditus primo aspectu non videt.

Inde desumi potest, quam ridiculum sit quæstionare cum Belio: an Atheismus, vel superstitio magis contra veram religionem veniat. Cum tam præteritio, quam perversio religionis eidem toto cælo adversentur, ac pugnent (20). Quo in loco non possum præterire, aliquos prosequentes dictum Belium, cum quibus Heineccius (21) quoque inclinare videtur, perperam supponere, superstitiosam religionem societati perniciosiorem evadere ipso Atheismo. Cum nullus cordatus homo negaverit, religionem quamvis superstitiosam esse firmissimum fulcimentum ejusdem societatis, ipsiusmet ordinis, ac durationis (22). Ideo si hoc funditus tollit, evertitque Atheismus, consequi oportet, ut omnium sit malum funestius Republicæ, ac exitiosius.

Tandem cum bonitas, ac beneficentia Dei, omniscientia, ac potentia absque fiducia ac confidentia excogitari nequeant: fiducia, ac confidentia absque precibus ac orationibus prorsus mortuæ sint, nec possint consistere: ergo harum demonstrationes continuæ, nimirum preces ac orationes in Deum fundendæ, ac exercendæ erunt, ut & nostram dependentiam ab eo contestemur, & ipsiusmet assistentiæ bonam spem habere videamur, & in ejus providentia unice nos adquiescere, ac confidere ostendamus. Quocirca quæcumque de nobis Deus statuerit postea, ea forti ac intrepido animo ferantur cum ejusdem voluntatis religio.

(19) Superstitio error insanus est, amandos timet, quos colit violat. *Seneca Epist.* 114.

(20) Vide Budd. *De Atheis. ac superst. c.* VIII; & meum Pufendorf. *l.* 2. *c.* 4. §. 5. nota.

(21) *Elem. Juris nat. l.* 1. §. 33.

(22) Nulla res multitudinem efficacius regit, quam superstitio. *Curtius. l.* 4.

giosa submissione, ac observantia. Ex usque adhuc dictis internus cultus religionis constat.

VI. Verum internus hic cultus in amore, fiducia, timore reverentiali, precibusque consistens, sincerus vix aderit, nisi externe simul se emonstret: utpote neque affectus vehemens interne excitatur, qui corporis exteriori sensui non appareat. Ideo & cultu externo ad componendum hominem officiosum, ac religiosum erga Deum opus erit. Qui profecto in hoc constituitur, ut externis signis summi Numinis venerationem, dilectionem, ac omnimodam dependentiam nostram patefaciamus, eo fine primum, quo nostrum individuum ipsi, cui id totum debemus, dedicetur, ac referatur. Deinde uti alii homines exemplo ad idem faciendum religiosa societate excitentur, ac promoveantur.

Quare officia hujusce cultus externi erunt, sermones de Deo dignos semper habere cum hominibus, hymnos canere (23), non blasphemare de eo, nec per nomen suum temere pejerare: actiones pravas nimirum contra ipsius præcepta tam naturalia, quam revelata scrupulose evitare, è contra juxta leges suas sanctas semper vivere ac operari (24). Et cum Deus intersit omni nostro interno, ac externo religioso actui, ideo à simulatione omni pietatis erit tamquam à scopulo cavendum.

Ergo publice in eo fundantur assidue preces, laudes, gratiarum actiones, unde omnes animum nostrum religione convinctum recognoscant, Deique gloria per nos quantum fieri potest promulgetur, atque extendatur. Et cum hæc congrue, ac commodè fieri nequeant, nisi certis ordinibus, rubricis, ac regulis servatis, & locis destinatis (25), ex hoc cæremoniarum, rituum, ac templorum

(23) Cultum Deorum esse optimum, eundemque castissimum, atque sanctissimum, ut eos semper pura, integrâ, incorrupta & mente & voce venereris. *Cic. de nat. Deor. l. 2. §. IV.*

(24) Christianorum omnis religio sine scelere, & sine macula vivere. *Lactan. Instit. l. 5. c. 9.*

(25) Ne ritus sacrorum inter adversa culti per prospera obli-
terentur. *Tac. 11. ann.*

rum institutiones introductæ (26), absque quibus religiosa societas minime componeretur, ac subsisteret (27). Itaque omnia hæc veluti necessaria media sunt reputanda, atque adeo religiose promovenda, recolenda, & exequenda, ad hoc ut officia nostra religionis naturalis perfecte adimplera remaneant.

CAPUT SEXTUM.

De officiis hominis erga seipsum.

I. **P**ost Deum Optimum Maximum, nihil homini proprium est, carumque seipso, cum nihil ipsi tantum pertineat, quam proprium individuum. Inde venit ut quisque tam tenerum impressum amorem sui habeat à natura, uti emotæ mentis propemodum reputetur, qui se non amet, ac curet. Cum igitur hic amoris instinctus in natura impressus appareat, evidens fit illum ab ipiusmet naturæ Auctore Deo pendere, ac procedere: ideo contra verum profecto declamant aliqui, hunc amorem à Deo prorsus interdictum esse, & ab homine funditus esse evellendum: opus omnino impossibile durante homine, quippe impossibile est destruere illud, quod naturale, & constitutum rei est, ipsa re subsistente.

At cum omnes nostræ motiones voluntariæ norma aliqua dirigi debeant, sicuti supra fuit ostensum (1): quocirca & huiusmodi internam motionem, quæ format amorem

(26) Patrius mos in religione non est repudiandus. *Cicero ibidem.*

(27) Nam nisi homines unirentur in hisce officiis exercendis, implendisque, Religio, quæ veluti religatio est ex multorum conjunctione constans, nullo modo perficeretur. Ita Lactan. *Instit. l. 4. Hoc enim vinculo pietatis astricti Deo, & religati sumus inter nos, unde ipsa religio nomen accepit.* Cicero à relegendo religionem deducit: *Quasi relegerent, quæ ad cultum Dei dicti Religiosi. De nat. Deor. l. 1.* At improprietas quadam verborum, ut mihi videtur.

(1) Cap. 1. §. 3.

rem, id est, inclinationem, qua nostræ conservationi ac felicitati tendimus, ordinari, ac certis regulis subjici oportebit (2): aliter ad finem, cui dirigitur, minime inserviet. Atque amor ita ordinatus justus fuerit, atque à Deo concessus, ac jussus. Nam cum Deus dederit nobis existentiam, & ad felicitatem vehementer nos inclinaverit, hancque nos omni modo curare voluerit, voluit etiam proculdubio, ut nostrum individuum præservemus, nostrasque facultates, ac perfectiones tueamur, ac amplificemus: siquidem in hoc felicitas nostra vera consistit (3). Quare amor, qui revera intendit ad nostram salutem, & perfectionem procurandam, ille sane à Deo per naturam nobis impositus, ac præscriptus dicendus erit (4).

Ex hisce deducitur, hominem nihil debere præterire eorum, quæ ad conservationem, perfectionem, felicitatemque suam conformandam, servandam, & amplificandam pertinent, dum id sine amoris divini, ac suæ voluntatis violatione manifesta negligi nequit. Idcirco non utilitas nostra sola in causa est hujus officii (5), sed voluntas Dei per naturæ nostræ tendentiam evidenter expressa, cum ipse nos creaverit instructos tali dispositione, ac instinctu (6).

II. Igitur quemadmodum homo constat mente, & corpore, atque ambo hæc substantiæ essentiam suam efficiunt: ideo ut ipse homo veram destinationem, & felicitatem suam integram assequatur, atque omnia officia erga se ipsum ad-

im-

(2) Nisi enim ipse amor in hunc finem dirigatur, eidem fini conferre nequiverit.

(3) Vide Cap. 1. §. 1.

(4) Hinc Aristoteles concludit, quod bonus homo sui amans debet esse.

Ὁ δὲ τὸν μὲν ἀγαθὸν θεῖ οὐκ ἔστιν ἰσχυρὸν εἶναι *Eth. l. 9. c. 8. §. 4.*

(5) Vide meum Pufendorf. *l. 2. c. 4. §. 16.*

(6) Verum cum hic amor à ratione debeat esse dispositus, atque ordinatus, posteaquam æque ratione, ac instinctu instructi sumus: & cum ratio inhibeat aliis inferri damnum; hinc venit, quod hic amor cum alterius præjudicio extra necessitatis casum nunquam exerceri potest.

impleat, ac suam conservationem, & perfectionem omnino perficiat, ad unius, & alterius partis præsertionem, & perfectam constitutionem incumbere tenebitur.

Cum ergo alia officia mentem, & corpus simul hominis spectent, alia solum corpus, alia tandem solam mentem constantem intellectu, & voluntate: adeoque unicuique harum partium officia sui ipsius respicere debent, scilicet vel toto homini, vel intellectui, & voluntati, vel corpori tantum ipsius; neque hæc sejungenda erunt unquam, nisi sit impossibile omnium harum partium officiis simul respondere. Quo in casu cum mens præstantior sit corpore, potius perfectioni mentis, quam corporis vacare oportebit (7).

III. Quod ad totum hominem attinet, vitam conservare debet homo, mortemque evitare, quæ in separatione mentis à corpore consistit, cum absque vita conservatio, ac felicitas nostra non detur. Ideoque separatio hæc totis viribus præcavenda, unioque est contra animæ cum corpore semper erit procuranda. Quapropter mors voluntaria hominis prohibetur à natura, atque interdicitur. Nam homo non est dominus vitæ suæ, sui que individui, sed Deus Auctor, ac Creator suus, qui hunc per vocem naturæ ad suam præsertionem semper conclamat, & vocat. Præterea homo debet amare alios homines tanquam seipsum utpote suos æquales: alios non potest occidere: ergo neque seipsum. Unde consequitur etiam, accelerare mortem sibi libidine, excedentibus laboribus, intemperantiis cibi, ac potus, contra amorem sui, ac officia sibi debita, putandum fore.

IV. Quod vero ad mentem pertinet: cum intellectus humani perfectio consistat in cognitione veri, ac boni; siccine omnes juxta conditionem suam debent curare hanc perspicacitatem, ne in errorem labantur, sed semper veritatem in suis conceptionibus sequantur, & capiant. Ita-
que

(7) Id vero, quod respicit mentem, & corpus simul, ante omne curari decet.

que quisque tenetur nisi sive aliorum instructione, sive librorum assiduo studio, sive experientia, ac observatione facultatem, ac aptitudinem intellectus discernendi verum à falso, bonum à malo, virtutem à vitio addiscere, ac adipisci. Omnes enim homines obstringuntur ad cognitionem legis naturalis, & eorum omnium (8), quæ ad subsidium, directionemque vitæ necessaria sunt, acquirendam, comparandamque diligenter. Etenim voluntas non potest appetere aliquid, nisi quod intellectus sibi tamquam bonum representavit, nec aversari, nisi quod ille tamquam malum agnovit: igitur apprime indispensabilis omnibus fit cognitio recta veri boni, ac mali. Maxime quod imputantur actiones, omissionesque etiam ex ignorantia boni, malique admixtæ, siquidem legem naturæ, à qua pendet hujusmodi cognitio, & potuit, & debuit homo perfectam habere. Et hæc generalis cultura spiritus dicitur à Jure naturæ omnibus imposita, ac ordinata.

Præter hæc unusquisque obligatur ad excolendum ejus intellectum circa ea, quæ fini, indoli, conditioni, ac professioni suæ peculiari conveniunt. Quamobrem suam capacitatem, suasque vires quisque exploratas habere debet (9), ut vitæ genus, cui idoneus sit, eligat, hocque delecto

(8) Inter has primas tenet notio sui ipsius, id est, animi sui cognitio: *nam corpus quidem quasi vas est, aut animi receptaculum: ab animo enim quidquid agitur, agitur à te*, ut Cicero advertit *Tusc. Quæst. l. 1.* In qua sane cognitione antiqui sapientes omnem prope scientiam comprehensam esse voluerunt. Et revera qui noscit animum suum, illi ipsum immaterialem, (nam materiæ essentia cogitationis omnem ideam respuit) & consequenter immortalem (ens enim sine partibus resolvi non potest, ut jam supra adnotavimus) & à summo numine dependentem, ac provenientem, & rationis participem, ad cujus normam se dirigere debet, profecto esse constat. Unde certe majus ad virtutes, atque ad omnia officia incitamentum, ac fortior obligatio in nobis promanat, & excitatur.

(9) Hic refertur sane supradictum antiquorum effatum: *Nosce te ipsum: uti Cicero: cum enim dicitur nosce te, id dicitur, nosce animum tuum, id est, ipsius capacitatem. Tusc. Quæst. l. 1.*

ipsius munera, ac functiones adimplere valeat. Hinc colligi potest, hanc rationem vitæ tali modo adoptatam, delectamque nihil aliud esse, quam voluntatem Dei de certo vitæ genere ab homine exercendo, per dotes animi, ac corporis ei concessas, declaratam. Et hæc specialis spiritus cultura vocatur.

V. Officia autem, quæ voluntatem concernunt, in ipsiusmet perfectionis acquisitione, ac cura consistunt. Voluntas circa bonum, ac malum verum, ac apparens esse potest (10). Ideo voluntas, quæ bonum, & malum reale ab apparente (11) discernere, eumque sequi potest, perfecta evadet. Hinc venit, quod officii nostri est, non adquiescere in qualicumque boni, malive cognitione, sed dare operam, ut ea viva sit, & efficax, & prælucente intellectu clare perspecta: utpote etiam non bonum qualecumque appetere sed ex pluribus bonis præstantius, magisque necessarium summumque semper præferendo omnibus aliis, immo ne malum quidem aversari, quod nos majoris boni participes reddere queat.

Et cum rectas functiones intellectus, scilicet perspicientiam veri, & ordinatas imotiones voluntatis circa boni consecutionem, affectus pravi impediunt (12), & error, & ignorantia: ideo modo diligentiori mens ab errore, & voluntas ab affectibus antedictis sunt præcavendæ. Aliter perfectionem mentis, & voluntatis assequi, impossibile fuerit.

In errorem ignorantia, inscientiaque rei, de qua agitur, conducit. Adeoque instruere mentem tali modo oportet, ut ignorantia propellatur, ac scientiam juxta conditionem, ac ingenii acumen ipsa adipiscatur. Cæterum nunquam determinanda est mens, nisi ad normam perceptæ, ac lumi-

(10) Vide Cap. I. §. I.

(11) Hoc sane officium proprium est iudicii, quod sæpe tamen cum voluntate confunditur. Vide meum Pufend. l. I. c. 3. §. 2. n. 3.

(12) Quintil. Magni affectus jura non spectant. Declam. 296.

nosæ veritatis, vel saltem probabilioris sententiæ, & magis veritati consonæ.

Insuper voluntas à cupiditatibus, pravisque affectionibus erit præcavenda, nimirum à luxuria, ab intemperantia, ab ingluvie, ab ira, avaritia, elatione, invidentia, hominumque inimicitia, & odio, aliisque similibus vitiosis incitamentis, quæ omnia voluntatem, mentemque stemperant, atque pervertunt, ita ut non amplius verum bonum ab apparente, proficuum à noxio distinguere valeat. A quorum sane vitiorum devitatione, omnium virtutum sequela animo nostro provenit, ac nascitur (13).

VI. Quod tandem spectat ad corporis perfectionem: cum hæc consistat in eo, ut omnes ejus partes sanitate fruantur, atque ad motus necessarios, & respectivos exequendos sint aptæ: sanitatem ergo earum partium omni attentione possibili tueri oportebit; adeo ut nec per cibum, aut potum, nec per inertiam eas torpere, nec per libidines corrumpere patiamur, multoque magis membrorum mutilationem, evitationem, ac corporis destructionem à nobis amovere teneamur (14). Et contra quisque constitutionem, valetudinem, vires, agilitatem augere suam omni modo debet (15). Verum hic quoque unumquemque status, & conditionis suæ rationem habere decet (16). Aliud enim robur, ac dexteritatem requirimus in pugile, quam in fabro, alia omnia in fabro, quam in viro docto. Ex quo arguitur, exercitationes quoque corporis non in omnes easdem cadere; ideo prudentia hic opus esse, ut & finem unusquisque suum ob oculos habeat, & media se digna eligat. Quin & ætas discrimen facit; ac proinde alia erit exercitatio senis, quam juvenis, alius potus, ac cibi

usus

(13) Nimirum temperantia, justitia, modestia, prudentia, magnanimitas, liberalitas, amicitia, omnibusque in actionibus probitas; honestasque ex hoc in vita nostra premanant. (1)

(14) Plin. *Nam hujus fulcris animus sustinetur.* l. 1. *Epist.* 1.

(15) Juvenal. *Unde mens sana in corpore sano sit.* *Sat.* 10. vers. 366.

(16.) Vide Cic. in *Cat.* c. 9.

usus (17), aliæ operæ, ac labores, aliæ functiones, ac munia.

VII. Præterea cum vita hominis non possit sustineri, nisi facultatibus, & divitiis ad victus necessariis paratis; proinde facile intelligitur, has juxta conditionem uniuscujusque curandas, justeque acquisitas attente conservandas esse ab hominibus, prudenterque expendendas. Verum ille, qui obligatus est ad finem, etiam ad media obstringitur. Et cum has facultates sine laboribus, & industria ab illis, qui pauperes sunt, non possint acquiri, consequens est, ut ab his laborandum, ac incumbendum sit diligenter alicui professioni, vel artificio, ut eas consequantur, & vituperosam paupertatem evitent. Si tamen nullum adsit medium, occasioque paupertatem devitandi, eam ab his æquo animo ferri oportebit (18).

VIII. Felicitatis pars consistit etiam in bona opinione, quam alii de nobis habent: ergo omnimodo procurandum erit, existimationem aliorum consequi, & adipisci, quæ revera ab eorum bona opinione de nobis formatur, & constat: atque è contrario vituperationem, & malam famam evitare præclaris actionibus, omniumque exercitio virtutum. Et cum famam lædant calumniæ, hæ erunt quantum fieri potest, præcavendæ (19), & destruendæ verbis, ac factis, si fuerint in nos injuste prolata, nisi forte illæ tam putidæ sint, & tam manifesto falsæ, & auctor earum tam levis, ac futilis sit, ut contemni mereantur. Nam manifestæ calumniæ non magis virum bonum turbant, ac terrent, quam sævus canis latratus in auras (20), graculique in-

(17) Optime idem Cicero *De offic. l. 1. c. 49. Officia non eadem disparibus ætatibus tribuuntur, aliæque sunt juvenum, aliæ seniorum.*

(18) Atque ita documentum Horatii *Od. 29. v. 53. facere. Laudo manentem fortunam, si celeres quatit pœnas, Resigno quæ dedit, & mea virtute me involvo.*

(19) Cic. *De offic. l. 2. c. 8. Negligere quid de se quisque sentiat, non solum arrogantis est, sed etiam omnino dissoluti.*

(20) Virg. *Æneid. 3.*

inuicilis stridor. Et qui eas effudit, is non alterius, sed suam profecto bonam famam evertit, deturpatque.

IX. Officia omnia supradicta erga nos ipsos exequi debent, si ea tamen cum illorum violatione, quæ Deo præstare tenemur, non sint conjuncta. Quo in casu potius illa, quam hæc, sunt prætereunda. Nam semper id, quod Deum respicit, illi, quod nos concernit, antepone re fas est. Ex hoc facile patet, non esse verum effatum illud, quod vulgus jactat, necessitatem non habere legem. Hoc enim si verum esset, Martyres male egissent, & quot pro præservanda sanctitate justitiæ se in mortem dederunt.

Cum ergo regula hæc non semper sit vera, varii casus sunt distinguendi, qui variant, ac mutantur, vel ratione necessitatis ipsius, vel ratione legis, vel ratione qualitatis officii. Siquidem à nullis aliis circumstantiis hæc variatio provenire potest.

X. Necessitas definitur, status hominis, in quo legi sine suo periculo parere nequit. Quod periculum quoties ad ipsam vitam pertinebit, necessitas erit extrema, si autem ejusmodi non erit, pro magnitudine major, vel minor appellabitur: sic & absoluta est necessitas, quæ evitari nullo alio modo potest (21), quam violata lege: respectiva, quam alius quidem, sed non hic homo, qui in illa versatur, evitare potest.

Cuique facile animadvertere est, hic non tantum in censum venire necessitatem extremam, sed & eam aliquando, in qua vita non periclitatur; dummodo malum, de quo agitur, sit atrox, & intolerabile. Nam quædam sunt calamitates ipsa morte acerbiores. Quis enim dubitat, quin viro constantissimo orbitas oculorum terrorem injicere possit æqualem periculo mortis?

Quamobrem cum ex duobus malis physicis minimum eligere, ratio consiliet, quandoquidem nullum aliud patet ef-

(21) Cic. *De Inv.* l. 2. c. 57. *Atque hoc mihi videor dicere, esse necessitudines quasdam simplices, ac absolutas, quasdam cum adjunctione.*

effugium : consequenter venit , ut absoluta necessitas favorem mereatur , respectiva tum demum , si quis non sua sibi culpa hoc malum invenerit (22). Ideo si quis periculo se offert , cum sit in causa illius necessitatis , proinde ipsi eventus justo titulo imputari potest.

XI. Lex porro , circa quam versatur necessitas , vel divina , vel humana est. Quod ad humanam legem pertinet , cum homo , etsi summus imperans sit , non possit obligare hominem ad mortem gratis , vel sine periculo Reipublicæ subeundam : ergo lex humana cum exceptione necessitatis semper regulariter est intelligenda (præter casum , quo agatur de periculo Reipublicæ).

Quod vero ad legem divinam spectat , distinguere oportet inter legem affirmantem , & negantem. Lex enim affirmans , ex eo quia nemini omissio actionis imputari potest , si ipsi agenti desit (23) occasio , & modus agendi , semper cum exceptione casus necessitatis concepta supponitur ; atque equidem ei , cui imminet periculum vitæ , agendi occasio , & modus deesse putatur. Ideo ordinatio faciendi eleemosynam , eum , cui deficit pecunia ac modus se sustentandi , non obligat (24).

Cir-

(22) Veluti si quis ob eventualem infirmitatem ad membri resectionem venit , hic favorem necessitatis meret , ita ut si tali operatione moriatur , inculpabilis prorsus evadit. E contra dici debet de illo , qui e. g. circumcisionem pati voluerit , si is postea ob incisionem ad talem devenerit statum , ut membrum recidere oporteat , atque ob hujusmodi operationem intereat , culpa gravissima reus constituitur , nec ullo favore necessitatis protegitur.

(23) Cic. *De Inven. l. 1. c. 27. Occasio autem est pars temporis habens in se alicujus rei idoneam faciendi opportunitatem.*

(24) Ita præceptum subveniendi , auxiliandique periclitantem cum hac exceptione intelligitur , si id fieri potest absque meo periculo , ac perditione. Hoc quidem in sensu S. Paulus ad *Cor. Epist. 2. c. 8. v. 13.* inquit : *Non enim ut aliis sit remissio , vobis autem tribulatio , hoc dico , sed ut vestra abundantia illorum inopiam suppleat.*

Circa autem leges divinas negantes varii casus sunt distinguendi: aut enim hæc referuntur ad officia erga ipsum Deum, vel erga nos ipsos, vel erga alios homines. Quæ enim respiciunt officia erga ipsum Deum, nunquam sunt omittendæ, neque unquam necessitatis exceptionem admittunt. Nam quæ Deo debemus, ante omnia debemus, & consequenter etiam cum dispendio vitæ nostræ. Hinc in Deum blasphemare, Idolis sacrificare, perjurio se polluere, nunquam licet, ita ut potius mortem subire oporteat, quam horum aliquod patrare.

Leges porro divinæ, quæ officia erga nos ipsos concernunt, aut mala physica, aut mala moralia interdicit: quæ mala physica à nobis remonent, admittunt necessitatis exceptionem. Nam ex duobus malis physicis, quod minimum est eligere, recta ratio suadet, ac ordinat.

Quæ autem mala moralia prohibent, cum majus morale malum sit semper physico, non admittunt necessitatis exceptionem. Sic ad præservandum totum corpus, vitamque, licet sacrificare membrum, & mutilationem pati; cum agatur de duobus malis physicis, & majus sit præservatio totius corporis, quam illa unius membri. At non licet mollitiem facere, vel mendacium proferre ob vitam servandam. Nam majus malum morale est facere mollitiem, mendaciumque, quam physicum malum perdat vitam.

XII. Tandem leges negantes divinæ respicientes officia erga alios, vel cum officiis de conservatione nostri ipsius, vel cum illis de perfectione nostra, ac felicitate tuenda, amplificandaque colliduntur. Priore casu, cum alterum magis quam nos amare non teneamur, exceptionem necessitatis admittunt (25), non autem posteriore casu. Satius enim est perfectione aliqua carere, quam alterum perire.

At

(25) Cic. *De offic. l. 3. c. 1.* Nam sibi ut quisque malit, quod ad usum vitæ pertineat, quam alteri acquirere, concessum est, non repugnante natura. Illud natura non patitur, ut aliorum spoliis nostras facultates, opes, copias augeamus.

At hæc justam habent rationem, si ipsius Dei providentia contingat, ut in illa necessitate versemur. Nam si à malitia hominum est, aut hoc illi agunt, ut pereamus, vel ipsis ut nostra remittamus bona, aut ut necessitatem peccandi unice nobis imponant. Primo casu exceptio necessitatis erit admittenda, uti si pravus homo mihi vitam minuetur (26), ut suæ vindictæ immoler, vel ut meum invadat: non autem alio casu, cum potius perire oporteat, quam quidquam patrare cum ignominia Dei conjunctum, veluti si ille ad adulterium, mendacium perpetrandum me impellere velit (27).

XIII. Hisce præmissis regulis, exemplisque, facile erit definire omnes casus, qui solent proponi hæc in materia, quam sane verum est, multis difficultatibus involutam manere, unde optime advertit Heineccius (28), multa hoc in proposito misericordiæ Dei potius relinquenda, quam omnia ad vivum resecanda.

Idèò nemo dubitaverit, ut supra signatum est, quin ad vitæ conservationem liceat abscindere membrum. Cum minus malum majori præferendum sit, quandoquidem de duobus malis physicis agitur. Sic nullum dubium est, in extremo famis periculo carne humana vesci posse. Non excusandus tamen, qui alterum impie, ac ferociter obruncat ob illius membra comedenda. Nam imperiosa necessitas non dat jus in vitam alterius, qui nostram non attentat, nec fas est alteri eam eripere, ut nos conservemus, quia
par

(26) Hoc enim in casu minime obstrictus sum ad moriendum, potius quam repressionem facere usque ad mortem etiam illius protervi, qui illo perfidioso fine me invadit, ut peream. Tunc enim sane nihil aliud venit in censum, nisi perfidiosi illius, injustique hominis vita, quæ nullum meretur favorem, respectumque. Vide Thomasium *Jurisp. div. l. 2. c. 2.*

(27) Hoc vero in casu ignominia Dei, ac essentialis malitia actionis intercedit.

(28) *Elem. Jur. nat. l. 1. §. 161.*

par est utriusque conditio, ac necessitas, quidquid Titius, ac Barbeyræcius in contrarium adducant (29).

XIV. Solet quærit etiam: an naufrago alios tabula semel apprehensa, vel scapha ab ipso occupata liceat dejicere? Et affirmative respondemus. Nam ille Jus prius adeptus est.

Simili modo responderi debet illi, qui quærit: an obstantem fugienti proterere liceat? Scilicet affirmative: nam si à malitia hominis hæc necessitas venit, isque agit, ut fugientem pereat, ideo licet illum proterere: si à providentia eadem necessitas procedit, ita ut sit per accidens tale infortunium, vel per imprudentiam illius, qui proteritur, idem dicendum est. Nam Jus istud non pendet ab aliis, sed à conservationis nostræ Jure promanat.

Iisdem principiis decidenda etiam est quæstio de eo, qui in extrema necessitate famis, vel frigoris expellendi causa, res alienas contrectat, & percipit. Nam tam si à malitia hominum (30), quam si à providentia provenit infortunium, illud licitum est ei hoc medio evitare. Verum est tamen, contrectantem tales res, animum restituendi habere oportere, statim ac facultas suppetierit. Sed repeto multa hoc in proposito dubia, ac *ἀπαρα* sunt, quæ impossibile prorsus est generatim definire: unde ab ulteriori disputatione supersedeo.

(29) Vide nostrum Pufend. l. 2. c. 6. §. 3. ubi hanc falsam sententiam impugnamus. Hoc in sensu Cicero sane ait: *Suum cuique incommodum ferendum est potius, quam de alterius commodis detrahendum. De Offic. l. 3. c. 5.*

(30) Nam in hoc tenderet, ut ille in tali statu constitutus periret. Vide §. 12. & Thomasium *Jurisprud. divina*, l. 2. c. 2. §. 143.

CAPUT SEPTIMUM.

*De officiis erga alios absolutis, & speciatim
de nemine lædendo.*

I. **E**Xpositis officiis, quæ ad Deum Optimum Maximum, & ad nosmetipsos pertinent, nunc procedendum est ad illa, quæ alios homines concernunt. Horum fundamentum æqualitas naturæ est, qua de causa societas inter homines servanda, cum eorum æqualitas naturæ æqualia etiam officia exigat (1). Inde colligimus, hominem alium hominem non minus quam seipsum benevolentia prosequi teneri, cum ab hac sola ipsorum societas componitur, ac sustinetur (2) æqualitas.

Hujus porro benevolentia gradus sunt, quorum alius justitiæ, alius humanitatis ac beneficentiæ appellari potest. Horum primus consistit in eo, ut nihil fiat, quod infeliciores alios homines reddat: alter in promovenda aliorum perfectione ac felicitate versatur. Prima ergo officia justitiæ, ac perfecta dicuntur, alia imperfecta, ac beneficentiæ tantum. Perfecta officia sunt, ad quæ potest homo obligari per modum coactionis, puta ut neminem lædat, & cuique, quod suum est, tribuat (3). Imperfecta autem sunt, ad quæ imperfecte tantum, ac sine coactione, ac ex ipsa virtute homo obstringitur, uti jam supra signavimus.

II.

(1) Optime Cicero: *Sic enim perspicere mihi videor, ita natos esse nos, ut inter omnes esset societas.* De amicis. §. 10.

(2) Cic. De offic. l. 1. c. 4. *Homines autem hominum causa esse genitos, natura demonstrat, ut ipsi inter se alius alii prodesse possent, in hoc ergo naturam debemus duces sequi, & communes utilitates in medium afferre mutatione officiorum dando, accipiendo.*

(3) Absque enim horum exercitio humanum genus minime consistere posset. Id quod de aliis nimirum de imperfectis non potest dici. Vide C. §. 1. not.

II. Præterea cum officia perfecta consistant in eo, ut nemo lædatur, & suum unicuique tribuatur; & cum ad primum officium homines semper teneantur, ad aliud in hypothesi solum certi alicujus facti dati, præmissi, aut conventi; ideo prima absoluta, ac connata, alia hypothetica officia dicuntur, cum contra naturam priorum ab aliqua introductione hominum pendeant. Sic homo ab homine jure exigit, ne occidatur, nullumque ponit factum, quo sibi hoc jus acquisiverit, posteaquam à natura promanat. At non posset quisquam jure conqueri de rebus sibi ab altero præreptis, nisi jus aliquod circa ipsas res, veluti dominium, facto acquisivisset.

Jus vero, quod circa rem aliquam acquisivimus, vel ex dominio, vel ex pacto ac conventionem provenit: unde consequens est, ut omnia officia hypothetica ab hisce duobus fontibus proficiscantur (4). Quare de omnibus hisce officiis diligenter, ac ordinate agemus, præmittendo officia absoluta, quæ à facto nullo humano dependent, postea ad hypothetica deveniendo, quibus tamen præponemus imperfecta, utpote illorum magis simplicia, & antiqua, atque ad eorundem intelligentiam apprime necessaria.

III. Cum homo sit homini æqualis, quippe constet partibus iisdem essentialibus, atque adeo iisdem naturalibus juribus fruatur; ideo quisque alium æque ac se ipsum tractare debet, ita ut quod sibi fieri non vult, ipse nec alteri facere teneatur. Ac proinde nemo lædendus erit neque circa mentem, neque circa corpus, neque circa res suas, cum nec nos lædi velimus (5), aliosque ac nos utpote æquales tractare debemus.

Ille dicitur lædere, qui alium facultate aliqua, perfectione ac felicitate, rebusque suis, quas jam à natura habet,

(4) Nimirum ex dominio, & pacto.

(5) Optime Cic. *De offic. l. 3. c. 3.* *Detrahere igitur aliquid alteri, & hominis hominem incommodo suum augere commodum, magis est contra naturam, quam mors, quam paupertas, quam dolor; nam principio tollit convictum humanum, & societatem.*

bet, privare, vel deteriori conditioni reddere tentat. Ergo ille, qui in vitam nostram attentat, cum in hac consistat nostrum majus bonum ac omnis humanæ felicitatis fundamentum, gravissimo modo nos lædere dicendus erit (6). Unde remaneat firmum, quod nemo alium interficere, nec sanitati ac corpori alicujus damnum inferre potest. Nisi tamen necessitas nos cogat uti moderamine inculpatæ tutelæ, quo in casu licet ob propriam vitam præservandam, alium occidere.

Tunc necessitas hujusmodi dicitur, quando in periculum nullo alio modo evitabile sumus constitui, uti supra jam explicavimus (7). Id est, si quis in absoluta necessitate, vel respectiva, minime tamen per suam culpam consistat. Tunc enim cum nemo teneatur alterum magis, quam se ipsum amare ac prædiligere (8), si aut ipsi, aut alteri aggressori pereundum sit, licet aggressorem cum cede repellere, atque occidere. Extra tale periculum inevitabile necessitatis jure nemo fruitur, cum ex duobus malis physicis, id quod minimum est, eligere nos recta ratio doceat semper. Qua de causa quisque tenetur etiam aufugere, aut quoquo alio modo evitare periculum, si possibilitas adest ad tutum perfugium.

IV. Cæterum adversus omnes, per quos in periculum illud sine tua culpa adductus sis, eo jure uti fas est; adeoque etiam adversus furiosos, mente captos, & adversus eos, qui alios invadere parantes te per errorem invaserint; nam hoc jus provenit non ab injustitia aggressoris, sed à jure nostro periculum nobis intentatum propulsandi quovis

(6) Vide Pufendorf. *De Jure nat. & gent. l. 8. c. 2. 4.*

(7) Cap. superiori §. 10.

(8) Cic. *Tusc. Quæst. l. 3. c. 29. Ne in amicitia optandum quidem est, ut me ille plus quam se, ego illum plus quam me amem. . . . Perturbatio vitæ, si ita sit, atque officiorum omnium consequatur.*

vis modo (9), alteriusque vitæ eo casu propriam salutem anteponendi (10).

Jus hoc in statu naturali perdurat ac competit, usque dum durat periculum, hostilisque animus invasoris. In statu vero civili, usque dum habueris tempus ac commodum recurrendi ad magistratum. Ideoque usque dum durat instantaneum periculum, hoc jus viget, non jam usque dum durat animus hostilis invasoris, ut in statu naturali. Nisi in casu, quo magistratus recusaret præsidium vel illud præstare nequireret.

Præterea in statu civili modus violentæ defensionis servandus est, ita ut non usque ad cædem procedendum sit, sed usque tantum ad evitandum periculum instantaneum (11). Non tamen invasus tenetur capescere fugam, nisi tutum perfugium ac periculum vitandi certa fiducia pateat, uti jam supra notavimus.

V. Nec solum pro vita sua defensio violenta capescere licet, sed etiam pro præservatione membri, pudicitia, parentum, liberorum, amicorum, quorum conservatio æque ac propria ipsius vitæ homines omnes premit ac urget. Verum pro vindicanda alapa, aut verborum injuria amolienda, nefas est alterum occidere. Nam pro his tantum, quæ cum vita pari passu ambulant, hujusmodi jus legitime exerceri potest, cujus characteris ac æquivalentiæ alapa, aut verba injuriosa minime sunt reputanda (12).

VI. Cum possit etiam lædi aliquis in mentem ac intel-

(9) Vide Grotium *De Jure bel. & pac. l. 2. c. 1. 3.*

(10) Licet ut vim, atque injuriam propulsemus. Nam jur hoc evenit, ut quod quis pro tutela corporis sui fecerit, jure fecisse existimetur. *Dig. de Just. & Jure l. 1. tit. 1.*

(11) Vide Pufend. *De Jure nat. & gent. l. 2. c. 5. §. 3.* Nam postea ad magistratum recurrere oportet. Ita Ulpianus *Dig. de vi arm. l. 3. Qui cum armis venit, possumus cum armis repellere, sed hoc confestim, non ex intervallo.*

(12) Unde Moralistæ illi equidem male sani, qui usque ad hoc defensionem sui ipsius extenderunt, alte reprehendendi sunt ac detestandi. Vide *Epist. Provincial. Ep. 13.*

tellectum, uti & in corpus, sophismatis nimirum, errore ac mendaciis, ergo ab his quisque per jus naturæ diligenter se abstinere debet: multo magis postea prævaricatio ac corruptio voluntatis alterius hominis ac in vitiis incitatio erit evitanda; cum læsio hæc bene sæpe magis præjudiciosa sit, quam illa ipsiusmet mentis ac corporis. Ideo ab his omnibus, quæ alios in corruptionem hujusmodi inducunt verbis, factisque, quisque scrupulose cohibere se debet; utpote sunt lenocinia, pravæ enarrationes, mala exempla, libidines, aliaque incitamenta peccaminosa ad simplicium, innocentiumque cor pervertendum malitiose composita.

VII. Cum porro corpus alterius alicui non liceat lædere, nefas sane fuerit, alterum verberibus, plagis, aliisque injuriis afficere, vulnera infligere, corpus alterius inedia, vinculis, tormentis excruciare. Nam quod fieri nobis nolurus, nec aliis faciendum esse, satis unusquisque intelligit.

Neque famam, existimationemque aliorum licet lædere difamationibus, calumniisque. Nam hæc præcipuè hominum parti æque dolent ac ipsa corporum vulnera ac vitæ molimina. Existimatio autem duplex consideratur ac dicitur, alia simplex, qua quis pro non malo habetur (13), alia intensiva, & distinctionis, qua quis ob merita universim recognita præ aliis gaudet. Ambo hæc existimationis genera, nimis cara ac pretiosa sunt homini honesto, quin absquæ gravissima injuria impeti queant (14). Nec minus

(13) Vide meum Pufend. *De Jure nat. l. VIII. c. 4. §. 7.* & seq.

(14) Verumtamen cum prima existimatio, quæ in civis honesti fama consistit, magis cuique sit cordi, quam illa distinctionis, quæ ob meritum ab aliqua dignitatis, vel excellentiæ nota procedit, ideo ille, qui primam auferre tentat, magis lædit, quam is, qui secundam oppugnat ac denegat. Prima enim ita describitur *Dig. l. 50. tit. 13. Dignitatis illesæ status, legibus, aut moribus comprobatus.* Altera à Cicerone verbis his enunciat: *Habet enim venerationem justam quidquid excellit. De nat. Deor. l. 1. c. 17.*

mus status hominis læditur per pudicitiae, honestatisque violationem, sive hæc adoriatur blanditiis, sive vi aperta prosternatur. Nam quocumque modo hoc fiat, semper existimatio violatae mulieris detrimentum capit, ipsiusque cor ac corpus corrumpitur, & familiae turbantur. Inde clare patet, juri naturæ stupra, adulteria, lenocinia, atque alias libidinosas, inhonestas, nefandasque machinationes omnino repugnare.

VIII. Insuper cum ex dictis supra eluceat satis, lædi aliquem posse, sive actionibus internis, puta cogitationibus comparatis ad alterius perditionem, damnumque, insidiis quamvis sine effectu, animo hostili, odiis intestinis (15), invidia ad aiorum dejectionem incitata: sive externis actionibus, puta verbis, factis, & apertis machinationibus ad alicujus perniciem intentatis; nam æque omnia hæc societatem ac benevolentiam hominibus debitam oppugnant, contrariantque; ideo consequitur per jus naturæ hisce omnibus esse abstinendum. Et quamvis multo gravior sit læsio externa factorum, verborumque, quam illa interna, vel ad effectum non perducta in foro humano, uti suo loco notabimus (16); in foro divino tamen, cum Deus sapientissimus auctor naturæ scrutet corda ac renes hominum, & adversus suam voluntatem veniat, tam qui contra suæ legis præscriptum cogitat ac machinatur secreto, quam qui aperte illam verbis, factisque transgreditur, nullum interesse discrimen inter prima ac secunda peccata putatur (17).

IX. Verbis ac sermone homines gravissime læduntur, unde operæ pretium fuerit hic de officiis circa sermonem paulo accuratius agere.

Sermo, per quem á brutis, utpote & per rationem

se-

(15) Cap. 1. §. 6.

(16) Vide l. 2. C. 8. §. 1.

(17) *Math. 5. 22. Omnis qui irascitur fratri suo, reus erit judicio. Et 28. Omnis qui videns mulierem, eam concupiscerit, jam machatus est eam in corde suo.*

sejungimus, est sonus articulatus, quo animi nostri sensa cum aliis clare ac distincte communicamus. Cum ergo sermo datus sit nobis ad communicandum, consociandumque cum aliis hominibus (non vero cum Deo, cum videat internum nostrum, neque cum brutis, qui illum nec dum pene percipiunt), ideo ad eorum commodum, felicitatemque eodem semper uti oportebit. Nam è contra societas, communicatio, ac benevolentia hominibus debita, & ad quam servandam, promovendamque sermo dirigitur, corrueret ac læderetur.

Quare cum sermo ad animi sensa communicanda aliis hominibus nobis sit datus, clare patet juxta significatum ac sensus, quos omnes intelligunt, sonos articulatos, & secundum notiones receptas, ac veluti tacite conventas, esse adhibendos, aliter minime ad hunc finem assequendum, nimirum consociandi homines, inserviret, nam eorum animi sensus non patefaceret.

X. Itaque cum Deus velit nos uti sermone ob commodum, felicitatemque aliorum ad hoc, ut societas, veritas ac benevolentia inter homines promoveatur ac floreat, adeoque cum eo nemo lædendus ac decipiendus est. Læditur autem quis, quandoquidem ipsi, quod jure perfecto debemus, denegatur: decipitur vero falsum pro vero dicendo. Ergo qui falsum loquitur ac alium decipit (18), cum eum lædat, siquidem ipsi denegat veritatem, societatem ac benevolentiam hominibus debitam à natura, sane Dei voluntati ac juri naturæ adversatur, & opponitur.

Præterea qui tacet quod jure perfecto, vel imperfecto alter exigere ab eo potest, ut patefaciat, is dissimulat. Qui loquitur falsum, & contra animi sensus ac cogitationes verba profert, is mentitur. Qui denique alterum in errorem inducit, eum decipere dicimus. Ex quibus definitionibus cum superioribus comparatis liquido patet, tum dis-

(18) Ille dicitur lædere, qui aliquem præjudicare tentat: qui decipit in errorem inducendo aliquem, eum præjudicat, atque in statu imperfectionis constituit. Ergo illum lædit.

simulationem, mendacium ac deceptionem æque juri naturæ repugnare (19), cum hæc omnia æque ad benevolentiam, ac societatis humanæ dissolutionem, aliorumque præjudicium intendant (20).

XI. Verumtamen cum ita comparatus sit amor, quem aliis debemus ad societatis præservationem, ut eos non majori quam nos ipsos amore prosequi teneamur; consequens est, ut tacere liceat, si sermo noster alteri non sit profuturus, nobis vero, vel aliis detrimentum aliquod sit adlaturus. Falsiloquium vero dicere, vel sermone subdole ambiguo se exprimere, nefas est (21), quidquid proferant in contrarium Heineccius, Pufend., Barbeyr., aliique Protestantes, & nostrorum reprobandi sane catholici aliqui Moralistæ. Nam absque hac sinceritatis, veritatisque confidentia sermo ad societatis manutentionem, cui unico fini dirigitur, juvare nequiret. Quisque enim semper metuere deberet, se ab aliorum sermonibus decipi, si falsiloquium licitum esset.

XII. Ex quo colligimus omnem dissimulationem illicitam esse, non autem omnem taciturnitatem, per quam intelligimus reitentiam ejus, ad quod aperiendum nec perfecte, nec imperfecte obligamur; ita injustum esse omne mendacium, falsiloquium, & deceptionem, qua aliis contra veritatis sensum, & intelligentiam communem verba pronunciamus. Non vero sermonem acutum, & ad fictionem compositum eo fine, ut aut delectentur, aut exerceantur, aut acuantur, qui audiunt.

Sed reprobanda est prorsus distinctio ab Heineccio male

(19) Cicero *De offic.* l. 3. c. 9. *Ex omni vita simulatio dissimulatioque tollenda.*

(20) Hinc adnotemus, non acquisitum jus aliquod peculiariter illius, cum quo loquimur, in causa esse obligationis veritatis proferendæ, sed hæc promanat ab absoluto, ac generali jure proveniente à voluntate Dei, qui hanc institutionem ad generis humani præservationem introductam, in hunc finem dirigi ac exerceri vult.

(21) Vide *Epist. Provincial. Epist. 9.*

le excogitata inter veritatem ac veracitatem (22); quarum ultima semper in laude ponit, contra aliam bonam ac malam æque esse posse considerat; quippe hæc ex convenientia verborum, signorumque externorum cum mentis cogitationibus constet: posteaquam illum non semper exequi officium putat, qui suas cogitationes omnes cum signis externis respondere facit (23). Nam, uti supra notavimus, in hoc proprie mendacium consistit, si signa externa cum internis cogitationibus minime convenient. Quod semper in vitio est, & à jure naturæ damnatur absque ulla dependentia à jure peculiare illius, cui sermonem habemus. *Numquam simulabit vir bonus*, ita Cicero admonet supra laudato loco.

XIII. Sermo, quo nos veritatem eloquio serio confirmamus, dicitur adseveratio. Adseveratio, quæ fit invocato Deo, tamquam vindice, jusjurandum appellatur. Denique sermo, quo alteri fausta adprecamur, benedictio, è contra quæ infausta auguramur, maledictio vocatur. Sicuti sermo, quo quis capiti suo diras imprecatur, execratio denominari solet.

Cum ergo qui aliquid adseverat, serio confirmet se verum dicere, non falsum, id vero nemo sanus faciet, nisi qui suspicatur, se mendacem credi, qualis suspicio conscientia malæ indicium est; quare nemo prudens adsevera-

(22) Verax ille dicitur, qui veritatem exprimit, quoties alter jus peculiare eam intelligendi habet: quo in casu tantum male Protestantes ad veritatem proferendam nos obligatos esse volunt. Vide Heinec. *Elem. jur. nat.* l. 1. §. 202.

(23) Vide meum Pufend. l. 4. c. 1. in fine; ubi hæc sententia reprobanda sane, utpote societatis humanæ eversiva impugnatur. Optime Card. Palavicinus l. 1. *De Bono*, c. 21. inquit: *Cum humana societas sermone veluti præcipuo adjumento juvetur, cum ejusdem veritate deliberationes cunctæ, judicia & negotia universa regantur, præstat ut eventu nullo mentiri liceat, alioquin semper auditor jure verebitur, ne tum forte in eo eventu, in quo mendacium innocens est, locutor aut re, aut opinione versetur.*

rationibus temere, & extra necessitatem utetur; & multo minus cum mendacio: posteaquam nihil turpius, atque injustius excogitari potest, quam alios decipere per adseverationem, uti recte Cicero advertit (24): *Turpe enim est alterum capere, & defraudare, multo turpissimum capere, & fraudare per fidem suam.*

Benedictionibus, per quas bona precamur aliis, cum hæc societati, ac benevolentia jure naturæ debitæ inter homines promovendæ conferant, non est dubium, quin erga alios libere uti liceat. Non vero maledictionibus, quæ reprobantur ab eodem jure, utpote aliorum bono ac charitati adversæ. Sicuti eadem ratione quisque à proferendis execrationibus in seipsum cavere debet.

XIV. Quapropter cum à jure naturæ temerariæ adseverationes etiam sint interdictæ, multo magis ab eodem jure erunt damnata juramenta absque necessitate prolata (25). Tunc enim tantum jurejurando licet uti, quando id vel à superiore, veluti Judge, vel ab altero non temere exigitur. Siquidem tunc ipsa charitas vult, ut alterum de veritate reddamus certiore (26). Id vero locum habet in omni jurejurando: adeoque vix inutiles videntur tot divisiones juramenti assertorii, promissorii, decisorii, testimonialis, cum regulæ eadem ubique obtineant ac militent.

Præterea Atheis jusjurandum non esse deferendum, ex hoc elucet, quod à jurantibus Deus tamquam vindex invocatur, cujus existentiam cum Atheus non credat, in Indubium profecto supremi entis hujusce jusjurandum abiret. Unde etiam patet, omnibus juramentum dandum juxta credentiam, ritus ac formulas propriæ religionis (27).

Ali-

(24) *De offic. l. 3. c. 16.*

(25) Vide meum *Pufend. l. 4. c. 2.*

(26) Hoc in sensu Divus Augustinus inquit: *Jurare malum non est, sed pejerare peccatum.*

(27) Sic Cicero testatur: *Græcorum solemnem fuisse morem jurandi causa ad aras accedere. In orat. pro Balbo.* Id quod etiam

Aliter non erit jusjurandum, scilicet invocatio Dei, qui perjurii vindex credatur.

Jusjurandum porro datur in gratiam non jurantis, sed deferentis, ideo juxta mentem hujusce est interpretandum: atque in eo cavillationes omnes evitandæ sunt, utpote restrictiones mentales, æquivocationes, aliæque elusoria à male quibusdam cordatis Moralistis inventa (28), quæ etiam à simplici sermone reprobantur.

Tandem cum jusjurandum sit invocatio Dei tamquam vindicis perjurii, consequens est, ut quisque obligatus sit ad juramentum religiose observandum, nisi terribilem iram, vindictamque Dei experiendi periculum subire velit. Si quis tamen ad rem turpem, & lege interdictam se jurando incaute devinxerit, in hoc casu cum juramentum nullam obligationem producat, illud non erit adimplendum (29).

Concludamus igitur breviter: juramentum ut sit licitum, tres habere debere proprietates, nimirum iudicium, quod exigit, ut cum discretione, prudentia, consideratione ac reverentia, nec sine necessitate ac gravi causa fiat: justitiam, quæ exigit, ut quod juratur, sit res justa, licita ac honesta: veritatem, scilicet ut res sit vera, aut saltem ex gravi ratione putetur vera. Juramentum postea duplex est: assertorium (30), quo confirmatur dictum de præsentibus, vel præteritis: & promissorium, quo confirmatur dictum de opere futuro. Atque hæc pauca de of-

ficiis confirmat. *l. 12. Æneid. Tango aras, mediisque ignes, & numina testor.*

(28) Vide Epist. provinc. ubi supra.

(29) Idem dic & de juramento de re impossibili: hoc cum non possit impleri, inutile reputatur. At jurans de re tali culpa irreverentiæ ac irreligiositatis non vacat.

(30) Quoad regulas juramenti hæc distinctio prorsus inutilis videtur, uti supra adnotavimus; minime verò si referatur ad ipsiusmet juramenti essentiam, utpote hic refertur.

ficiis circa sermonem sufficient: si quis vult plura, videat meum Pufendorffium (31).

§. XVI. Jam satis monstravimus, neminem lædendum nec factis, nec verbis, nec cogitatione ac animi affectibus. Is vero qui lædit alterum reddit infeliciorem: qui damnum intulit, nisi resarciat, alterum reddit infeliciorem, ergo lædit. Ideo qui damnum dedit per jus naturæ, ad eum resarciendum erit obligatus, ita ut qui satisfactionem illam denegat, novam injuriam inferat ac denuo lædat (32). Si vero plures intulerint damnum, circa satisfactionem idem dicendum, quod de imputatione supra exposuimus actionis à pluribus perpetratæ (33), uti scilicet quisque ad normam damni ab ipso dati teneatur.

Per satisfactionem intelligimus, præstationem ejus, quod lex à lædente exigit. Duo autem lex à lædente exigit: 1. Ut qui facto suo alteri damnum dedit, ille id resarciat. 2. Ut quia & ipse legislator per denegatum obsequium, & obedientiam læsus est quodammodo, malum aliquod passionis ferat, quisquis alteri contra legem idem damnum intulit, quod pœna dicitur (34). Quamobrem satisfactio semper & pœnam, & reparationem damni suo ambitu complectitur: nec una alteram tollit. Sed de pœna infra (35).

Aut ita porro comparatum est damnum, ut res omnis restitui possit in pristinum statum, aut ut factum infectum fieri nequeat. Primo casu res reddenda est in eodem statu ac conditione cum expensis damni dati. Altero per æquivalentem rem ipsa restituenda est, ita ut tamen non modo veri pretii, & æstimationis, sed & affectionis, & consequentium aliarum circumstantiarum damnificatæ rei, vel personæ, ratio merito habeatur. Quod per exempla

(31) *L. 4. c. 1. & 2.*

(32) Vide Pufend. *De jure nat. & gent. l. 3. c. 1. §. 2.*

(33) *C. IV. §. 5. nota.*

(34) Vide Grotium *De jure bel. ac pac. l. 2. c. 17. §. 22.* Leges enim inutiles omnino essent absque hoc freno. Vide Pufend. ubi supra.

(35) Vide *l. 2. c. 8.*

Cap. VII. *de officiis erga alios absolut.* 77
pla stupri, homicidii, furti, vulnerationis potest illustrari (36). Ex quo Grotius concludit: *quod etiam spes lucræ intercepti in refectione damni aestimatur, non ut illud ipsum, sed secundum propinquitatem ad actum, ut in semente spes messis* (37).

CAPUT OCTAVUM.

De officiis erga alios imperfectis.

I. **N**eminem esse lædendum per jus naturæ, jam satis demonstravimus, utpote & id, in quo consistat proprie alterius læsio. Reliquum esset, ut quomodo suum unicuique tribuendum sit (1), explicarem eadem industria ac methodo. Sed cum hæc officia hypothetica ita sint comparata, ut absque imperfectorum naturæ ac indole vix percipi queant (2); quare conveniens putamus, horum tractationem præmittere.

Horum etiam officiorum principium ac causa est benevolentia, & societas, quam debemus cum aliis hominibus tueri. Luce enim meridiana clarius est, hanc inter homines absque hujusmodi officiorum exercitio commode durare ac promoveri non posse. Quippe humana felicitas, utpote ejusdem pax, societas ac benevolentia sine beneficiis, ope, consultationibus, atque aliis humanitatis officiis non sustinetur. Et illi, quem benevolentia prosequimur, & societatis commercio recolimus, tribuimus & id, quod jure stricto non debemus (3), cum ad ejus felicitatem hoc juvare animadvertimus.

Cum autem officia hæc, ad quæ jure stricto non obli-

(36) Vide Pufend. *De jure nat. & gent.* l. 3. c. 1. §. 7.

(37) Grotius *De jure bel.* ubi supra §. 3.

(1) A quo hypothetica officia constant juxta divisionem Cap. super factam.

(2) Uti supra notavimus in Cap. sup. §. 1.

(3) Hoc in sensu ait Cicero: *Est aliquid quod non oporteat, etiam si licet. Orat. pro Balb.*

gamur (4), dividantur in officia humanitatis, quæ sunt innoxia utilitatis, & beneficentiæ, quæ cum aliquo detrimento, vel incommodo exerceri solent. Itaque tractatio erit dividenda eodem modo in officia imperfecta humanitatis, vel utilitatis innoxia, & beneficentiæ. Utraque enim sunt necessaria ad vitam commodam ac felicem transigendam hominibus.

II. Æqualitas hominum regula ac causa est ergo horum officiorum imperfectorum, uti est etiam illorum omnium perfectorum. Nam si alii homines sunt nostri æquales, æqualia etiam officia illi à nobis exigere poterunt, quæ nos ab ipsis solemus exigere. Ideo quod nobis volumus factum, & pro aliis facere debemus; è contra quod nolumus in nos ab aliis fieri, nec nos in alios facere oportet.

Quocirca cum nemo sibi velit ea denegari, quæ alter sine detrimento suo præstare potest: ergo & alteri quisque talia liberaliter præstare tenebitur. Adeoque inhumanissimum dixeris merito illum, qui alterum, cum possit, ope, & consilio non juvat, vel ejus res non servat pro virili, errantem non revocat in viam, sitienti aquam, argenti ignem, æstu languenti umbram negat, vel aliquid ab alio cum ejus incommodo exigit ac præterdit, quod facilius, & sine suo detrimento aliunde consequi posset (5).

Hinc colligi licet etiam, ejusdem innoxia utilitatis esse

(4) Utpote minime indispensabili necessitate ad humani generis præservationem requisita. Vide Thomasium in sua *Dissert. Philosoph. juris* inscripta §. 58. Et Romani Jurisconsult. obligationem dividunt in perfectam, & imperfectam. Obligationis imperfectæ exemplum est obligatio ad *antidora* juxta eodem, propter quam actio non dabatur. Vide Paul. *Dig. de obligat. & act. l. 10.* uti pro perfecta.

(5) Hisce enim rebus referuntur triti illi versus Enii. *Hommo qui erranti Comiti monstrat viam . . . quasi lumen de suo lumine accendat facit . . . nihilominus ipsi lucet, cum illi accenderit. Ex una enim re*, optime notat Cicero *De offic. l. 1. c. 15. sapiens præcipit Poeta, ut quidquid sine detrimento possit commodari, id tribuatur vel ignoto.*

perfecto præstationem rerum, quarum tanta nobis affluentia est ac abundantia, ut eas sine notabili detrimento cum aliis possumus communicare; itemque earum rerum in utilitatem aliorum dispensationem, quæ apud nos essent peritura: uti inhumani prope sint, qui tales res corrumpunt, aut dant flammis, vel in mare projiciunt eo male sano ac inhumano consilio, ut nemo aliorum inde aliquid capiat utilitatis ac commodi.

Verum notare oportet: I. Quod quamvis hæc officia sint imperfecta per jus naturæ, per leges tamen humanas, aut per consuetudinem in perfecta transire possunt. Unde apud Athenienses diris devovebatur quisquis erranti non monstrasset viam (6): & apud Romanos quisquis non porrigebat manus collapsis, iniquus homo reputabatur per consuetudinem communem, juxta Senecam (7).

2. Notare oportet, quod in casu extremi periculi, ac necessitatis hæc officia imperfecta per jus naturæ etiam perfecta evadunt. Inde si quis errantem ad perditionem, ad mortem, non revocat in viam, dum potest, ille iniquissimus, injustusque merito erit considerandus, utpote in culpa gravi constitutus (8), quippe de re debita per juris naturæ perfectam obligationem agatur.

III. Sed cum talia officia proveniant ex societatis, ac benevolentia vinculo, quo aliis sumus obstricti per æqualitatem naturæ, ob quam ad alios amandos plusquam nos non obligamur; ideo si præstationem horum officiorum nobis obfuturam prævidemus, ea tunc jure denegabimus. Quare denegare hosti licet aquam, comæatum emptio- nem, aliarumque rerum provisionem, quatenus saltem ille animo hostili est, ne hæc ipsi nos invadendi commodio- rem viam præbeant. Quin etiamsi nihil detrimenti ex ho-

(6) *Diphili sententia.*

(7) *Controversiar. l. I.*

(8) Semper enim quando imperfecta officia fiunt necessaria ad præsertionem illius, cui diriguntur, perfecta per jus naturæ deveniunt.

rum officiorum præstatione homini inimico, derivare posse nobis prævideatur, ad hæc præstanda illi per jus naturæ non tenemur, quidquid Heineccius in contrarium adducat (9): Nam inimicus nullum jus habet à nobis talia exigendi, quippe societatem omnem cum nobis abruperit. Ita si nos earum rerum indigemus, quas alius reposit, quamvis innocentis usus, ad ipsi easdem impertiendas minime obligamur (10).

IV. Cum verò officia omnia juris naturæ à ratione tamquam à directrice facultate pendeant, ratio autem sit facultas discernendi ea, quæ ad nostram, aliorumque felicitatem revera magis, apteque conferunt; inde colligimus non solum personarum, sed etiam indigentia, ac necessitatis, qua alter premitur, habendam esse rationem in horum officiorum distributione. Ideo in pari causa si omnibus non possit provideri, ac satisfieri, plus humanitatis debetur viro bono, quam scelerato, conjuncto (11), quam extraneo, egenti; quam opulento (12).

V. At officiorum omnium gradus sublimior est ille, quem beneficentiæ nomine paulo ante appellavimus. Nam hujusmodi officia ita sunt comparata, ut nos & cum aliquo detrimento, & præjudicio aliis juvare faciant. Horum etiam officiorum natura, causaque ab æqualitate procedit, à qua cum simus obligati ad alios eodem modo tractandos; quo nosmetipsos tractare solemus, utque cupimus ab aliis tractari: & cum sæpe numero incidant casus, ut infelicissimi nobis videremur, nisi alii nobis, quæ desunt, elargirentur; & tunc vero nemo sit quin illa præstari

(9) *Elem. jur. nat. l. 1. §. 221.*

(10) *Ita ut tantum, uti ait S. Paulus, vestra abundantia in presenti sæculo aliorum inopiam suppleat, ut & illorum abundantia vestrae inopiæ sit supplementum, ut fiat æqualitas, sicut scriptum est: qui multum, non abundavit, & qui modicum, non minoravit. Ep. ad Cor. 2. c. 8. 14.*

(11) Fructus enim ingenii, & officii tum maxime capitur, cum in proximum quemque confertur. Cicero *De amicis.*

(12) Propensior benignitas esse debet in calamitosos, nisi forte erunt digni calamitate. Cicero *De offic. l. 2. c. 12.*

tari sibi cupiat, consequens est, ut in hisce casibus etiam nos aliis ea, quæ illis deesse animadvertimus, & cum detrimento aliquo liberaliter elargiamur. Elargiri autem dicitur, quod absque mercedis spe alteri concedimus.

Ita beneficium (13) est actio, qua alteri proficimus, adjuvamusque deliberate (14) absque spe mercedis, aut retributionis: studiumque tale quid præstandi beneficentiam appellamus. Quemadmodum studium præstandi, quæ alteri prosit cum obligatione restitutionis, officiositatem denominamus. Cujus independentia ab obligatione facit, ut gratia habenda sit & illi, qui italia tradit; multo magis si restitutio fuerit pretii inferioris traditæ rei, atque ab eo proveniat præstatio, quem nulla ratio peculiaris officii ad hoc impulerit.

VI. Ex definitione supradicta facile patet, beneficentiam proficisci debere ex voluntate aliis utilitatem afferendi; adeoque si eventu aliquis benefacit, vel animo nocendi, ejus virtutis laudem frustra, ac male sibi adrogare præsumit. Hinc venit, magis quam ad actum ac effectum beneficii ad animum & intentionem facientis respicere oportere (15).

Præterea cum ratio, & sapientia (16), uti supra dictum est, debeat semper dirigere officia omnia, etiam officia beneficentiæ cum ratione & sapientia erunt præstanda, ita ut à prodigalitate, à jactantia (17), & à contributionibus inopportunitis, ac male locatis procul sint, ac disjungantur;

nam

(13) Seneca *De benefic. l. 1. c. 6.* ita beneficium definit: *Benevola actio tribuens gaudium, capiensque tribuendo, in id quod facit prona, & sponte sua parata.*

(14) *Nam in animo facientis beneficium consistit. Idem Ibidem.*

(15) Optime idem Seneca: *Itaque non quid fiat, aut quid detur, refert, sed qua mente. Ubi supra.*

(16) Optime Cicero: *Sed in his omnibus officiis tribuendis videndum erit, quid cuique maxime necesse sit. . . . Ita ut boni ratiocinatores officiorum esse possimus. De offic. l. 1. c. 24.*

(17) *Beneficia, recte, uti semper solet, Cicero De amicitia, meminisse debet is, in quem collata sunt, non commemorare, qui contulit.*

nam beneficia male locata malefacta arbitranda sunt, ut ait Ennius apud Ciceronem (18). Quamobrem indignis ac inhonestis hominibus, ac desidiosis minime contribuere licet. Immo alterius necessitati, ac conditioni contributio attemperanda est eo modo, quo non indigentibus, vel recusantibus beneficia haud afferantur, neque iis, qui nostris contributionibus abuti posse videntur, & semper ea, quæ egentibus ipsis conveniunt, inspiciantur diligenter. Sic & gradus necessitatis, sanguinis conjunctionis, amicitiae distinguendi sunt: unde potius ille, qui in extrema necessitate constitutus, quam alius minus indigens, potius consanguineus, quam extraneus, amicus, quam indifferens homo, succurratur.

Deinde cum Cicerone (19) adnotemus: „Duplicem esse rationem beneficentiae; nam aut opera benigne fit indigentibus, aut pecunia. Facilius est hæc posterior, locupletati præsertim, sed illa lautior ac splendidior, & viro forti, claroque dignior: quamquam enim in utraque inest gratificandi liberalis voluntas, tamen altera ex arca, altera ex virtute depromitur: largitioque, quæ fit ex re familiari fontem ipsum benignitatis exhaurit. Ita benignitate benignitas tollitur, qua quo in plures usus sis, eo minus in multos uti possis. At qui opera, id est, virtute, & industtia benefici, & liberales erunt: primum quo pluribus profuerint, eo plures ad benigne faciendum adiutores habebunt: deinde consuetudine beneficentiae patriores erunt, & tamquam exercitiores ad bene de multis promerendum. . . . In primo genere largiendi, quod à liberalitate proficiscitur, nec ita claudenda est res familiaris, ut eam benignitas aperire non possit: nec ita reseranda, ut pateat omnibus. . . Insuper non uno modo in disparibus causis affecti esse debemus. Alia causa est ejus, qui calamitate premitur, & ejus, qui res meliores

„ quæ-

(18) *De offic. l. 2. c. 13.*

(19) *De offic. l. 11. c. 16.*

„ quærit, nullis suis rebus adversus. . . . Quod autem
 „ tributum est bono viro, & grato, in eo cum ex ipso
 „ fructus est, tum ex cæteris, . . qui eam liberalitatem lau-
 „ dant. Quæ autem opera, non largitione, beneficia dantur,
 „ hæc tum in universam rempublicam, tum in singulos ci-
 „ ves conferuntur; nam in jure cavere, consilio juvare, elo-
 „ quentia quam plurimis, nihil est præstabilius, & socie-
 „ tati utilius. “

VII. Animus benevolentia, & recognitionis erga benefactores vocatur gratitudo. Et cum unusquisque ad benevolentiam, ac recognitionem demonstrandam erga benefactores sit obstrictus, nam è contra beneficentia, officiositati, ac societati inter homines ad normam rationis promovendæ minime studeret: hinc sequitur, ut & ad gratum animum quavis ratione patefaciendum iis, qui sibi beneficia impertiti sunt, quisque obligetur. Verumtamen officium hujusmodi est imperfectum; ideo nemo potest conveniri ad hoc alteri exhibendum, nisi leges civiles hanc dederint actionem, uti de Persis tradit Xenophon. (20).

VIII. Quod si desint vires grati animi benefactoribus factis ostendendi, bona voluntas saltem est indicanda; adeo ut nulla occasio ornandi verbis ac prædicandi beneficia accepta prætereatur; nam nil est pejus ingratitude nota, uti optime advertit Cicero; *In vitio ingrati animi nihil non mali inest* (21). *Omneque maledictum includit, qui ingratum hominem dicit*, juxta expressionem Publii Mimi. (22).

Denique prorsus inutile est admonere benefactores, cum stet in promptu, ut ipsi animadvertant, cum alios juvare velint, ne aliquos offendant: *Sæpe enim*, ut ait toties laudatus Cicero (23), *tales benefactores alios ledunt,*
 quos

(20) Cyroped. l. 2. 7.

(21) Cicero ad Ath. Ep. 121.

(22) Vers. 597.

(23) *De offic. l. 2. c. 13.*

quos nec debent, nec expedit. Si imprudentes, negligentia est, si scientes, temeritatis ac protervia. . . Quare extremum præceptum in beneficiis est, ne quid contra æquitatem contendas (24).

Tandem cum absque spe retributionis aliis benefacere deceat, consequens est, ut multo minus alteri denegare debeamus illa, quæ sibi quisquam certam spondens retributionem præstare cupit ac poscit; id quod supra officiositatem vocavimus. Dummodo tamen hæc promptitudo juvandi alios hoc in casu cum detrimento ac periculo nostro non sit conjuncta, nam tunc justa hujusce neglecti officii excusatio habetur (25).

CAPUT NONUM.

De officiis hypotheticis, & primo circa dominii acquisitionem originariam.

I. **H**Actenus quæ à nobis fuerunt explicata duobus superioribus Capitibus partim ad officia justitiæ, partim ad ea, quæ antecedenti Capite humanitatis, & beneficentiæ appellavimus, pertinent, quæque imperfecta etiam, utpote alia perfecta vocavimus. Perfecta autem in eo consistere ostendimus, ut primum neminem lædamus, quod officium absolutum denominatum fuit, deinde ut suum unicuique tribuamus, quod officium hypotheticum nuncupatur, scilicet quod aliquod humanum factum supponit. Cum igitur de illo Capite septimo actum sit, de hoc jam erit eadem cura; sed longiori & accuratiori disputatione tractandum, cum ipsiusmet præceptis, institutisque om-

(24) Cicero ibidem. c. 18.

(25) Nam semper habenda est ratio propriæ necessitatis, ac rei familiaris, quam quidem dilabi sinere flagitiosum est. Cicero *De offic. l. 2. c. 13.*

omnis vita hominum propemodum complexa, ac colligata sit (1).

Quisque vocat proprium, suumque, quod in dominio suo est. Dominium vero dicimus Jus seu facultatem alios usu alicujus rei excludendi; atque eadem ad arbitrium utendi (2). Ipsam detentionem rei, cujus usu alios excludere statuimus, possessionem appellare solemus (3). Jus vero hujusmodi nobis vindicamus vel eo fine, ut omnes alios præter nos, vel eo ut, exceptis quibusdam aliis personis, reliquas omnes usu alicujus rei excludamus. Priore casu res in proprietate, posteriore in communione positiva esse dicitur, quæ vel æqualis est, quando æqualiter omnes communicantes ad eam participant, vel inæqualis, quando inæqualiter. Itemque vel perfecta est, quando omnibus in re communi, vel in parte ipsiusmet rei, jus perfectum est: vel imperfecta, quando nemini tale jus perfectum competit communitatis; quale est jus civium Republicæ in arena, platea, aliisque suæ proprietatis locis. Si nec uni, nec pluribus jus est alios usu rei nondum ab ullo possessæ excludendi, res in communione negativa stat, quæ sola dominio opponitur, quia tunc res in nullius dominio est constituta.

II. Quamobrem, ut optime advertit Heineccius (4), cum ipsa ratio nos convincat, Deum, id est, causam illam increatam, æternam, independentem, rerum omnium auctricem

(1) Cum ergo dominium, & pactum omnium hypotheticorum officiorum sint fundamentum, & principium, uti Cap. supracitato 6. §. 2. fuit indicatum; ideo hic nos de hisce duobus pertractare oportet. A dominio igitur incipimus pactis ad ultimum Caput hujus Libri remissis.

(2) Sic Rom. Jurisconsulti definiunt dominium: *jus scilicet de re corporea disponendi. Hic enim effectus domini proprius est, ut quis re sua uti frui ad arbitrium possit. L. in re mand. Cod. man. Vide Wesemb. para. in dig. l. 41. tit. 1. §. 3.*

(3) *Possessio est rei corporalis detentio. Idem Wesem. eodem loco tit. 2. §. 2.*

(4) *Elem. Jur. nat. l. 1. §. 232.*

cem condidisse homines; eundem sanè voluisse etiã ut existerent, ac se conservarent, manifestum est (5): qui vero finem cupit, & media velle videtur; quocirca consequens est (6), ut ipse voluerit, homines rebus omnibus ad sustinendam eorum existentiam, præservationemque necessariis, quas terra producit, uti frui. Præterea cum Deus hominem animal præstantissimum; & ad servandum se, perfectiendumque aptum creaverit, & inter reliqua insigni prædilectione distinxerit; dubitari non potest, quin conservatione, felicitate, & perfectione nostra delectetur summoque re, hancque nos procurare velit modis omnibus, quos ipse per rationem menti nostræ exhibet, & repræsentat; adeoque rebus iis nos uti frui intendat, aveatque, quæ vitam, existentiamque nostram tutam, perfectam, ac felicem reddunt, dummodo his non abutamur.

Ergo cum omnia, quæ ad præservandam, & jucunde transigendam vitam utenda, fruendaque, hominibus dederit Deus, procul dubio voluit etiã, ut nullus earum usu excluderetur. Ideoque ex intentione Dei omnia à principio in communiõne negativa fuerunt, & in nullius dominio constituta. Sed ordinationes divinæ affirmativæ, qualis illa est, ut res omnes creatæ tanquam in medio positæ omnium usibus pateant; exceptionem ob occasionis deficientiam, & conditionum mutationem, atque ob necessitatem, admittunt (7): (veluti conditionum mutatio ac necessitas hæc est, ut si vitam commode transigere, & pacem, societatemque servare inter se se homines non amplius possint hac communi-

(5) Nam omnes ad hoc naturali propensione, instinctu feruntur, atque à ratione moventur.

(6) Nam, ut optime advertit Seneca, *is ordo mundo datus est, ut in nostra utilitate productus; & ut curam nostram non inter ultima esse auctoris sui habitam appareat. De benefec. l. 6. c. 23.*

(7) Vide Cap. VII. §. 11. Hæc enim in ordinationibus ipsis dispositio ac exceptio continetur. Vide meum Pufend. l. 2. c. 3. §. 5.

munione permanente :) ideo ob conditionum mutationem, deficientiam modi, atque ob necessitatem urgentem homines à negativa illa communiōne discedere profecto, & dominium, quod communiōni illi opponitur, introducere potuerunt.

III. Nam si intra paucos stetisset humanum genus, nulla circa primævam communiōnem mutatione opus fuisset, sufficiente quippe omnibus ubertate naturæ ad vitam si non suaviter, at saltem quodam modo sustinendam, tolerandamque. Sed ex quo per universum terrarum orbem dispersis hominibus quædam res non sufficere omnibus cœperunt, quædam vero ob insignem copiam abundarunt ubique; tunc mutatio humanæ conditionis, rerumque conversio, ac ipsa necessitas impulit homines, ut in ea, quæ non omnibus sufficerent, dominium aliquod inducerent (8), solis inexhausti (9), vel nullius usus rebus (10), quas in dominio esse, nulla jussit ratio ac necessitas, nec non rebus nihil ad vitam conservandam, suaviterque traducendam pertinentibus, in pristina communiōne negativa permanentibus. Et id præsertim necessarium fuit eo magis, quod à communiōne illa procedere postea oportebat, ut unus rebus redundaret omnibus (11), dum alius extrema paupertate deficeret ac langueret; unde profecto rixæ ac pugnæ interminabiles fuissent ortæ. Præterea res fere omnes humanæ cultura ac artificio utiliores ac abundantiores evadunt; at nemo hanc culturam, ac opificium suscipere vellet circa res hu-

(8) Hoc factum fuit per tacitam ac insensibili modo admissam, conventamque introductionem. Vide meum Pufend. l. 4. c. 4.

(9) Naturali jure communia sunt omnia hæc: aer, aqua profluens, mare, & per hoc littora maris. *Inst. l. 2. tit. 1. de rerum divis.*

(10) Ut mare Oceanum, & desertæ, incognitæ ac inhabitatæ ipsius Insulæ quædam sunt.

(11) Qui aviditate occupandi dominatus omnia colligere ac seponere sibi vellet.

hujusmodi, nisi de earum possessione tutus fuisset, quod revera per dominium efficitur (12).

Idcirco clare patet ex dictis, dominium rerum necessitatem ipsam ac rerum conversionem suadente ratione investisse (13). Hoc vero generis humani tam salutare institutum cum nullius injuria fuisse conjunctum, vel inde ostenditur, quod in communiōe negativa nulli mortalium sit jus alterum rerum usu ab aliquo non perceptarum excludendi (14): ideoque cuius licere oporteat, rem quamvis nullius ita sibi vindicare, ut deinceps nemini illius usum concedere cogatur, sed eam sibi detinere, suisque usibus seponere, atque adeo in dominium habere possit (15).

IV. Itaque cum rerum dominium vel in communiōe positiva, vel in proprietate consistat, consequens est, ut postquam dominium introductum fuit, res vel in communiōe positiva, vel in proprietate quorundam sint. Communiō autem hæc inde producta fuit, quod plures pro indiviso eandem rem voluerunt apprehendere. Nam cum à principio gentes ac familiæ in diversas terrarum partes secedere cœperunt, verisimile est, tunc illos homines, illasve familias regionem aliquam, vel terræ tractum sibi vindicasse pro indiviso (16), donec commodo ac indigentia ad res communes dividendas ipsi obstringerentur, vel ex pacto singulis eorum, quantum opus fuisset, occupandi

ar-

(12) Naturali quippe vitium, negligi, quod commune possidetur, atque adhibetur. *Cod. l. 10. tit. 34.*

(13) Optime Cicero: *Ea, quæ in terris gignuntur, donata consulto nobis, non fortuito nata videntur. De leg. l. 1. c. 8.*

(14) Aliter jus utendi fruendi rerum ad vitam sustinendam necessariarum inutile prope esset: à quo etiam communiōis negativæ impossibilis perduratio apparet hominibus multiplicatis.

(15) Vide meum *Pufend. l. 4. c. 4. §. 5. n. 1.* ubi modus, quo proprietates pacificæ introductæ sunt, demonstratur. (01)

(16) Ita ut nec quemquam partis corporis dominium esse sed totius corporis pro indiviso pro parte dominium habere *Dig. l. 13. tit. 6.*

arbitrium iidem communi decreto concederent. Atque equidem horum populorum pro indiviso occupantium faciunt mentionem Historici veteres, veluti Justinus de Aboriginibus (17) ac de Scitis; & Tacitus de Germanis (18); & Diodorus Siculus de Vaccais (19).

Proprietas igitur vel initio statim ex rerum nullius apprehensione, vel vero ex post facto, ex cessione rerum positive communium, aut ex divisione, vel ex pacto provenit. Et profecto si tanta fuisset generis humani felicitas, ut omnes peræque amore virtutis flagrarent, sane neque dominio, neque multo minus proprietate, aut pactis ullis indigeremus; quia nihil habentibus, nihil tamen esset nobis defuturum, quod ad conservandam, suaviterque duccendam vitam pertinet. Cum enim omnes amarent alios tanquam se ipsos, eisque ultro facturi essent omnia, quæ sibi fieri vellent, evidens est, quod quisque ad normam suæ indigentiae de usu rerum caperet tantum, relicto postea eodem etiam aliorum necessitatibus. Sed cum pro præsentis rerum humanarum statu, mortaliumque depravatione haud sperandum sit, aliquam multitudinem virtutis adeo studiosam esse futuram, hominesque ita animatos fore, ut alterius utilitati non minus quam suæ serviant, facile videtur, neque communionem positivam naturæ hominum, qualis nunc est, congruere; ideoque eos causas, cur ab illa quoque prope universim discederent, non pœnitendas habuisse. Et revera Ecclesiam Hierosolymitanam hanc communionem observavisse ex Actis Apostolorum (20) apparet. At qui eam componebant, erant homines eximia virtute præditi, summa charitate donati. Id quod de aliarum societatum hominibus expectari, aut supponi nequit. Quamob-

(17) *Hist. l.* 43. Quibus omnia communia, & indivisa fuerint.

(18) *German. c.* 26.

(19) *Bibl. Sic.* 9.

(20) *IV.* 32.

obrem etiam ab hac communione recedere decuit, ut necessitatibus hominum prorsus provideretur. Nam nisi charitas, & moderatio tanta sit hominum componentium illam communitatem positivam, ut quisque nil quærat, accipiatque de usu rerum communium præter necessarium, hanc communionem durare pacifice omnino impossibile est, atque ad humanam indigentiam sufficere. At charitatem, & moderationem hanc quis hominum tenet (21)?

V. Unde simul desumitur, quomodo invecta sit rerum proprietas, & quot sint modi illam in certa re acquirendi. Etenim res acquisita vel adhuc extra dominium, vel in alterius dominio constituta erat. Si prius accidit, tum modum vocamus cum Grotio acquirendi originarium, sin posterius, derivatum. Primus in occupationem (22), & accessionem dividitur. Posterior, scilicet derivatus, sive ad res in plurium communiõne constitutas, sive ad illas, quæ in proprietate alicujus sunt, refertur. Priore casu res omnes communes rediguntur in proprietatem per divisionem, & cessionem: posteriore per traditionem. Nullus est acquirendi modus derivativus ac originarius, quin ad hos paucos quam commodissime reduci possit; quare ab ulterioribus divisionibus abstinendum putamus (23).

VI. Occupatio est apprehensio possessionis rerum nullius (24). Nullius vero dicuntur res, in quibus vel nemini alios usu earum excludendi jus fuit, vel de quarum saltem dominio nihil certi constare potest, vel in quibus de-

(21) Vide meum Pufend. l. 4. c. 4. §. 7.

(22) Jure gentium prius acquiruntur res occupatione, quod enim nullius est, id ratione naturali conceditur occupanti. *Dig. de acquir. rer. dom. T. 1.* Vide Senec. *de benefic. l. 7. c. 12.*

(23) Sunt autem privata nulla natura, sed aut veteri occupatione, aut victoria: . . . aut pactione, lege, conditione, sorte. Cicero *de offic. l. 1. c. 7.*

(24) Quod enim ante nullius est, id occupanti conceditur: . . . veluti feræ bestiæ, volucres, pisces. *Inst. l. 2. tit. 1. de rerum divis.*

nique possessor se se ultro Jure alios usu earum excludendi abdicavit, quæ pro derelicto habitæ dicuntur. Cum ergo in rebus nullius nulli sit jus alios earum usu excludendi, sequi debet, ut quæ nullius sunt, merito cedant occupantibus.

Præterea facile ex his percipitur, occupationem fieri animo, & corpore: nam cum occupatio sit apprehensio possessionis rerum nullius; possessio vero detentio rei, cujus usu alios excludere statuimus; hæc autem haud exequi potest, nisi corpore apprehendatur res, & animus eam retinendi habeatur. Verum tamen est, quod conventio potest supplere manuali apprehensione, sicuti & signa (25), actusque ad hoc significandum introducti ac recepti, veluti apud Romanos affictio tituli, festucæ ex janua, cespitis ex agro, ramusculi ex arbore excisio, addita testatione ab eo, qui talia gereret, se hoc animo, ut suam rem, prædiumque faceret, egisse, manualis apprehensionis loco in mos erant (26).

Res in nullius dominio constitutæ possunt etiam occupari vel per singulos, vel per plures simul (27). Priorem occupationem per fundos, aliam per universitatem fieri Grotius ait (28). Quia vero occupatum solum etiam hoc posteriori modo omne in dominio venit, & inoccupabile fit; inde illud ad populum universum, vel ad ejus rectorem, pertinere merito dicitur.

VII. Hinc nemo inficiari poterit, venationem, aucupium, piscationem (29) species occupationis esse non modo in locis desertis, & inoccupatis, verum etiam in ter-

(25) Vide meum Pufend. l. 4. c. 4. §. 9. n. 1.

(26) Vide Vinium in *Instit.* l. 2. tit. 1. §. 40. qui hanc symbolicam, ac fictam apprehensionem appellat.

(27) *Dig.* l. 48. de *acquir. vel omitt. possess.*

(28) Grot. *De Jure bel. & pac.* l. 2. c. 2. §. 4.

(29) Omnia igitur animalia, quæ terra, mari, cœloque capiuntur, id est, feræ bestię, volucres, & pisces capientium fiunt. *Dig. de acquir. rer. dom. tit. 1.*

ritoriis jam occupatis, cum tanta sit ferarum, volucrum ac piscium multitudo, ut sufficere omnibus videatur, atque hæc animalia minime uni loco affecta ac inhærentia esse appareant. Potest tamen rationabili causa suadente populus, vel princeps omnia hæc sibi vindicare, utpote casu quo metuendus esset specierum interitus, vel diminutio notabilis, si omnibus horum jus promiscue concederetur.

Ubicumque vero venatio ac piscatio licita est, recta ratio suadet, eas non posse extendi ad animalia mansueta, aut ad immansueta, & ad illa ferocia, quæ in alicujus dominio stant, veluti in vivariis, alveariis, piscinis, cancellis, neque ad illa, quantumvis fugitiva, quæ eorum dominus persequitur ac recuperare tentat.

Porro cum ad occupationem, uti supra diximus, opus sit præter animum, corporali apprehensione, aut indicio aliquo convento ipsius loco, ideo arguere quisque potest, vulnerationem feræ bestię, animumque eam apprehendendi ad ipsius occupationem, non sufficere, sed necesse esse, ut vel viva capiatur laqueis, canibus, vel mortua jaculis, armisque, ita ut neutro facto in arbitrium sit aliorum eam capiendi, & occidendi (30). Occupatio vero bellica non est de hoc loco, nam per fictionem tantum sic dicitur. Cum non sit rerum nullius occupatio, sed rerum illarum, quæ hostibus pertinent. Ideo de hac simul cum jure belli tractabimus (31).

VIII. Inventio quoque rerum pro derelictis habitarum, vel in nullius dominio permanentium, uti sparsa missilia sunt, vocatur species occupationis; cum hæc etiam in apprehensione rerum nullius consistat. Unde profecto irrationabilis lex erat Atheniensium, quæ prohibebat unicuique

(30) Ita sane Jurisc. Rom. definiunt: *Dig. l. 41. tit. 1. de acquir. rer. dom. Id quod verius est, plerique non aliter putaverunt, eam nostram esse, quam si eam ceperimus; quia multa accidere possunt, ut eam non capiamus.*

(31) L. 2. C. 9.

tollere, quod ab ipso non fuerat positum (32). Insuper Thesauri inter res derelictas habentur, scilicet et vetera deposita pecuniæ, vel rerum pretiosarum abscondita, de quorum dominis nullo certo argumento, vel indicio constat (33); ideo inventori erunt adscribendi. Videtur tamen conveniens, partem illius assignari domino soli, ubi thesaurus inventus fuit. Æquum enim est, illum hunc veluti fructum de solo suo percipere. Verum si populus, aut princeps per legem, aut consuetudinem hosce thesauros sibi vindicat, nihil ad dominum soli, aut ad inventorem de his pertinebit, uti Grotius observat recte (34), qui sicuti, & Pufendorf. (35) varias leges gentium hoc in proposito crudite recensuerunt (36).

IX. Accessionem alteram speciem acquirendi originarii domini diximus, per quam incrementa, quæ substantiæ acquisitæ jam accedunt, nobis vindicamus. Hæc accessio vel est à natura, & naturalis, vel ab industria, & industrialis, vel à natura & industria simul, & mixta nuncupatur. Naturalis accessio est, ut incrementum à flumine proveniens nostro solo: industrialis ut scriptura chartæ: mixta ut semen campo.

Quod ad naturalem accessionem pertinet, vel de prioris domini jure non constat, vel de eo constat, cum distinguatur res accessa, illiusque dominus extet. Priore casu, cum res videatur nullius, posteaquam de ejus domino non appareat (37), per accessionem res in dominium illius, cui ac-

(32) *A' μή εἶναι μὴ ἀέλιον.* Diog. Laert. 1. 57. & *Ælian. varia. Histor.* 111. 45.

(33) *Inst. l. 2. tit. 1.* Thesaurus est vetus quædam depositio pecuniæ, cujus non extat memoria; sic enim fit ejus, qui invenit, quod non alterius sit. *Dig. l. 41. tit. 1. de acquir. rer. dom.*

(34) Grot. *De jur. bel. & pac. l. 2. c. 8. §. 7.*

(35) Pufend. *De jure nat. & gent. l. 4. c. 6. 13.*

(36) Item lapilli, & gemmæ, & cætera, quæ in littore maris inveniuntur, jure naturali statim inventoris fiunt. *Instit. l. 2. tit. 1. §. 18.*

(37) Utpote de re nullius accidit.

cessit, transit (38). Secundo casu, cum constet clare de domino rei, atque accessio ipsa discernatur, minime dicendum in dominium illius, cui accedit, venire, sed in dominio sui patentis domini adhuc remanere, ad eumque restitui debere.

X. Ex his arguere licet, & foetum ventrem naturaliter sequi oportere (39), cujus praecipue de patre non liquido constat, ut de animalibus brutis, & de hominibus natis extra matrimonium succedit. Si tamen de utroque parente constet, ita definire, haud aequum videtur. Sed vel dividenda erit foetura, vel dignori adjudicanda, nimirum patri, nisi contrario sit pactum, vel saltem in communiione tenenda.

XI. Hinc facile erit decidendum etiam, cui insula mari, vel flumini nata pertinere debeat (40). Nam si recognosci nequeat, cujus in dominio fuerit terra, qua illa componitur, & mare vel flumen, ubi nata fuerit, in nullius dominio sit, insula primo occupanti cesserit tamquam res nullius. E contra si mare (41), vel flumen, ut saepe accidit, alicui populo jure domini spectat, & insula ibi nata in dominio illius erit, veluti fluminis, vel maris accessorium (42). Si vero terra recognoscibilis est, cujus fuerit antea in dominio, tunc illa etiam adhuc antiquo suo domino attinet, illi-

(38) Quatuor modis nobis res acquiruntur per accessionem, latenter quando per alluvionem aliquid à flumine agris nostris adjicitur; quando aperta vi fluminis de alieno avulsa terra cum praedio nostro unitur; insula in flumine nata; alveus à flumine relictus. Vide Vinium in *Instit. l. 2. tit. 1. §. 30.*

(39) Ita sane Juriscons. Civ. definiunt: *Lex natura haec est, ut qui nascitur sine matrimonio legitimo sequatur matrem. Dig. l. 1. tit. 1. De statu homin.*

(40) Ita & Jurisc. Rom. definiunt: *Insula, quae in mari nata est, occupantis fit: nullius enim esse creditur. Institut. l. 2. tit. 1. §. 22.*

(41) De mare an sit occupabile vide *l. 2. c. 8. §. 25.*

(42) Rom. Juriscons. volunt, ut possessoribus praediorum ad ripam positurum acquiratur. Vide *Instit. ubi sup.* non recte sane, ut mihi videtur.

illique debetur. Proculiani antiqui Jurisconsulti hanc tenuerunt sententiam. E contra Cassiani illam sententiam male amplexati sunt, quæ insulam domino soli vicino adjudicabat (43).

XII. Idem dic de alluvione, & terra vi fluminis avulsa. Nam si impossibile sit, distinguere, cujus in dominio illa terra avulsa fuerit, evidens est, eandem illi pertinere, cujus agro accessit. Si vero ex adverso dominus hujusmodi terræ recognosci potest, é contra erit respondendum, scilicet ut maneat in ejus dominio; nisi forte pro derelicta eandem terram avulsam habere malit dominus. Quod in statu civili ex intermissa per longum tempus vindicatione, colligi solet, uti patet ex institutionibus Justiniani (44).

Hinc processit distinctio inter agros arcifiniis, & limitatos. Primi sunt qui non aliis, quam naturalibus finiuntur limitibus (45). Alii mensurati dicuntur (46). Limitato campo aliquid non potest accedere; nam quidquid inter illum agrum, & flumen jacet, vel publicum vel privatum est, non vero domini agri limitati. E contra de arcifiniis definire oportet. Quare quando agitur de prima agrorum specie, accessio pertinet ad publicum vel privatum illum, cui solum extra limitatum campum interjacens, vel ripa pertinet. Si vero agatur de altera specie, nimirum de arcifiniis, tunc accessio arcifinii soli domino merito acquiritur (47).

XIII. In alvei mutatione, & inundatione videndum, si alveus derelictus, quantum constat, in nullius, ante quam fuisset flumen, dominio fuit, & tunc ille non potest vicinis, qui utrinque prædia habent pro modo prædiorum ac-

(43) Vide Gravinam, *de ortu*, & *pro Juris Civ. l. 1. §. 73.*

(44) *Instit. de rerum divisione*, §. 21.

(45) Quales sunt montes, maria, sylvæ, deserta.

(46) Vide Grotium, *De jure belli*, & *pac. l. 2. 3. 16.* Qui hanc distinctionem invenit.

(47) Vide Wolf. *Instit. Juris nat. P. 2. c. 2. §. 252.*

quiri, uti Romanis Juris Consultis visum est (48). Sed quia de fluminis, cujus pars est alveus, dominio satis certo constat, ille tamquam pars fluminis ejusdem erit, cujus flumen fuit (49). Quemadmodum ex eadem ratione novus alveus iterum derelictus proculdubio manet priorum dominorum, utpote ager inundatus, si deinde aqua recesserit (50).

Verum aliud dixeris, si perpetua inundatio fiat, ut jam mare sit, ubi terra fuit. Tunc enim res extincta videtur, quæ nullum nobis præstat usum, vel præstare amplius potest. Non entis vero, ejusque, quod nullum hominibus præbet usum, nullum est dominium, nulla proprietas. Ideoque ad dominum maris, vel fluminis illa inundata terra pertinet, restincto prope per infortunium omne primi proprietarii dominio (51).

XIV. Transeamus ad accessionem industrialem, & mixtam, de qua subtiliter admodum, sed non satis recte Jurisconsulti ratiocinati sunt (52). Nos autem ita decidimus: si res utriusque voluntate junctæ sint, ne dubitari quidem potest, quin uterque fiat dominus pro rata, adeoque communio positiva inducatur. Sed hic loquimur de accessione, quæ altero insciente, ac invito facta est. Quo in casu cum domino jus sit, omnes rei suæ usu excludere, proculdubio potest etiam prohibere, quominus quidquam rei suæ se invito jungatur. Cum autem quod jungitur rei nostræ, vel

(48) *Dig. leg. 7. §. 55. De acquirendo dominio.*

(49) Si vero de domino illius fundi, ante quam fuisset flumen, liquido apparet, in ipsius dominio alveus derelictus restituitur.

(50) Ita & Rom. Jurisc. decidunt: *Neque enim inundatio fundi speciem commutat, ob id si recesserit aqua, palam est cum fundum ejus manere, cujus & fuit.* Instit. l. 2. tit. 1. §. 24.

(51.) Ita Roman. Jurisc. definiunt: *Novus alveus juris ejus esse incipit, cujus est ipsum flumen.* Instit. ubi supra §. 23.

(52) *Dig. De acquirendo rerum dominio l. 7. §. 8. 9.*

vel eam inutilem, aut deteriorem saltem reddat, vel meliorem; is vero qui deteriorem eam reddit, nos lædit: consequens est, ut qui accessione industriali res nostras deteriores reddit, vel inutiles, is accepta re corrupta ad omne damnum nobis resarciendum, quin si dolo malo tale quid fecerit, in statu civili, simul ad pœnam teneatur tam inhonestæ actioni congruam (53).

Sin res accessione industriali meliores redditæ sunt, tunc distinguere oportet, an res simul junctæ queant commode separari, nec ne. Primo casu separanda est accessio à re, suumque cuique est tribuendum. Verumtamen si ille, qui talem additionem fecit rei non suæ, in mala fide est, ad aliquam pœnam, vel refectionem præstandam ob usurpatum indebite arbitrium damnandus erit per judicentem.

Posteriore autem casu optio vel rei capiendæ, & æstimationis præstandæ, vel è contra æstimationis capiendæ, & cedendæ rei erit danda illi, qui nihil fecit, & in integra suppositione bonæ fidei manet. Quod si & in hoc casu malam fidem apertam adjicientis apparet, ipse in aliquam pœnam damnari insuper merebitur, dummodo in statu civili existat, uti supra adnotatum fuit.

Hoc tamen procedit, si res junctæ in aliqua proportionem, nec omnino discrepantes sint inter se. Posteaquam si res una ita vilis, ac parva fuisset, ut nullam propemodum proportionem alteræ junctæ rei, vel æstimationi industriæ haberet, veluti est tela relata ad excellentem picturam, carta ad scripturam elaborate factam, tunc domino illius villioris rei æstimationem percipere, sat esse debet. At hoc etiam in casu si adjiciens in malam fidem fuisset, ad pœnam aliquam levem usurpationi hujusmodi relativam erit dam-

(53) Hic tamen advertendum est, quod pœna in statu naturæ proprie minime datur. Nam hæc exigit superioritatem in eo, qui illam decernit, & subjectionem in illo, qui eandem patitur. Id quod in statu naturæ, qui est status æqualitatis, habere locum nequit. Ideo reffectio conveniri ac repositi poterit, infligi autem pœna nullo modo poterit hoc in statu. Vide *l. II. c. VII. §. 9.*

damnandus (54). Hæ vero decisiones, ut mihi videntur, solidiores sunt illarum (55) Pufendorffii, Thomasi, & Heineccii (56), & Romanorum Jurisconsultorum, atque ad omnes casus solvendo facile applicabiles.

Et revera ex hisce regulis facilis solutio promanat omnium quæstionum, quæ solent promoveri circa omnium adjunctionum species, inclusionis nempe, adferruminationis, intexturæ, specificationis, picturæ, inædificationis. Et quidem cum inclusio ita plerumque sit comparata, ut res junctæ facile, & citra notabile dispendium separari possint, eo vero casu æquum sit, res separari, & suum cuique tribui: nulla profecto ratio est, cur non illi, cujus auro gemma inclusa est, aurum, domino gemmæ gemma reddi debeat.

Idem dicendum erit de aferruminatione, adplombatura, & intextura; si res enim citra notabile dispendium separari queunt, tunc cuique suum assignari oportet: sin minus, optio danda fuerit domino materiæ rei cedendæ, vel retinendæ, qui nihil fecit, cum obligatione solvendi alteri æstimationem rei ac artificii, sui, vel è contra, nam ipse in evidenti certitudine bonæ fidei manet. Quod si ille, qui re non sua usus est ob tale opificium, in mala fide aperta apparet, ipse præterea omnibus hisce enunciatis casibus ad congruam pœnam per magistratum damnari poterit.

XV.

(54) In variis accessionum speciebus Barbeyraccius tres ponit regulas, quæ tamen ad omnes casus decidendos servire nequeunt, ut ipsi videtur. *Ad Pufend. de offic. hom. & Civ. l. 1. c. 12. §. 7. n. 4.*

(55) Vide Pufend. *De jur. nat. & gen. l. 4. c. 7.*

(56) Rom. Juriscons. ita decidebant in genere: *Si valor materiæ superat illum formæ, tum dominus materiæ acquirit dominium rei conformatæ solvendo formæ valorem. Si vero forma majori pretio sit materiæ, in qua nova forma introducta est, tunc auctor formæ materiæ etiam dominium adipiscitur, solvendo ejusdemmet materiæ valorem suo domino. Vide instit. l. 2. tit. 1. §. 25.*

XV. Quod ad specificationem pertinet, qua nova forma in alterius materia introducitur, hoc respondendum est: si materia æquiparabilis est ad artificium, ita ut materia, & forma consimilis, vel quasi consimilis pretii sint ac valoris, tunc optio danda erit domino materiæ eligendi æstimationem, vel rem propter rationem supra notatam evidētis suæ bonæ fidei, multo magis si materia superat formam. Si vero mala fides artificis evidēns fuerit, & hic ad pœnam aliquam ille alterius rei usurpator damnabitur.

Si tamen res ita vilis ac parvi pretii fuisset, ut pene nullam considerationem mereretur æquiparata ad artificium, utpotē accidit in ligno informē comparato ad sculpturam diligēter elaboratam, in ferro rudi ad horologium elegantī artificio compositum relato; & tunc res erit adjudicanda artifici, qui postea ad æstimationem rei domino solvendam rigorose tenebitur (57): & si in mala fide apparuerit, etiam ad aliquam multam ferendam eum obligare licebit.

XVI. De ædificatione autem si agatur facta ex aliena materia in suo solo, hoc respondemus. Si totum ædificium ex tignis ligneis constat, nulla est ratio, cur errore paulo maturius animadverso dissolvi non possint tigna juncta, dominoque reddi. Sin ex solido lapide quis ædificaverit, vel tigna exempta inutilia futura essent domino (58), conveniens fuerit, dari optionem domino materiæ juxta supra indicatam rationem suæ apertæ inculpabilitatis ac bonæ fidei, vel cedendi ædificium, ipsiusque materiæ ab ædificatore capiendi æstimationem, vel è contra retinendi idem ædificium solvendo postea erranti illi ædificatori sui soli valorem.

Si

(57) Optime etiam Rom. Juriscons. hoc in proposito decidunt, nobisque tenent: *Ridiculum enim, ipsi ajunt, est, picturam Appellis, vel Parrhasii in accessionem vilissimæ tabulæ cedere.* Instit. ubi supra §. 34.

(58) Rom. Juriscons. ad duplum valoris materiæ solvendum ædificantem damnabant. *Instit. l. 2. tit. 1. §. 29.*

Si vero quis ex sua materia in alieno solo ædificaverit, idem dicatur. Nam si absque notabili dispendio ædificium decomponi potest, erit dissolvendum. Sin minime dissolvi potest, tunc optio danda erit domino soli aut retinendi ædificium, & rependendi æstimationem suæ materiæ ipsi ædificatori, vel accipiendi sui soli valorem, eidem ædificatori suum ædificium cum solo relinquendo (59). Verumtamen si in mala fide ædificator fuerit, semper erit ad pœnam convenientem, & sui doli, improbitalisque dignam, & ad omnis damni refectionem hic etiam rigoroſe damnandus.

XVII. Quod vero ad picturam, & scripturam spectat, aliud erit dicendum. Nam, uti jam supra insinuavimus, cum tela ac carta ita viles res sint ac pravi pretii, ut nullam proportionem habeant ad picturam artificiose factam, scripturamque diligenter exaratam, ideo domino ipsiusmet telæ ac cartæ sufficere debet, valorem hujuscæ materiæ à pictore, vel à scriptore percipere. Si tamen illius pictoris ac scriptoris perfidia evidens apparuerit, illi ultra ad aliquam parvam pœnam usurpati arbitrii relativam damnari poterunt (60).

Non admodum diversis principiis opus est ad decidendas quæstiones circa confusionem liquidarum materiarum, & commixtionem siccatum. Nam si res confusæ, vel commixtæ facilem divisionem absque utriusque domini præjudicio patiuntur, inter utrumque materia communis erit dividenda (61). Sin vero minime divisibiles sint, vel absque unius præjudicio, optio erit danda illi, qui nullam ad talem commixtionem, ac confusionem habuit partem, ita ut ipse vel totam rem pro se retinere queat alio sol-

(59) Rom. Juriscons. hoc in casu illius esse domum volebant, cujus & solum est. Vide *Instit. ubi supra* §. 30.

(60) Rom. Juriscons. dabant hoc in casu, scilicet malæ fidei, domino cartæ, vel telæ furti actionem in subdolum illum Scriptorem, Pictoremque. *Instit. ubi supra* §. 34.

(61) Ita deciditur à Juriscons. *Instit. ubi supra* §. 27.

vendo suæ partis æstimationem, vel è contra cedere rem totam possit; obligando alium ad sibi æstimationem suæ quotæ partis dissolvendam (62). Quod si & hic mala fides proferat se, ad pœnam aliquam subeundam ille subdolosus homo adstringendus erit per judicem.

XVIII. Tandem & de plantatione, & satione, quas supra ad accessiones mixtas retulimus, prope idem dicere oportet. Nam si plantæ in alieno campo positæ, facile à solo separari queunt, à domino jure vindicari poterunt (63). E contra, si jam coaluerunt, ipsarum domino optio erit danda, vel æstimationem arborum suarum accipiendi, vel arbores similis naturæ ac conditionis, quoad fieri poterit, à transferente repetendi. Idem dic & de semente, si hæc à solo potest tolli, suo domino restitui debet: si non, illi, qui nihil gessit, optio ante dicta erit danda. Quod si & hic mala fides adest in plantatore ac satore, ipse ad multam quamdam ferendam, damnumque resarciendum compelli poterit.

Denique principiis non dissimilibus erit procedendum, si agatur etiam de arbore in confinio posita. Siquidem ei, qui nihil fecit, arbitrium fuerit, vel pro indiviso eadem frui dividendo fructus (64), aut ramos, vel ipsam eruere, ac ligna pro rata arboris suo fundo in partem coalitæ cum male cauto, aut non satis probo vicino dividere.

(62) Quod si fortuito, & non voluntate dominorum confusæ fuerint, vel ejusdem generis materiæ vel diversæ: vel res in commune porportione habita possidendæ, vel dividendæ ad ratam, vel distrahendæ erunt, & earum pretium æquis, vel relativis portionibus ipsarum dominis erit participandum.

(63) Nam, uti optime advertunt Juriscons. *Ante quam radices egerit planta ejus permanet, cujus fuerit.* Instit. ubi supra §. 31.

(64) Ita Rom. Juriscons. *Et ideo circa confinium arbor posita, si etiam in vicini fundum radices egerit, communis fit.* Insut. ubi supra.

CAPUT DECIMUM.

*De derivativis dominii acquisitionibus, quæ vivo
priori domino fiunt.*

I. **P**ostquam acquisitum est dominium in re aliqua, succedit sæpe mutatio, ita ut alius in illa re adipiscatur vel proprietatem, vel dominium, qui antea nihil horum habebat. Has acquisitiones derivativas nos supra appellavimus, quas vel per divisionem, vel per cessionem, vel per traditionem fieri diximus (1). Quoties enim ex re communi partem nostram accipimus propriam, toties divisionem: quoties soli totam acquirimus, cessionem (2): quoties denique res alterius propria eo volente in nostrum dominium transit, traditionem fieri inquam.

Omnibus his enunciatis casibus id, quod antea nostrum fuit vel totum, vel pro parte, nostrum esse desinit, & in alterius dominium ac proprietatem transit. Id quod vocamus alienationem. Eaque si ex anteriore acquirentis jure proficiscitur (3), necessaria: si de novo consentiente utriusque voluntate decernitur, voluntaria appellatur. Utraque vero efficit, ut alius in locum alterius, adeoque & in jus circa illam rem, & onera cum illa conjuncta succedat. Sic & alienatio, cujus nulla circumstantia suspendit translationem dominii, pura, cujus autem translationem suspendit conditio aliqua (4), conditionalis denominatur. Necessaria ergo alienatio illa dicitur, veluti rei communis, quæ fit à societate socio aliquo ad divisionem provocante. Item illa alicujus rei oppignoratae, quippe quæ

(1) C. super §. 5.

(2) Cessio hic accipitur in sensu, ut res communis transeat in dominio socii unius. Vide aliam acceptionem hujus vocabuli c. XIV. §. ultimo.

(3) Ita ut alienatio illa non possit denegari, nam ex præcedente tacita, vel expressa conventionem pendet.

(4) Conditio in aliquem casum obligationem, vel stipulationem differt. Vide *Instit. l. 3. tit. 15. §. 5.*

itidem fit ob jus creditori in illa re antea constitutum. Ex adverso voluntaria est alienatio ædium, quas is, qui alibi lares ponere vult, vendit, & in quibus nemini omnino quidquam juris competit.

II. Ex hisce patet, voluntariam alienationem fieri non posse, nisi utroque consentiente, alienante scilicet, & accipiente (5). Cum vero consentire liceat in alienationem tum præsentem, ut dominium nostrum in alterum vivis nobis transferatur, tum futuram, ut quis post fata decemum nostra possessionem rerum nostrarum consequatur: insuper cum ille consensus in futuram alienationem vel verus sit, vel ex fine & intentione hominis colligatur (6): hinc ex priore successio testamentaria, ex posteriore intestatorum successio derivari solet. Ibi de alienatione præente, postea de futura disseremus.

III. Jam (7) supra explicavimus acquisitiones derivativas effici vel per divisionem, vel per cessionem, vel per traditionem. Per divisionem de communiōne positiva ad proprietatem fit transitus, quæ est assignatio partis ex toto positive communi, cuius sociorum competentis. Cum enim socius usu rei communis alios omnes præter socios excludere possit, consequens est, ut unusquisque sociorum usum rei pro parte ad se pertinente petere, adeoque ad divisionem provocare queat (8); quin ut eo minus audiendi sint reliqui hanc divisionem impedituri, quominus præsentis generis humani conditioni convenit positiva communiō: nam omnes tantum proprie utilitati, neglecto aliorum commodo intendunt, unde jurgia, lites, bella pro-

(5) Hinc Instit. l. 2. tit. 1. §. 4. *Nihil enim tam conveniens est naturali æquitati, quam voluntatem domini volentis rem suam in alium transferre, qui eam accipit, ratam haberi.*

(6) Qui consensus præsumptus dicitur. Vide *Thoma. jurisprud. divi. l. 2. c. 7. §. 23.*

(7) §. 1.

(8) Dummodo pactum in contrarium non obstet, vel natura rei idem suadeat contrarium. Vide *infra c. 13. §. 29.*

cedunt, uti supra jam fuit monstratum initio cap. superioris.

Sed res communes, & dividendæ vel dividuæ sunt, vel individuæ, quæ scilicet per naturam suam, vel ob leges, vel mores minime possunt dividi. Priores res provocante socio ad divisionem dividuntur in tot partes, quot sunt socii, cuique pro rata portionem suam adsignando, vel per sortem, vel per conventionem, vel per arbitrum. Posteriores autem individuæ scilicet vel uni sociorum relinquuntur, qui plurimum licitatur, obligando illum postea ad solvendum aliis pretium relativum valori uniuscujusque partis: vel optimis conditionibus venduntur, & pretium retractum inter singulos socios pro rata dividitur: vel earum denique usus unicuique conceditur per vices (9).

Verumtamen in re communi vel par omnium sociorum est Jus, vel impar, ac inæquale (10). In primo casu unicuique æqualis pars adsignanda est. In posteriore inæqualis pars cuique est tribuenda, quæ juri suo competat ac respondeat. Sed in dubio cum omnes homines æquales sint per naturam, etiam æquales socii reputantur, atque adeo eisdem per æquas portiones inter eos rem communem dividere oportet (11).

IV. Superiores vero regulæ ad communionem perfectam pertinent. Præter illam & imperfecta datur, quoties nulli sociorum in re communi Jus perfectum est. Cum autem res ita ex benevolentia alterius pluribus fiat communis, consequens est, ut tunc in hujus arbitrio sit, partes æquales facere, vel inæquales, & pro qualitate meriti uni plus, alteri minus tribuere velle (12). Proinde injustissima sit que-

(9) Vide VVolf. *Intit. Jus nat. P. 2. c. 5. §. 344.*

(10) Potest enim conveniri in societate, ut alter unam, alter duas lucri, damnive partes sustineat. Vide *Wesemb. in parat. Dig. tit. pro socio.*

(11) Partibus societatis non expressis, hoc casu æquales lucri, & damni partes reputantur. Vide *Dig. pro socio leg. si non fuerint.*

(12) Veluti accidit, cum aliquis propriam hæreditatem ho-

querela ejus, qui alterum minoris meriti hominem ſibi æquiparatum eſſe clamat, vel qui ſibi ipſe de ſuis meritis jūdicium inconvenienter adrogat, vel qui beneficia uni vel alteri conſeſſa ad exemplum trahenda exiſtimat. Nam ipſe beneficus homo poterit reſpondere illud Evangelii (13): forſan non licet mihi facere, quod volo in meis?

Denuo reveniendo ad diviſionem dependentem jure perfectō, ſi uni ſociorum res communis à reliquis ſociis tota attribuitur, ceſſio vocatur. Quare cum tunc unus in reliquorum omnium locum ſuccedat, ſequi decet ut in eorundem jura omnia circa eam rem, nec non onera, & incommoda cum illa conjuncta ſuccedat.

Denique cum res communis ſive dividatur, ſive uni ſociorum cedatur, id videatur agi, ut ii, qui rem per diviſionem, aut ceſſionem accipiunt, ejus dominium, ideoque facultatem alios uſu rei excludendi conſequantur, per ſe patet utroque caſu ſocios efficere debere, ut ei, in quem res translata eſt, illam habere liceat, ac libere poſſidere; adeoque eoſdem huic ad præſtandam eviſionem teneri, ita ut ſi ab alio jure, & ſine culpa poſſeſſoris res evicta fuerit, eum reſarcire debeant. Dummodo tamen ipſi ſuas portiones, aut æſtimationem earum ſalvas habeant, atque illi ſocio titulo oneroſo res obvenierit. Hinc doctrina de eviſionibus (14) fluit, unde hæc ex principiis juris naturæ procedere conſtat.

V. Nunc tranſeamus ad traditionem, qua dominus, qui jus, & animum alienandi habet, dominium in alium illud ex juſta cauſa accipientem tranſfert. Dominium dico contra Jurisconſultorum Roman. (15) ſubtilitates, qui volunt, ut minibus variis communiter portionibus inæqualibus fruendam relinquit.

(13) *Math. 20. 12.*

(14) Juriscons. ita definiunt eviſionem: *Evictio eſt rei noſtræ, quam adverſarius legitimo titulo acquiſierat, recuperatio.* Dig. de eviſion. l. 21. tit. 2. leg. non tamen.

(15) Solus titulus dominium non probat abſque traditione. *Dig. de acquiren. dom. leg. cum reſ.*

ut ipsa res transferatur, antequam dominium transeat. Nihil enim tam congruum rationi est, quam voluntatem domini volentis rem suam in alium transferre, ratam haberi, ut ipsi Jurisconsulti fatentur (16). Ideo omnem domini voluntatem de dominio rei suæ in altero transferendo sive expresse declaratam, sive certis signis elicitam pro traditione esse, dominiumque in alterum transferre tenendum.

Et revera etiam apud Romanos res mancipi per voluntatem meram, & per æs & libram dominium tradebatur antiquitus. Cum rei nec mancipi veluti provincialium prædiorum per traditionem tantum dominium transferebatur (17). At Justinianus sustulit postea hoc discrimen, à quo tempore invaluit & hujusmodi jus, ut dominium absque traditione, & possessionis datione non transiret de uno in alium. Sed jus naturæ, & gentium has formalitates, subtilitatesque omnino respuit, nec curat.

Igitur cum voluntas sit illa quæ transfert dominium, consequens est, ut perinde sit, sive quis præsens verbis, aut signis aliis, sive absens litteris, sive per interpositam personam, sive per longam, vel brevem manum (18), sive adhibito certo symbolo inter homines alicujus provinciæ recepto illud tradat (19).

Et cum dominus tantum tradere possit, qui jus alienandi habet, ideo nullus effectus fuerit traditionis, nisi dominus sit, qui eam facit. Sed dominus ipse potest impediri ab alienatione exequenda, patrandaque à lege, conventionem, aliisque causis. Quo in casu invalida semper erit traditio reputanda, utpote de minore, furioso, & de illo, qui se obligavit ad non alienandum, apparet succedere (20) per leges Romanas.

VI. Præterea nisi ex justa causa, & patefacta non transfer-

(16) *Instit. de rerum divisione*, §. 40.

(17) *Varo, de lin. lat. l. IV.* Vide Graviam de origine juris l. 2. §. 49.

(18) *Vide C. XV.* §. 3. nota.

(19) *Vide Vinnium, In Instit. l. 2. tit. 1. §. 40.*

(20) *Vide Instit. l. 3. tit. 15. §. 9. De inutilibus stipulation.*

fertur dominium, uti jam paulo ſupra indicatum eſt (21). Juſta cauſa conſtare debet ex intentione transferendi in alium rei dominium; ideo cauſa depoſiti, precarii, commodati, cum hanc intentionem non comprehendat, non erit cauſa juſta transferendi domini. Omnia enim hæc pro tradentis arbitrio ſunt revocabilia contra naturam alienationis domini. Quod ſi accipiens ad aliquid ſe obligaverit per pactum, niſi illo adimpleto non conſequetur dominium hujusmodi (22); cæterum quiſque facile percipere poteſt, perinde eſſe ſive ipſe dominus tradat rem, ſive de ejus voluntate, mandato, approbatione alius; nam qui per alium facit per ſe ipſum facere videtur (23).

Ex eo vero quod diximus, illum, qui dominium transferre vult in alium animo alienandi, rem ſuam tradere ipſi oportere, ſatis liquet, traditionem furioſi, mente capti, pueri (24) non eſſe validam, & ſufficientem ad transferendum dominium, cum horum mens, ac voluntas imperfecta, ac manca putetur. Quin etiam patet, poſſe unumquemque in transferendo dominio ſibi aliquid juſ in re tradita reſervare, cum voluntas ad totum, vel ad partem ipſiusmet rei traditæ extendi poſſit.

Unde facile conjicitur, à quo dominium minus plenum ſit dictum, introductumque. Cum enim per illud nihil aliud intelligamus, quam dominium, cujuſ effectus inter duos dominos inæqualiter diviſi ſunt, admodum rationi conſonum videtur, illiuſ originem repetendam eſſe à traditione cum exceptione, vel reſervatione partis domini facta. Quo poſito binos dominos ejuſdem rei eſſe oportet, quorum alteri juſ acquiritur utilitatem omnem ex re percipien-

(21) *Superio. paragrapho. Vide Inſtit. l. 3. tit. 10. §. 4.*

(22) Optime Vinniuſ ubi ſupra: *Nihil autem intereſt, utrum ipſe dominus rem ſuam alicui transferendi cauſa tradat, an voluntate ejus aliuſ.*

(23) *Dig. de reg. jur.*

(24) A Romanis Juriconſ. in hoc numero ponebantur etiam pupilli, prodigi, marituſ quoad bona dotalia. Vide Vinniuſ *Inſt. l. 2. tit. 8.*

piendi, aliosque fructuum, utilitatumque usu, & perceptione excludendi: alteri facultas, vel circa dispositionem de illa re concurrenti, vel aliquid exigendi, ex quo constet de agnitione domini, nascitur. Hoc posterius dominium minus plenum Jurisconsulti mediæ ævi vocarunt directum, prius utile. Posses tamen proprii modo, atque ad æquato priorem dominum majorem, alium minorem appellare cum Heineccio (25).

Cuique sat clare evidens fit, hinc feudorum introductionem processisse (26); quæ profecto in hoc consistit, ut unus beneficium, ac possessionem rei habeat, mediante fidelitate, dependentia, & recognitione quandoquidem aliqua alteri præstanda, qui tenet dominium summum, vel jus disponendi ejusdem rei casu, quo extinguitur illius possidentis familia, vel ipse non adimpleat conditiones, quibus à principio se obstrinxit. Primus quidem dominus utilis, alter dominus directus, ut paulo ante notavimus, vocatur (27). A quibus populis feudorum usus, ac inventio sit repetenda, inter scriptores magna concertatio existit. Verum illa sententia, quæ horum introductionem Germanis tribuit, mihi admodum arridet (28).

VII. Cum ergo utile dominium ita sit comparatum, ut major dominus sibi reservet facultatem aliquam circa dispositionem rei concurrenti, vel exigendi aliquid, ex quo de agnitione domini sui constet, consequens est, ut quamvis innumera possint esse domini minus pleni genera, & res hic præcipue redeat ad conventionem partium, commo-

(25) *Elem. juris natur. l. 1. c. 10. §. 208.*

(26) Vide Wolf. *Instit. jur. naturæ, & gen. P. 2. c. 16. §. 736.*

(27) Feudum aliud datum, aliud oblatum vocatur. Primum est, quando dominus alteri constituit feudum in re sua: aliud quando danti constituitur in re data. Vide Thomas. *in sua Dissertat. de feudis oblati.*

(28) Vide Montesquium *in suo Spirit. leg. l. ult. c. 1.* Qui sanæ hujusce introductionis theoriam erudite quidem, ac philosophice explicat, & describit.

de tamen reducatur ad has species; scilicet si quis à possessore rei traditæ fidelitatem stipuletur, & servitia, & ne res sine suo consensu alienetur, ipsiusque pleno dominio, ut res cedat certo dato casu, unde nascitur feudum, de quo paulo ante diximus: si quis canonem annuum ab eodem possessore in agnitionem domini sibi solvendum paciscatur, unde jus emphyteuticum (29): si denique quis solarium pro superficie sibi in solo reservata præstandum à possessore conveniat, unde jus superficiei provenit. Hæc enim revera præcipua sunt, ac magis nota domini utilis, & minus pleni genera (30).

Quod si usus rei tantum, non dominium traditur, ei, qui hunc accipit, in re aliena acquiritur servitus. Qui usus si ad utentis personam, vitamque restringitur, personalis (31); sin ipsius utentis prædio extenditur, realis vel prædialis dicitur (32). Atque hic etiam reddit jus ad conventionem partium, cum tantum juris transeat in utentem, quantum partes voluerunt. Ex quo patet, non omnia, quæ circa servitutes introducta sunt, mere juris positivi esse, sed tantum ea, quæ minime in his recta ratio exigit, necessario, utpote sunt, quod causa servitutis perpetuo durare debeat, quod insigne discrimen intercedat habitationem inter, usufructum, & usum (33), quæ omnia inventa positivi juris fuerunt, profecto pactis, ac conventionibus mutabilia.

VIII. Interdum res ita traditur à domino creditori, ut ipsi salvum sit dominium, creditor tamen possideat eandem in securitatem sui crediti, & tunc constitui dicitur jus pig-

(29) Vide *Cod. de jure emphy. l. 1.*

(30) Vide Wolf. ubi supra §. 734. & seq. ubi de his omnibus agit accurate.

(31) Hujusce servitutis tres species recensebant Rom. Jurisc. nempe usufructus, usus, & habitatio. *Instit. l. 2. tit. 4.*

(32) Quæ à Rom. Jurisc. in urbanam, & rusticam distinguebatur. Vide *Instit. l. 2. tit. 2. Eodem numero sunt, & jura prædiorum urbanorum, & rusticorum, quæ servitutes vocantur.*

(33) Vide *Instit. l. 2. tit. 3.*

pignoris. Vel si id ea fiat lege, ut creditor simul utilitatem ex pignore, fructusque percipiat, quia res fructifera sit, in vicem usus rei debitæ, jus anticreticum (34) appellatur. Denique si creditori jus pignoris in re quadam (35) absque traditione constituitur, id hypothecam vocamus. Hanc potest persequi creditor, casu quo debitor ad tempus conventum debitum suum minime solvat, utpote & pignoratarius potest rem, quæ habet in manus, si à debitore juxta conventa non solvitur debitum, distrahere, & vendere in satisfactionem sui crediti.

IX. Tandem traditione rei dominium transferri diximus (36) in accipientem. Accipimus vero aliquid vel realiter, & vere, quoties consensum monstramus, expresse verbis, aut factis rem nostram fieri velle; vel ex præsumptione, quoties ex ipsa rei indole non potest non judicari, alterum rem, quam quis traditurus est, non aspènaturum, vel perceptam conservaturum. Quale certissimum signum suggerit diligentia, ac cura, qua acquisitam rem accipiens reposcit, servavit, tuitusque est, uti & ipsiusmet rei indigentia, ac utilitas, atque inquisitio aliunde ejusdem ab accipiente facta. Similiter & res tradi potest vel expresse declarata, vel simul ex certis signis elicitâ voluntate (37); sicuti ex non repetitione debiti, ex restitutione, aut laceratione chirographi obligationis ipsiusmet debiti remissio arguitur.

Itaque cum cuivis rerum suarum domino liceat easdem in alios transferre; eaque translatio fieri queat quibuscunque conditionibus expresse, vel tacite ex apparentibus signis, consequens est, ut hæc translatio fieri possit etiam ea lege, qua alter quidem dominium, & possessionem, usumque demum rerum ipsarum post tradentis mortem conse-

(34) *Anticretico. Vine Wesemb. Paratl. In Dig. l. 20. tit. 1.*

(35) *Vide Instit. l. 4. tit. 5. §. 6. & sequent.*

(36) *§. 5.*

(37) *Vide §. supra indicatum, & Pufendorf. De jure nat. & gen. l. 4. c. 9. §. 6.*

quatur (38); atque ut hæc voluntas vere, & expresse declarari, & signis, aut intentione tradentis, & sine acquirentis tantum desumi possit. Unde sanè testamentaria dispositio, & intestata successio derivat. In utroque casu cum tacita accipientis voluntas præsumi queat, posteaquam de sua utilitate agitur, ipsiusmet expressa acceptione haud opus esse reputatur.

CAPUT UNDECIMUM.

De derivativis acquisitionibus per successionem ex dispositione defuncti, & ab intestato.

I. **P**ost quam de variis modis acquirendi inter vivos actum fuit superiore capite; conveniens est, ut ad modos acquirendi domini causa mortis transeamus, qui cum vel ex dispositione expressa, vel ab intestata, ac præsumpta voluntate defuncti pendeant, ideo dividetur tractatio in duas partes, quarum prima quidem circa successiones testamentarias altera circa intestatas versabitur.

Dispositio testamentaria, sive testamentum ex conceptu Jurisconsultorum (1) est sollemnis declaratio voluntatis de universa hæreditate, omnique jure, quod testator tempore mortis habiturus est, post ejus mortem in alium transituro. Ex qua definitione patet, vivo testatore nihil juris in hæredem transire, imo ne spem quidem tam certam, ut eam testator derogare non possit. Nam ipsi testatori, dum datur vivere vitam, rescindere priores tabulas, & novas facere, vel intestato decedere licet. Inde dicitur ambulatoria hominis voluntas (2), testatioque, ita ut si etiam juramento firmata sit, adhuc mutabilis remaneat usque ad mortem (3).

II.

(38) Vide Wolf. *Instit. jur. nat. P. 3. §. 927.*

(1) *Instit. L. 2. tit. 10. De ordinand. Testament.*

(2) *L. 17. Dig. De transfer. legat.*

(3) *Le ult. Dig. De legi.*

II. Grotius (4) definit testamentum, alienationem in mortis eventum, ante eam revocabilem, retento interim jure possidendi, ac fruendi. Sed falsa, ac manca hæc definitio à Pufendorffio (5) demonstratur. Nam solemnitates, quæ proprie testamentum constituunt, hæc non comprehendit (6). Neque, ut ipse censet, ex eo quia Jus naturæ non improbat talem alienationem causa mortis factam cum possessionis retentione, ex eo potes desumi, testamenti factionem esse juris naturæ tot modificationibus circumscriptam, atque compositam. Unusquisque enim intelligit formalitates essentielles, & constitutivas hujusce actus non provenire à Jure naturæ. Siquidem quamvis solemnitates actioni tam seriæ, ac tot fraudibus hominum expositæ adhiberi, recta ratio consentiat, eas tamen simplicitatem juris naturæ non præscribere, ac indicare cuique patet. Et sane contradictionem penitus implicare videtur, hominem aliquid velle in illud tempus, quo velle amplius non possit, & dominium rerum suarum tum demum in alium translatum præordinare, & disponere, quando ipse earum non amplius sit dominus (7). Quod profecto tam à recta ratione esse alienum reputarunt Jurisconsulti Romani etiam, ut ipsi postea non nisi meris fictionibus tantam contradictionem tolli posse crederent. Inde fingebant idem esse momentum testamenti factionis cum momento mortis testatoris, idem momentum mortis cum additione hæredis, utpote & hæreditatem jacentem nullius esse, & repræsentare personam defuacti (8).

Præ-

(4) *L. 2. De jure bel. c. 6. §. ult.*(5) *De jure naturæ, & gen. l. 4. c. 10. §. 2.*

(6) Neque duarum personarum consensum, ac interventum, utpote vera alienatio, continet.

(7) Id quod distinctionem essentialem facit nostræ sententiæ, quam paulo post videbimus, ab hac Grotii. Nam sua hæc dispositio concipitur ab eo uti post mortem se aperiens, ac exrens, nostra autem in tempore vitæ concipitur facta, ac prolata.

(8) *Dig. de acquiren. & omitten. hæred. l. 54. & de reg. juris l. 193. Instis. l. 2. tit. de hæred. inst. §. 2.*

Præterea vix potest excogitari ratio, cur superstites mortuorum voluntatem pro lege habere teneantur, maxime cum horum quæcumque eorumdem superstitum sit conditio, nihil interesse queat. Quoniam quid mortuum interest, Petrus an Paulus suis bonis fruatur? Nec facit ad rem, ut recte Heineccius (9) advertit, quod immortales sint hominum mentes, sicuti repositit Leibnitius sua nova methodo Jurisprudentiæ. Nam ex hoc quod vinculis corporeis mentes exsolutæ subsistant, non sequitur jam, eas rerum suarum dominium retinere, cujus adminiculo, utique non amplius indigent. Cum ergo jus naturæ minime recognoscat testamenti factionem juxta Romanas leges compositam (10), consequens est, neque testamenta, quæ aliæ nationes in mos habuerunt, à jure naturæ posse provenire, quippe eadem dispositione in tempore mortis reposita, & solemnitatibus à legibus cujusque populi introductis formentur, ac pendeant, ut ex Ægyptiorum, ac Græcorum testamentis patet (11). Itaque magis ad normam Juris naturæ agebant antiqui Hæbrei, qui neque nomen, quo testamentum designarent, habebant, sicuti Heineccius erudite demonstrat in sua Dissertat. peculiari: utpote & Germani consuescebant, *apud quos hæredes, successoresque sui cuique liberi, & nullum testamentum*, referente Tacito (12).

III. Verumtamen ex eo quia testamenti factionem juxta positivas leges conceptam jus naturæ non recognoscat, non inde sequitur omnem dispositionem causa mortis factam à jure naturæ esse reprobam. Si vero quæretur, quænam illæ sint dispositiones à jure naturæ insinuatæ, ac receptæ? Respondeo non alias, quam illas, quibus homines morientes per pacta possessionem rerum suarum in alios trans-

(9) Elem. Jur. nat. & gen. l. 1. §. 288.

(10) Hanc Ulpianus definit: *Mentis nostræ justam contestationem in id solemniter factam, ut post mortem nostram valeat. tit. 21.*

(11) Vide Cæsarem: *De bello Civili III. 20. Hirt. de bello Alexan. Plutarc. in Ægid. & Cleome. & in Solone.*

(12) *De moribus German.*

ferunt, vel quibus ipsi sani ad alios jus succedendi per declarationem non irrevocabilem in casum mortis attribuent (13). Nam uti quod nostrum est non modo in præsens, sed etiam in futurum, & post tractum temporis alienare licet, ita & disponere, ac pacisci de substantia nostra in alium sive ad præsens, sive ad futurum tempus transferenda, licebit. Sic quidem Abrahamus liberis destitutus Eleazari procuratori suo bona sua destinaverat (14); eaque Isaaco, & liberis aliis postea ex Cethura susceptis divisit inæqualiter.

Pacta ergo successoria haud repugnant juri naturæ, uti optime advertit Heineccius, & Pufendorffius (15), sive reciproca sint, sive ex uno tantum latere obligatoria, sive acquisitiva, sive conservativa, sive ordinatoria in præsens, vel in futurum collata, sive dispositiva, sive renunciativa, quidquid in contrarium clament leges Romanæ (16). Nam hæc nihil contra bonos mores continent, ut ipsi prætendunt, quamvis hisce aliquando homines, utpote quocumque alio instituto humano abuti queant.

Et cum quisque in traditionem rei suæ possit servare legem, quam vult (17): quisque etiam in pactitia successione tradenda poterit conditiones illas dicere, quas sibi placuerit, veluti hæreditatem transmittere in alium pro parte, vel ex asse, per jus irrevocabile, vel revocabile, pure vel sub conditione, vel in diem, & quibuslibet aliis conditionibus, quæ sibi disponenti arriserint. Adeo ut non sit naturalis pugna causæ testatæ & intestatæ, ut sibi male persuasit Pomponius (18).

IV. Porro cum aliquid accipi possit non solum vere, sed

(13) Ita quidem definit Testamentum Pufendorf. *Declaratio voluntatis nostræ circa illos, qui succedere debent in nostras facultates post mortem nostram, quæ usque ad ipsam mortem revocari potest.* De jure nat. & gent. l. 4. c. 10. §. 3.

(14) *Gene. XV. 3. & 5.*

(15) Loco supra citato.

(16) *Cod. de pactis. leg. ult.*

(17) Vide meum Pufend. l. 4. c. 10. §. 6. not. 2.

(18) *Dig. De regul. juris leg. 7.*

sed etiam ex præsumptione, quoties ex ipsa rei indole licet arguere, alterum rem, quam quis traditurus est, non aspernaturum; hinc venit, ut jure naturæ perinde sit, præsens quis consensum declaret, an ob absentiam rem accipere verbis nequeat (19); cum vix verendum sit, ne molesta alteri sit illa liberalitas, maxime si successionem lucrosam esse constet ei destinatum, utpote fere semper esse solet. Verum tamen est, quod priore casu jus irrevocabile nanciscitur hæres, nisi facultatem idem revocandi dominus diserte sibi reservaverit: posteriore autem casu ante secutam acceptionem semper manet tradenti revocandi licentia. Itemque hæres vere ac realiter accipiens hæreditatem, non amplius eam postea repudiare potest: è contra ille, cujus consensus, acceptioque præsumitur, eam sibi delatam libere adire, vel repudiare pollet.

V. Quare si licet domino disponere de rebus suis in mortem (20), nulla sane ratio opponitur, ut voluntas sua non modo verbis expressa sit, sed etiam ex præsumptis signis eliciatur, si illam non ipse patefecit expresse. Cum ergo clare pateat, finem, atque intentionem aliquid acquirentium, suasque res possidentium, & administrantium non esse, ut illæ se mortuis quasi pro derelictis habitæ, cuivis occupanti cedant, sed ut suis, quos benevolentia prosequuntur, quorumque commodis delectantur, prosint (21): inde colligimus successionem eis præ reliquis de-

(19) Potest tamen facto hunc etiam consensum declarari, quod gestio pro hærede vocatur, ad diferentiam illius declarationis, quæ verbis, vel signo aliquo manifestatur, quæ aditio hæreditatis vocatur. Vide *Instit. l. 2. tit. 17. §. 12.* & Wolf. *Instit. jur. nat. P. 3. §. 916.*

(20) Optime Quintilianus Decla. 308. *Neque enim aliud videtur solatium mortis quam voluntas ultra mortem, alioquin potest grave videri etiam ipsum patrimonium, & si non integram legem habet, & cum omne jus in id nobis permittatur viventibus, auferatur morientibus.*

(21) Vide Pufendorf. *De jur. nat. & gen. l. 4. c. 11. 1.* Et Daumatum *leg. civ. P. 2. tit. 1. sec. 1.*

deberi, quorum in gratiam mortuum bona sua acquisivisse, ac servavisse tanta cura, & diligentia, præsumere fas est. Quæ præsumptio cum potius cadat in conjunctis, quam in extraneis, ideo sanguine conjuncti erunt semper extraneis, atque ex ipsis conjunctis remotioribus propriores præferendi (22).

Itaque cum liberi inter conjunctos sint propinquiore, ipsi in consecutione hæreditatis anteponendi erunt omnibus aliis consanguineis absque ætatis ac sexus discrimine, quod discrimen utpote à civili lege introductum jus naturæ non recognoscit. Verum si res sit individua, non est dubium, quin primogenito cedere debeat ea lege, ut reliquis fratribus, sororibusque de alimentis, aliisque commoditatibus juxta ipsorum gradus, & conditiones provideat ac satisfaciatur. Tales res individua profecto sunt regna ac imperia; adeoque ut primogenitorum prærogativa servetur in illis, & ut filii semper puta ad regimen, imperiumque aptiores à natura filiabus præferantur, recta ratio suadet ac postulat (23).

VI. Quamobrem si liberi ex præsumpta voluntate parentum aliis conjunctis præferuntur, sequi oportet, ut certo constare debeat de iisdem liberis. Nullo porro alio modo de is potest constare, quam matrimonio justo, & approbato. Ideo illi tantum, qui matrimonio legitim nati sunt (24), ad patris hæreditatem erunt admittendi, non spurii ac vulgo quæsiti. Matri vero, cum certa sit, atque

(22) Ita Dig. *Cum ratio naturalis quasi lex quædam tacita liberis parentum hæreditatem addiceret, velut ad debitam successione eos vocando, propter quod & in jure civili suorum hæredum nomen eis inductum est, ac ne judicio quidem parentum nisi meritis de causis, summoveri ab ea successione possunt.* l. 48. tit. 20. de bonis dom.

(23) Vide Pufendorf. *De jure nat. & gen.* l. 4. c. 11. §. 7. & Buddeum in sua *Dissertat. de successione primogeniti inscripta*: In qua sane curiose rem pertractat ac erudite.

(24) Dig. l. 2. tit. 4. de in jus vocando: *Pater vero is est, quem nuptiæ demonstrant.*

quæ evidens (25), omnes sane promiscue succedunt. Nihil tamen obstat, quin etiam illegitimis pater dispositione sua prospicere, ac providere queat: immo à charitate, ac humanitatis jure hoc videtur exactum (26).

Ex eadem præsumpta voluntate parentum etiam colligi posse videtur, non modo liberos eis succedere, verum etiam horum filios per modum repræsentationis. Nam nepotes in locum filiorum venire, non tamen per capita, sed per stirpem æquitati naturali convenit (27).

Cum ergo propinquiore conjuncti semper remotioribus sint præferendi, clare liquet nepotes, etiam si soli existant, anteponeudos esse parentibus ipsiusmet avi (28), quamvis gradu propioribus, & ejusdem fratribus ac sororibus, quamvis gradu paribus. Nam quisque propior judicatur non tantum ratione gradus, sed etiam maxime ratione lineæ, semper tamen habito respectu ad stirpem, non jam ad capita. Itaque si duo sint filii præmortui, unus quorum reliquerit tres liberos, alter unum tantum; hic unus habebit æqualem portionem tribus illis alterius fratris liberis, cum ipse sui patris stirpem referat eodem modo, quo tres illi proprium patrem repræsentant (29).

VII. Deficientibus liberis ac linea descendentium, cum parentes sint cognati propinquiore, hi ante alios erunt ad hæ-

(25) Dig. eodem. *Semper certa est mater etiam si vulgo conceperit.*

(26) Sic enarratur in *Gen. c. 25.* quod dedit Abraham cuncta, quæ possederat, filio Isaaco: filiis autem concubinarum reliquit munera.

(27) Ita Dig. *Liberorum appellatione nepotes, & pronepotes, cæterique qui ex his descendunt, continentur, ac veniunt.* l. 50. tit. 16. De verbor. signif. & l. 1. tit. 6. *Sine dubio nepos filii loco succedit.*

(28) Avus enim cum suis parentibus patre, & matre est in primo gradu, cum nepotibus vero est in secundo gradu propinquitatis, in quo gradu sunt quoque ipsiusmet fratres.

(29) Vide Novell. Justin. 118. c. 1. *Quotcumque autem nepotes fuerint ex uno filio, pro uno filio numerantur.* Et Dig. de excusat. tut. l. 27.

hæreditatem defuncti admittendi, æqualiter tamén ejusdem gradus, qui sunt, ad exclusionem gradus remotioris (30).

Non extantibus vero descendantibus, vel ascendentibus, congruum est juri naturæ, ut collaterales ex linea obliqua succedant juxta gradus proximitatem, ita ut omnes illi ejusdem gradus æqualiter ad successionem veniant, ac admittantur exclusis semper remotioribus (31); cum ratio nulla suadeat, ut inter collaterales locus sit juri repræsentationis.

Verumtamen cum omnia hæc sint potius juris naturæ permissivi, quam præceptivi; ideo nemo facile negaverit, legislatoribus quibuscumque liberum esse, ordinem successionum juxta exigentiam status regulare ac dirigere. Unde sane inter nationes tot varietates postea circa intestatas successiones provenerunt (32).

VIII. Tandem si totum hoc intestato succedendi jus ex voluntate præsumpta defuncti ac hæredis nascitur, is vero, cujus consensus præsumitur, hæreditatem adire, vel repudiare ad arbitrium potest; nemo non videt jus naturæ ignorare omnino hæredes necessarios, adeoque neminem esse hæredem ipso jure, sed talem fieri consensu tantum sive postea per verba, sive per facta declarato: ita ut neque per testamentum jure naturæ liceat testatori legem dicere hæredi, sicuti cum filiis ac servis Romani faciebant, quibus erat permissum illam legem ferre, quæ ipsis placebat, neque eam ullo modo poterant hæredes hujusmodi præterire. Ob quam rationem Romani Jurisconsulti hæredes in necessarios, in suos ac necessarios, & in extraneos distinguebant (33); quæ omnia jus naturæ prorsus ignorat ac rejicit.

At

(30) Plin. Pan. c. 38. *Sic quoque abunde misera res est, pater filio solus hæres.* Et Novell. 118. c. 2. *Si autem plurimi ascendentium vivunt, hos præponi jubemus, qui proximi gradu reperiuntur.*

(31) Vide ubi supra Novel. ead. *Cognati qui proximi gradu reperiuntur, masculi, & fæminæ præponi debent.*

(32) Vide Grotium, *De jure bel.* l. 2. c. 7. §. 11.

(33) *Instit.* l. 2. tit. 19. *De hæred. qualitate.*

At ubi quis succedere alteri statuit, nihil est æquius, quam ut ille conditiones omnes adimpleat, quas ei imponere testator voluit, & ut ipse non solum in jura, sed etiam in ejusdem testatoris onera succedere censeatur. A quo deducere prorsus convenientissimum est, unumquemque hæredem, successoremque ad omnia jura, obligationesque defuncti teneri, juxta tamen vires hæreditatis, & non ultra (34), contra male asserta Romanorum Jurisconsultorum, qui in solidum, atque ad omnes defuncti obligationes, hæredem indistincte obnoxium esse volebant (35). saltem antequam inventarii beneficium fuisset introductum (36).

CAPUT DUODECIMUM.

De juribus ac officiis, quæ ex dominio oriuntur.

I. **V**Isis variis modis, quibus dominium introducitur, & acquiritur, nunc superest, ut de juribus, atque officiis, quæ ex eo oriuntur, agamus breviter. Hæc vero à nullo alio derivari fonte possunt, quam ab ipsiusmet domini essentia ac constitutione (1). Siquidem ergo dominium est jus alios omnes rei alicujus usu excludendi (2). Alios autem dum ab usu rei excludimus, nobis solis ea utendi jus contendimus ac præservamus: ideo hinc primum oriri effectum domini oportet, liberam scilicet de re sua dispositionem, quæ revera consistit in jus suo libito ea utendi, & abutendi. At cujus rei usu alios excludere possumus, eo animo profecto rem illam detinere

(34) Nam si hæres repræsentat personam defuncti, omnia sua jura, ac obligationes in se referre debet.

(35) *Dig. De usufruct. l. 14.*

(36) *Institu. l. 2. De testam. tit. 19.*

(1) Nam effectus domini sunt: & effectus à causa deducitur.

(2) Uti supra c. 9. §. 1. fuit definitum.

re solemus (3), quæ detentio possessio vocatur; adeoque inter effectus domini possessio etiam adponitur.

Insuper tunc alios rei nostræ usu revera excludimus, quando eam ab altero possessam repetimus: cum vero rem suam ab alio possessam repetere idem sit, ac illam vindicare, consequens est, ut inter nobilissimos domini effectus etiam jus adnumeretur rem à quocumque vindicandi. Ex quibus patet dominium, possessionem, ac vindicationem rei esse correlata, ac consecutaria inter se.

Præterea cum ille, cui est dispositio rei suæ, quibuscumque usibus ea uti possit, hinc procedit, ut ex ipsius substantia, & incrementis ille omnem utilitatem capere queat, eamque rem immutare ad libitum, meliorare, ac destruere quocumque modo vult, id quod usufructuario, commodatario, ac conductori utpote haud dominis minime licet.

II. Item cum dominus sit rei suæ moderator, & arbiter, nil implicat, quod ipse jus habeat eam alterandi, & destruendi; dummodo ex hoc aliis detrimentum non proveniat. Utpote habet jus etiam rem suam oppignorandi, hypothecandi, alienandi ad libitum in alios libere, vel sub conditione, quoad fructus tantum, vel cum plena facultate eadem disponendi, cum toto dominio, vel cum dominio utile tantum; modo ei id agenti lex, vel pactio non obstat.

Et quia possessio inter effectus præcipuos domini est (4), facile patet dominum, & apprehendere rei suæ possessionem,

(3) Ita definitur possessio in instit. à Theophilo: *Possessio est res corporalis detentio cum animo possidendi.* L. 4. tit. 3. Vide Wesembec. in *Para. Dig. l. 41. tit. 2.* Quæ ultima verba adjicit declarationis gratia.

(4) *Dig. de rei vindic. leg. in rem: Effectus dominiorum multiplex est, sed in duobus præcipuè conspicitur, quorum primum est, quod dominus habet re sua utendi, fruendi facultatem juxta leges alterum, quod amissa possessione detur domino rei vindicatio adversus quoslibet possessores ad res recuperandas.* Vide Wesembec. in *Parat. Dig. l. 41. tit. 1.*

nem, & eam adversus quemcumque tueri, & vim vi repellere posse: nec interesse, sive quis ipse per se, sive per alium possideat, sive absens solo animo retineat rem. Nam in qua re jus possessionis teneo, aliosque eam occupandi jure impediō; clare liquet, ejusdem dominium etiam solo animo me posse complecti, ac detinere.

III. Deinde cum jus vindicandi rem etiam consequatur dominium, fieri non potest, quin hoc jure uti possimus adversus quemcumque rei nostræ possessorem. Nec quod ad rei ipsius restitutionem attinet, quidquam interest bona fide, an mala ille, qui rem nostram detinet, sit, notus, vel ignotus appareat: quandoquidem ab eo non ob factum aliquod, vel injustam detentionem illam repōscimus, sed rem in quam jus nobis est, repetimus independenter à quocumque modo, atque à persona, cujus in manus res ipsa manet ob jus, ac rationem in eam nobis competentem (5). Igitur cum non sit de novo rem suam redimere, vindicando ac repetendo eam à quocumque ipsam male possideret, aperte constat dominum rem suam vindicantem ad restituendum ejusdem pretium non teneri. Quamvis æquitas non patiatur (6), ut ille cum alterius damno ac jactura locupletetur, & ut impensas factas à possessore bonæ fidei in rem utiliter, ac necessarie, restituere recuset. Multo magis autem si impensæ illæ ad præservationem, ac recuperationem rei suæ domino contulerunt (7).

IV. Quia vero dominus habet jus rei suæ accessiones ac fructus sibi vindicandi, arrogandique, uti jam supra notavimus (8); quæritur si possessor ad hos restituendos teneatur? Et respondemus, vel hic in bona fide est, vel in mala fide: si in bona fide fructus extantes tam perceptos, quam percipiendos uti rei accessiones debet reddere, non autem consump-

(5) Vide Dig. leg. 6. tit. 1. De rei vindicatione.

(6) Vide meum Puffendorf. De Jure nat. & gent. l. 4. c. 13. §. 13. cum nota.

(7) Optime Cicero de Offic. l. 2. cap. 3. Illud natura non patitur, ut aliorum spoliis nostras facultates, copias, opes augeamus.

(8) §. 1.

sumptos (9). Male fidei possessor vero omnes fructus perceptos, extantes vel non extantes, aut ipsorum pretium reddere tenetur. Verum bonæ fidei possessori dominum resarcire impensas omnes utiles, ac necessarias par est, sicuti paulo ante adnotavimus. Utpote ex adverso si ipse bonæ fidei possessor ex fructibus perceptis, & distractis, aut consumptis factus est locupletior, æquitate naturali videtur, eundem eorum valorem, detractis impensis, domino restituere debere (10).

¶ V. Præterea quæritur, an possessor bonæ fidei rei consumptæ, deperditæ, vel alienatæ æstimationem domino præstare teneatur? Et respondetur, vel ille possessor locupletior factus est, & obligatur ad æstimationem rei domino tradendam, vel ad id, in quo factus est locupletior, si tamen dominus in damno manet: vel minime factus est locupletior bonæ fidei possessor, veluti si res perit, & ad aliquid præstandum domino haud obstringitur (11).

Male fidei possessor vero, etiamsi perierit res absque sua culpa, ad illius æstimationem restituendam domino est obnoxius, ipsiusque rei non solum fructus extantes, sed & perceptos, ac consumptos, & percipiendos, vel quos neglexit percipere, vel eorum æstimationem domino reddere debet. Et hæc sunt jura domini; quæ tamen à Jure civili ob utilitatem, salutemque Reipublicæ restringuntur, atque variantur, ita ut & dispositio, & possessio, & vindicatio adimatur, extendatur, vel restringatur, uti illius gubernatores congruum, ac opportunum credunt. Sic videmus leges

(9) Bonæ fidei possessor fructus consumptos lucratur. Sic leges civiles definiunt *Cod. de rei vindicat. leg. certum.*

(10) Nam Jure naturæ æquum est, neminem cum alterius detrimento, & injuria fieri locupletiozem. *Uti Dig. leg. 50. tit. 28. de regul. jur.*

(11) Vide meum Puffend. *l. 4. c. 13. §. 8.* Etiam Romani Juriscons. bonæ fidei possessorem solvebant ab omni obligatione absolute rem restituendi vero domino, etsi ille per negligentiam eam amisisset, aut deperdisset. *Si quid dilapidaverunt, vel perdididerunt dum re sua se abuti putant, non præstabunt.* *Dig. leg. 5. tit. 3. De hæredit. petit.*

civiles liberam dispositionem rerum suarum adimere pupillis, furiosis, prodigis, minoribus (12). Eadem leges, legatarium, quantumvis dominum rei legatae, possessionem apprehendere, non patiuntur (13). Nam juxta exigentiam salutis Reipublicae, quae lex suprema est, leges civiles possunt permissivas leges naturae mutare, extendere, restringere ac abrogare, ut & populo est permissum, qui in civitatem coalet, hisce legibus naturalibus permissivis renunciare, immo facto renunciat suam voluntatem legibus summæ potestatis imperantis submittendo.

VI. Sed cum domino vel inter vivos, vel mortis causa de rebus suis disponere liceat; & tunc tantum ad alterum transmittatur, quantum, is qui alienat, transmittere voluit: facile patet etiam pacto, & dispositione prioris domini restringi posse domini effectus, & tunc sibi plura adrogare possessorem non posse, quam à priore domino accepit; nisi is, qui talem restrictionem fecit, ultro juri suo renunciaret, vel is plane in rerum natura esse desinat, vel jus suum ex justa causa amittat. Ita aliquando dispositione prioris domini circumscribitur arctioribus limitibus jus omnem utilitatem è re sua percipiendi, si alteri in illa ususfructus, servitus, antichresis constituitur (14). Aliquando libertas disponendi restringitur, si utile tantum dominium conceditur, vel si res fideicommissò gravatur.

VII. Jam satis de juribus, quæ ex dominio oriuntur diximus. Cum vero juri respondeat obligatio (15), consequens est, ut quot sunt effectus juris domini, totidem correlatae sint obligationes, quæ aliis incumbunt erga dominum. Cum ergo domino libera rerum suarum dispositio debeat esse, injuriam illi faciunt, nec stant obligationi, in qua sunt, qui eum in illam perturbant, vel ei damnum dant corrumpendo rerum suarum fructus, proventusque. Qui vero damnum alicui affert, injuriam ei facit, atque eum lædit (16);

(12) *Instit. l. 1. De his, qui Juris sui, vel alieni sunt §. 2.*

(13) *Dig. tit. De legatis.*

(14) *Vide supra Cap. X. §. 6.*

(15) *Vid. Cap. I. §. 5. (16) Vid. Cap. VIII. §. 2.*

& qui lædit, ad resarciendum damnum tenetur, & ad pœnam subeundam, ut supra ostendimus (17): ideo tales perturbatores, aliarumque rerum injusti contrectatores ad restitutionem, refectionemque male usurpatæ rei, vel corruptæ, atque insuper ad pœnam ferendam erunt obnoxii per Jus naturæ (18). Etiam Romani Jurisconsulti, illi injuriam fieri, dicunt, qui re suâ, vel publica uti prohibetur. Hinc is tenetur ex lege Cornelia, qui aliquem à piscando in mare repulit (19): qui alicujus domum vi introjit: vel qui alios ab usu rei suæ turbavit, ac impedit (20).

VIII. Porro siquidem possessio ad effectus domini pertinet, consequens est, ut quisque sit obligatus ad patientiam, unumquemque rerum suarum possessione uti frui quiete, ac libere. Quod si quis ab hac possessione directe, vel indirecte interverterit aliquem, ille tamquam lædens non solum ad damnum sarcendum, sed etiam ad pœnam, quam tali improba usurpatione promeruit, subeundam tenebitur.

Directe quis alterius possessionem intervertit per vim apertam, vel per ablationem clandestinam (21). Posterius factum furtum vocamus: prius, si in re mobili admittatur, rapinam; sin in immobili, vim, vel violentam dejectionem appellamus. Furtum igitur est ablatio clandestina rei alterius inscio domino, ac invito, lucri faciendi causa: si enim contumelia causa quid auferatur alicui, erit proprie injuria: sin ut res corrumpatur, damnum: rapina vero est ademptio violenta rei alienæ mobilis, invito domino, & lucri

(17) Ibidem.

(18) Quod autem ad pœnam spectat, jus hoc in relationem status, ac societatis civilis intelligatur. Vid. sup. *Cap. IX. §. 14.*

(19) Dig. *De injuriis, leg. 5.*

(20) Dig. eodem, *leg. 13. §. 7.*

(21) Ita etiam Juriscons. Rom. hæc delicta distinguunt: *Rapina, & damnum in turba datum per vim non multum difert à furto, præterquam quod hoc clandestine fiat, illud vero palam, & vi committatur, atque ideo atrocius delictum est, & furto improbius, Dig. de vi bon. rap. tit. 8. Vide Wesemb. in Parat. Dig. hoc eodem tit.*

faciendi causa facta: vis denique est dejectio alterius violenta de possessione rei suæ immobilis.

IX. Veruntamen etiam indirecte interverti potest alterius possessio; veluti si quis verbis (22), vel factis fraudulentis efficit, ut alter possessione sua excidat, id quod defraudationem dicimus. Cum ergo & hoc modo quis lædatur non minus, quam cum furto, & rapina, ideo patran-tes improbe hanc non minore crimine furum, ac raptorum se obstringunt. Uti faciunt profecto subdole terminos moventes, pondera, aut mensuras adulterantes, alterum inducentes verbis dolosis ad aliquod factum damnosum. Etenim omnia hæc crimina conveniunt fine, causa impulsiva, & effectu: fine, dum fur, & raptor, & defraudans id agunt, ut alios suis rebus spolient: causa, puta dolo malo: effectu tandem, posteaquam omnibus his factis alius fit pauperior (23).

Quare cum hisce omnibus modis criminose res alterius auferatur; & cum in re sua semper domino competat vindicatio: inde non potest non produci obligatio in perfidioso illo alterius rei detentore, eandem rem vero domino restituendi cum damnis.

Neque vero ille tantum ad hanc restitutionem obnoxius est, qui rem alienam per crimen consequitur, sed etiam ille, cui res hujusmodi sine scelere, ac dolo pervenit. Nam cum domino jus rem suam vindicandi competat (24) à quocumque eam tenet, clare patet huic juri obligationem in eo, qui illam bona, vel mala fide in manus habet, respondere debere. Adeoque unusquisque, cujus in potestatem res aliena etiam sine crimine venit, operam dare tenetur, ut illa in domini possessionem redeat; unde rem istam non

(22) Injuria fit re, aut verbis: re quoties manus inferuntur, aut aliquo facto injuria fit: verbis, quando fit convicium, fraus, dolus alicui. Vide Wesemb. in *Parat. Dig. de injuriis*, tit. 10.

(23) Vide meum Puffendorf. *l. 4. c. 13. §. 16.*

(24) Vide Instit. *l. 4. tit. 1. de action. Actionibus realibus, sine aliqua contemplatione personæ possidentis, petimus rem ipsam vel nostram, vel nobis debitam.*

occultandam, celandamque, sed ejus indicium publice faciendum esse, ut dominus, ostensis dominii argumentis, eam repetere possit. Multoque magis oportet hujusmodi possessorem rei non suæ promptum esse ad restituendam rem, si ipsi dominus eam requirat. Atque hæc obligatio assidue perdurat, cum Jus naturæ vix unquam temporis præscriptionem admittere, ac recognoscere soleat, nisi longissima ac immemorabilis sit (25), quo in casu, ne semper in incerto dominia remaneant, ratio eam consiliat ac vult (26). Æquitas tamen naturalis exigit, ne bonæ fidei possessor propriis impensis hanc restitutionem faciat; utpote etiam ne dominus ex eâ utilitates, proventusque referat indebitos cum ipsiusmet possessoris bonæ fidei immerito damno (27).

Verum si non appareat verus dominus, qui rem reposcat, illa nullius esse intelligitur, ideoque merito cedit bonæ fidei possessori. Nam nullus alius jus habet eam possidendi, nisi dominus: ergo si ille non manifestatur, primo occupanti cedit. Si vero, uti Grotius scite notat (28), inolevit mos, vel lex sit ab imperante lata, ut tales res sine domino ad publicum, populumque pertineant, hujusce rectoribus, aut magistratui ad hoc deputato illæ erunt religiose tradendæ.

(25) Ideo assentior, Jus naturæ expresse non ordinare ac recognoscere præscriptionem, sed interpretative eam puto suadere, & consentiri ac ordinare. Nam tranquillitas publica vult, ne dominia in incerto perpetuo maneant. Et qui tam longe neglexit rem suam inquirere, ac recuperare, quodammodo ad illius alienationem assentiri videtur. Vide *Dig. leg. 4. tit. 3. & meum* Puffendorf. *l. 4. c. 12. §. 3.*

(26) Juriscons. præscriptionem definiunt: *Ut sit adjectio dominii per continuationem possessionis temporis lege definiti.* *Dig. leg. 41. tit. 3. de præscript. & usucap. leg. 3.* Vide Wolf. *Instit. Jur. nat. & gent. p. 2. c. 8. §. 461.*

(27) Vide supra §. 3.

(28) *De jure bel. l. 2. c. 10. §. 11.*

CAPUT DECIMUM TERTIUM.

De commercio rerum in dominio constitutarum, id est de contractibus.

I. CUM capite superiore de juribus, ac officiis ex dominio provenientibus egimus; nunc restat ut de commerciis, quæ ex eadem introductione procedunt, pauca, sed quantum satis fuerint, pertractemus.

Facta occupatione, introductaque proprietate, ac dominio, homines res utiles ita sibi vindicare cœperunt, ut deinceps nemini earum usum concedere obligarentur, sed eas sibi detinere, suisque seponere usibus possent (1). Unde id oportuit consequi, ut non eadem omnium hominum facultates essent, rerumque possessiones, sed alii indigerent aliquibus rebus, quibus alii abundarent, alii divites evaderent, alii pauperes; adeoque alter vel ex alterius adparatu, vel ex ejusdem opera, id quod sibi deerat, supplere deberet. Immo cum non omnis proferat omnia tellus, ipsa necessitas homines coegit, ut ea, quorum copiam haberent, & quæ sua arte ac industria componerent, aliis propenso animo indulgerent, communicarentque, ut & ipsi alia vicissim, quibus carerent, sibi acquirerent ab aliis. Quod dum fecerunt, commercia instituere, dicti sunt. Hinc commutationes, venditiones, locationes, contractusque omnes provenerunt, quibus communitatis negativæ, in primordiis mundi existentis, usui sublato omnino reparatum fuit, provisumque ac uniuscujusque necessitatibus suppletum.

II. Et revera si homines omnes amore virtutis accenderentur, non esset profecto, ut ullus timeret inopiam. Quis enim dubitaret inter homines ad virtutem compositos, ne ea, quibus indigeret, ipsi ab opulentibus large traderentur? At cum jam virtus ac charitas in nos prorsus refrixerit ac evanuerit, uti jam supra indicavimus etiam (2), de eo genere

(1) Vide c. 10. §. 3.

(2) Cap. eodem.

re commercii cogitandum fuit, quo alter non solum principio humanitatis, atque imperfecta obligatione, sed quidem obligatione perfecta, & ex fundamento justitiæ ad rerum utilium, quibus egemus, dominium in nos transferendum, & ad nos operis suis, laboribusque jvandos obstrictus esset: ita ut omnium rerum, operationum, artiumque inter homines circulus ac communicatio fieret, in supplementum sane juris unicuique à principio (3) per communitatem negativam ad omnia competentis.

Quare commercium definimus: mutuam communicationem, commutationemque rerum, operarumque necessariorum, vel utilium cum aliis earum indigis cupidive, non ex sola imperfecta obligatione, sed ex obligatione perfecta perfectam, & conformatam (4). Cum ergo per commercia vel operæ, laboresque ac industriæ præstentur, vel rerum dominium ac possessio transferatur ad invicem inter homines obligatione perfecta: ea vero obligatio nemini incio ac invito sit extorquenda (5): consequi oportet, ut commercium requirat utriusque consensum. Qui consensus duorum ita conceptus vocatur contractus. Ideo de contractibus est agendum (6).

III. Igitur cum res, vel operæ in contractibus interveniant ac contrahantur; & qui earum indigent, easdemque assequuntur, cum aliis resarcire soleant rebus, clare patet, ut fieri possit hæc comparatio, communicatio ac reffectio, opus esse statuere pretium, vel quantitatem, ex qua rerum, operarumque utriusque contrahentis æstimatio, & valor re-

(3) Atque sic revera commercium efficitur. Vide Heinec. *Elem. Jur. nat. l. 1. c. 13.*

(4) Hic adnotare oportet, non recte, exacteque definivisse commercium Auctores (quos inter Melonius, & Heineccius præstant), qui idem dixerunt, commutationem necessariam cum superfluo, nam indifferens prorsus est ad commercium illa necessarii, ac superflui reciprocatio. Inde paucis illud licet definire: permutationem rerum, operarumque quarumcumque.

(5) Nemo enim tenetur ad commerciandum invitus extra necessitatis casum. Vide Wolf. *Instit. Jur. nat. P. 4. §. 1101.*

(6) Vide Thomas. *Jurisprud. divina. l. 2. cap. 11. §. 2.*

sultet (7). Ideo contractus, & commercia sine rerum pretio vix concipi queunt.

Verum tamen est, non omnes contractus hoc adminiculo necessario indigere; utpote contractus benefici, & qui gratis fiunt: veluti est donatio, commodatum, mutuum, depositum. Hi enim non egent communi pretio, quippe correspectivum volorem, æqualitatemque minime poscant. E contra onerosi contractus, cum onere æquali utriusque partis consentent, hujusmodi mensura necesse habent, ad hoc ut res, operæque inæquales ad æqualitatem reduci possint. Inde venit postea distinctio contractuum in beneficos, onerosos, atque aleam continentes. Benefici dicuntur, quando alter alteri se ad aliquid præstandum gratis obstringit. Onerosi, quando utrinque æquale onus est. Denique aleam continentes, illi vocantur, in quibus sic dominatur fortuna, ut quod præstatur, alter modo gratis, modo titulo oneroso accipiat.

IV. Comparatio autem illa instituitur vel inter res, operasque singulas absque ullo medio interveniente: vel fit operæ alicujus mensuræ, cum qua reliquæ res, operæque omnes comparantur. Si prius agitur, inde oritur pretium vulgare (8), quod singulis rebus, operisque tribuimus in aliarum comparationem consideratis. Sin posterius, pretium hoc vocatur eminens, quia illo omnia, quæ in commercio sunt, tamquam communi quadam mensura æstimamus; quale pretium apud nos est pecunia. In utroque vero proculdubio requiritur æqualitas rei, vel operæ, & pretii, ita ut ad invicem pretium, & res, operæ collatæ eandem æstimationem, valoremque habere putentur.

A principio tantum vulgare pretium hominibus innotuisse, vel inde desumitur, quod eminens sine plurium consen-

(7) Optime Aristoteles: Δὲ ἀπὸ ἐνὶ τῆν πάντα μετρεῖσθαι: oportet sane una aliqua mensura omnia admetiri. *Eth. Nic. l. 5. c. 9.*

(8) Vide Puffendorf. *De Jur. nat. & gent. l. 5. c. 1. §. 3.* Hoc pretium dici potest etiam intrinsecum. Vide meum Puffendorf. loco citato.

sensu constitui nequivit (9). At vulgare quisque rebus, operisque suis ad arbitrium imponit. Verumtamen cum hoc illa ratione, ac fine fiat, ut quisque ea, quæ sibi desunt assequi possit: consequens est, ut in imponendo operis, rebusque pretio ratio habenda sit aliorum, à quibus aliquid acquirere optamus: adeoque tanti æstimanda sit res, operaque nostra, ut, eos tanto pretio ipsas adipisci velle, probabile sit. Nam si adfingamus, aromata sua tanti æstimare Indos, ut pro centenis medimnis frumenti unam eorum aromatum dragmam dare tantum prætendant: nec ipsi accipient frumentum, quia nullus cum illis conditione tam iniqua permutare voluerit; nec alii comparare sibi poterunt aromata (10). Atque hoc modo impeditur commercium, cujus quidem causa introductum est rerum, operarumque pretium. Ideo ad hoc ut pretium commercio inserviat, cujus causa inventum est, clare liquet, quod in constitutione illius ratio haberi debet aliorum, (11), à quibus & nos aliquid acquirere cupimus; aliter ad finem, cui dirigitur, minime juvare poterit, (12).

V. Itaque tanti æstimandæ sunt res, operæque nostræ, quanti eas alterum, à quo quid percipere volumus, verisimile est sibi comparaturum. Unde apparet, pretium rerum aliquando intendere alterius necessitatem, & indigentiam: aliquando rei ipsius raritatem: aliquando ipsiusmet rei artificium, & præstantiam: utpote etiam labores, expensasque in illam factas, pericula ejus causa transacta: denique paucitatem, vel multitudinem indigentium, pretium ab aliis hujusmodi rei positum, spem futuræ abundantia, vel cari-

(9) Dig. leg. 18. tit. de contrah. empt. *Olim enim non erat numerus, neque aliud merx, aliud pretium vocabatur. Sed unusquisque secundum necessitatem temporum, ac rerum utilibus inutilia permutabat.*

(10) Uti Heineccius advertit optime: *Elem. Jur. nat. l. 1. §. 330.*

(11) Nimirum ad illud pretium, quod illi in res, vel operas, quibus commercium fit, admittere, ac verisimiliter probare velint.

(12) Hinc Seneca: *Pretium cujusque rei pro tempore, ac voluntate contrahentium est. De Benef. l. 6. c. 15.*

ritatis. Quæ omnes circumstantiæ, vel quæ plurimæ interve-
niant, considerandæ sunt diligenter, ut in earum relatione
adpositum pretium, factaque æstimatio ab aliis approbari,
admittique queat (13).

Quapropter quamvis homines prava quadam inclinatio-
ne naturæ propriis rebus immensum pretium, valoremque
bene sæpe attribuere soleant: si tamen ipsi in officio ma-
nere velint, atque monitis Juris naturæ respondere, easque
res propriis usibus adhibere, huic immoderatæ affectioni mi-
nime rationem habebunt (14); quæ tantum, si agatur de re-
sarciendis damnis, in considerationem venire potest. Verum-
tamen si hæc affectio rationabilis sit, & moderata, veluti
dependens à raritate rei, artificii, vel à commodo ex illa
proveniente, nil obstat, quin eadem etiam in pretio stabi-
liendo computetur, ac intret (15).

VI. Siquidem, uti jam supra monstravimus, commercia
inter homines instituta fuerunt eo fine, ut alter ex alterius
adparatu, vel ejusdem opera id, quod sibi deesset, supple-
retur, & pretium quoque non ob aliam causam excogita-
tum, introductumque ab hominibus fuit, quam ut in com-
mutandis rebus ac operis æqualitas obtineretur. Sed non
potuit non sæpe contingere, ut nec semper alteri superesset,
quod deesset alteri: sæpe alter id, quod alius dare vellet, as-
pernaretur: & ipsarum rerum, quas inter se permutare cupe-
rent homines tam lubrica, atque incerta esset æstimatio, ut
alteruter nequiret damni non incurrere periculum (16): quin
&

(13) Hinc Wolf. *Inst. Jur. nat. part. 2. §. 498. & 499.* Ar-
guit pretia rerum in statu naturali mutuo consensu determina-
ri: atque ideo hoc æquum pretium appellat, ad differentiam
illius pretii minime approbati, ac communi consensu firmati,
quod vocat iniquum.

(14) Recte Cicero: *Etenim qui modus est in his rebus cupi-
ditatis, idem est æstimationis. Difficile est enim finem facere
pretio, nisi feceris libidini.* In Verrem, l. 4. c. 7.

(15) Vide meum Pufendorf. l. 5. c. 1. §. 4.

(16) Dig. ubi supra. *Sed quia non semper, nec facile concur-
rebat, ut cum tu haberes, quod ego, desiderarem ego invicem ha-*

& aliquando ipsæ res commutandæ tam magnæ molis essent, ut nec commode in loca dissita transferri, nec itinere commode custodiri possent. Quæ incommoda cum viderentur prorsus inevitabilia, ipsa demum necessitas invexit pretium aliquod eminent sive arbitrarium in pecunia constitutum, quod & admitteretur ab omnibus, & in quo mutua inter rem, & pretium ratio facillime posset reperiri (17), veluti mensura communis omnium hominum consensu firmata, ac recepta per tacitam conventionem (18).

VII. Hic ipse finis pecuniæ, vel pretii eminentis requirit, ut in ejusdem compositione materia nec nimis rara, nec vulgo obvia, nec difficulter in quasvis partes divisibilis, nec justo fragilior, nec quæ difficilior custodiri, & quæ facile in quemvis locum transferri posset, eligeretur. Quia si nimis rara esset, hominibus non sufficeret; si vulgo obvia, nullius pretii esset (19): si pretio destitueretur, neque res repræsentaret, neque ab omnibus reciperetur: si non in quasvis æquales partes dividi posset, non obtineretur in commercio per eam æqualitas: si fragilior esset, vel usu detereret, ejusdem possessores paulatim redderentur pauperiores: denique si nec commode custodiretur, & difficulter in quemvis locum transferretur, idem maneret incommodum, quod commercia ante inventum nummi usum difficiliora reddidisse diximus (20), ad quod evitandum introductio hujusmodi fuit præcipue conventa ac recepta.

Cum
berem, quod tu accipere velles, electa materia est, cujus publica, ac perpetua æstimatio difficultatibus permutationum æqualitate quantitatis subveniret.

(17) Pretium enim rerum ex ratiocinatione commodorum vitæ defluxit. Vide Wesemb. in *Parat. Dig. l. 1. tit. 1.*

(18) Wolf. definit pecuniam: mensura communis pretii rerum, & operarum. *Inst. jur. nat. p. 2. §. 494.*

(19) Vide meum Puffendorf. *l. 5. c. 1. §. 13.* & Montesquium in suo *Spir. legum l. 22. c. 2.* Qui sane erudite rem, totamque materiam commercii scite ac concinne pertractat.

(20) §. 4.

Cum ergo in nullam aliam materiam omnes hæc qualitates, virtutesque reperiantur, quam in metalla pretiosiora, puta aurum, & argentum, & æs. Ideo, hæc metalla huic usui adhiberi, commodissimum visum est hominibus cultioribus; atque inde ex ipsis nummos variæ quantitatis (21), signatos imperantis imagine (22), ac diversitate pretii, iidem cudere voluerunt. Hinc si alia materia urgente necessitate aliquando fuit adhibita, hæc haud idonea ad commercia faciendâ cum aliis populis apparuit, qui tales nummos profecto respuerunt omnino. Ut videre est de ponderibus ferri (23) informis Lacedæmonum: de pelliculis illigatis Carthaginiensium: de Affrorum conchis (24), quæ omnia alii populi semper recusarunt accipere; ita ut ipsa vicem fungi pretii eminentis ac pecuniæ, nisi in uno populo, nequirent, & inutilia prorsus ad aliarum gentium commercia promovendâ, communicandaque evaderent.

VIII. Pretium nummi definire ac eundem nummum cudere imperantis pendet potestate (25), uti infra demonstrabimus (26). Nihilominus notare oportet, quod sicuti in stabiliendo pretio vulgari ratio habenda est aliorum, à quibus aliquid acquirere cupimus, ita facile patet, etiam pecuniæ tale adsignandum esse pretium, quod alias gentes, cum

(21) Optime Wolf. ubi supra §. 501. *Et quoniam quilibet de valore certus esse debet, atque securus de materia non falsata, eidem inscribenda ratio, quam habet ad eam, quæ in numerando pro unitate sumitur, ac imprimendum bonitatis intrinsecæ signum, hoc est pecunia signanda.*

(22) Ad hoc ut authentica sint, & tali dato pretio ac valore secure resultent, nec quovis modo adulterari queant.

(23) Plutarc. in vita Lycurg.

(24) Vide Puffend. *De Jur. nat. l. 5. c. 1. §. 13.* ubi alia etiam exempla adducit.

(25) Ut pretium hoc nummi ab omnibus subditis approbetur ac accipiatur, à nullo alio potest fieri, nisi ab imperante, in quo omnium subditorum voluntates consistunt.

(26) *Lib. 2. c. 8. §. 25. Arist. Eth. l. 5. c. 5. §. 3.* advertit: Quod propter hoc nummus νόμισμα vocatur, quod non natura, sed ex νόμος, id est, ex lege est, quæ à principis arbitrio dependet.

quibus nos commercia habere solemus, non aspernaturas probabile est; adeoque sequendam esse rationem unius metalli ad aliud, quam pleræque gentes vicinæ, cultioresque probare consuescunt. Nisi vel alios deterrere, quo minus nobiscum commercium exerçant, vel nos ipsi insigne detrimentum capere velimus; quæ ambo ad impediendum, destruendumque finem nummi colimant, ac è directo tendunt (27).

Et revera si nummis nostris pretium justo majus statuimus, alii populi, vel eorum mercium valorem intendunt, ita ut à nobis nummorum majorem quantitatem repetere velint, quam ab aliis contrahentibus soleant: vel omnino habere cum nobis commercium recusabunt. Si vero minore pretio nummos nostros expendimus, quam gentes vicinæ faciant, & nummi nostri ad alias gentes migrabunt, atque nos earum gentium viliores nummos vicissim capiemus (28), & ipsarum merces eodem modo majori pretio, id est, ingentiori quantitate nummorum acquirere debemus. Quæ omnia quam sint ad detrimentum damaumque nostrum composita, nemo non videt (29).

IX. Sed jam ad contractus, quorum medio ac interventu commercia explicantur, veniendum est. Contractus est pactum, propter quod ad dandum, vel faciendum, vel præstandum aliquid homines inter se gratis, vel onerose obligantur (30). Ex hac definitione desumitur facile, inutilem prorsus ac supervacaneam divisionem esse, quam Romani Jurisconsulti faciunt inter pacta, & contractus.

Pri-

(27) Hinc Pedius ait: *pretia rerum non ex affectione, nec utilitate singulorum, sed communiter fungi.* Dig. leg. 4. tit. 2. ad leg. Aquil.

(28) Cum evidenti damno, ac præjudicio rerum nostrarum.

(29) Solet tamen bene sæpe prætium nummi aliquid deficere ab ipsius valore vulgari, ac intrinseco, quod in imperantis utilitatem vergit. Vide l. 2. c. 8. §. 25.

(30) Juriscons. Rom. definiunt contractum: *Juris vinculum, quo necessitate adstringimur secundum Romani orbis jura.* Vide Gravinam: *Instit. Juris receptoris*, l. 3. tit. 1.

Primis enim actionem non dabant leges Romanæ. *Ex nudo pacto perspicis, actionem jure nostro nasci non posse* (31). *Conventiones, quæ pariunt actiones, in suo nomine non stant, sed transeunt in proprium nomen contractus, ut emptio venditio, locatio &c.* (32) Sed Jus naturæ has cavillosas distinctiones vix recognoscit. Idcoque hisce interea relictis civilibus Jurisconsultis trans-eamus ad divisionem contractum (33).

Unusquisque intelligit, quod alii contractus nondum invento pretio eminente, neque eo interveniente habuerunt locum: alii quod invento demum nummo, & pretio antedicto, eoque mediante fuerunt introducti: alii denique quod interveniente, & non interveniente, mediante, & non mediante prædicto pretio usitati fuerunt (34).

Contractus ante inventum nummum antiquissimus est permutatio. Initio enim non nisi vice rerum commercia exercebantur, ita ut operæ, sive merces inter se permurentur (35). Hunc contractum postea retinuerunt gentes omnes, non solum quæ auro, argentoque pretium nullum statuerunt, sed etiam quæ admiserunt pecuniæ usum.

Est

(31) *Cod. leg. 4. tit. 65.*

(32) *Dig. l. 11. tit. De pactis, leg. 7.*

(33) Vide tamen caput seq. ubi agitur distincte De pactis. Vide Wolf. *Instit. Jur. nat. p. 2. §. 514.*

(34) Juriscons. Rom. dividunt contractus ita: *Contractus vel ex verbis, vel ex litteris, vel ex nudo consensu nascuntur. Priorres, scilicet, qui re contrahuntur, distinguunt in nominatos, & innominatos: nominati sunt mutuum, depositum, commodatum, pignus, indebitum: innominati conventiones illæ sunt, do ut des, facio ut facias, facio ut des, do ut facias.* Vide Gravinam ubi supra.

(35) *Dig. leg. 1. de cont. empt. Olim enim non erat nummus, neque aliud mæx, aliud pretium vocabatur, sed unusquisque secundum necessitatem temporum ac rerum, utilibus inutilia permutabat, quando plerumque evenit, ut quod alteri superest, alteri deest.* Et Tacitus de Germanis c. 5. *Interiores simplicius, & antiquius permutatione mercium utuntur.* Vide Grotium *De Jur. bel. l. 2. c. 12. §. 3.*

Est ergo permutatio, rei, vel operæ nostræ pro re, operæque alterius traditio. Quod cum dupliciter fieri possit; primum ut neutra res æstimetur, nullumve ei statuatur pretium; deinde ut ratio utriusque rei pretii ineatur: sequitur ut permutationum duo genera distinguantur; prior quæ dicitur simplex, posterior æstimatoria: illa autem donationi reciprocæ, hæc emptioni venditioni similis quodammodo evadit.

X. Igitur cum permutatio simplex veluti donationi adsimilis sit, inde venit, ut in ea non sit observanda necessario æqualitas, & quod nullus contrahentium de læsione conqueri queat, nisi dolus, ac vis alterius partis accesserit; vel si alter, cujus de læsione agitur, liberam rerum suarum dispositionem, aut mentem sanam non habuerit.

E contra in æstimatoria permutatione æqualitas rigoroſe servanda est, ita ut per læsionem rescindatur contractus, nisi tamen hæc ita levis sit, ut nullam mereatur considerationem. Pretium enim vulgare rerum est duplex: legitimum, & conventionale: posterius latitudinem quamdam admittit, prius aliud in puncto consistit (36). Hoc ergo cum certum sit, & veluti in punctum constitutum, utpote à lege præcise definitum, qui læsus est in eo, etiam quoad minimam partem pretii, habet rationem damni (37) refectionis. Aliud autem de conventionale dicendum. Nam cum illud latitudinem quamdam admittat, in eo alicujus momenti damnum esse oportet, ad hoc ut læsus ille vel ad compensationem, vel ad resolutionem contractus intendere valeat.

XI. Nec tantum res ab initio permutabant homines, sed etiam operas, vel pro operis, vel pro rebus promittebant, & commutabant (38). Unde nati contractus: do

ut

(36) Vide Puffend. *De Jur. nat. & gent. l. 5. c. 1. §. 8.*

(37) Hujusce exemplum in annona adest, cui magistratus præfigit pretium.

(38) Genera varia permutationis sunt: veluti do ut des, facio ut facias, do ut facias, facio ut des. Vide Wesemb. in *Parat. Dig. l. 19. tit. 4. De permutatione.*

ut facias : facio ut des : facio ut facias , quorum eadem est natura ac indoles permutationum : atque adeo uti permutationes , etiam hi contractus vel simplices sunt , vel æstimatorii sic , ut eadem sint hic observanda , quæ de permutatione simplici , & æstimatoria diximus. Ideo si operæ ad rem , operasve alterius comparatæ certo æstimantur pretio (39) , tunc servanda æqualitas est , & damnum alicujus momenti resarciendum : sin autem sine æstimatione rei , operarumque aliquid pro re vel operâ fit, daturque , & tunc omnis querela quantacumque de læsione merito cessat, nisi adsit vis , aut dolus, uti jam supra de simplici permutatione indicavimus.

XII. Præterea multi alii contractus recensentur , quibus ante nummum inventum commercia tractari potuerunt. Tales vero sunt omnes gratuiti contractus, quibus id egerunt homines , ut quæ sibi jure imperfecto , vel ex humanitatis tantum principio debebantur , in posterum jure perfecto deberentur. Hujusmodi sunt contractus , commodati , depositi , mandati , negotiorum gestionis.

Commodatum enim est obligatio perfecta ad usum rei nostræ , alteri sub conditione restitutionis in specie , gratis præstandum (40). Nam cum ad officiositatem erga alios exercendam , uti antea monstratum fuit , homines jure naturæ sint obstricti , obstricti erunt etiam ad rei suæ non fungibilis usum (41) alteri , quicquid indiget , cum obligatione ipsiusmet rei

(39) Quod pretium à Wolffio ubi supra §. 497. vocatur primitivum , quod definit : *Valorem quantitatis physicæ rei , vel operis mensuratæ , ad differentiam derivativi , quod ejusdem majori , vel minori quantitati respondet in se.* Mihi vero si invertatur hæc distinctio , & definitio , magis adæquata , ac justa videtur.

(40) Instit. l. 3. tit. 15. *Commodata autem res tum proprie intelligitur , si nulla mercede accepta , ac constituta , res tibi utenda data est , alioquin mercede interveniente , locatus tibi usus rei videtur.*

(41) Res fungibilis illa dicitur , quæ solet adnumerari , admetiri , adpendi , atque ideo per equivalentem restitui potest.

restitutionis præbendum, id est, ad res commodandas (42). Verumtamen cum ex eo quod refrigescerit charitas inter homines, vix sperari possit, alterum id sua sponte facturum, ipsa necessitas homines impulit ad inveniendum contractum, quo ad rei suæ usum indigentibus hoc modo præstandum obligarentur perfecte; ita ut per hunc societas ac benevolentia inter eos melius promoveretur, recoleretur, & cresceret. Hunc contractum, clare advertenti patet, non multum differre á precario, inter quos tamen jure civili aliqua differentia existit; nam commodatum ad certum usum, certumque tempus vel expressum, vel tacitum datur: precarium autem neque ad certum usum, neque ad certum tempus conceditur, unde quotiescumque libet domino repetere eum licet (43).

Ergo cum gratis usus rei præstetur commodato, ac sub conditione eam in specie restituendi, commodatarii est, rem non modo non aliis usibus, quam ad quos illam concessit dominus, adhibere, sed etiam eamdem summa sollicitudine, ac diligentia servare (44): ac proinde usu finito, & domino eam revocante, ipsam in especie restituere, simulque omne damnum culpa sua datum resarcire, & deteriorationes ac præjudicia reficere (45). Non vero tenetur ad casum fortuitum, nisi ultro illum in se commodatarius susceperit. Neque impensas in rem factas commendatarius repetere quit, nisi tantæ sint, ut mercedem, pro ejusdem locatione solvendam, excedere videantur.

Ex

(42) At obligatio hæc imperfecta est, ad quam nullo modo cogi possumus ante stipulationem contractus. Vide sup. c. 8.

(43) Precarium est, quod precibus petenti utendum conceditur tamdiu, quamdiu is, qui concessit, patitur. Vide *Dig. l. 43. tit. de Precario*. Vide etiam *Wesemb. Parat. In pandectis loco citato*.

(44) *Dig. l. 13. tit. de commod.* *Si reddita quidem sit res commodata, sed deterior reddita, non videbitur reddita, nisi quod interest, præstetur.*

(45) *Dig. l. 44. tit. 7. de obl. & act. In rebus commodatis talis diligentia præstanda est, qualem quisque diligentissimus paterfamilias rebus suis adhibet.*

Ex his apparet male Grotium (46), ac Puffendorffium distinxisse quoad casum fortuitum, res ne apud dominum peritura fuisset, an non; stabiliendo saltem posteriore casu, damnum à commodatario ferendum esse. Nam cum casus fortuiti, à sola providentia divina profecti nemini imputentur, ii sane nec commodatario imputari poterunt, nisi eos per conventionem expressam ipse in se suscipere voluerit (47).

XIII. Idem humanitatis officium, & charitas, à Jure naturæ præcepta, unumquemque obligat, ut alterius res pro virili sua parte servare studeat. Cum vero & hoc officium ab aliis jure imperfecto tantum poscere possimus: & sæpe interest, ut obligatione perfecta, & per pactum expressum res nostræ apud alios depositæ custodiantur: eoque consilio inventus est contractus depositi, quo sane stipulamur ab aliis, res nostras, ipsis sub depositi fide commissas, gratis custodiri ac diligenter, & quandocumque nobis placuerit, in specie restitui (48).

Ex hac definitione depositi evidenter resultat, officium depositarii esse, rem depositam summa religione ac diligentia (49) præservare; unde eam vinculis ac involuero exuere, vel suis usibus adhibere sine consensu domini nequeat: eamque restituendam esse quandocumque dominus voluerit, nisi aliud suadeat recta ratio; ut in hypothesisi supposita à Cicerone (50) videre est, nempe hominis furiosi repositentis gladium

(46) Grotius *De Jur. bel. l. 2. §. 12. §. 13.* Puffendorf. *De Jur. nat. l. 5. 4. §. 6.*

(47) Verum incapibilis sane videtur differentia, quam Rom. Juriscons. faciebant commodati à precario, quoad casum damni. Nam qui precarium rogavit, solum dolum præstat, commodatarius, juxta eosdem, etiam culpam levem. Vide Cujacium *observ. 4. in Dig. l. 44.*

(48) Dig. l. 16. tit. deposit. leg. 1. *Depositum est, quod custodiendum alicui datum est.*

(49) Dig. l. 16. tit. 3. deposit. *Nec enim in deposito quis salva fide mirorem diligentiam, quam suis rebus, præstabit.*

(50) L. 3. *De officiis.* c. 25.

dium (51). Cæterum inhumanus putandus est ille homo in genere, qui acceptam in deposito rem, repositi domino restituere recusat, atque eum facinus tam deterius patrare, quisque fatebitur, quanto magis sub fidei ac amicitiae obtentu hominem inique decepti, proditque (52).

XIV. Ex eodem fonte promanat contractus mandati, & negotiorum gestionis. Nam cum idem principium humanitatis, & naturalis charitatis homines impelleret ad alios, non minus quam seipsos, opere juvandos; usque dum ad hoc naturæ incitamentum fuerunt mortales sensibiles, inutile prorsus omne vinculum obligationis ad hujusmodi officium inter ipsos homines promovendum, obfirmandumque reputabatur. Sed postea quam charitas cœpit tepescere inter eos, ipsa necessitas suasit, ut in contractum hoc negotium deduceretur; ita ut illum, cui negotia nostra committimus, perfecte obligaremus, ad ea gratis, & diligenter expedienda (53). Qui contractus mandatum vocatur. Quem admodum is, qui negotia sibi non commissa, ignorante domino, gratis, ultroque tractare suscipit, negotia gerere dicitur (54). Ex quo etiam obligationem tacitam derivare homines voluerunt, cujus ope quisque, ad aliorum negotia in se sponte suscepta, accurate, ac religiose tractanda obstrictus esset.

Igitur cum mandatarius negotium alienum, fidei suæ commissum, in se suscipiat: quid vero, & quantum alio com-

(51) Optime Seneca de Benef. l. 4. c. 10. *Depositum reddere, per se res debita ac expetenda est; non tamen semper reddam, nec quolibet loco, nec quolibet tempore.*

(52) Hinc Petronius: *Qui ignotos lædit, latro appellatur, qui amicos, paulo minus quam parricida.* Satir. 4.

(53) Mandatum contractus est, in quo bona fide alter negotium aliquod honestum committit alteri gratis gerendum, efficiendumque, alter vero suscipit. Vide Wesemb. in suis Parat. Dig. l. 17. tit. 1. mandati. Qui negligit tamen ponere in definitione verbum *gratis*, id quod est characteristicum hujusce contractus.

(54) Vide Dig. l. 3. tit. 5. *De negotiis gestis.*

committere quis velit, in arbitrio domini sit, facile patet, mandantem vel certis limitibus circumscribere mandatarium, vel ei liberam facultatem omnia suo arbitrio agendi dare. Primo casu mandatarius non debet fines mandati excedere; altero per æquipolens, atque ad libitum, semper autem intuitu utilitatis mandantis, procul à culpa, doloque mandatum expedire potest (55). Sed utroque casu, mandatarium ad rationem administrationis, vel gestionis reddendam, omnemque diligentiam præstandam, obligatum esse, ex ipsa hujus contractus natura ac indole colligimus: *Nam quid recipis mandatam, si aut neglecturus, aut ad commodum tuum conversurus es? Recede de medio, per alium transigam*, ut optime ratiocinatur Cicero (56). Et revera inutilis prorsus esset conventio, pactumque mandati, si ille, qui mandat, jus impellendi mandatarium ad suæ gestionis munus adimplendum, & ad ipsius administrationem rationem reddendam, non haberet. Etenim hoc in casu res tota à solo suo arbitrio penderet, atque adeo in libertatem plenam maneret agendi, vel non mandata, contra ipsiusmet contractus naturam, essentialique (57).

XV. Utpote simile officium mandatori exercens negotiorum gestor, etiam ad easdem obligationes tenetur. Immo major obligatio huic videtur quodammodo incumbere; nam dum negotium alterius sibi à nemine commissum ultro, & gratis agendum suscipit, hoc ipso facto suo magis veluti voluntarie ac determinate se obligat, tum ad utiliter gerendum, tum ad omnem, quam, negotium admittit, diligentiam præstandam; adeoque etiam ad reddendas rationes, & damna omnia, quæ ejus culpa data sunt, resarcienda (58). Nam ei, qui facti causa, & auctor est, omnes

il-

(55) Vide meum Puffendorf. l. 5. c. 4. §. 3.

(56) In Oratio. Q. Rosig. c. 38.

(57) Vide Daumatam in suis leg. civ. juxta ord. nat. p. 1. l. 1. tit. 15. Sec. 2.

(58) Optime Cicero ubi supra: *Cur mihi te offers, ac meis modis officio simulato officis, & obstas! ergo turpissima hæc culpa est, quod duas res sanctissimas violat, amicitiam, & fidem*

illius facti effectus merito imputantur. Cum ergo auctor hujusmodi administrationis sit negotiorum gestor, qui alterius negotia ultro ac sponte, nemine committente, tractanda percipit (59); ei etiam juste ac rationabiliter imputantur omnia, quæ ex tali administratione consequuntur. At consequentia administrationis sunt rationum redditio, unde officii præstati exacta, vel inexacta cura adhibita apparet, & damni dolo, vel culpa dati emendatio. Ergo negotiorum gestor ad reddendas rationes, damnaque sive dolo, sive culpa data reficienda obligatus est, uti optime Heineccius ratiocinatur (60).

Et hæc sunt officia eorum, qui in se gratis contractus antedictos, nondum invento pretio introductos, exercere suscipiunt. Restat ut & de officiis illorum, qui tales contractus imponunt, pauca aliqua dicamus. Hæc autem officia sunt, ut commodans comodatario impensas graves in re comodatata factas, deponens depositario quascumque impensas necessarias, mandans mandatario, uti & dominus negotiorum gestori, necessarias & utiles impensas restituere teneantur. Et ut simul hi omnes damna, quæ commodatarius, depositarius, mandatarius, & negotiorum gestor sine culpa sua propter rem, negotiaque aliena in se recepta senserunt, resarcire debeant. Nam in tribus contractibus posterioribus, quisque obligat se ad aliquid gratis dandum, faciendumque, non vero ad damnum alterius gratia ferendum; neque justum foret, ut officium suum ultra limites contractus alicui damnosum evaderet (61). Et quod ad primum, scilicet commodati contractum pertinet, vel ab eo oportet omnino homines abstinere, illumque cum aliquo nullo modo convenire, vel eundem juxta leges fungi ac stipulari, quæ pro-

(59) Dig. de verb. signific. leg. Labeon. *Gerere significat omnem rem sine verbis, hoc est absque promissione, & conventionem factam: quare qui citra conventionem mandati alterius negotia administrat sponte, gerere proprie dicitur.* Vide Wesemb. *Parat. in Dig. ad hunc titulum.*

(60) Vide *Elem. Jur. nat. l. 1. §. 348.*

(61) Dig. l. 29. tit. 3. *Iniquum enim est, damnosum cuique esse officium suum.*

profecto impensas necessarias, ac importantes (62) in re commodata factas, commodatario à commodante restitui volunt.

XVI. Nunc ad alterum genus contractuum, qui invento jam nummo fuerunt introducti, progrediendum est. Hi sunt præcipui emptio venditio, locatio conductio. Illa est contractus de re pro certo pretio tradenda (63): hæc de usu rei, vel operis pro certa mercede præstandis (64). In emptione venditione pretium est æstimatio ipsius rei pecuniaria. In locatione conductione est pretium æstimatio pecuniaria usus rei vel operarum. Ex hisce definitionibus patet, emptionem, venditionem, locationem conductionem semper hodie requirere pecuniam numeratam, eoque ipso hos contractus à permutatione, & contractibus do ut des, do ut facias, facio ut des, & facio ut facias, distingui. Nam quamvis permutatio æstimatoria emptioni venditioni quodammodo similis videatur, re ipsa tamen ab ea differt, quod in venditione intercedat numerata pecunia, in permutatione æstimatoria res pro re detur.

Quare cum emptione venditione id agatur, ut res tradatur alteri pro certo pretio in numerata pecunia consistente, consequens est, ut emptori æque ac venditori rem, seu mercedem notam esse oporteat: ideo non solum ejus vitia ac qualitates venditor emptori indicare teneatur, sed etiam pati, ut hic rem lustret oculis, & aliis modis examinet, ita ut nisi facta sit gustatio rerum, quæ ad gustum veneunt, & nisi aliarum facta sit contemplatio ac exploratio, non prius venditio perfecta reputetur (65). Verum tamen est, dari vitia quæ-

(62) Et excedentes mercedem ejusdem rei locationis. Vide §. 12.

(63) Emptio & venditio est commutatio rei cum pretio. Vide Gravin. *Instit. Jur. recep. l. 3. tit. 5.*

(64) *Instit. l. 3. tit. 6. Locatio est translatio usus rei ad certum tempus in conductorem, accepta ab eo certa mercede, ex quo contractu locator habet actionem locati ad mercedem petendam, conductor actionem conducti ad petendam rem, vel exigendas operas.*

(65) Nisi tamen emptor has diligentias remittere, ac negligere velit.

quædam, & qualitates tam apertas, & incurrentes in oculos, quod omnino supervacaneum esset, eas patefacere velle. In his ergo si quis fallitur, is propriæ negligentia pœnam merito fert: neque tunc venditoris reticentiæ aliqua culpa poterit imputari (66). Immo tunc Plinii effatum valet, *quod mala emptio stultitiam domino exprobare videtur* (67).

XVII. Ex emptionis venditionis contractus descriptione clare patet, in eo servandam esse æqualitatem rei, & pretii: adeoque nemo lædendus læsione gravi, neque dolo, neque vi, neque justo errore, ita ut merito omnis hujusmodi læsio sit emendanda (68). Dixit tamen, nemo lædendus læsione gravi, ad significandum, quod etiam hic debet repeti supra monitum, læsionem nempe alicujus momenti esse debere, ut ea aliquam considerationem mereatur, & corrigenda sit. Nam & hic pretium non consistit in puncto, sed latitudinem aliquam admitti, cum illud ab hominum arbitrio, & conventionem pendeat, atque procedat (69). Et nimis versutum profecto videretur, atque intempestivum, ob quodlibet levissimum damnum, contractum rescindere velle, litibusque infinitis veluti portam aperire in humanæ tranquillitatis præjudicium.

Cæterum quod spectat ad errorem in specie, animadvertere oportet, non quemcumque errorem rationem justam tradere intentandi rescisionem contractus (70), sed tantum ille, qui est invincibilis, inculpabilis, involuntarius, & rei essentialis (71). Alias si quis rem non satis exploratam, nec diligenter visam emit certo pretio, error nocere debet error-

(66) Ita Dig. l. 18. tit. 4. *Difficile autem est, ut quisquam, sic emat, ut ne degustet, examinet.* Si autem hoc negligit, sibi imputet.

(67) Plin. *Epist.* 24.

(68) Vide Cod. *De contrah. empt. leg.* 2.

(69) Vide supra §. 10.

(70) Vide Puffend. *De Fur. nat. & gent. l. 3. c. 6. §. 7.*

(71) Dig. l. 18. tit. 1. *de contrah. emptione: Si ego mulierem venderem, tu puerum emere existimasti, quia in essentia error est, nulla emptio, nulla venditio est.*

ranti, nisi venditor illum dolo circumvenerit. Qui enim negligens est, propriæ negligentiae merito dat poenas (72).

XVIII. Hic quæri solet, penes quem sit periculum rei venditæ ante traditionem? Et respondetur, casum ferre dominum. Cum igitur emptor ex Jure naturæ fiat dominus rei etiam absque traditione, quia emptio consensu perficitur, uti supra demonstravimus (73): & perfecta emptione periculum transeat ad emptorem cum dominio; ergo periculum rei venditæ, etiam antea traditionem secutam, ad emptorem pertinebit Jure naturæ. At sicuti certum est, non esse merum casum, qui alterius mora, vel culpa provenit; atque adeo qui facto suo alteri damnum dedit, ad illud resarciendum tenetur: inde sequitur, quod si venditor vel in mora tradendi fuit, vel culpæ alicujus reus, à qua casus ille directe, vel indirecte provenerit, tunc ad eum infortunium, periculum, damnumque omne spectabit (74).

Juxta sententiam nostram etiam Romani Jurisconsulti definiunt, sed male postea sibi cohærent, conveniuntque cum ipsi negent, non uno in loco, dominium transire emptori, nisi traditione secuta (75), quod falsum esse, jam paulum ante ostendimus. Nam cum primum de re, & pretio conventum fuit inter contrahentes, illudque vel fuerit solutum, vel concreditum, contractus emptionis integram suam perfectionem adipiscitur. Diximus tamen pretium solutum, vel concreditum, nam aliter emptor haberet rem, & pretium in

ma-
(72) Roman. Juriscons. volebant læsionem ultra dimidium justii pretii esse, ut ipsa rationem daret intentandi rescisionem contractus. Vide *leg. in causa, Cod. eodem.*

(73) C. 10. §. 5. Vide *Instit. l. 3. tit. 24. §. 3. Cum autem emptio, & venditio contracta sit, periculum rei venditæ statim ad emptorem pertinet, tametsi ea res ad emptorem tradita non sit.*

(74) Vide *Dig. l. 18. tit. 2. De peri. rei ven. leg. si vina.*

(75) Vide *Cod. de pactis l. 20. & Dig. de contrah. empt. leg. cum manu sata: Id tamen agi necesse est in emptione, ut dominium traditione transferatur.* Vide *Wesemb. in Parati. Dig. hoc eodem Titulo. In Institutionibus tamen contrarium firmatur. Instit. l. 3. tit. 19. §. 3.*

manus, ideoque cum alterius jactura, ac præjudicio fieret locupletior, quod juris naturæ æquitati omnino repugnat.

Siquidem vero venditori, qui in mora tradendi, culpæve alicujus reus est, res merito perit: facile unusquisque intelligit, emptorem à periculo esse immunem, si venditor, illi offerenti pretium, vacuam rei venditæ possessionem tradere recuset, vel non possit (76). Itemque si rem venditam culpa venditoris vel totam, vel pro parte periisse probetur, uti modo etiam diximus.

XIX. Jam supra indicavimus (77), in contractibus onerosis illum, qui dominium in alios transtulit certo pretio, teneri de evictione; ideo & venditor, cum transferat rem certo pretio emptori, tenebitur ad evictionem præstandam (78). Si res tamen ex causa contractum antecedente evicta sit, non autem si post venditionem demum aliquid evenerit, cujus causa emptor re sua privaretur, vel si casu, vel vi majori res ei crepta sit. Quæ enim vi majori contingunt, casu contingere videntur, nam uti hæc, neque illa possunt prævideri, ac impediri. Sicuti ergo casum perfecto jam contractu emptionis fert emptor, utpote dominus, ita etiam vis major supra eundem cadere, & damnum, quod ab illa proveniet, eidem pertinere debet. Præterea non est dubium, quin emptor, & venditor inter se convenire possint, ne quid evictionis nomine præstetur, sed res sit periculo emptoris. Quisque enim liber est, juri pro se introducto renunciare; adeoque nil impedit, ut hoc remittere beneficium emptor non queat (79).

Quo-

(76) Dig. l. 18. tit. 2. de peri. rei ven. leg. 4. *Si in mora tradendi fuerit venditor, ipsi res perit.*

(77) C. 10. §. 4.

(78) Ad hanc evictionem præstandam ex natura contractus tenetur venditor, etiam si nihil super ea convenerit, quia vacuam bonorum possessionem venditorum tradere, & indemnem servare emptorem debet. Vide Dig. de evict. l. 21. tit. 2. & *Wesemb. in Parati. tit. eod.*

(79) Dig. de contrah. emptione leg. hæc venditio. *Si venditio facta sit sub conditione, lex contractus servanda est.*

Quoniam vero emptio & venditio est contractus; contractus autem duorum consensum requirit: facile percipitur, hoc in contractu omnia redire ad consensum; adeoque omnia pacta ei posse adjicere, nisi sint turpia, aut fraudulenta, veluti additionem in diem, legem commissoriam, pactum de evictione non præstanda, de pœna in casum pœnitentiæ ferenda (80), quæ omnia à jure civili exacte explicantur (81). Eodem principio licet arguere, exceptiones, & condiciones quascumque, dummodo hæ non sint inhonestæ, vel impossibiles, à stipulantibus huic contractui posse adjici (82), utpote & diem, ante quam res non tradatur, vel pretium solvatur: & ut res venditori pro creta mercede locetur; nihil enim inhonesti hoc pactum habet.

XX. Ex hisce provenit postea quod quamvis emptio & venditio æqualitatem requirat, utriusque tamen contrahentis consensu posse conveniri, ut ob inæqualitatem quantamcumque contractus non rescindatur: id quod evenit per auctionem, quando scilicet pretium non à venditore indicatur, sed ab emptoribus licitando certantibus definitur: ita etiam per emptionem sub hasta, id est, tunc cum auctio solemnior, & auctoritate publica instituitur: per aversionem, quando disparis pretii res, vel mensuræ non singularim, sed conjunctim æstimatæ emuntur: & per emptionem spei futuræ rei, quando nempe quis pro re, vel quantitate adhuc incerta, ac ex eventu demum certa futura,

(80) Vide Puffendorf. *De Jur. nat. & gen. l. V. c. 5. §. 4.* & *Dig. l. 18. leg. 2.*

(81) Addictio in diem dicitur pactum de emptione venditione perficienda, si intra certum diem nemo plus obtulerit. Lex commissoria est pactum de re inempta, si pretium ante certum diem non solvatur. Vide *Dig. l. 18. de pretio rei venditæ leg. 2.*

(82) Contractus venditionis pure, ac sub conditione contrahi potest, & in diem, dummodo conditio contra leges non sit. Hæc vero suspendit contractum, donec existat. Vide *Wesemb. in Parati. Dig. l. 18. de contrah. empt. tit. 1.*

ra, certum pretium solvit. In his omnibus cum æqualitas non requiratur, neuter contrahentium de læsione conquiri potest (83), nisi vel dolus alterius intercesserit, vel de re quam eventus offert, à contrahentibus non fuerit cogitatum. Hac doctrina quidem decidenda erat famosa lis, olim exorta inter juvenes Milesios, qui jactum retis emerrant, & piscatores Coos, qui eum vendiderunt, atque mari postea extraxerunt tripodem aureum. Nam de piscibus tantum in stipulatione profecto conventum fuit, animoque agitatum; ideo minime emptores illi tripodem prætereundere poterant; sed ille piscatoribus adjudicandus fuerat. Unde æquidem injustum prorsus, Apollo, vel melius illius nimis avidi Sacerdotes, judicium pronunciarunt, eum sapientiori mortalium adjiciendo (84). Et hæc quoad emptio- nem venditionem sufficient.

XXI. Remanet ut de altero contractu, qui invento de- mum nummo, ac pretio eminente locum habuit: pauca dicamus, nimirum de locatione conductione. Hic contractus cum sit conventio de usu rei, vel operis pro certa mercede præstandis, consequens est, ut locator conductori debeat rei usum, operasque conventas præstare; adeoque si vel illius culpa, vel casu contingat, ut conductor re uti, vel ipse operas promissas præstare nequeat, merito etiam pro rata cesset promissa merces: immo locator aliquando ad id quod interest, possit conveniri (85). At hoc in casu damnum grave debet esse, ac considerabile; nam in civile prorsus evaderet, quod lucro quovis vellet frui conductor, damnum vero etiam leve respueret ferre. Edemque est dicendum, si locator conductorem à loca- tione nondum finita sine justa causa expellere præsump-

(83) Per Rom. Juriscons. nisi hæc læsio ultra dimidium justæ pretii esset, ad rescisionem contractus non dabat actionem, uti supra indicavimus §. 7. Vide Vinnium *In Instit. l. 3. tit. 24. de empt. & vendi.*

(84) Valer. Max. IV. in fine.

(85) Hæc juxta Juriscons. actio conducti dicebatur. *Instit. l. 3. tit. 25.*

serit, nam ad damni refectionem illius tam intempestivæ expulsiõnis tenebitur (86).

Officium vero conductoris est, mercedem conventam locatori solvere tempore præfixo, ac stipulato: sicuti etiam rem, quam utendam accepit, in specie finita locatione reddere, utpote eadem boni viri arbitrato uti, damnum sua culpa datum resarcire, nec rem ante resolutionem contractus deserere (87), nisi justæ causæ, veluti hostium incursus, metus pestis, similesque alii casus, conductorem ad hoc necessarium consilium impellant (88). Nam sicuti ipse à locatore jure exigit, ut res integra, & salva tradatur, ut indemnis præstetur, nec ante tempus ejiciatur, ita æquissimum est, ut quod sibi vult, vel non vult fieri, id & alteri faciat, vel non faciat; maxime cum in hoc consistat æqualitas ab onerosis contractibus inseparabilis absque contrahentium consensu, ac voluntate.

Denique uti contractus hic etiam constat consensu: facile patet, huic quoque adjici posse qualiacumque pacta, quæ bonis moribus, ac legibus haud repugnant; eumque tum pure, tum sub conditione, tum in diem recte iniri. Et cum tacitus etiam consensus verus consensus sit, merito inde deducimus, jure optimo valere insuper relocationem tacitam, si elapso tempore, neuter contrahentium renunciavit contractui. Et tunc intelligitur facta relocatio iisdem legibus ac conditionibus, quas uterque contrahentium probavit in locatione à principio. Hinc procedunt irregulares locationes etiam libellariæ, quibus periculum, &

(86) Dig. de loc. & cond. l. 19. tit. 2. leg. Si quis. *Si usus rei conductor minime habuit, ut pensio ipsi à locatore remittatur, fas est.*

(87) Instit. l. 3. tit. 25. *Conductor omnia secundum legem conductionis facere debet, & si quid in lege prætermissum fuerit, ex æquo, & bono præstare.*

(88) Hinc juxta Jurisconsult. si hæc non adimplebantur, locatori competeat actio locati, conductori conducti. Vide Instit. l. 3. tit. 25. & Vinnium in hunc locum.

dominium utile simul in conductorem devolvitur (89) : hinc locationes (90) perpetuæ, quæ cum emphyteusi conveniunt : hinc socidæ (91), quæ à societatis contractu participant.

XXII. Usque adhuc tractavimus de contractibus illis, qui nullam dependentiam à pretio eminenti, nummoque tenent, utpote & de illis, qui invento nummo, pretioque antedicto introducti fuerunt ; nunc proximum est, ut pauca loquamur quoque de illis, qui interveniente, & non interveniente pretio eminenti, nummoque exerceri possunt. Eorum autem familiam ducit contractus mutui, per quem intelligimus, præstationem rerum fungibilium ea lege factam, ut tantumdem quandoque in eodem genere restituatur (92). Res vero fungibiles vocamus, quas adnumerare, admetiri, & adpendere solemus, uti jam supra diximus (93) : unde earum indoles est & natura, ut nullus illarum usus sit sine abusu, ac consumptione ; itemque ut solutionem recipiant per functionem, sive per æquivalentem tam in genere, quam in specie ; ita ut si debeam centum aureos alicui, ille solutum sibi esse fateatur, sive eosdem, quos mihi adnumeravit, sive centum alios ejusdem generis, ac valoris ipsi reddiderim. Ex quo simul patet, quid nobis sit rem reddere in eodem genere, nempe tantumdem tum ratione quantitatis, tum ratione qualitatis reddere.

Inde vero sequitur nova rerum fungibilium proprietas, ut

(89) Libellarius est contractus, quo dominus rem suam dat certo pretio sub conditione annui canonis ad tempus.

(90) Est enim consimilis locationi contractus emphyteuticus, libellarius. Vide *Wesemb. in Parati. Dig. l. 9. tit. loc. & cond.* Vide supra c. 10. §. 7.

(91) Socida est, quando usus pecudum pro viliori annua mercede, aut certa fructuum parte conceditur ea lege, ut si quæ illarum pereant, accipiens alias in earum locum substituat, vel præstet æstimationem.

(92) Ex hac definitione resultat, contractum istum gratuitum esse : Uti *leg. Titius. Dig. De presc. verbis*, deceditur.

(93) §. 2. nota.

ut Thomasius in sua Dissertat. *De pretio affectionis observat* (94), nempe quod in iis tantumdem sit idem, nec eæ res admittant pretium affectionis, nisi rarissimæ sint, & tantumdem in eodem genere non facile reperitur: uti vinum Falernum, Opimianum annorum centum erat Romæ, juxta Petronium (95). Cum ergo non solum pecunia, sed & quælibet res fungibilis credi hoc modo possit, id est, ut tantumdem in eodem genere restituatur, manifestum est hunc contractum, etiam antequam homines pecuniam, tanquam communem rerum mensuram, invexerint, locum habuisse, & hodie esse frequentissimum. Frumento enim, vino, nummoque, & quacumque re quæ usu consumitur, hic contractus revera potest adstipulari.

Porro ex dictis colligimus, mutuum esse alienationem, per quam rerum creditarum dominium in debitorem omnino transit. Nam cum in mutuo ea lege præstentur debitori res fungibiles, ut tantumdem aliquando in eodem genere reddatur, consequens est, ut debitori facultas detur rebus illis sibi creditis abutendi ad arbitrium; adeoque creditor se jure debitorem, aliosquumque usu rerum illarum excludendi abdicaverit, illudque sub conditione tantumdem recipiendi, in debitorem transtulerit. Quod jus, scilicet alios usu rei excludendi, atque ea utendi ad arbitrium, est sane dominium (96). Salsenius hanc thesim impugnare voluit, sed quo successu, omnes sciunt docti (97).

XXIII. Cum ergo in debitorem transferatur dominium rei fungibilis per mutuum (98), atque ille ad tantumdem

(94) §. 4.

(95) Satir. 34.

(96) Juriscons. Rom. ita definiunt mutuum: *Contractus, qui re perficitur, in quo res fungibilis eo animo traditur, ut nunc quidem accipientis fiat, & ut aliquando is non eandem speciem, sed idem genus reddat.* Dig. de rebus credi. leg. si mutua.

(97) Salsenius in suo tractatu *De fœnore, & usuris*, impugnatus à Fabrotto, & Wissenbachio.

(98) Cicero l. 3. de orat. *Mutationes fiunt, cum quod non habes aliunde sumis.*

non solum ratione quantitatis, sed & qualitatis reddendum sit obligatus: ideoque si pecunia fuerit credita, ejusque valor internus vel auctus, vel imminutus fuerit, hæc auctio, vel imminutio pro debitore, utpote domino erit; ita ut ille ad summam tantum consecutam per mutuum, non auctam, vel imminutam, restituendam obstrictus fuerit. Ex hoc clare desumitur etiam, illum, qui accepit rem in mutuum, ab hac obligatione, neque rei fungibilis, quam à creditore acceperat, interitu, neque ullo casu fortuito liberari. Nam si debitor dominus sit rei mutuatae, ipse hujusce interitum, ac depravationem, casumque omnem in se suscipere tenebitur; posteaquam res perit domino. Itaque si vinum mutuatum in acetum abjierit, pecunia subtracta fuerit furto, vel alio casu interierit, omnia hæc, uti infortunia in debitorem colapsa, censi debent (99).

Idcirco ex dictis elucet etiam, an usura, scenusque liceat apponi huic contractui, veluti præmium rei præstitæ in mutuum? (Usura autem definitur accessio sortis, sive lucrum proveniens ex mutuo): quæstio tot concertationibus agitata inter Catholicos, ac Protestantæ auctores, neque adhuc consopita, ac decisa. Nam si contractus mutui gratuitus est, uti supra monstravimus, atque omnes conveniunt (100), contra hujusce naturam, essentialique, omnino erit, adstipulari usuram, & retributionem quamcumque, veluti pretium, ac stipem contractus hujusmodi. Ita enim non amplius gratuitus fuerit, neque contractus ille, qui constitui intelligitur. Unde mutuanti deficiet titulus, quo innixus illud augmentum sortis consequi possit (101).

Præ-

(99) In mutuum dominium transfertur. Vide Wesemb. *Parat. Dig. l. 12. tit. de rebus creditis.*

(100) Vide Daumatum in suis *Legibus Civi. juxta ordinem naturalem* P. 1. l. 1. tit. 6. Se. 1. & Robertum *Rerum judicata* l. 2. c. 8. ubi ait: *Mutuum gratuitum esse, jura volunt.*

(101) Atque equidem, utpote si contrahatur emptio & venditio cum pacto de non transferendo dominio, illud omnino injustum, nec admittendum fuerit (sicuti *Dig. de contrah. empt. leg.*

cum

Præterea si dominium plenum transfertur in mutuatarium per hunc contractum, sicuti nunc omnes Jurisconsulti consentiunt, evidenter apparet, rem mutuatam mutuanti fructus ferre nequire; quoniam fructus rei ab ipsius domino tantum percipi possunt, aut ab eo, cui ipse cessit, quod hoc in casu non fit, cum mutuatarius mutuatæ rei usum, ac proventus omnes habeat. Addatur insuper, quod res fungibilis infructifera est sua natura, adeoque incapax ferendi fructus eamdem mutuanti: nec talis res veterascit utendo, imo ipsa non habet usum absque consumptione, unde res consumpta non potest ferre fructum, usuramve.

Tandem æqualitas, & justitia omni contractui essentialis per usuram evertitur. Nam contra justitiam omnino est, ut mutuans finito mutuo accipiat rem, & pretium, contributionemque usus ipsiusmet rei, quæ non amplius sua est, & quæ perit mutuatario contractu durante. Ita ut mutuatarius ad restitutionem rei, ad pretium usus ipsiusmet rei, deinde ad casus omnes in se ferendos obstrictus sit; tempore quo mutuans rem salvam, præservatamque habet, præterea etiam ipsiusmet rei fructus, proventusque certos consequitur (102), id quod non minus à justitiæ regulis, quam à charitate respuitur.

XXIV. Nec valet reponere, uti usurarum patroni solent, injustum non esse, cum aliis res non gratis communicare, sed mercedem aliquam propter has exigere. Nam respondeo: hoc verum esse, quando agitur de contractibus onerosis, minime vero de gratuitis (103). Quoniam contra gratuiti

con-
cum manu sata, deciditur), quia contra naturam contractus emptionis: ita & usura, quia contra naturam contractus gratuiti, uti revera est mutuum, minime cum ipso mutuo erit compatibilis.

(102) Vide meum Puffendorf. l. V. c. 7. §. 15.

(103) Hic enim, denuo repeto, contractus gratuitus est, id est, ut nihil debeatur pro eo ultra rem acceptam. Hinc optime Wesembecius advertit: quod causa finalis mutui est, ut alii

contractus naturam est, mercedem accipere velle. Ita enim mutuans adstipularet sibi à mutuuario gratitudinem, atque animi recognitionem, deinde rem, & pretium ipsiusmet usus rei, quod non solum æquitati, ac justitiæ, sed etiam lumini naturali, ac rationi repugnat.

Eodem modo, ac faciliori rejicitur etiam alia harum usurarum propugnantium instantia, nimirum quod mutuarius sæpe sæpius insigne lucrum in re mutuata faciat, dum creditor interea re sua caret, & crebro non sine damno, & incommodo: neminem vero cum alterius damno locupletior fieri oportet.

Etenim mutuarii lucrum omnino incertum est, infortuniis atque eventibus, periculisque fere infinitis obnoxium (104): unde inconueniens, prorsus erit, injustumque, quod mutuans hoc in incerto lucrum certum sibi per fœnus seponere velit. Quod si mutuans incommodum, damnumque hujusce contractus causa patiat, non incongruum erit, ut in contractus stipulatione lucro cessante, vel damno emergente prius demonstrato, hujusmodi resectio, compensatioque conveniatur, ac fiat (105).

Denique nil etiam dicere juvat, quod maximum periculum subeat, qui debitori res suas ea lege concedit, ut iis ad arbitrium abuti possit; adeoque non absurdum sit, creditorem ab eo mercedem aliquam pro magnitudine periculorum beneficiis atque auxilio benigne gaudeant, & fruuntur.

In Parati. Dig. l. 12. de rebus credi. tit. 1.

(104) Dig. de reg. Juris leg. 10. *Secundum naturam est comoda cujusque rei eum sequi, quem sequuntur incommoda.*

(105) Tunc enim creditor titulum justum habuerit adstipulandi stipem, & contributionem aliquam à debitore. Idem dic & de mora, ob quam semper à legibus civilibus damnum præsumitur, resectioque adjudicatur. Vide Fleury *Instit. Ecclæ. P. 3. c. 13.*

Alius legitimus titulus fructuum nascitur à census constitutione, qui toto cælo differt à mutuo, nam hoc in contractu venditio interuenit, & sors alienatur in perpetuum, ita ut repeti nequeat; quoad creditor de census solutione securus est. *Vide Fleury ubi supra.*

culi exigere. Siquidem cuique liberum est dare mutuum, vel non: adstipulanti vero hunc contractum indispensabile fit, subire pericula, quæ ab eodem contractu minime separari possunt: ideoque injustum erit, ac prorsus inhumanum, immo absurdum horum causa mercedem repetere velle (106); quoniam idem esset, ac stipem exigere contractus stipulationis causa.

Cæterum usura non tantum à jure naturæ, ac principiis rationis, uti usque adhuc demonstratum est, reprobat, sed etiam à lege Divina positiva, dicente Christo in Evangelio: *Mutuum date nihil inde sperantes* (107). Utpote postea expresse fuit damnata, ac proscripita etiam ab Ecclesiastico jure, sicuti constat ex Concilio Viennensi sub Clemente V. convocato, & ex toto Titulo Decretalium de usuris. Nec non ab omni populo civili, ac bene constituta Republica sub gravissimis pœnis fuit semper prohibita, & interdicta (108).

Neque adducto Evangelii loco adponi potest interpretatio à Protestantibus auctoribus excogitata, nempe quod hic textus ad mutuum tantum referatur, non vero ad usuram. Nam hac supposita interpretatione, quæ sane contra expressum verborum sensum prostare videtur, non amplius esset verum Christi effatum, quo ait, se ad perficiendam legem, non vero ad eam destruendam venisse (109): posteaquam usura per veterem legem erat prohibita inter Hebræos;

(106) Recte Cicero de amicitia: *Benefici, liberalesque sumus, non ut exigamus aliquid, neque enim beneficium fœneramur.*

(107) Luca c. 6. 35.

(108) Cato de Re rustica. *Majores nostri, ita legibus posuerunt, furem dupli condemnare, fœneratorem quadrupli.* Cicer. de Offic. l. 1. *Primum improbantur hi quæstus, qui in odia hominum incurrunt, ut fœneratorum.* Vide etiam pro Celio, & Tacitum Annalium 6. In Gallia punitur severe, & capite. Ordonnance de Bloi. art. 202.

(109) Math. 6. 17. *Nolite putare, quoniam veni solvere legem, aut Prophetas, non veni solvere, sed adimplere.*

bros: è contra per Evangelicam legem omnibus esset licita, ac permessa. Cum ergo ex dictis appareat clare, usuram à Jure naturæ, à lege Evangelica, & Ecclesiastica, atque insuper ab omni bene constituta Republica omnino proscriptam, improbatam, ac condemnatam esse, supervacaneum prorsus foret, de ejus improbitate, ac injustitia ultra verba facere (110).

XXV. Sequitur ejusdem generis alter contractus, qui dicitur pignus, per quod intelligitur obligatio ad rem creditori in securitatem crediti tradendam (111). Si res immobilis in hujusmodi obligatione constituitur absque traditione, Hypotheca appellatur. Si fructus rei pro usura, ac profectu rei debitæ relinquuntur, conventio hæc pacti antichretici nomine venit (112).

Officia pignorantis sunt tradere rem propriam creditori in pignus: adeoque fraudem animadversione dignam esse ejus, qui rem alienam veluti sibi commodatam, depositam, locatam pignori supponit. Insuper pignorantis munus est dare rem bonæ qualitatis, ac conditionis absque dolo, ac malitia (113). Creditoris autem, sive ejus qui recipit pignus officia sunt: servare rem pignoratam non minori diligentia, quam suas servare solet (114): soluto debito eam restituere debitori, talem qualem recepit. Denique cum regulariter casum ferat dominus: consequens est, ut pignoris periculum penes debitorem maneat,isque pignore casu fortuito pereunte ad solvendum, quod de-

(110) Vide meum Puffendorf. l. 5. c. 7. §. 16. & Daumatum in suis *Legi Civi. juxta ord. natu.* P. 1. l. 2. tit. 6. Sect. 1.

(111) Dig. de pactis l. 1. §. final. in pignus. *Pignus est jus reale, quo creditor nomine ejus, quod sibi debetur, rem obligatam tenet, quamquam & ipse contractus, quo res creditori obligatur, pignus etiam dici possit.*

(112) Vide C. X. §. 8.

(113) Nam pignus in gratiam creditoris datur, quo magis ei in tuto sit creditum. Vide *Instit. l. 3. c. 15.*

(114) Ea igitur, quæ diligens pater familias in suis rebus præstare solet, à creditore pignoris exiguntur. Vide *Dig. l. 13. tit. 7. De pig. action.*

debet nihilominus sit obligatus: neque creditor, si pignus perit absque sua culpa, ad aliquid restituendum teneatur.

Hypotheca (115), uti adnotatum fuit, in rebus immobilibus maxime consistit, veluti fundis, ædibus (116), territoriis, nec non in universitatibus rerum mobilium diffusioribus, quæ non æque facile de loco in locum transferuntur, veluti Bibliothecis numerosioribus, & cellarum vinariarum doliis, atque etiam in juribus, si inde insignis utilitas ad possessorem redundare possit, & jus hujusmodi sit certum, ut jus ad hæreditatem fideicommissariam. Quidquid porro venit creditori tali titulo oppignoratam, in ea re illi jus durat profecto, in quemcumque eadem translata sit; cum alias sine effectu esset hypotheca, atque pressus inutilis evaderet (117).

XXVI. Circa pactum Antichreticum hoc est notandum, quod ei locum esse potest tantum in oppignoratione rerum fructuosarum pro debito (118) simul rerum, quæ vel sint frugifera, vel usu non consumuntur. Et cum fructus vice proventuum, vel usus rei debitæ stent, hinc venit eos non notabiliter excedere oportere horum modum, ac quantitatem (119). Neque hoc in contractu creditor de fortuito casu tenetur respondere, nisi aliter conventum fuerit. Nam res in dominio debitoris manet (120). Quare si ob sterilitatem, calamitatem publicam, vel tempestatem tantum percipere nequiverit creditor, quantum ei proventuum

(115) Aliquando & Hypotheca à latinis auctoribus pignus appellatur. Terentius in Phormione ait: *Ager oppositus est pignori ad decem minas.*

(116) Hypotheca dicitur, quicquid supponitur obligationi, manente apud debitorem possessione. Vide *Instit. l. 4. tit. 6.*

(117) Vide *leg. si rem. Dig. de pign. actio.*

(118) Veluti pro dotis debito, pro qua fructus debentur. Vide Daumatum *In leg. Civ. juxt. ord. nat. P. 1. l. 1. tit. 1. sect. 2.*

(119) Hoc pactum à jure canonico reprobatum, sed sane ipsum per idem jus concipitur factum pro pecunia. *Cap. 1. & 2. Extrav. de usuris.*

(120) Et res perit domino.

tuam creditæ rei suæ nomine debebatur, illud debitor sup-
 plicare aliunde debet (121); nec postea ad aliquid resti-
 tuendum ipsi debitori fuerit obligatus creditor, si res abs-
 que sua culpa perierit.

Contractibus omnibus antedictis commune est, ut, si
 debitor suum debitum non solverit intra tempus designa-
 tum, creditor possit pignus, ac rem hypothecatam dis-
 trahere (122), atque ex reportato pretio suum creditum
 cum fructibus satisfacere, reliquo tantum debitori restituo.
 Quod tamen, si contractui clausula commissoria ad-
 jecta fuerit, restitui haud debet (123).

XXVII. Alter contractus, qui interveniente, & non in-
 terveniente nummo habuit locum, est fidejussio (124), id
 est, obligatio ad id, quod alius debet, in subsidium sol-
 vendum. Si quis vero in solidum, & una cum alio se obli-
 gat, obligatio correalis vocatur, & correus debitor ille: ut
 pote qui alterum, consentiente creditore, obligatione li-
 berat, eamque in se totam suscipit, is expromissor appe-
 llatur. Qui omnes contractus æque, ac pignus ad majo-
 rem securitatem creditorum introducti fuerunt. Etenim si
 fides tanta, ac probitas inter homines fuisset, ut nullus
 pos-

(121) Dummodo aliud non sit conventum.

(122) Dig. de pign. act. leg. 4. *Venditor si convenerit de dis-
 trahendo pignore sive ab initio, sive postea, sive etsi non con-
 venerit, hoc tamen jure utimur, ut liceat distrabere.*

(123) Clausula, vel lex commissoria dicitur: pactum
 de re oppignorata, si intra certum tempus non reluatur, cre-
 ditori pro sorte, & fructibus relinquenda. Quæ clausula per le-
 ges Rom. prorsus improbatur. *Leg. ultima, Cod. de pactis &
 pignoribus.* Id quod efficiebant ob creditorum aliquorum insatia-
 bilem avaritiam. Jure naturæ tamen quod licet sub quacumque
 conditione honesta, ac rationabili res alienare suas, etiam hoc
 pactum valet, nisi malitia, aut læsio, vel dolus, ac pravitas
 aperta in eo intervenerit, quo in casu reprobandum esset. Vide
 meum Puffendorf. *l. 5. c. 10. §. 14. n. 2.*

(124) Fidejussor accipitur pro eo, qui per stipulationem se
 pro principali debitor obligat. Vide *l. 1. Cod. de const. pecun.*
 Quem Cicero Sponsorem appellat, *De offic. l. 3. c. 4.*

posset diffidere de altero, neque pignus, neque fidejussionem, correitatem, aut expromissionem quisquam exigeret. Sed nunc perfidia ita humanum genus invasit, ut tot malitiæ fulcimentis opus fuerit. Unde cum Seneca (125) licet exclamare: *O turpem humano generi fraudis confessionem, ac nequitia publica.*

Ex definitione fidejussionis contractus patet, pro rebus illis tantum posse fidejuberi, pro quibus licitum est contrahere. Nam si contractus iste in subsidium aliorum, atque additamentum venit, evidens est, principale corruente, & ipsum corruere oportere. Ideo cum de capite non liceat contrahere (126), pro eo nec fidejussio fieri poterit. Si tamen mulcta crimen expiari queat, alium pro alio intercedere, & se ad mulctam pro reo solvendam in subsidium constituere, permissum erit.

Ex eadem definitione desumitur, fidejussorem non teneri, nisi ad id, quod principalis debitor obstringitur, & tunc tantum quando aperte constat ipsum principalem debitorem non esse solvendo. Ideo Hebraei (127), Græci (128), ac Romani (129) usque ad Justiniani tempora fuerunt prorsus contra rationem, qui admittere solebant creditorem ad conveniendum fidejussorem, antequam ab eo principalis debitor fuisset excussus. Nam illi nullam differentiam inter debitorem principalem, ac fidejussorem ponebant; id quod omnino contra naturam contractus fidejussionis apparet.

Hinc optime à Justiniano (130) beneficium excussionis, ac ordinis fuit introductum. Nam cum fidejussor sit in subsidium tantum principalis debitoris obligatus, nisi illo excusso, atque ad solutionem quæsito, ipsum fidejussorem par est conveniri nequire.

De-

(125) *De Beneficiis, l. 11. 15.*

(126) *Dig. de cust. reo. l. 3. Nemo potest se contractu ad pœnam corporalem obligare, ideo nec fidejuberi pro ea.*

(127) *Vide Proverb. 20. 16.*

(128) *Thaletis dictum in Diogene.*

(129) *Novella IV.*

(130) *Ubi supra Novella IV.*

Denique animadvertendum est, plures fidejussores, qui pro iisdem personis, iisdemque rebus intercesserunt, obligaruntque se, pro rata tantum teneri, nisi se ultro in solidum obligationem contraxerint (131). Inde neque beneficio divisionis, quod à Romanis legibus fuit inventum, fidejussores haud solidarii Jure naturæ indigent (132). Nisi forte confidejussores aliqui solvendo non sint, atque id fidejussores idonei ignorare non potuerint (133).

XXVIII. Correi vero, cum teneantur, & se obligaverint in solidum, poterunt conveniri ad arbitrium creditoris (134), ita ut ille conventus, ad omne debitum creditori solvendum, erit obstrictus. At solvens ab altero correo reintegrari, atque indemnis fieri debet. Ergo neque hic sane est opus beneficio divisionis, at ex contraria ratione ad supra expositam confidejssorum, cum creditor, quemcumque vult correorum, ad totum debitum solvendum impetere possit. Quia tamen, si uterque reus solvendo sit, & uterque facile interpellari queat, nulla justa causa est, cur unum urgere, totamque summam ab eo solo extorquere velit creditor: æquitate hoc in casu videtur, creditorem reum utrumque convenire pro sua rata parte. Etenim non patitur humanitas, ut cum alterius incommodo, absque ullo emolumento quidquam exigamus ab altero, quod sine detrimento aliunde consequi possumus.

Tan-

(131) Vide Vinnium in *Instit. l. 3. tit. 21. §. 4.* Vide meum Puffendorf. *l. 5. c. 10. §. 9.*

(132) *Instit. l. 3. tit. 21. de fide. Ex Epistola Divi Hadriani compellitur creditor à singulis, qui modo solvendo sunt, litis contestatæ tempore partes petere.*

(133) *Instit. de fidejus. §. 4. & Dig. l. 46. de fidejus. l. 10.* Vide Vinnium ubi supra, & Wesemb. in hunc lib.

(134) Correi dicuntur qui ejusdem debiti se reos, & sponsores una promissione constituunt, quos & comsponsores Cicero ad *Atticum ep. 46.* vocat. Vide *Instit. de stipulatio. & Wesemb. in Pacati. Dig. tit. de duobus reis.* Vide meum Puffendorf. *l. 5. c. 10. §. 11.*

Tandem ex definitione expromissoris desumitur, ejus eandem esse obligationem, ac ipsius debitoris principalis, adeo ut hic expromissione, de consensu creditoris, suo debito liberetur (135), neque tunc creditor ad eum urgendum amplius venire valeat (136.) Utpote & si debitor principalis solvat debitum, ad nihil postea neque fidejussor, neque correus, neque expromissor hujusmodi amplius tenetur (137).

XXIX. Ejusdem characteris, ac conditionis contractus societatis est; qui definitur lucri ex collatis rebus, vel operis provenienti, damnique inde emergentis inter plures communicatio. Et sicuti operæ, & res æque ad invicem cum nummo, & sine nummo communicantur, ac comparantur, ita & mediante, & non mediante ipso nummo, atque antea, & post talem introductionem hunc societatis contractum habuisse locum opus est. Ex definitione ergo hujus contractus apparet, hic agi de communione sociorum consensu firmata. Consensus vero vel expressus est, vel tacitus, atque hic idem, quod ille operatur, ut supra demonstratum fuit (138). Idecirco consequens est, ut & societas tacito consensu, id est, facto, ac signis non minus, quam verbis expressis contrahi queat (139).

Pro ut inde postea vel omnia bona, vel quædam tantum

(135) Expromissor est, qui principalem debitorem se constituit pro alterius obligatione. Vide *Dig. ad S. Cons. Vellejanum, leg. quamvis.*

(136) Sed omnes rationes suas in expromissorem, qui in locum prioris debitoris succedit, dirigere debet.

(137) Cod. de fidejus. l. 2. *Non est ambigui juris, solvente reo, fidejussorem liberari.*

(138) C. 10. §. ultimo. *Socii.* inquit Cicero in Verrem orat. 5. *putandi sunt, inter quos res est communicata animo contrahendæ societatis.*

(139) Jurisconsult. Civiles, ita definiunt societatem: *Ut sit contractus, in quo bona fide contrahentes societatem de rebus honestis ineunt eo animo, ut res operæque, earumque rerum lucra, & damna inter ipsos communicentur.* Vide Wesemb. in *Parat. Dig. l. 17. tit. pro socio.*

tum, vel res singulares, operæque conferuntur, societas vel universalis, vel generalis, vel singularis solet appellari. In universali, & generali societate sors quodammodo intercedit, ita ut dividatur lucrum æqualiter inter socios, ac damnum resultans ad ultimum ex massa omnium bonorum, aut operum collatorum in commune, sint hæc æquali, vel inæquali æstimatione. In singulari vero æqualitas dominatur, sed respectiva, eo modo scilicet, ut qui plus rerum, operarumque in commune contulit, tanto plus lucri, damni que ferre debeat, uti observat Grotius (140).

Quocirca cum in societate universali universa, in generali quædam bona communia sint, ita tamen ut hic contractus sortem contineat, consequi debet necessario, ut lucrum inter hos socios sit commune, & collatio tamen inæqualis esse possit, nec socio liceat conqueri, si exigentibus necessitatibus, unus socius, qui minus contulit altero, plus relative assequatur, vel plus expendat. Itaque socius contractum ab altero æs alienum pro rata debet exsolvere. Neque hoc contra justum est, nam idem socius fit particeps utilitatibus, quas alter adipiscitur, adeoque etiam incommoda, & damna ferre tenetur (141).

XXX. E contra in societate singulari omnimode relativa æqualitas semper est observanda, adeoque qui plus rerum, operarumque in commune posuit, tanto plus lucri, damni que reportare debet. Unde patet, quod in hac societate æqualitas non refertur ad collationem, sive ad res, vel operas, sed tantum ad divisionem lucri, & damni, quæ di-

(140) *De jure bell. l. 2. c. 12.* Unde si lucrum factum sit duodecim aureorum, & ego contulerim centum, Titius quinquaginta, mihi tribuenda erunt octo, Titio quator, quia duplum fructuum ex duplo collatæ sortis ferre debeo. Vide *Gravinam Instit. Juris recep. tit. de societate.*

(141) *Juriscons.* Civiles distinguunt societatem in universalem perfectam, in universalem imperfectam, & particularem. Universalis imperfecta illa ab ipsis dicitur, quæ à nobis dicta est generalis, veluti hæreditas est à multis in commune possessa. Vide *Delucam Instit. Civil. l. 3. tit. 26.*

divisio tamen non æqualitatem poscit absolutam, sed respectivam, nimirum ad ratam rei; operæque uniuscujusque in communem positæ: quæ æqualitas quidem geometrica dicitur, ad differentiam arithmeticæ æqualitatis, quæ est absoluta, & universali societati competens (142).

Quoniam vero in suis rebus quisque alteri qualecumque commodum concedere potest, nemo negaverit, posse socios pactionibus inter se aliud statuere, & in dividendo lucro, damnoque, vel æqualitatem arithmeticam, vel etiam qualemcumque inæqualitatem probare, ac admittere; dummodo non dolo unius ex sociis, sed voluntaria electione, & scientia omnium hoc fiat (143).

Inde animadvertendum est, quod ex eo quia societas consensu, & per modum conventionis contrahitur, ex eo haud posse deduci secundum principia naturalis juris, regulam juris Romani, nempe ut liceat ex societate cuique excedere ad arbitrium, dummodo id non intempestive, & in alterius fraudem conficiatur (144). Nam res omnis redit ad legem conventionis; ideo si perpetuam societatem inire placuit contrahentibus (145), ea debet esse perpetua, si temporaria, temporaria. Nisi vero si alter sociorum injuriosus, vel damnosus fuerit, vel leges contractus manifesto violaverit; etenim hoc casu æquissimum videtur, socio liberum esse ante tempus constitutum societatem deserere.

XXXI. Contractibus modo enunciatis addamus & donationem, per quam intelligimus promissum de re nostra in alterum gratis transferenda (146). Ex hac definitione licet

(142) Vide Dig. pro socio. leg. si societatem: *Æqualis est in participatione, quamvis in collatione inæqualis.*

(143) Neque tamen refert æquales sint partes, an inæquales: potest enim conveniri, ut alter unam, alter duas damni, lucrive partes sustineat. Vide Wesemb. in Parat. Dig. ubi supra.

(144) Dig. de leg. l. 77.

(145) Vide Daumatum in suis Leg. Civ. juxta ordinem nat. P. 1. l. 1. tit. 8. Sect. 1.

(146) Instit. l. 2. tit. 6. *Donatio est, quod sponte, & nullo cogente conceditur.*

arguere, non solum pure, sed etiam sub conditione quacumque posse donari, aliisque res proprias tradi; adeoque etiam sub conditione mortis donatoris, vel ipsiusmet contemplatione donationem fieri posse (147). Ideo recte dividitur donatio inter vivos, et mortis causa (148). Rem inter vivos donatam, merito esse tradendam, nec amplius eam revocandi donatori arbitrium superesse, clare patet. Nam à momento illo, quo donatio à donatore fuit manifestata, & perfecta, atque ab eo, cui donatur accepta, res donata in dominio ejusdem donatarii transit, ita ut in ea non amplius jus donanti remaneat (149). E contra, cum res causa mortis donata, nondum in dominio donatarii perveniat, sed usque ad mortem donantis in suo dominio maneat, & nisi data conditione mortis ipsiusmet donantis in donarium transeat; atque adeo cum voluntas hominum usque ad mortem mutationibus obnoxia reputetur, hinc donatio hujusmodi usque ad mortem donantis profecto revocabilis consideratur (150).

Reliquum est, ut adnotemus, donarium re sibi evicta, à donatore minime petere posse evictionis præstationem; nam hanc tantum ob contractus titulo oneroso initos competere posse, supra jam demonstravimus (151), minime vero pro gratuitis, quorum numero est donatio. Verum donatario, ad gratum animum, recognitionemque verbis,

fa-

(147) Donatio aut est simplex, aut ob causam, aut sub modo, aut conditionalis. Vide Wesemb. in *Parat. Dig. tit. de donatione.*

(148) Instit. ubi supra. *Duo sunt donationum genera, mortis causa, & inter vivos.*

(149) Etiam Jus Civile hanc donationem irrevocabilem declarat, nisi tamen aut donatarius fuerit ingratus, aut donator post donationem susceperit liberos. Vide *Cod. de donat. leg. ultima, & leg. si unquam, Cod. eodem.*

(150) Vide *Cod. De revoc. donat. leg. 2.* Ita ut etiam si aliter cautum inveniatur, semper revocari potest. Vide *Cod. de donat. leg. Divi.*

(151) C. 10. §. 4.

factisque donatori testandam, obligationem incumbere, indubitati juris est. (152).

Cæterum de omnibus generatim contractibus adhuc monendum superest, quod cum ii omnes consensu contrahantur (153), ab illis etiam solis queunt iniri, qui vel à natura, vel à legibus consentire non prohibentur. Et quia contractus commercii causa inventi sunt, consecrari oportet, ut de rebus tantum illis contrahi possit, quæ honestæ, & permittentibus legibus in commercio veniunt, ac proinde nullum valere contractum de rebus turpibus, impossibilibus, & de rebus exemptis per leges commercio (154). Verum tamen est, quod res commercio à legibus civilibus, non à natura exemptæ, apud unum populum extra commercium remitti possunt, quæ è contra apud alium in commercio constituuntur. In exemplo sint Ægyptii, apud quos erat permissum cadavera parentum oppignorare (155), quod è contra apud nos turpissimum reputaretur. Hic referri possunt etiam res mancipi, & non mancipi Romanorum, de quibus videre est Gravinam (156).

(152) Vide meum Puffendorf. *l. 5. c. 4. §. 1.*

(153) Omnibus enim contractibus consensus intervenit, sine quo nullus contractus subsistit. Vide Gravinam *Instit. Juris recep. l. 3. tit. 1.* Et Vinnium: *Consensus communis est omnium contractuum spiritus.* In *Instit. l. 3. tit. 22. §. 6.* Vide & *Dig. de pact. leg. 1.*

(154) Ut sunt res sanctæ, ac religiosæ, & sacræ. Vide *Instit. l. 2. tit. 1. de rer. divis.*

(155) Diodor. Sicul. *Bibl. l. 1. 93.*

(156) *De origine juris l. 2. §. 44.* & Vinnium in *Instit. l. 2. tit. 1. §. 40.*

CAPUT DECIMUMQUARTUM.

De pactis.

I. CUM ex vetere loquendi consuetudine contractus ad rerum, operarumque commercium (1), pacta vero ad alias res quoque, quæ minime in commercio esse solent, referantur; conveniens fuit, nos pacta à contractibus distinguere, quamvis hanc distinctionem vix jus naturæ recognoscat, uti jam supra adnotavimus (2); posteaquam utrumque negotium ex consensu convenientium capiat substantiam. Cum tamen nihil obster, quominus nos hanc distinctionem admittamus, ideo sequendo Puffendorffium (3), Heinecciumque (4), pacta diversa tractatione à contractibus sejungere putavimus (5).

Quocirca quamquam homines ingenii utriusque sexus non sint in commercio, inter eos tamen conveniri solet de nuptiis in futurum, vel in præsens tempus celebrandis, atque is consensus tum sponsalitiis, tum nuptialis sub pactorum nomine venit; ita ut à Jurisconsultis Romanis (6), nusquam consensus hujusmodi contractus nomine appellatur (7).

(1) *Συνάλλαγμα* contractus dicebant Juriscons. Rom. Vide *Dig. de verb. sig. leg. Labeo.*

(2) Cap. super, §. 9.

(3) *De jure nat.* l. 5. c. 3. §. 4.

(4) *Elem. jur. nat.* l. 1. §. 285.

(5) Verum etiam Juriscons. Civiles, pactum nomen generale esse, quod comprehendat & contractus, & transactiones, & conventiones sine causa, sustinent non uno in loco. Vide Wesemb. *Parat. Dig. l. 2. tit. de pactis.*

(6) Verum Noodt. *De pactis, & transactio.* c. 9. & Hertium in Puffendorf. *ubi supra, nota 1.*

(7) Huic tamen pacto dabant actionem Rom. Juriscons., utpote & his, quæ contractibus adjicebantur: è contra aliis pactis actionem non dabant. Vide Vinnium *Instit. l. 3. tit. 14. §. 4.*

Hisce præmissis, ad naturam pactorum explicandam veniamus. Pacta introducta fuerunt ex eo, quia homines nequeunt commode vivere, nisi humanitatis, & benevolentiae officia ad invicem se præsent. Cum vero charitas inter eos ita defervesceat, ut de reciproca benevolentia ipsi parum, aut nihil expectare possint; atque insuper cum ad hæc officia adimplenda, quæ imperfecta sunt, uti jam supra ostendimus (8), nemo cogi queat: consequens fuit, ut non alia ratio esset ea certo consequendi, quam alterius consensus ac obligatio. Qui consensus duorum, vel plurium in idem placitum de dando, vel faciendo aliquid (9), dicitur profecto pactum; atque ea, quæ nobis ab aliis dari, fierique hoc modo firmamus, pacisci vocamus.

II. Cum ergo pacta promissis pendeant, promissa verbis: & cum decipere verbis interdictum, reprobatumque sit jure naturæ (10): consequi par est, ut non servare promissa nullo modo per jus naturæ liceat. Ergo pacta religiose servanda, nam iis solis genus humanum sustinetur ac viget: unde Cicero (11) inquit: *perfidiosum, nefariumque fidem frangere, quæ continet vitam.*

Præterea cum executio justitiæ sit fons, ac scaturigo omnium officiorum, quæ aliis debentur: hæc vero præcipiat, ut quod nobis nolumus fieri, nec nos aliis faciamus: ergo cum nos à nullo decipi velimus pactis, neque nobis licebit, alios pactis ipsis decipere, & contra justitiam per fidem nostram illudere (12); adeoque etiam
hac

(8) C. 8.

(9) Ita Ulpianus pactum sane definit: *Duorum, vel plurium in idem placitum consensus.* Dig. De pactis l. 1. Ex hac definitione patet, quod vix ulla differentia est inter pactum, & contractum, uti adnotavimus cap. superiori. Unde utraque capita in unum componi possunt.

(10) Utpote jam supra c. 7. §. 9. fuse probavimus.

(11) Pro Roscio Comæ. C. VI.

(12) Cic. de Offic. l. 1. c. 7. *Fundamentum est autem justitiæ fides, id est, dictorum, conventorumque constantia, & veritas.*

hac ratione pacta omnia erunt per jus naturæ rigore observanda.

Denique societas civilis, ad quam promovendam, conservandamque homines jure naturæ obligantur, nullo modo durare posset absque pactorum religiosa observantia (13), nam per hæc tantum illa componitur ac sustinetur. Inde eleganter Cicero (14) ostendit, *quod ne illi quidem, qui maleficio, ac scelere pascuntur, possint sine ulla particula justitiæ, id est, sine pactis vivere.* Quibus omnibus argumentis clare evincitur, homines ad pacta adimplenda exacte teneri, & fidem datam per ea nullo modo præterire posse (15).

III. Pacta vero vel uni lateralialia sunt, quæ unam tantum partem obligant, vel bilateralialia sunt, per quæ ambo paciscentes mutuo aliquid promittendo se obstringunt (16): adeoque posterioribus pactis tacita inest conditio, unum præstiturum, quod promiserit, si & alter ex sua parte pacto satisfecerit. Deinde utraque sunt vel obligatoria, quibus nova obligatio, vel unius, vel utriusque partis constituitur; vel liberatoria, quibus obligationes antea constitutæ tolluntur; vel mixta, quibus, & obligationes priores tolluntur, & novæ pro arbitrio paciscentium constituuntur, quales in primis novationes, & transactiones de causis dubiis esse, nemo non percipit. Sed horum omnium eadem est ratio, ut summa fide, & quam religio-

(13) Uti ex libri sequentis cap. 1. apparebit.

(14) *De officiis* l. 2. 11.

(15) Vide meum Puffendorf. l. 3. c. 5. §. 8. cum notis.

(16) Hoc est pactum in genere apud Juriscons. Civiles, quod ita definiunt: *ut sit duorum, vel plurium de re sua, seu negotio contrahendo, puta de aliquo dando, vel facienda honesta, & licita conventio.* Quod distinguebant à pacto nudo, ac à pacto convento, & speciali, quod nullam mutuam obligationem continet, & *συνάλλαγμα*. Hoc autem definiiebant, *nuda conventio, quæ nullam mutuam obligationem contineat, super re certa facta, nullam producens jure Civili actionem.* Vide Wessemb. ubi supra.

sissime servanda sint, posteaquam omnia hæc dant jus illi, cui paciscitur, ea exigendi, quæ fuerunt promissa.

Ex quibus facile elicitur, male à Grotio (17), & à Puffendorffio (18) distingui pacta in perfecta, & imperfecta, scilicet in ea quæ dant jus ad exigendum promissa, & ea, quæ nullum jus dant ad promissa hujusmodi repetenda, qualia sunt illa, secundum hos auctores, concepta talibus verbis: ergo destinavi hoc tibi dare, & peto, ut mihi credas. Nam si hæc cavillatio, commentumque verum esset, omnia fere pacta, & promissa, turpiter quodammodo eludi possent. Porro res est prorsus contradictoria, aliquem promittere velle, & alio tamen jus ad exigendum dare nolle. Ergo omnia pacta, jus tradere ad promissarum rerum consecutionem, atque adeo esse perfecta tenendum, dummodo sint rite, recte ac serio formata (19).

Ex dictis etiam conjicitur, jure naturæ nihil interesse stipulationem inter ac nudum pactum. Unde contra juris naturæ principia Romani Jurisconsulti pactis non dabant actionem, nisi stipulatione compositis. Verum est tamen, quod etiam ex Romanorum Jurisconsultorum sententia obligabatur ille, qui nudo pacto aliquid promiserat, eumque, qui fidem fefellerat, ipsi non minus perfidum, quam aliæ gentes putabant. Quin non imperfectam hanc obligationem existimabant, sed perfectam, siquidem ratione illius locus erat compensationi, novationi, pignoribus, fidejussioni, exceptioni (20), quæ omnia, nisi ab obligatione perfecta provenire queunt. Solum negabant actionem, quia civilem invenerant modum, quo paciscentes uti

(17) *De jure belli* l. 2. c. 2. §. 2.

(18) *Jus naturæ, & gen.* l. 3. c. 5. §. 5.

(19) Hinc Cicero ad Heren. *Pacta sunt, quæ sine Legibus Civilibus observantur ex conventionione; quæ etiam jure præstari dicuntur*, l. 2. Vide Vinnium *In Instit.* l. 3. tit. 14. §. 2.

(20) *Dig. De compensa. leg.* 1. *de novatio. leg.* 1. *de pactis leg.* 10.

Jusserant, scilicet stipulationem (21). Unde eam qui negligebant, ipsos perlusorie egisse, nec legitime censebant, sane contradictione quadam ipsiusmet juris (22), nec juxta rationis dictamina (23).

IV. Pactum ergo cum sit duorum in idem placitum consensus; consensus vero duarum, pluriumque voluntatum in eandem rem propositum, ac conspiratio: inde consequitur, ut ille consensus tamquam internus intellectus conceptus externo aliquo signo manifestandus sit; aliter ab hominibus cognosci minime posset. Signa autem hæc sunt verba, & litteræ, aut facta. Illa expressa signa dicuntur, hæc tacita, atque desumpta; quæ ambo cum ad manifestationem voluntatis nostræ inserviant, facile desumitur, perinde esse, sive expresse, sive tacite consensus declaretur, atque adeo sive verbis, aut aliis signis paciscatur, dummodo ab his, ex communi hominum sententia, clare consensus colligi queat.

Quoniam vero per duarum voluntatum, conspirantium in idem, propositum pacta contrahuntur: voluntas autem nihil potest appetere, nisi ab intellectu illustrata, atque excitata, uti supra jam fuit probatum (24): inde sequitur, ut quicumque lumine hujusmodi destituitur, valide pacisci nequeat (25). Adeoque nullius momenti sunt pacta furiosorum, nisi dilucida intervalla habeant, infantium (26),

ebrio-

(21) Stipulatio erat certa formula verborum constans interrogatione, & responsione, tali modo prolata: vis mihi hoc dare volo. *Dig. de stipulat. l. 5.*

(22) Propter id quod diximus supra §. 1. nota 5.

(23) Vide meum Pufendorf. *l. 3. c. 6. §. 9.* & Grotium *de jure belli. l. 2. c. 2. §. 1.* Ideo ait Paulus: *Omni bus pactis stipulatio subjici debet, ut ex stipulatu actio nasci possit.* *Senen. 2.*

(24) *C. 2. §. 2.*

(25) Utpote inhabilis ad scienter consentiendum. Vide Grotium *De jure belli l. 2. c. 16. §. 6.* & sequ.

(26) *Instit. l. 3. tit. 20. Infans, & qui infantie proximus est non multum a furioso distant.* Et Paulo post. *Furiosus nullum negotium gerere potest, quia non intelligit, quæ agit.*

ebriorum, atque eorum omnium, qui ob lubricum ætatis, vel ob ægritudinem, rem, de qua paciscitur, non intelligere, probabile est (27).

Ad ebrietatem porro quod spectat, distinguere hic minime oportet, uti supra fecimus de imputatione tractando (28), inter ebrietatem voluntariam, vel involuntariam. Verum dispertienda est ebrietas in variis gradibus, ita ut vel modica fuit, aut summa: si modica, cum hæc haud tollat omnino usus rationis, pacta concepta in tali statu valere debebunt: si vero fuit summa, cum hæc prorsus omne lumen mentis extinguat, pacta ab hujusmodi ebrio firmata, profecto invalida, nullaque erunt reputanda. Nam homines ad paciscendum minime tenentur, uti ad pravæ actiones evitandas sunt obstricti (29). Adeoque omne id, per quod ad illas actiones pravæ homines possunt incitari, aufugere debent; ebrietas cum auferat lumen rationis, disponit ad ejusmodi improbas actiones, ideo propter hoc ab hominibus est devitanda. Unde si quis ab ea captus aliquid pravum gerit, de eo respondere fas est, & auctor, reusque actionis illius merito censetur, utpote voluntarie in ebrietatem lapsus, quæ in causa est actionis hujusmodi (30). Paciscens autem cum non sit obligatus ad paciscendum, neque ad id evitandum tenetur, per quod ad involuntarie paciscendum surripi potest, utpote per ebrietatem succedit. Quare paciscens hoc in statu involuntarie pacisci reputatur, neque ad promissa servanda tali pacto facta tenetur (31), dummodo ebrietas summa sit, ac tollat rationem.

V. Ex hisce principiis colligitur etiam, inutile esse pactum

(27) Vide meum Puffendorf. ubi supra §. 3.

(28) C. 4.

(29) Unde Aristoteles *Eth. Nico. l. 3. 7.* Pittaci legem memorat commendatque, qui duplicem poenam in delinquentes ebrios statuebat, unam propter ebrietatem, aliam ob delictum in tali statu patratum.

(30) Vide meum Puffendorf. ubi supra §. 5.

(31) Quippe ad paciscendum minime obstringimur.

tum ex ignorantia, vel errore initum; nam qui errat circa promissa, vel ignorat, quod promittit, voluntate minime pollet. Verum tamen est, quod error, vel ignorantia ad hoc ut reddere inutile pactum censeatur, debet versari circa substantiam rei, vel accidentia relevantia; posteaquam si tantum accidentia non importantia, & minime essentialia error, aut ignorantia inspiceret, pactum nihilominus valeret (32). Quamobrem si de diversis personis, rebusque senserint stipulator, & promissor, vel si alteruter erraverit circa personam, vel rem ipsam, cum talis error, vel ignorantia versetur circa substantiam, ac essentiam rei pactæ, pactum minime valebit. Si vero erretur circa nomen tantum personæ, vel minus considerabilem qualitatem, veluti an sit nec ne persona doctoratu insignita, vel frequentans aliquorum hominum consuetudinem, aut societatem, error, vel ignorantia hoc in casu, utpote parvi momenti, pactum non infirmabit (33).

Multo minus valebit pactum, si ad errorem unus paciscentium, opera, & dolo malo alterius inductus fuit; quia ille scienter nequit consentire, cujus menti veluti præstigias alter objecit, ut rem, vel personam, de qua pactus est, sibi multo aliter conciperet, ac eam postea re ipsa deprehendi (34). Porro etsi error à tertii dolo proveniat, inscio altero paciscente, ipsi decepto nihilominus erit liberum resilire à pacto per hujusmodi errorem concepto, ac præterea ad refectionem damni ille tertius subdolos, improbusque homo impeti ab utroque paciscente poterit. Quippe quia nescio videre, qua nixi ratione Hic-

(32) Vide Grotium ubi supra §. 23.

(33) Ita sane Rom. Juriscons. definiunt: *Quod si ergo me virginem emere putarem, cum esset jam mulier, emptio valebit: in sexu enim non est erratum. Caterum si ego mulierem venderem, tu hominem emere putasti, quia in sexu, ac essentia error est, nulla emptio, nulla venditio est.* Dig. 1. 18. tit. 1. *De contrab. emptio.*

(34) Nec ille, qui tali improbo modo decepit alium, ac promissa extorsit, ut ea adimpleantur, jus habere potest.

neccius, ac Thomasius velint (35) obstringi deceptum ad pactum stare. Nam quamvis deceptio à tertio proveniat, ipse involuntarie, & per illius fraudem in pactum venit, atque adeo consensu necessario ad paciscendum omnino defecit, quare pactum inutile, invalidumque erit æstimandum ex suis iisdem principiis.

VI. Deinde cum vis, & metus consensus libertatem auferant, consequens est, ut etiam per vim, & metum pacta extorta, nulla sint dicenda. Dummodo tamen, qui coegit, non habuerit jus ad exercendam vim (36), uti magistratus habent. Id quod dicendum est etiam, si tertius, insciente paciscente altero, per vim, & metum indirecte, ac non deliberate ad hoc, dederit causam ineundi pacti; utpote si etiam ipse paciscens ratum pactum postea fecerit; quia tunc non ex voluntate priore expressa vi, sed ex posteriore ultronea obligatur. Itaque si quis, imminente à latronibus periculo, præsidium sibi ab aliquo mercede luculenta conduxerit, frustra ille comite mercedem poscente, reponeret, se metu latronum promississe; nam pactio conductoris omnino voluntaria, ac independens est à vi latronum, quamquam indirecte ab ea habuerit causam. Aliud vero est dicendum, si tertius vim adhibuerit expresse, determinate, & directe ad hoc, ut paciscens pactum ineat cum aliquo; hoc enim casu, quamvis insciens sit alter paciscens, ac absque culpa, cum vis paciscenti facta à tertio, ut pacisceretur, ei auferat voluntatem, libertatemque necessario in pactis exactam, prorsus inutile pactum huiusmodi erit reputandum (37). Ideo si tertius exempli causa armis minitetur aliquem periculo

(35) Heinec. *Elem. jur. nat.* l. 1. §. 95. Thomasius *Jurisprud. divi.* l. 2. c. 7. §. 49.

(36) Dig. 1. 4. tit. 2. Quod metus causa. *Non eam vim dici potest, quam magistratus intulit, scilicet jure licito, nec ea ab obligatione liberat.*

(37) Optime Seneca: *Æque dignus est pana, qui ipse vim adhibet, & qui ab alio admota ad lucrum suum vitur.* Controvers. l. 4. Controvers. 8.

lo vitæ, nisi paciscatur altero certam summam, si is hanc ob metum promisserit, ad eam contribuendam minime tenebitur, quamvis insciens alter paciscens sit violentiæ illius; nam qui promisit, ac passus est vim hujusmodi, voluntate, ac libertate essentiali, ac necessaria hisce conventionibus per legem exacta haud erat instructus. Ideoque hic etiam apparet, Heineccium, ac Thomasium (38) aperte allucinari absque ulla distinctione, generatim & absolute in contrarium decidendo (39).

VII. Quoniam vero pactum duorum, pluriumve in idem placitum consensu constat, facile desumitur, id non modo in pactis bilateralibus, sed etiam unilateralibus justam habere rationem, quod promittens non teneatur, nisi alter sibi gratam esse rem promissam ostenderit, atque eam acceptare velle. Verum autem est aliquando hoc præsumi, vel ex statu, vel ex præcedente rogatione ejus, cui quid promittitur, tum ex ipsius rei indole, ac qualitate (40); veluti si ille, cui promittitur, re indigeat promissa, eamque indicaverit cupere, aut aliunde quæserit.

Præterea cum pacta ineantur de aliquo præstando: impossibilia vero minime præstari possint: adeoque impossibilium pactorum ommissio nemini imputatur, & pacta hu-

(38) Heineccius *ubi supra* §. 85. Thomasius *ubi supra* §. 27. Sicuti etiam Puffendorf. qui hanc sententiam tenet, *Jus nat. & gen.* l. 3. c. 6. §. 7.

(39) Rom. vero Juriscons. confuse, ac incerto pede processerunt. Verum *Dig. l. 4. tit. 2. quod metus caus.* optime decidunt hoc modo: *In hac actione non quæritur, utrum is, qui convenitur, an alius metum fecit: sufficit hoc docere metum sibi illatum, vel vim, & ex hac re eum, qui convenitur, & si crimine caret, lucrum tamen sensisse. Nam cum metus habeat in se ignorantiam, ac involuntarium, merito quis non abstringitur, ut designet, quis ei metum, vel vim adhibuit: & ideo ad hoc tantum actor abstringitur, ut doceat, metum in causa fuisse, ut alicui acceptam pecuniam faceret, vel rem traderet, vel quid aliud faceret.*

(40) Vide C. 11. §. 5.

jusmodi nulla reputantur (41). Si tamen, in illa impossibilitate ex sua culpa paciscens devenerit, postquam pactum inierit; vel si dolo malo promiserit id, quod quamvis absolute impossibile non esset, sibi tamen impossibile noverat, ad damna resarcienda altero paciscenti decepto tenebitur. Ex eadem ratione etiam impossibilia moraliter reputantur, quæ contra bonos mores, ac leges sunt; nam nullus potest velle ac promittere id, quod contra bonos mores, ac leges venit.

Ita nemo non percipit, inutilia esse pacta, promissa, quibus leges justitiæ, humanitatisque refragantur; nec non quæ decorum, pietatem, verecundiam lædunt (42). Uno verbo omnia pacta de rebus turpibus, ac inhonestis, sive unilateralia, sive bilateralia sint, nullius inveniunt, atque interdicta esse putantur. Adeoque pactum de patrandò delicto, de præmio pro delicto tribuendo, omnino inutilia, atque reprobata sunt per jus naturæ. Siquidem manifesto contradictorium esset jus naturæ fulcire, ac sustinere pacta eidem juri contraria. Ergo si quis homicidium, sacrilegium se facturum promittat (43), nullius esse momenti stipulationes putantur.

VIII. Inde colligitur etiam, quemquam non obligari ad præstanda promissa, quæ sunt conjuncta cum alterius detrimento (44). Quippe quia cum jus naturæ lædere alios prohibeat; & cum pacisci cum nocumento alterius lædere alium sit: ideoque pacta illa nulla censenda erunt, &

ju-

(41) Dig. de reg. jur. leg. impos. *Ad impossibile nullus obligatur.*

(42) Dig. ubi supra: *Quæ contra leges sunt impossibilia putantur.* Dig. de pacto leg. pacta: *Quæ legibus adversantur pacta utpote turpia, aut dolosa, nulla sunt.*

(43) Dig. l. 45. tit. 1. de verborum oblig.

(44) Cicero de offic. l. 3. c. 11. *Ratio igitur hoc postulat, ne quid insidiose, ne quid simulate, ne quid prave, & cum alterius damno paciscatur.*

juri naturæ ex adverso posita (45). Nec potest pactum hujusmodi alio damnosum ac noxium, volenti ac urgenti factum valere: posteaquam non minus pœna dignus ille est, qui scienti ac volenti, quam qui invito injuriam fecit. Neque huic doctrinæ reponi potest tritum illud: volenti non fit injuria. Nam huic regulæ non est locus, si velle non liceat; velle autem non licet ea, quæ Deus vel per rationem, vel per revelationem prohibuit, uti est pactum de propria læsione, ac ofensa (46). Quare si quis impius in propriam vitam pactus est ab alio, ut se obruncet, inutile tale improbum pactum prorsus æstimandum, & nullo modo exequendum fuerit.

Tandem cum ea tantum pacisci queant ab hominibus, quæ ab iisdem præstari possunt: & cum res aliorum, utpote haud existentes in eorum potestate, præstari à paciscentibus nequeant (47): consequens est, ut de rebus aliorum, dominis renuentibus, non liceat pacisci; imo nec de propriis, in quibus jam alteri, antiquiore pacto, jus aliquod quæsitum sit (48). Si vero quis dolo malo, aut sciens res hujusmodi promiserit, ipse ad id præstandum, quod interest, obstringi poterit. Verumtamen ille, qui se operam daturum promisit, ut alius det, faciatve aliquid, ad omnem diligentiam adhibendam tenetur (49), ut ille rem eandem tradat, faciatve, nec plus ab eo legitime exigi potest.

IX. Insuper si datio, & factum, quod promittitur, ab utris-

(45) Optime Seneca: *Interim scelus est fides.* Trag. Herc. ver. 480.

(46) Hoc in casu id habet locum, quod inquit Seneca: *Sci licet quod lex adhibenti vim non irascitur, sed passo succurrit.* Consolat. IV. §. 26.

(47) Dig. l. 44. tit. 7. de obl. & acti. *Quæcumque gerimus, cum ex nostro contractu originem trahunt, nisi ex nostra persona obligationis initium sumant, inanem actum efficiunt.*

(48) Vide meum Puffendorf. l. 3. c. 6. §. 3.

(49) Instit. l. 5. tit. 19. de inut. stipul. *Quod si effecturum se, ut Titius daret, sponderit, obligatur.*

utriusque consensu pendet, sua sponte sequitur, ut in paciscentium arbitrio sit pure, an sub conditione, an in diem, an ex die pacisci velint (50). easque circumstantias ac conditiones postea à paciscentibus accurate esse observandas. Condicio autem est certa circumstantia à paciscentibus expressa, à qua pacti effectus suspenditur, tamquam ab incerto eventu, usque dum fuerit adimpleta (51). In diem dicitur pacisci, quando usque ad certum diem effectus, executioque pacti confertur. Ex die vero, quando à tali die effectus pacti incipere paciscentes conveniunt. Unde potest desumi, conditionem impossibilem pactum reddere inutile, ac elusorium. Nam hæc conditio non exprimit incertum eventum, sed quem non extitutum, certissimum est: ex quo consequitur, ut nec suspendat effectum pacti, nec sit conditio; atque adeo illi, qui sub tali conditione promiserunt, vel jocantes, vel insanientes sunt reputandi (52).

Idem dici debet etiam de conditionibus turpibus, scilicet de iis quæ sunt contra bonos mores, ac leges conceptæ. Cum enim de rebus turpibus pacisci non liceat, ut paulo ante (53) demonstravimus (54), inde merito colligimus, turpes, pravas, inhonestasque conditiones vitia re pactum, eumque, qui sub tali conditione promisit, ad illam adimplendam non teneri: imo si adimpleta sit, utrumque paciscentem poenas dare mereri, utpote ambo,

(50) Dig. de pactis leg. si unus, & leg. epist. tit. 3. *Convenire licet in præsens, aut ad diem, aut ex die, sub conditione, aut sine conditione, per se ipsum, per nuntium, aut per epistolam.*

(51) Hæc à Rom. Juriscons. dividitur in casuali, vel potestativa, vel mixta. Harum eventus ex fortuna, vel ex honoratæ personæ voluntate, vel ex utroque pendet. Vide Dig. l. 6. tit. 51. de Cad. tollendis. Vide meum Puffendorf. l. 3. c. 8. § 4.

(52) Dig. l. 44. tit. 7. de obl. & act. *Sub conditione impossibili factam stipulationem, constat inutilem esse.*

(53) Cap. X. §. 7.

(54) Dig. l. 45. de rer. obl. *Turpes conditiones nullius esse momenti generaliter novimus.*

cum sint directe, vel indirecte auctores delicti (55) sub eadem conditione comprehensi: & quod improbum est, ponere in conditionem (56), criminis semper, ac reprobandum apparet, atque adeo pœna puniendum.

X. Demum uti quisque potest alteri committere res, actionesque suas per mandatum, ac negotiorum gestionem; ita nihil obstat, quo minus quisque per alios pacisci queat; ideoque perinde sit, sive ipse quis paciscatur per se, sive ejus mandato alius (57). Verum tamen est negotiorum gestori non licere pacisci nomine mandantis, nisi de ejus mandato, ac consensu expresso, vel evidenter tacito, & interpretativo; veluti est ille, qui ab utilitate manifesta derivante in mandantem ex tali pacto desumi potest. Itaque neque hic decisio Heineccii (58) mihi videtur adprobanda, qui numquam pro absente, ignoranteque, negotiorum gestori promittere licere affirmat (59). Siquidem promittendo etiam aliquid aliorum nomine, inscientibus ipsis, eorum negotia aliquando utiliter geri possunt; id quod ipsiusmet officium, ac munus est negotiorum gestoribus; nemo enim negaverit, eum, qui decem E. G. promisit, ad consequendam summam quindecim alterius generis rei, utiliter negotia gerere.

Postremo observandum est, quod cum nihil discriminis sit per jus naturæ, ut supra notavimus (60), inter pac-

(55) Vide meum Puffendorf. ubi supra §. 5.

(56) Paul. Sentent. l. 3. tit. 4. *Conditiones turpes, ac contra leges magis nullius momenti, & pro non scriptis sunt, quam impossibiles.* Vide Wesemb. in Parat. Dig. l. 18. tit. 7.

(57) Dig. de pactis leg. 2. *Potest quis per alium, quod potest facere per se ipsum.* Vide et. Decr. J. 6. de reg. juris, cap. 68.

(58) Elem. jur. nat. l. 1. §. 403.

(59) Procurator autem vel omnium rerum, vel unius rei esse potest. Vide Dig. l. 3. tit. 3. de proc. Procurator enim certæ rei non potest excedere fines mandati, alius juxta Jurisconsultos excedere potest utiliter agendo. Vide meum Puffendorf. l. 3. c. 9. §. 2.

(60) §. 1.

pacta, & contractus, quoniam utrumque negotium utriusque convenientis consensu capiat substantiam ac implementum, consequi oportet, ut omnes regulæ, quas hoc capite explicavimus, non minus ad contractus, quam ad pacta referri debeant; atque inde optime ratiocinetur ille, qui à natura pactorum, ad contractuum indolem eruendam ducit argumentum. Quapropter etiam capite sequenti tractationem de modis, quibus pacta, contractusque solvuntur, in unum jungemus.

CAPUT DECIMUMQUINTUM.

Quibus modis obligationes ex contractibus, pactisque resolvuntur.

L. SUPRA jam demonstravimus (1), nihil datæ fidei observantia debere hominibus esse sanctius, per quam contractus, promissiones, pactaque implentur ac exequuntur; unde profecto societas, ac conversatio inter homines nascitur, & sustinetur. Ex quo arguere licet, tunc demum paciscentes finem suum esse nactos, quando pacti legibus satisfactum est, & data fides, promissioque implementum accepit; adeoque tunc ipsam obligationem ex pacto, promissoque, aut contractu ortam cessare oportere (2), cum nihil amplius remaneat, cujus causa promissio, ac obligatio durare debeat.

Ergo cum cesset obligatio ex pacto, promissoque nata, quando pacti legibus satisfactum est, & promissio implementum accepit (*): consequens est, ut illa tollatur facta solutione, quippe quæ nihil aliud est, quam naturalis præstatio ejus, quod in obligatione est deductum illi, cui quis ex promisso, contractuve obstringitur, facta. Præstatio autem hæc fieri potest vel solvendo rem ipsam, quæ de-

(1) C. super.

(2) Vide meum Puffendorf. l. 5. c. 11. §. 1.

(*) Primus modus solvendi obligationem.

debetur, vel tantundem (3), si res fungibilis in obligatione sit. Posteaquam si res non fungibilis debeatur, per tantundem præstationem non liberatur paciscens; nisi ille, cui vicaria præstatio exhibetur, eandem admittat, recipiatque.

II. Ex usque adhuc dictis facile desumitur, præstandam esse eandem speciem ab eo, cui usus tantum, vel custodia rei non fungibilis concessa fuit: idem vero genus vel tantundem ab eo, cui res fungibilis abutenda fuit tradita; adeo ut creditori invito non liceat obtrudere aliud pro alio, multoque minus liceat eum cogere ad partem pro toto, vel rem tardius, aut alio loco, quam legibus contractus eantum est, capiendam; quia omnibus his casibus non præstaretur naturaliter, quod in obligatione fuit promissum.

Ex eodem principio etiam patet, non alii solvendum esse, quam creditori (4), dummodo leges illum solutionem capere patiantur (5), vel ei, cui ipse nomen cessit, vel delegavit, vel cui solutionem fieri mandavit; cum alias præstetur quidem, quod in obligatione est, sed non ei, cui ex promisso obligatus est debitor, ac propterea leges pacti minime adimplentur.

III. Præterea cum cæs et obligatio ex pacto, quoties ejus legibus satisfactum est, & promissio adimpleretur: in rebus vero fungibilibus tantundem pro eodem habetur: hinc venit, ut & compensatione obligatio extinguatur; quæ nihil aliud est, quam mutui debiti, & crediti, quorum utrumque

(3) Instit. l. 3. tit. 23. quibus modis tollatur obl. *Solutio rei debite, & quidquid vim habet a solutione, dissolvunt obligationem.*

(4) Dig. l. 12. tit. 6. de condit. indeb. *Inde indebitum est, non tantum quod omnino non debetur, sed & quod alii debetur, si alii solvatur.*

(5) Dig. l. 46. tit. 6. de solut. & liber. *Pupillo solvi sine tutoris auctoritate non potest.*

que certam æstimationem habet (*), contributio (6). Et revera illum dicimus esse solutum, qui consequitur id, quod in obligatione est. Is vero, cui res fungibilis debebatur, eam proculdubio nanciscitur, si tantumdem acceperit, uti supra animadvertimus (7). Inde & sequitur, necessario, ut ei, qui ex hujusmodi obligatione tantumdem percepit per compensationem, solutum esse videatur brevi manu (8).

Hinc colligi potest etiam, compensationi (9) non esse locum; nisi inter eos, qui sibi mutuo debent; ac proinde frustra obtruditur alteri, veluti in solutum, quod nobis à tercio debetur, nisi ultro creditor eam rem, ab alio nobis debitam, acceptare velit. Compensatio ergo admittitur in rebus fungibilibus (10), quæ cum regulariter non recipiant pretium affectionis, certam habent semper æstimationem. Non autem compensari potest una species cum alia, nec diversum genus cum genere diverso, nec præstationes personales cum similibus præstationibus; quia hæc omnia & affectionem admittunt, & incertæ sunt æstimationis, ac varii omnino pretii.

Verumtamen si mutuo inter se debentes res hujusmodi, in earum compensationem consenserint, nihil obstat, quin hæc possit fieri. Utpote eodem modo etiam queunt admitti compensationes inæqualium quantitatum, utque ad concurrentem summam. Et quamvis regula sit, quod non de-

(*) Secundus modus solvendi obligationem. Dig. (11)

(6) Dig. l. 16. tit. 2. de comp. *Compensatio est debiti, & crediti inter se contributio.*

(7) C. 13. §. 11.

(8) Scilicet absque manuali traditione alicujus rei. Vide Dig. de donat. inter vir. & uxor. leg. 3.

(9) Dig. ubi supra l. 18. *Creditor compensare non cogitur, quod alii quam creditori suo debet.*

(10) Compensatio fit cum res in suo genere fungibiles ultro, citroque debentur, scilicet quantitatis cum quantitate, speciei cum specie ejusdem generis. Vide Paulum. l. 2. c. 1. Vide Wesemb. Parat. Dig. hoc eodem Titulo.

tur compensatio de liquido ad iliquidum (11): si tamen creditor liquidus compensationem facere velit cum iliquido debito, nil est, cui quis reponere valeat.

IV. Porro cum ille satisfactus videatur, qui nihil à debitore exigere vult; & quisque se jure, quod in favorem sui invectum est, abdicare, ac recedere possit: consequens est, ut & condonatione, & remissione quævis solvatur obligatio (*), per quam quidem intelligimus renunciationem creditoris, qua jure suo exigendi debitum ultro se abdicat (12). Et cum unum, & idem sit, sive quis animi sententiam verbis, sive factis, aut aliis signis demonstrat: perinde etiam esse patet, sive verbis quis acceptum proferat, sive factis indicet, veluti redditione, vel combustione, vel laceratione chirographi; dummodo de contraria mente creditoris alioquin non constet, vel ab alio, quam à creditore chirographum illud consumptum, destructumque, vel à casu fortuito liquido apparet. Ideo si incendium ortum conflagraverit chirographum, vel fures idem abstulerint, inutiliter à debitore remissionem debiti prætendi posset. E contra recte sibi remissa debita, ac tributa Romani reputare poterant, tunc cum Hadrianus horum chirographa, & rationes omnes immensa liberalitate comburi jussit (13).

V. Insuper cum nihil sit tam naturale, quam eodem modo quidque dissolvi, quo colligatum est (14), consequi de-

(11) Dig. leg. quod in diem 7. de comp. *Ob compensationem necessum est, ne debitum sit purum, non suspensum conditione, aut dilatum die, ac insuper etiam liquidum, alioquin non servaretur æqualitas, si puro, cessoque debito, & liquido permissum esset objicere, & compensare non liquidum debitum, & conditionale.* Vide & Wesemb. *Parat. Dig. in hoc Titulo.*

(*) Tertius modus solvendi obligationem.

(12) Cod. de diver. reg. juris. *Nihil tam naturale est, quam eo modo quidque dissolvere, quod colligatum est. Omnia, quæ jure contrahuntur, contrario jure pereunt.*

(13) Spartian. Hadrin. c. 6.

(14) Dig. De Regulis juris l. 35.

debet necessario, ut pacta bilateralia, quæ mutuo consensu formantur, & mutuo consensu dissolvi (15) queant (*); dummodo tamen leges positivæ non obstant, prohibeantque, eo quia contractum aliquem indissolubilem declaraverint. Utpote de matrimonio succedit, quod inter Christianos indissolubile esse, nemo ignorat: quodque è contra per leges Romanas, Hebræas, Græcasque impune resolvebatur: atque hoc etiam de donationibus inter vivos per leges civiles dispositum est, quæ eas omnino irrevocabiles esse declarant (16).

Quia vero mutuo consensu tantum tolli potest bilateralis obligatio, unius sanè voluntas illam non destruit; adeoque alterius partis perfidia non reddit nullam obligationem, uti Grotius (17), & Puffendorfius (18) rectissime observant. Ita ut ipse, qui fidem non præstat, adhuc obligatus remaneat, cum se sua sola voluntate exsolvere non possit, alterique jus sit eum cogendi ad implendum pactum. Quamvis si ille jure suo uti nolit, proculdubio cessat utriusque obligatio, quippe jam utriusque consensu sublata. Utpote si ipse, cui à perfido illo fides deficitur, contractui nolit amplius stare, ei prorsus liberum erit (19). Posteaquam omni bilaterali negotio tacita inest conditio, unum præstiturum, quod promiserit, si & alter ex sua parte pacto satisfecerit. Si ergo hic pactum non implevit, deest conditio, à qua suspensa est obligatio, unde & alterius obligatio prorsus cadit, ac cessat (20).

VI.

(15) Dig. de pactis leg. ab empt. *Mutuos consensus dissolvit obligationem.*

(*) Quartus modus solvendi obligationem.

(16) Vide C. 13. §. 30.

(17) De jure bell. l. 3. c. 19. §. 14.

(18) De jure naturæ l. 5. c. 2. §. 9.

(19) Decret. l. 6. tit. ult. de reg. juris. *Frustra sibi fidem quis postulat ob eo servari, cui fidem à se præstitam servare recusat.*

(20) Vide meum Puffendorf. l. 5. c. 11. §. 9. & Grotium ubi supra.

VI. Quoniam autem sub conditione, in diem, ac sub aliis circumstantiis supra indicatis pactum concipi postest, cæque circumstantiæ à paciscentibus accurate observandæ sunt, faciliè percipitur conditione adveniente, aut die, sub qua concepta est obligatio, executionem pacti peti posse, non antea (*). Unde si conditio, vel alia adposita circumstantia contractui postea deficit (21), contractum deficere etiam, resolvique putandum est. Nisi casus fuerit, ut quis paratus ad conditionem adimplendam, ab ipso paciscente, vel à tertio, sine quo adimpleri non potuit, sit prohibitus. Etenim cum tunc per illum minime steterit, ut conditio pacti implementum habuerit, ideo quantum ad eum tamquam si fuisset impleta conditio, erit consideranda.

VII. Porro obligationes dantur, quæ contemplatione personæ, ejusque qualitatum profecto contrahuntur: hæ ergo cum ita sint comparatæ, ut vicariam præstationem non admittant, sicuti supra indicatum fuit (22), quisque recognoscit, eas non transire posse ad hæredes, & successores, adeoque morte promittentis expirare (*), ac perimere; uti videre est in obligationibus desponsatorum, ac mandatiorum, quæ, ipais paciscentibus morientibus, resolvuntur. Mors enim omne, quod personale est, solvit, ac terminat (23). Verumtamen hic modus tollendæ obligationis non pertinet ad obligationes cæteras, quæ ex rebus adimpleri queunt; quippe quia hæ tamquam vicariam admittentes præstationem, ad hæredes transferri debent, sicuti jam supra notatum fuit (24).

VIII. Idem dic, si contemplatione status alicujus obligatio

(*) Quintus modus solvendi obligationem.

(21) Dig. de oblig. leg. oblig. *Item deficientia temporis, & conditionis solvunt obligationem in diem, & sub conditione conceptam.*

(22) §. 3.

(*) Sextus modus solvendi obligationem.

(23) Cap. si gratia, de reformat. in 6. *Nam quæ à sola voluntate alicujus pendent, per mortem illius finiuntur.*

(24) C. XI. §. ult.

tio contracta sit. Nam perinde est, ac si sub conditione durationis illius status promissum esset. Ideo si ille mutat statum, utpote deficiente conditione, obligatio ejus cessare oportet (*). Quare si quis administratorio nomine contraxit, finita administratione (25) non amplius tenetur. Quod tamen de sola obligatione proveniente à lege positiva, vel à pacto, & conventionem sane debet intelligi. Nam obligationes, quas ipsa naturalis ratio hominibus imponit independentem ab hominum institutionibus, perpetuo inhaerent (26). Sic officia specialia, quæ hominem in magistratu constitutum respiciunt, cessant, simul ac ille magistratu exit, utpote à jure positivo, & alicujus populi legibus introducta. At officia, quæ liberis erga parentes ipsa naturalis ratio imponit, veluti obsequium, reverentia, gratus animus, semper perdurant; adeo ut etiam soluta patria potestate, absque injuria parentibus à liberis denegari nequeant.

IX. Demum si obligatio ita comparata sit, atque composita, ut numquam illius finis obtineri possit, evidens apparet, quod eadem obligatio necessario perire debet, atque cessare. Ergo fieri nequit, quin is, qui speciem individuum promiserit, illa casu pereunte, ab obligatione eandem præstandi (*) liberetur (27). Nisi forte ipsam æstimatam, vel tamquam in solutum tradendam promiserit, ita ut per æquivalens pretium compensari polleat; vel nisi per novationem prima obligatio expresse sublata sit. Tunc enim paciscens ad pretium illud solvendum, vel ad rem, in locum primæ promissam, præstandam tenetur. Denique cum impossibilitas illum minime excuset, qui in mora, vel culpa est, juxta probatum fuit supra (28), hinc debet infer-

(*) Septimus modus solvendi obligationem.

(25) Cod. mandat. leg. mandat. Sic quaecumque mandatum per abdicationem ipsius mandatarii cessat.

(26) Vide meum Puffendorf. l. 5. c. 11. §. 12.

(*) Octavus modus solvendi obligationem.

(27) Dig. de oblig. leg. is qui. Interitus rei ante moram debiti obligationem dissolvit.

(28) C. IV. §. ult. Vide meum Puffendorf. l. 5. c. 11. §. ult.

ferri, periculum rei promissæ cum comportare teneri, qui in eadem mora, vel culpa adest; ita ut ea omnia, quæ supra de periculo rei venditæ diximus (29), hic sint repetenda, applicandaque (30): aliter contra juris naturalis regulam, ac humanæ æqualitatis principia paciscens hujusmodi, ex propria culpa, doloque commodum utilitatemque referret.

X. Tandem cum & per alium solvere (31), & obligationem alteri remittere, & ab ea communi consensu discedere, novamque obligationem introducere, ac substituere liceat; consequi oportet, ut quisque alteri priorem obligationem remittere, novamque ejus loco recipere possit, quod novatio (32), & si de rebus dubiis agatur (33), transactio vocatur (*). Et ut creditor etiam debitori ea lege condonare queat debitum, ut pro eo alium submittat; quod solet appellari (34) delegatio, quam à cessione, qua creditor actionem adversus debitorem, hoc etiam inscio ac invito, in alterum transfert, multum differre, nemo non sentit (35). Concludamus, quod omnia hæc disertis, & apertis verbis, vel signis evidentissimis, ac consen-

(29) C. XIII. §. 17.

(30) Dig. l. 45. tit. 1. de verb. oblig. *Non aliter enim post mortem servi stipulati tenearis mihi, quam si per te sterit, quominus vivo eo eum mihi dares. Quod ita fit, si aut interpellatus non dedisti, aut occidisti.*

(31) Instit. l. 3. tit. 30. quib. mod. tol. oblig. *Quisque enim liberatur obligatione, & alio solvente.*

(32) Dig. de novat. leg. si pupil. *Novatio est prioris debiti in aliam novam obligationem vel naturalem translatio: hoc est cum à precedente causa ita nova constituitur, ut prior obligatio perimatur.*

(33) Dig. de trans. leg. 1. *Transactio est compositio, qua res dubia, & litigiosa partium consensu componitur.*

(*) Nonus modus solvendi obligationem.

(34) Dig. de novat. & deleg. leg. deleg. *Delegare est vice sua creditori alterum reum dare. Vide Nood de pactis, & trans. c. 12.*

(35) Hæc cessio differt postea ab illa, quam Cap. 10. §. 1. indicavimus factam à sociis eorum portionibus uni socio.

sentientibus omnibus, qui ad negotium illud concurrunt interveniuntque, fieri debent omni simulatione (36), dolo, ac fraude remota.

Hæc de contractibus, pactisque fuerunt exponenda, ut jura, & obligationes, quæ ex domini derivativi introductione processerunt, ostenderentur; unde eorum officiorum (37), quæ aliis præstare tenemur (38), minime à societate civili dependentium, perfecta tractatio evaderet. Atque ita priori Libro harum nostrarum institutionum, nempe Juri naturæ finem imponimus.

(36) Dolus distinguebatur à dolo malo per Rom. Juriscons. Primus dicebatur: circumventio verborum licita. Vide *Jeg. 8. Cod. de rescindenda venditione*; alium autem, scilicet dolum malum definebant: cum esset aliud simulatum, aliud actum, atque hic omnino interdictus, reprobatusque erat. Vide *Cicer. de offic. l. 3. c. 9.* Sed Jus naturæ hanc cavillosam distinctionem non admittit in contractibus.

(37) Nempe neminem lædere, & suum unicuique tribuere.

(38) Vide caput 8. §. 1.

LIBER SECUNDUS.

JUS GENTIUM (1).

CAPUT PRIMUM.

De statu hominum naturali, & sociali, & de eorum differentia, ac distinctione.

I. **S**uperiore Libro de Jure Naturæ, quo singulorum actiones diriguntur, egimus. Nunc reliquum est, ut juxta divisionem factam ab initio operis (2), etiam Jus Gentium ad sua principia revocatum breviori, quo fieri potest, methodo expediamus. Id quod ad ipsiusmet Juris Naturæ explicationem absolvendam, perficiendamque apprime conducibile, ac necessarium apparet; cum pene officia omnia, quæ nos aliis debemus, à statu politico, ac societatis, à quo Jus Gentium procedit, in hac generis humani constitutione dependeant; quippe quia nunc omnes homines fere hujusmodi in statu sunt constituti, ita ut si ipsi per hypothèsim (3), in præsentì naturalis status depravatione, extra illum supponantur, infelices, miserrimi, ac vix ad se conservandos habiles prorsus videantur. Quare cum Juris Naturæ systema, absque Juris Gentium expositione, veluti imperfectum, ac mancum traderetur, operæ pretium est hujusce tractatum instituere, uti facimus hoc secundo Libro

(1) Τῆς Πολιτικῆς ἀνθρώπου ἀρετῆς ἢ κτᾶται καλύτερα. *Virtute politica, quæ ab hoc jure pendet, præstantiorem homo nullam assequitur.* Plutarc. in Cato. majore.

(2) C. 1. §. ult.

(3) Hisce verbis animadvertere oportet, quibus obviam fit apparenti contradictioni §. 8. ubi Puffendorf., ac Hobbesium confutamus. Nam hic de statu naturæ corruptæ, illic de statu naturæ absolute loquimur, ac in genere.

bro. Hoc insuper indispensabile fit eo magis, quod quamvis Jus Gentium, sive Jus, quod ad civiles societates regulandas per se, & ad invicem intendit, sit idem jus naturæ ad societates easdem, familias, hominesque in eis viventes applicatum; nihilominus cum ipsæ societates, proprietates, ac relationes diversas prorsus habeant ab illis hominum singulorum in statu naturæ viventium, aliquas quoque diversas, & peculiare modificationes juris exigunt, quæ propriam expositionem desiderant; atque adeo etiam hac de causa necessarium fuit utraque jura distinguere, ut jam in præcæmiali discursu adnotavimus (4).

Quandoquidem ergo Jus Gentium definitur (5): jus naturale vitæ hominis sociali, negotiisque societatum, & integrarum gentium applicatum; facile patet, illius indolem, naturamque perspici, sine distincta statuum, ac societatum notione minime posse; ideoque horum statuum, ac societatum descriptio præmittenda est.

II. Status dicitur qualitas, per quam res unaquæque limitatur (6), atque in quadam constitutione concipitur. Adeoque qualitates, per quas homines limitantur, atque in quadam constitutione concipiuntur, recte vocantur status hominum. Sicuti vero animi, ac corporis hominum vires, dispositionesque per varias impressiones, ac motus à Deo eorumdem conditore in ipsis excitatos, ac productos limitantur, componuntur, ac diriguntur, ita actiones eorum liberæ etiam per legem modificantur, ac conformantur. Inde priorem hominum statum physicum, in quo machinale, ac passivum hominis comprehenditur, posteriorem moralem, in quo voluntarium, activum, ac liberum ipsius continetur, appellamus.

Sic à primis limitationibus venit, quod alii homines sint masculi, alii fœminæ, alii corpore recte formato, alii monstruoso, alii valido ac robusto, alii debili ac langu-

(4) §. último.

(5) L. I. C. I. §. último.

(6) Vide meum Puffendorf. l. I. c. I. §, 7.

guido sint: quæ quidem omnia ad statum hominis physicum, quem Jurisconsulti naturalem vocant, referuntur. A posterioribus vero provenit, quod alii homines sint boni, alii mali: alii æquales, alii inæquales: alii justī, alii injusti: utpote etiam quod alii sint mariti, alii cælibes, patres alii, alii filii, domini alii, alii servi, imperantes alii, alii subditi, denominati: & quod variæ horum omnium actiones modificentur, componantur, vetentur, ac præscribantur à lege. Hæc autem ad statum moralem, qui inaccurate profecto à Romanis Jurisconsultis vocatur civilis (7), sunt referenda. Moralis enim status latius sane patet, quam civilis, uti ab iis, quæ dicemus postea, apparebit.

Cum itaque jam de *Jure Gentium* acturi simus, quod in actionibus liberis hominum, quatenus ii in societate peculiari sunt constituti, dirigendis versatur, nemo non videt, statum hominum non physicum, sed moralem ad nostram tractationem pertinere, eumque tantum nostram institutionem respicere.

III. Præterea status ille moralis, secundum quem homines quam maxime distinguuntur, ac limitantur, vel eis connatus est, vel ab aliquo ipsorum facto pendet (8). Prior vocatur naturalis, posterior adventitiis. Quocirca status naturalis à nobis definitur; qualitas, vel conditio homini ab ipsa natura sine facto ejus imposita, in qua liberæ ejus actiones, pro ut id natura illius status exigit, lege naturali limitantur (9). Status vero adventitiis: qualitas, vel conditio, quam homo sibi facto suo eligit, in qua

(7) Jurisconsult. Civiles ita dividunt status: *Status hominum alius est naturalis, alius juris gentium, alius civilis. Naturali statu sunt homines, alii masculi, alii feminae, compositi animæ, & corporis. Jure gentium alii liberi, alii servi, alii ingenui, alii libertini. Jure civili cives sunt, & patres familias.* Dig. de statu hom. leg. 1. & 2. Vide Wesemb. in *Parat. hoc eodem titulo.*

(8) Vide meum Puffendorf. ubi supra.

(9) Ergo ex hoc quod homo est, ab hujusce status legibus ipse obstringitur.

qua ejus actiones, pro ut id ejus status indoles, ac conservatio poscit, lege limitantur (10). Ex limitationibus ergo utriusque status certa jura hominibus tribuuntur, ac certa officia eisdem imponuntur. Sic singularia jura, & officia competunt iis, qui in statu naturali vivunt: singularia iis, qui in adventitio. Etenim alia competunt hominibus jura, utpote æqualitate donatis, independentibus vicissim, à Deo provenientibus, libertate præditis, inter se se paciscentibus: alia hominibus ipsis, utpote in matrimonio, in patria potestate, in dominio, in societate civili, ac imperio constitutis. Quæ quidem sunt principales species statuum adventitiorum, uti postea suo loco videbimus, sicuti priores indicatæ sunt præcipuæ naturalis status constitutiones. Hinc reddit sane Puffendorffii (11) definitio status in genere, quamvis aliis verbis, & limitatori modo concepta: ita enim ille hunc definit: *status in genere est illa conditio, in qua homines constituti intelliguntur ad certum genus actionum obeundum obstricti, quam etiam peculiariter fere jura comitantur.* Generica tamen hæc definitio non distinguit, uti oportet, statum adventitium à naturali.

Ex dictis ergo quisque arguere potest, nos hic non opponere statum naturalem statui brutorum, neque statui, qui repugnet naturali, qualem sibi statum servorum fingebant Jurisconsulti (12), sed statui sociali, & civili, matrimoniali ac familiæ; quippe quorum utrumque facto suo sibi, aliisque imponunt homines, & quorum uterque est vere adventitius, quamvis à jure naturæ insinuatus, atque ab eo promanet.

IV. Status vero naturalis qualis fuerit, hic adhibita in consilium ratione est considerandum accurate; cum inde

(10) Homo ex quo nimirum est civis, maritus, pater, à legibus hisce statibus relativis, & ipsis essentialibus, ac conferentibus obligatur.

(11) De officio hominis, & civis l. 2. c. 1. §. 1.

(12) L. 2. Instit. de jure personarum.

ratio proveniat, qua homines plerique (13), relicto illo statu naturali, sibi alios asciverint in societatem, statumque adventitium confecerint. Hunc autem statum prosequuntur varia jura ac officia, quæ hominibus omnibus, uti à Deo in eodem statu constitutis, inhærent ac competunt, sicuti supra jam tetigimus (14), & postea demonstrabimus.

Juxta igitur naturalem statum homines considerati, omnes sunt æquales, uti jam supra observatum fuit (15). Et revera omnes homines, quamvis alter alterius perfectior, imperfectiorque esse possit, natura autem sibi invicem sunt æquales. Nam omnes iisdem partibus essentialibus mentis, ac corporis constant, & libertate donati eadem, iisdemque animi facultatibus instructi apparent. A quo sequitur, ut status naturalis sit status æqualitatis; ac proinde nemo eorum, qui in illo vivunt, altero vel superior sit, vel inferior, & quod consequi inde necesse est, nec imperio, nec subjectioni, imo nec ulli dignitatum discrimini in illo locus sit (16). Quod Jurisconsulti, ac Philosophi simul antiqui omnes prope recognoverunt, ut videre est ex Ulpiano (17), atque ex Arriano in sua prima Dissertatione Epitecti (18).

V. Quoniam autem status naturalis est status æqualitatis: status vero æqualitatis est etiam libertatis; unde in eo nec subjectioni, nec imperio politico, nec servituti, aut dominio herili locus esse potest. Itaque ab eo statu exulare oportet omnes leges positivas humanas, itemque magis

(13) Imo fere omnes; nam nunc omnes homines prope modum in statu societatis vivunt. Vide *C. VI. §. 2.*

(14) *L. 1. c. 3. §. 2.*

(15) *L. 1. c. 3.*

(16) Æqualis omnium natura est in hoc statu, ideo & jura æqualia. Vide *Robber. rerum judic. l. 3. c. 6.*

(17) *Dig. De regulis juris, leg. 32.*

(18) *C. 13.*

gistratus, pœnas, & quidquid sine alterius prærogativa, potestateque fungi, ac patrari nequit (16).

Nam libertas (20) definitur, facultas omnia agendi suo arbitrio, & in suam utilitatem. Ea vel politica, & civilis est, quando quis superiorem non agnoscit, cujus arbitrio quid agere, vel omittere teneatur: vel juris gentium, quando scilicet quis in nullius domini potestate constitutus est; hæc autem potestas, dominiumque, cui refertur servitus, à gentium consensu, suadente ratione, introductum, inventumque fuit, uti melius postea videbimus (21): vel tandem libertas naturalis dici poterit, quandoquidem quis ab alterius jure, & vi exemptus prorsus evadit; ita definitur libertas profecto à Romanis Jurisconsultis (22).

Porro cum status naturalis independens omnino sit à legibus civilibus, ac humanis positivis, quippe quia ab eo imperium, magistratus, pœnas ac omnem inæqualitatem penitus exulare oportet; & cum ea ratio minime cadat in jus aliud sempiternum ab ipso Deo immortalis constitutum, atque in cor hominum scriptum, cujus imperium in nos natura ostendit, proclamatque ratio; jam satis patet, hominum actiones in statu naturali lege naturæ, ac rationis regi, eosque, qui in illo vivunt, non minus quam nos, qui status adventitios adscivimus, ad Deum colendum, eique obtemperandum; ad seipsos amandos, conservandos & perficiendos; ad alios denique homines tamquam seipsos diligendos (23), ad suum cuique tribuendum, ad neminem lædendum, decipiendumque; quin & ad omnia

(19) Vide meum Puffendorf. ubi supra.

(20) Hic accipienda est libertas in relationem actionum, ad differentiam illius, quæ est modificatio, attributumque voluntatis, de qua l. 1. c. 2. §. 11. egimus.

(21) Cap. IV.

(22) *Instit. de jure personarum. §. 2.* Vide Thomas, in *notis ad Instit. pag. 13.*

(23) Hæc enim præcipua officia sunt absolute à lege naturæ præscripta.

nia humanitatis officia, quæ jam supra explicavimus (24), aliis præstanda, esse obligatos.

VI. Quapropter clare liquet, homines ad hæc officia adimplenda teneri absque dependentia societatis. Ideoque primo aspectu videtur quodammodo male, ac inaccurate à Puffendorffio societatis principium, veluti juris naturæ fundamentum, stabiliri. At vir ille doctissimus, ac hujusce scientiæ tam insignis restaurator, non actualitatem socialitatis, sed dispositionem hominum ad eandem, tamquam fundamentum antedictum juris naturæ ponit, firmatque. A qua dispositione hominum, quamvis ipsi extra quamcumque societatem concipiantur, omnia quidem officia juris naturæ directe, vel indirecte saltem derivari queunt (25). Verumtamen confitendum est, hujus viri doctissimi principium supra omnem difficultatem, objectumque minime esse vindicatum ac constitutum; ut potest colligi ex iis, quæ hoc in proposito, nos fuse scripsimus in præfatione ad nostrum Puffendorffium (26) reformatum, illustratumque.

Ex dictis desumitur etiam, quam absurde Hobbesius (27) omne jus à pacto deducere intendat, ac proinde quam irrationabiliter, hominibus in statu naturali viventibus, jus in omnes, & in omnia tribuat. Quod perinde est, ac jus naturæ omnino à statu naturali tollere, atque proscribere. Idem dicere oportet de Scriptoribus illis veteribus, qui homines sibi finxerunt in tali statu parum à brutis discrepantes, nullo juris vinculo, nulla obligatione, nullo officii debito obstrictos. Ita autem Cice-

ziii

ro

(24) L. 1. c. 5.

(25) Hinc Wolfius *Instit. jur. nat. P. 4. c. 1. §. 1090.* vult, ut societas intercedat à natura inter gentes omnes, in quam ob obligationis naturalis indispensabilem necessitatem consentire ipsæ tenentur, uti quasi hæc pacto contracta videatur. Atque hæc societas, communis salutis causa inter gentes instituta, civitas maxima vocatur, cujus membra, seu veluti cives sunt singulæ gentes.

(26) §. 7.

(27) De Cive c. 1. §. 2.

ro (28) descripsit statum hujusmodi sane oratorie, ac poetice magis, quam philosophice: *Quis vestrum ignorat, ita naturam rerum tulisse, ut quodam tempore homines, nondum naturali, neque civili jure descripto, fusi per agros, ac dispersi vagarentur, tantumque haberent, quantum manu, ac viribus per eadem, ac vulnera eripere, ac retinere potuissent?*

VII. Verum tamen est, quod ubi acriora legum vincula, magistratum potestas, & poenae determinatae, ac humanae exulant, uti in statu naturali evenit, ibi & oppressis nullum, nisi in seipsis praesidium esse potest: inde consequens est, ut in statu naturali cuius sit jus omnem vim, atque injuriam vi propulsandi ac repellendi, idque quod alter jure perfecto debet, vi extorquendi. Non autem idem jus in eo statu competit cogendi alterum ad officia humanitatis, ac beneficentiae praestanda, nisi vel hic se ad ea pacto ultro obstrinxisset, vel extrema necessitas aliquem adegisset, ut res alienas contrectaret, easque in suos usus converteret ac adhiberet (29).

Ideo cum in statu naturali ad officia humanitatis, & beneficentiae cogi nemo possit, clare elucet in eodem statu, ei opus esse pactis, qui de illorum praestatione certus esse vult. Unde sequitur, ut in illo statu omnia propemodum etiam, quae tum de officiis paciscentium, tum de jure commercii, & de contractibus supra exposuimus (30), habuerint locum, vel saltem habere potuerint: Quia saepe homines, & illa, quae jure perfecto deberentur, pactis intervenientibus, à debitoribus sibi stipulari debuerint: adeoque nullum fortius fuerit vinculum, quo homines in isto statu continerentur, quam pactorum religio, ac obser-

(28) Pro Sextio c. 42. Vide etiam *De l'inegalité de Rousseu*, qui simili modo phantastico statum hujusmodi pingit.

(29) Vide l. 1. c. 6. §. 9.

(30) Hac de causa supra §. 2. ad naturalem statum etiam pacta seduximus.

servantia, Dei voluntate per jus naturæ vallata (31); ita ut eo laxato statim fere abrumpi oportuerit amicitiam, & pacem hujusce status fulcimen ac condimentum.

VIII. Quamobrem facile percipitur, contra verum prorsus ab Hobbesio (32), & Puffendorffio (33) statum naturalem, ut infinitis malis, miserisque absolute obrutum, depingi. Nam pene omnia, vel saltem plurima, quæ ipsi huic statui tribuunt, vel malitiæ (34), ac depravationi hominum, vel constitutioni naturæ humanæ inevitabili destinatione sunt referenda. Posteaquam si homines rectam rationem, naturæque juris dictamina sequi vellent, prope omnia hæc mala facile, vel sane præcipua evitare possent. Neque vero in statu civili hæc infortunia ab hominibus declinari queunt, nisi ad normam rationis, jurisque naturæ, novo juris positivi robore fulciti, præscriptum proprias actiones ab ipsis dirigantur, componanturque. Et revera inopia, fames, frigus non magis premere homines poterunt in statu naturali, quam in civili; cum nihil obstiterit, quo minus in primo statu, & res necessarias occuparent, & commercia æque commode fere ac in civitatibus instituerent, quamvis nondum nota esset illi dignitatum, conditionum, ac fortunarum inæqualitas, quæ fastum, luxuriamque matrem inopiæ peperit.

Neque solitudo in hoc statu concipi potest, nisi admittatur Hobbesii male excogitata inter homines repugnantia à natura, hostilitasque. Nam cum ipsi homines in hoc statu videant se ad invicem naturæ æqualitate donatos, atque ad se juvandos vicissim aptos, conformatosque: impossibile est, quim simul conversare, ac in unum con-

(31) Hinc venit, quod si non admittatur jus naturæ à Deo proveniens, atque obligatione munitum, pacta ab arbitrio nostro tantum erunt dependentia; atque adeo nullam veram obligationem imponere poterunt: id quod Hobbesii systematis instabilitatem, ac implicantiam demonstrat.

(32) De Cive c. 1. §. 7.

(33) De jur. nat. l. 2. c. 2. §. 2.

(34) Vide §. 1.

venire velint (35). Qua conversatione sane etiam præcon-
ceptæ, suppositæque ruditati, ac ignorantia tamquam eo-
dem statu inseparabili quodammodo occurritur ac provi-
detur. Siquidem quid impedit, ne in eodem statu cultu-
ra rectæ rationis per scientias, artesque prope omnes æque
instituantur ac fiat, uti in statu ipso civili? Tandem si
bellum inter status naturalis incommoda, ac infortunia re-
ferendum est; nihil profecto præcipuum habebit status ci-
vilis, quippe quo factum est, ut cum olim singuli, vel
pauci inter se se periclitarentur, hodie integræ gentes, cum
universarum fere nationum interitu, in se invicem sæviant,
infuriantque (36).

IX. Quapropter non status naturalis generatim essentia-
lis miseria, calamitatesque, sed partim spes majoris secu-
ritatis, commoditatisque, partim æqualitatis hominum per-
ceptio, naturæque instinctus, partim ipsa hominum præ-
cipue adversantium rationi malitia, ac protervia effecit,
ut in societates mortales coalescerent (37), sicuti ex di-
cendis constabit. Et cum in statu naturali nullum fortius
sit vinculum, quo homines contineantur, quam pacta, &
conventiones, uti paulo ante (38) monstratum fuit, con-
sequens est, ut pactis, & conventionibus constitutæ sint
societates. Et cum pauciores, quam multi facilius in unum
placitum convenire soleant, in societates primum simpli-

(35) Atque ab hoc statu conjunctio mulieris cum viro, &
pater ac filius minime excludi possunt, cum rationabili instinc-
tu æque in hoc statu, ac in illo civili homines dominantur;
quamvis verum sane matrimonium statui adventitio adscribamus.

(36) Sic & familiæ aliqua forma in statu naturæ concipi
debet, ni hoc in statu homines, tamquam arbores è terra ex-
citati, figurare velimus. Quo in supposito sane ideali Puffen-
dorffius suum statum naturæ describit ac percipit. Vide Puf.
de jure naturæ l. 2. c. 2. §. 2.

(37) Hinc volumus advert. nos hisce non solum societatem
civilem, sed etiam omnes minores societates complecti ac in-
telligere, nempe matrimonialem, paternam, herilem, familia-
rem; saltem, si hæ societates sub certis regulis concipiuntur.

(38) §. 7.

ciores, deinde & in magis compositas paulatim coaluisse homines, verisimile est (39). Hinc etiam Scriptura sacra primum homines describit in societate matrimoniali existentes, postea in familia, denique in civitates convenientes: siquidem prius (40) Adami, & Evæ matrimonium; inde mox natis Abele, ac Chaino liberis familiam (41); tandem civitatis Enochæ constructionem eadem recenset, ac memorat (42).

Ex dictis patet, hic per societatem nos intelligere consensum duorum, pluriumque in eundem finem, eademque media, quæ ad finem illum obtinendum sunt necessaria. Quamdiu ergo ille consensus durat, tamdiu durat societas; eo vero cessante, scilicet cum aliquis sociorum non amplius in finem eundem commune, eademque media communia intendat, pactisque societatis non stet, eadem simul cessat societas. Quod tamen nolumus ita accipi, ac si unius dissensu statim & pactum, quo inita est societas, irritum sit. Sed quod iste à reliquis non amplius tamquam socius possit considerari, qui cum reliquis nec in eundem finem, nec in eadem media conspirat, eumque animum suum signis luculentis testatur. Hinc manet quidem reliquis ex illa conventionione jus, alterum ad servanda promissa adimplendasque leges conventionis, vel si id fieri nequit, ad resarciendum damnum, præstandumque quod interest, adigendi. At is non potest amplius socius dici, ex quo vinculum illud, quod socios continet, perfidiose abrupt; nisi alii socii eum constringant ad societatem servandam. Durante vero societate status ille, in quo socii vivunt, status socialis vocari solet.

X. Cæterum cum quisque facile percipere queat, societatum varios esse fines, consequens est, ut variæ, & diversæ

(39) A quibus status adventitii supra enunciati §. 3. formantur ac constant.

(40) *Genesi II.* §. 22.

(41) *Genesi IV.* 1.

(42) *Genesi IV.* 17.

versæ sint societates. Adeoque si finis justus licitusque sit, etiam societas justa, & licita; sin injustus ac illicitus, hæc quoque injusta ac illicita merito habeatur. Proinde societates latronum, piratarum turpissimæ reputandæ erunt, cum finem habeant turpissimum, injustumque. Item cum ex fine de mediis judicari oporteat; officia autem, ac jura sociorum sunt media societatis: ergo jura, officiaque sociorum ex ipso societatis fine merito sunt æstimanda. Quocirca sicuti alius est finis societatis matrimonialis, alius illius parentum & liberorum, alius dominorum & servorum, alius denique illius societatis civilis, quam vocamus Rempubicam; ita varia sunt etiam omnium harum societatum jura ac officia. Quot igitur sunt fines, totidem diversas societates, & quot societates diversæ, totidem jura, ac officia diversa ipsarummet societatum esse decet.

Præterea cum societas ex consensu pendeat, consensus vero vel ultroneus, vel coactus, & vi extortus sit, qui rati habitione aliquando convalescit, ut monstravimus supra (43); necessario sequi debet, ut societates aliæ sint ultroneæ, aliæ coactæ à principio, posteaque obfirmatæ, & receptæ consensu. Nam hæc societates coactæ non ideo statim injustæ dicendæ sunt, quod earum origo vitiosa fuerit, si postea is, qui vi impulsus societati dederunt nomen; expresse, vel tacite rem ratam habuerunt (44). Sic rata existimata fuerunt matrimonia inita Romanos inter & Sabinas, quamvis initium, modusque horum, ob vim injustam à Romanis adhibitam, esset vitiosus, quia postea ipsæ raptæ mulieres rem ratam habuerunt. Sic multoties Populi debellati ac devicti, expresse, vel tacite, & voluntarie dominationi victoris se subiciunt, dum valentes illius imperium detrectare, ac rejicere, minime volunt.

XI. Idcirco cum consensus possit præstari expresse, vel tacite, nempe quando ille ex factis, signisque colligitur,

(43) L. 1. C. XIV. §. 6.

(44) Dig. de except. leg. except. *Quod dolo, metuve gestum est, si ratum habetur, valet.*

veluti ex patientia ac taciturnitate: inde sequitur, ut & societates vel expresso, vel tacito consensu ineaniur; & perinde sit, ac si expresse consensum dedissent, qui postea cum aliis in societate vivunt, atque ad eundem finem cogitationes, consilia, ac operationes suas conferunt, & mediis iisdem utuntur. Aliquando etiam ex ipsa rei natura consensus ipse præsumitur, ut in societate parentum, & liberorum succedit. Hi enim non modo consentiunt in societatem parentum, sed ne in ea consentire possunt, inhabiles ad hoc omnino cum sint: nihilominus cum eorum educatio hanc societatem requirat, ut liberi in illam consentiant, à lege naturæ præsumitur. Sicuti etiam ex continuatione permanentiæ in societatem civilem, consensus in eandem societatem tacite deducitur, uti superiori §. signatum fuit (45).

XII. Insuper aliquando evenit, ut societates integræ in eundem finem consentiant, iisdemque mediis utantur. Ex quo clare patet, fas esse inter eas societates nasci societatem. Unde inferri potest, societates alias esse simplices, quas homines singuli formant, alias esse compositas, quas variæ societates simplices ineunt inter se, quæ societates tunc tamquam socii considerantur. Quin ex eadem ratione desumitur, societates etiam jam tum compositas coalescere posse in majores, & maxime compositas, atque ita fieri societates in immensum excretas, complexasque.

Et revera simplicissimæ societates sunt illæ conjugum, parentum & liberorum, dominorum & servorum. Ex his societatibus singulis inter se consociatis nascitur societas composita, quam vocamus familia. Ex multis familiis consociatis, pagi, vici, urbes; ex pluribus pagis, vicis, urbibus integræ Respublicæ; ex pluribus Rebuspublicis systemata civitatum existunt, uti Achaica Respublica, ac Amphictionum consociatio ex variis Græcis civitatibus compositæ olim fuerunt, & nunc etiam sunt civitates Helveticæ, & Batavorum Provinciæ, quæ ambo in unum so-

(45) Vide Wolf. *Instit. Jur. nat.* P. 1. §. 27.

ciatæ, ac coalitæ duas Respublicas, ac civitatum systemata, ad normam illarum antiquarum, sane conficiunt.

XIII. Deinde qui in unum finem, eademque media consentiunt, vel æquales sunt, vel inæquales. Primi tamquam pares media, ad communem finem assequendum, necessaria communi consensu inveniunt; unde nascitur societas æqualis. Secundi uni, pluribusve id negotii dant, ut de fine, mediisque ad finem consequendum necessariis, soli despiciant; & tunc ea societas est inæqualis, quam & rectoriam vocant. Res ipsa, & ingenii humani natura unumquemque convincit, quo major est societas, eo minus fieri posse, ut tanta sociorum multitudo media necessaria ad finem societatis comparandum communi consensu, ac suffragio capiat, inveniaturque: adeoque clare liquet, quo major est societas, eo magis eam esse debere rectoriam, ac inæqualem. Quanto enim plures sunt consociantes, tanto magis difficile evadit, ut in unum omnes concurrant, atque in societatem perdurent. Nam fere impossibile est, quin socii distrahantur in plures factiones, ac vicissim dissentiant. Tunc vero discordantis patriæ plerumque non aliud remedium est, quam ut ab uno regatur, sicuti sapienter, ac politice, juxta suam consuetudinem, Tacitus observavit *Annal. l. 9.*

Verumtamen cujuscumque generis sit societas, ex ipsiusmet definitione apparet, eam ad consequendum eundem finem, atque ad eadem adhibenda media esse comparatam, compositamque. Ideoque cum tantum ii, qui idem volunt, consentire in eundem finem, eademque media queant; atque ii tantum idem velle possint scienter, ac constanter, qui eundem finem, mediaque ad ipsum accommodata cognoscunt: consequens est, ut singularum societatum concipienda sit veluti una voluntas, unusque intellectus, ita ut singula membra tamquam unam personam, quam non physicam, sed moralem vocant, constituent, referantque.

XIV. Quare si unaquæque civitas veluti unam personam moralem constituit, sequi necessario debet, ut iisdem

legibus, ordinationibusque, ac homines singuli, vel personæ physicæ, civitates regantur; adeoque officia omnia, quæ Jus naturæ hominibus singulis præscribit, à societatibus quoque tum majoribus, tum minoribus accurate sint observanda: atque è contra quæ personis singulis competunt jura, etiam societatibus competant. Ita ut cum religiosa numinis observantia, ac veneratione, & seipsas præservare, ac perficere, & sua cuique tribuere, absque alicujus offensione, semper debeant. Quamobrem Jus gentium supra (46) definivimus: Jus naturæ vitæ hominis sociali, negotiisque societatum, & integrarum gentium applicatum: unde Vattel in suo jure gentium (47) vocat Jus gentium paucis mutatis Jus naturæ societatum.

Ex hoc principio derivat, unumquemque socium etiam obligatum esse ad actiones suas communi societatis fini attemperandas. Nam sicuti quisque particularis ad propriam conservationem per Jus naturæ vacare tenetur, sic quisque socius societatis præservationem quacumque ratione semper curare debet; id quod equidem nullo alio modo facere potest, quam actiones suas fini societatis temperando, ac componendo. Et revera qui huic contravenit officio, neque unam voluntatem, neque unam personam cum aliis sociis, civibusque gerit, neque in eundem finem tendit: ergo existimandum est, illum facere injuriam sociis, cum minime agat juxta conventa, atque adeo reliquos socios lædat, & fini societatis adversetur. Ac proinde neque injustum fuerit, si ille & ad resarciendum damnum, & ad officia socii in posterum accuratius observanda malo quodam passionis, quod vocant pœnam, adigatur, si tamen hoc patitur societatis natura. Denique nec

(46) L. 1. c. 1. §. ult.

(47) L. 1. c. 1. Vide etiam Koehlerum in suo *Specimine Juris gentium*, l. 1. §. 20. Vide & Buddeum *Philos. pract. Pars. 2. p. 226.* Verumtamen, uti jam supra adnotavimus §. 1. ob relationes diversas harum societatum ab illis singulorum hominum, etiam modificationes aliquas diversas juris, ac officiorum ipsæ societates exigunt.

potest vitio verti socio, si vel socium tam male consiliatum, ac perfidiosum à se seget, vel ipse excedat societate, in qua nec finis communis, nec mediorum ad hunc finem necessariorum ratio ulla habetur.

XV. Deinde ex dictis merito colligimus etiam, societatem quidem neminem lædere, & suum cuique tribuere, non tamen alterius privati (48), vel alterius societatis utilitatem suæ utilitati anteponeere debere. Cum enim quælibet societas unam personam moralem constituat, ac formet, eique idem Jus, quod singulis personis physicis compe-

(48) Atque hic adnotare, ac repetere conveniens duco, quod si gentes diversæ, ac societates civiles inter se spectantur tamquam personæ liberæ in statu naturali viventes, hinc venit, quod ab obligatione naturali conveniendo in civitates se liberare non potuerunt. Inde ad eadem officia tum erga se ipsas, tum erga gentes, ac societates alias obligantur, quibus singuli singulis tenentur in statu naturali, atque adeo ipsis societatibus eadem jura competunt, quæ singulis in statu naturali.

Cum ergo gentium omnium eadem sit obligatio, atque eadem sint jura, ideoque omnes natura æquales appareant, neque ulli prærogativa aliqua, vel præcedentia competat; nulli simul Jus erit in actiones alterius, sed singularum erit libertas, cujus usus minime impediri poterit à gente alia. Adeoque si aliqua gens aliam in juribus hujusmodi attentare, ac impedire præsumperit, ei injuriam faciet, læsionemque vindicandam jure belli.

Ex his licet desumere, quod officia gentium, ac societatum civilium inter se eadem sunt, ac illa particularium in statu naturæ viventium, ut paulo ante adnotavimus: nimirum se conservare, ac perficere, & neminem lædere: suumque unicuique tribuere, nec non officia humanitatis impertire. Prima officia ad societates eadem exercentes referuntur, alia ad societates alias, particularesque ipsarum diriguntur. Hæc postrema admissim sunt cum illis particularium. Læsiō enim, impetat societatem, vel peculiarem personam, eadem est. Suumque idem est particularium, quam societatum, At prima, cum societates modificationes diversas habeant ab illis particularium personarum, ideo aliquam diversitatem officiorum etiam admittunt, ac exigunt. Hac de causa in his explicandis, ut immoremus, opus est.

petat; nulla autem persona physica alteram amare magis, quam se ipsam, vel ei officia sibi noxia præstare teneatur: consequens est, ut etiam societas hujusmodi officia alteri cum detrimento suo præstare, vel utilitatem alienam propriæ anteponeere minime debeat (49). Itaque haud dicendi erunt inhumani unius societatis contribules, si alteri societati, vel privato commercium unius mercis concedere nolint, cujus ipsi indigent. Vel populus ille minime injustus fuerit, qui ab alio de sede sibi concedenda in finibus suis quæsitus, recusat, denegatque, cum illi sint ad propriam habitationem, & subsistentiam omnino necessarij.

Sed non mihi videtur congruere exemplum ab Heineccio hoc in proposito adductum, scilicet societatis mercatorum, quæ alias societates à commercio mercium quarundam monopolio excludere tentat, ipsius solæ utilitatis causa (50). Nam hoc fuisset cum earundem aliarum societatum detrimento expresse conjunctum; id quod nunquam licet, extra necessitatis casum, directe intendere, ac procurare.

XVI. Ita etiam demonstrari potest, in compositis civitatibus utilitatem minorum, majorum utilitati cedere debere. Posteaquam minores societates tunc considerantur tamquam singuli socii: socii vero singuli in unum eundemque finem communem, eademque media consentire, nec propriam utilitatem fini communi societatis, præponere obstringuntur: ergo neque minoribus societatibus, quæ in majorem societatem coaluerunt, quidquam, quod majori illi societati manifesto refragetur, salva justitia, agere licebit. Hinc si aliqua civitas confœderata recusaret pendere tributum, ad publicæ Reipublicæ manutentionem constitutum, conventumque, eadem apertam injuriam faceret aliis civitatibus consociatis, quippe illud ageret, quod fini confœderationis, ac compositæ civitatis adversaretur, quodque pro-

(49) Optime Grotius: *Si par sit necessitas, propria causa præfertur.* De Jure Bel. l. 2. c. 2. §. 2.

(50) Heinec. *Elem. Jur. nat.* l. 2. §. 23.

propriæ utilitati semper anteponeere, juxta pacta conventa, tenetur (51).

Tandem concludamus, quod cum in societatibus sociorum omnium officia ex ipso cujusque societatis fine sint æstimanda, inde venit, hanc esse veluti omnium legum, quibus societates continentur, summam: ad omnia ea agenda obligatos esse socios, sine quibus finis, cui societas refertur, obtineri nequit: è contra ea omnia, quæ fini societatis adversantur, omittenda esse; adeoque recte dici, societatis cujusque salutem supremam sociorum legem esse debere (52). Nam conservatio, salusque omnium sociorum est finis ipse, cui omnis societas dirigitur, ac tendit, cum institutio quæcumque effectum ipsiusmet institutionis consequi velit.

CAPUT SECUNDUM.

De societate conjugali, & de officiis in ea observandis.

I. **C**UM igitur de societatum civilium compositione nos agere debeamus, ad quas ordinandas jurgentium præcipue intendit, cujus tractatio hoc in libro à nobis instituta fuit, operæ pretium est antea societatum simplicium naturam, essentiamque explicare, quippe quia ex variis societatibus hujusmodi in unum conjunctis, societates illæ civiles formentur, atque proveniant (1). Quoniam

(51) Cicero de Finibus l. 3. *Nec magis vituperandus est proditor patriæ, quam communis utilitatis, ac salutis desertor propter suam utilitatem, aut salutem.*

(52) Cicero de leg. 3. *Salus populi suprema lex esto.* Et revera si conservatio sui ipsius hominis naturalis præcipua obligatio est, eadem erit & societatum civilium, quæ veluti particulares personæ considerantur in statu naturali. Inde venit postea, quod nec aliam societatem lædere licet societati, & dari debet ab ipsa suum unicuique.

(1) Præterea cum etiam hæ societates minores propria officia, & jura teneant, conveniens est horum quoque peculiarem

vero simplicissima societatum est conjugalis, quæ ex paucissimis hominibus diversi sexus, nempe ex duobus constat, ideo de ea ante omnes alias societates verba facere oportet.

Ex eo patet, velle Deum, ut genus humanum renovetur, illorumque hominum numerus, qui quotidie debitum naturæ per mortem reddunt, nova prole suppleatur, quod alias finis, quem Deus in producendo genere humano intendit (2), nimirum sua existentia, & conservatio, ipsiusque societatis religiosæ, ac civilis propagatio, & incrementum minime obtineretur. Addatur, quod nisi ad reproductionem humani generis naturalis stimulus carnis, quem in nos omnes indidit Deus, dirigeretur, omnino inutilis, ac reprobandus evaderet; id quod dicere de facultatibus naturalibus, infinitæ sapientiæ Dei prorsus indignum apparet. Quare qui illum finem ob oculos habent, utpote juxta intentionem Dei, naturæque præscriptum, finem bonum intendere putandi sunt, atque adeo simul media, per quæ ille finis obtineri potest, adhibere tenentur: cum vero obtineri finis ille nequeat, nisi masculus & fœmina convenire simul, ac in unum finem, scilicet concubitum certis regulis consentire velint, inde consequi oportet, ut conjugium tali modo præordinatum, sit societas licita, ac honesta, quia ad finem bonum, & Deo gratum directa resultat (3): & deinde, ut eadem primordialis, ac simplicissima inter societates denominetur, quia ex duobus hominibus tantum diversi sexus componitur (4); à qua postea omnes aliæ societates procedunt, ac pendent. Optime Cicero omnia hæc exprimit (5): *Cum sit hoc natura com-*

mu-
tractationem habere, ne opus nostrum quodammodo mancum, ac imperfectum videatur.

(2) De quo fine vide l. 1. c. 3. §. 6.

(3) Orbis jacebit, squalido turpis vita, si sterilem vitam prober sterilis juvenia. Senec. in *Hipol. ver.* 466.

(4) Hinc Græci vocant conjugium $\Sigma\tau\omicron\iota\chi\epsilon\tau\alpha\delta\epsilon\tau\acute{\alpha}\tau\eta\tau\omicron\upsilon\tau\omicron\upsilon\kappa\omicron\tau\alpha\upsilon\delta\omicron\upsilon$, exordiale omnium societatum.

(5) De offic. l. 1. c. 16.

mune omnium animantium, ut habeant libidinem procreandi, prima societas in ipso est conjugio, proxima in liberis, deinde una domus, cui sunt omnia communia. Id autem est principium urbis, & quasi seminarium Republicæ (6).

II. Verumtamen cum finis Dei tamquam humani generis conditoris, non solum in eo consistat, ut homines existant, producanturque, sed ut & præserventur, & perficiantur, & veræ felicitatis sint participes, uti jam supra notatum fuit (7), hinc sequitur, ut non solum procreanda, verum etiam prospicienda, atque educanda sit soboles, ne male se habeat, aut ne potius in inutilia terræ pondera, quam in idonea membra humani generis adolescat. Et cum officium istud educandi sobolem nemini incumbere magis possit quam parentibus, quibus ipse Deus tam ingentem ejus amorem impressit, adeo ut ipse naturalis stimulus parentes ad liberorum suorum educationem hortetur, observante Justiniano (8), merito colligimus, eos non modo procreationem sobolis, sed & commodam illius educationem, tamquam finem matrimonii, sibi ob oculos ponere debere. Ideoque verum conjugii finem esse equidem procreationem sobolis, illiusque commodam, atque accuratam educationem, & levamen (6).

Et revera si Deus, qui homines creavit, hunc instinctum in ipsis impressit, quo ad liberorum educationem procurandam naturaliter excitantur, ac impelluntur, ita ut vix sit aliquis homo moratus, qui eam negligere, & præterire soleat; sane dicendus erit voluntatem ipsiusmet Dei esse expressam in hac naturali inclinatione, ut nos eam curam suscipiamus, veluti ab eo per vocem naturæ hominibus præscriptam, ac demandatam.

III. Hisce paucis necessario præmissis veniamus ad de-

(6) Vide meum Puffendorf. discours. proœm. c. 4.

(7) L. 1. c. 3. §. ult.

(8) Leg. unica Cod. de rei uxorie action.

(9) Vide meum Puffendorf. l. 6. c. 1. §. 2.

finitionem conjugii: definimus ergo conjugium (10), societatem simplicem duarum personarum diversi sexus procreandæ, educandæque sobolis causa initam (11). A qua definitione resultat, 1. nuptias contrahi haud posse sine personarum utriusque sexus consensu: 2. atque etiam ad ea omnia præstanda obstrictos esse conjuges, sine quibus procreatio, commodaque educatio prolis obtineri nequit: 3. utpote è contra ad ea omnia omittenda, quæ huic conjugii fini adversantur. Siquidem melius aliquando fuisset non procreare liberos, quam procreatos aut nulla aut mala educatione instituere. Nam leve præjudicium humani generis est, si non omnibus annis eadem sit hominum productio, ac idem nascentium numerus. At damnum illud maximum capit ex uno, vel altero homine nato in generis sui dedecus, & vituperium ob defectum educationis, ac morum cultura.

Quandoquidem ergo nuptialis conjunctio est societas, societas autem absque consensu non potest contrahi: inde venit quod nuptiæ absque consensu concipi nequeant (12). Ideoque ratæ non erunt nuptiæ inter raptorem, & raptam; nisi vi rapta ex post facto ultro consenserit, vel nisi ficta, ac simulata vis, & resistentia intervenerit. Sæpe enim vim gratam experiuntur virgines, sed ne videantur appetere viriles amplexus, atque adeo, ut reddant se amasiis pretiosiores, molliter renuunt, ac blande resistunt, utpote cecinit venuste Guarinus noster in sua Tragicomœdia (13). Nam de-

(10) Hic conjugium, matrimonium, nuptias indistincte, ac promiscue accipimus.

(11) Rom. Juriscons. matrimonium definiunt: quod sit viri, & mulieris conjunctio, individuum vitæ consuetudinem continens. Vide *Instit. tit. de patr. potes.* Quisque recognoscere potest, hanc mancam, ac imperfectam esse definitionem ex nostræ comparatione.

(12) Hinc Robertus rerum judic. l. 2. p. 510. *Nuptias consensus magis, quam concubitus facit.*

(13) *Nega*, è negando vuol ch' altri si tolga; *Fugge*, è fuggendo vuol, ch' altri la giunga; *Pugna*, è pugnando vuol, ch' altri la vinca. At. I. sc. 3.

negatio hujusmodi in nihil differt ab expresso consensu, & manifesta approbatione, adeoque conjugium minime infirmare potest. Extra vero hunc casum vis interveniens semper invalidum reddit conjugium.

Sic multo minus postea valebit consensus dolo malo extortus; etenim numquam consensus, quem dolus expressit, à voluntate ac mentis determinatione, uti verus consensus debet, procedit. Quare nuptiæ tali consensu compactæ, tamquam si eodem deficerent, omnino inutiles, & invalidæ reputantur (14). Hic simul notare oportet, quod sicuti societas non est, ubi quis in finem tantum, non autem in media consensit, ita nuptialis societas confici non æstimatur per jus naturæ solo consensu in finem futurum, sed consensus præsens in ipsam communicationem corporum, veluti medium necessarium ad futuras nuptias perficiendas, requiritur.

IV. Itaque consensus in futuras nuptias potius sponsaliorum, quam sub conjugii nomine venire debet. Atque adeo juxta juris naturæ simplicitatem, nimis subtilior canonistarum distinctio apparet inter sponsalia de præsentibus, & de futuro, ita ut minime ea per rectæ rationis principia posse defendi, ac sustineri videatur. Verumtamen cum sponsalia sint pactum; pacta autem omnia Jure naturæ perfecte obligant, sicuti libro superiori (15) vidimus; consequens est, ut sponsalia sint adimplenda, nisi ea quibus & alia pacta vitiari observavimus cap. supracitato, vel animorum dissimilitudo, eorumque adversatio, aut status mutatio, vel aliæ justæ causæ ibidem recensitæ dirimi potius hoc pactum, quam male conciliatum conventumque exequi, suadeant (16).

Qua de causa neque consona rationi dispositio Juris
Ro-

(14) Optime Quintilianus decl. 257. *Nusquam tamen libertas tam necessaria, quam in matrimonio. Quis enim amare alieno animo potest? quis vi, aut dolo ad hoc inducitur?*

(15) C. 14.

(16) Cod. de nupt. leg. si vicinus.

Romani erit dicenda, qua neutram partem perfecte sponsalibus obligari, definiatur (17). Reliqui vero latini inde saltem actionem ex sponso dabant ad id, quod interest ob pacti violationem (18). Romani, quemque profecto suo arbitrio impune renuntiare posse conditioni sponsalitiæ, statuebant (19). Unde postea mira apud eos repudiorum frequentia, ac facilitas processit.

V. Quoniam igitur finis matrimonii est procreatio, comodaque educatio sobolis, inde venit, ea omnia, sine quibus hic finis obtineri non potest, esse adimplenda, è contra, quæ illi adversantur, omittenda esse. At si illi, qui ad nuptias adpellunt animum, ea ætate fuissent, ut sperari nequiret, ipsos procreationi sobolis, & ejusdem educationi sufficere posse, admitteretur id, sine quo, matrimonii finem obtineri, impossibile est: ergo, qui ætate hujusmodi sunt, á matrimonio contrahendo omnino erunt arceudi (20). Hinc merito prohibentur conjugio infantes, imo & adolescentes, quorum nondum est vel tantus vigor, ut genus humanum nova sobole crescere, vel tanta industria, aut prudentia, ut & alimenta uxori, liberisque necessitate adveniente parare, & eorum actiones dirigere ad rectum, honestumque valeant.

Ex quo sane conjicitur etiam, quid sit judicandum de senum nuptiis. Quemadmodum enim ob indissolubilitatem hujus societatis, de qua paulo post erit dicendi locus, non disjungendi sunt conjuges, qui in illo statu consenuerunt: utpote neque improbandum videtur matrimonium viri delivioris ætatis, sed valentis, ac vegeti cum muliere juve-

(17) Leg. 2. Cod. de repud.

(18) Vide Gell. noct. Att. IV. 4.

(19) Leg. 1. Cod. de sponsal.

(20) *Contrahere* (optime Wesembecius) *matrimonium possunt omnes, qui non aut natura, aut lege prohibentur: prohibentur natura furiosi, impotentes, impuberes, nisi malitia superet ætatem. Lege divina, & naturali prohibentur nuptiæ inter parentes, & filios. Lege positiva inter tutorem & pupillum, inter minorem & curatorem, Parat. Dig. tit. 2. de ritu nuptiar.*

ne, cum adhuc sperare liceat, conjugium illud assequi finem matrimonii posse; ita nemo sanus probaverit nuptias senis cum sene, vel adolescentuli cum anu effata; posteaquam conjugia hujusmodi nec finem, nec media matrimonialis societatis obtinere queunt. Verum tamen est, quod tales nuptiæ tolerantur in civitatibus, quasi vero ut matrimonia eo magis excitentur, ac promoveantur, quanto minus circa ea scrupulose inquiratur. Puffendorfius (21) acute, ac concinne matrimonia hæc vocat honoraria eo sensu quidem, quo honorarii quandoque dicuntur, quibus titulus muneris sine functione conceditur. Apud Suetonium eodem modo in Nerone (22) uxoria ornamenta appellantur, nimirum eo significato, quo triumphalia ornamenta dici sueverunt, quæ aliquando mittebantur quibusdam absque solemnitate triumphi, atque absque clarorum facinorum merito.

VI. Illis vero prorsus matrimonium interdicendum est tamen, quos vel ipsa natura, vel hominum malitia potentiam procreandi prolem abstulit, aut denegavit. Adcoque impudicissimæ sunt reputandæ non solum Eunuchorum nuptiæ, sed etiam illæ spadonum, nisi incerta sit masculi impotentia, atque occulta, vel non omnis spes curationis evanuerit. Ergo absurda dicenda sunt matrimonia spadonum indiscriminatim apud Ægyptios usitata, ac admissa, de quibus Grotius verba facit ad Deuteronomium (23). Utpote etiam multo magis illa Eunuchorum apud Turcas permissa (24). Nec defuerunt hoc sæculo inter ipsos Christianos, qui talia matrimonia, ac portenta uti licita, in grande ætatis nostræ dedecus, declamarunt, propugnaruntque (25).

Ex usque adhuc dictis facile est colligere, etsi eos qui ob-

(21) *De jure nat.* l. 6. 1. 25.

(22) C. 35.

(23) C. 23.

(24) Richault dans l' état présent. de l'Empir Ottoman. l. 2. c. 21.

(25) Delphinus de Eunuchi conjugio.

obtinendo fini matrimonii, se satis idoneos animadvertunt, recte, & ordine facere, si matrimonium ipsum contrahant (26), non tamen talem esse profecto obligationem ad ineundum matrimonium, ut is contra Jus naturæ agere videatur, qui castum cælibatum conjugio præferre statuit. Cum enim nemini imputanda sit omissio actionis, si agendi defuerit occasio, uti jam supra visum fuit (27); & sæpe contingat, ut tum res ipsa, tum temperamentum, conditio, tempus, locus, aliæque circumstantiæ turbent consilium contrahendi matrimonii, adeoque illud ineundi desit occasio: insuper cum nullum sit peculiare præceptum, quod unicuique hominum conjugium positive contrahere injungat, quamvis Deus in genere hoc per naturam inculcet, præscribat, ac velit; ideo vitio tunc ei verti non potest cælibatus, cui divina providentia conditionem honestam, aut inclinationem ad hunc vitæ statum minime obtulit, excitavitque (28). Quare irrationabiliter prorsus, ac male Judæi, matrimonium uti præceptum indispensabiliter, nulloque prætereundum, sustentant (29). Nec valet ratio ab ipsis adducta, nempe quod illi male generi humano consulunt, qui cælibatum præferunt matrimonio. Quasi vero sit humanum genus interiturum, si unus vel alius ad nuptias non adpellat animum; nimis enim invadit homines stimulus carnis, ut hujusmodi vanis Hebræorum cogitationibus, ac terriculamentis locus esse possit. Hinc Pauli Apostoli effatum, qui se non continet, nubat (30). Quod sane demonstrat evidentissime, hoc minime universale esse præceptum, omniumque obligatorium.

VII. Cum ergo finis matrimonii sit procreatio, educatioque proles, necessario sequitur, ut omnia, quæ huic fini

(26) Optime Cicero: *Consentaneum est naturæ, ut sapiens velit uxorem adungere, & ex ea liberos procreare, uti à natura vivat.* De Finib. bonor. tit. 3. c. 20.

(27) L. 1. C. IV. §. 4.

(28) Vide meum Puffendorf. l. 6. c. 1. §. 7.

(29) Selden. *Jus nat. sec. discip. Hebræorum*, l. 5. c. 3.

(30) 1. Corint. c. 17. 9.

ni in conjunctione viri, ac mulieris adversantur, sint devitanda. Adeoque omnis concubitus, qui in hunc finem directe non tendit, à Jure naturæ interdictus erit, atque proscriptus. Itaque omnis nefanda venus, omnia adulteria, supra, omnes furtivi amores, qui insuper cum maxima aliorum injuria conjuncti sunt, denique omnes fœdæ, vel sodomiticæ pollutiones, omnes quæstus nefarii, ac meretricii concubitus à recta ratione omnino reprobati, ac prohibiti putari debent; cum non ad procreationem, educationemque sobolis, sed tantum ad libidinem explendam, evomendamque inserviant. Siquidem omnes hæc impurissimæ commixtiones non fiunt prolis producendæ causa, immo ii, qui hisce lasciviis indulgent, potius hunc finem declinant, & quantum in ipsis est, impedire student. Nam istæ vagantes, clandestinæ, incompositæ, aut naturæ adversantes conjunctiones, vel distrahere, ac perdere, & destruere fœcundationis coagulum (31), vel avertere seminis ictum ut plurimum solent: vel si aliquando accidat, ut ex hisce proles nascatur, cum contra coeuntium propositum, ac intentionem hoc eveniat, nec juxta rationis præscriptum, atque ipsi prolis hujusmodi educationem negligere consuescant plerumque, ex quo deinde sequitur, ut infelicissimi hi liberi ad omne scelus adolescant; multo magis tales denaturati patres hac de causa contra matrimonii finem venire, ac contra Jus naturæ peccare videntur.

VIII. Quamobrem etiam Πολυανδρίαν, id est, unius fœminæ cum pluribus viris conjunctionem rectæ rationi omnino refragari, certum, indubitatumque est: sicuti & communionem uxorum, quam in ficta sua Republica parum sapienter, ac moderate sane Plato permisit, ab ipsiusmet rationis principiis repudiari prorsus, detestarique oportet (32). Etenim utroque casu cum incerta futura sit pa-

(31) Optime Auctor operis inscripti: Les interets de la France mal entendus: *La propagation s' use comme les autres choses*, Discours politiq. de la debauché.

(32) Vide meum Puffendorf. ubi supra §. 15. in notis. Licurgus

terna prolis origo, eaque incertitudo commodam liberorum educationem vel maxime impediât, nullo modo evenire potest, ut recta ratio has incertitas, & fœdas conjunctiones probare queat (33). Et revera ab omnibus populis civilitate aliqua instructis, ipsas reprobatas fuisse apparet, uti à Puffendorffio erudite, ac fuse adductis in medium exemplis probatur (34).

IX. Difficilioris disquisitionis primo aspectu quæstio videtur alia, nempe an Πολυγυνία, seu unius mariti cum pluribus uxoribus connubium Jus naturæ consentiat, permittatque? Nam hujusmodi conjugium I. procreationem sobolis minime impedire videtur, II. neque prolem incertam reddit: III. præterea gentes variæ, quæ civilitate, ac cultura donatæ fuerunt, ipseque populus Dei, antequam fuisset proscriptus, & probarunt hanc cum pluribus uxoribus societatem, & sibi non infelices visi sunt, dum plures fœminas domum duxerunt: IV. utpote in præsentî etiam apparet apud Turcas, & alios orientales populos, apud quos plures uxores habere simultanee permittitur absque aliquo præpmodum præjudicio neque procreationis, neque educationis ipsiusmet sobolis: V. denique sæpe etiam vel mariti vigor, vel uxoris intolerabiles mores, vel ejusdem sterilitas, vel Reipublicæ salus, aliæque justæ causæ suadere videntur, ut monogamiæ poligamia simultanea præferatur (35). Quibus omnibus rationibus, hanc profecto adversari Juri naturæ, haud dici posse, magno adparatu argumentorum prolatis, patronii poligeniæ propugnarunt (36) transacto sæculo.

Verumtamen cum conjugum sit ea omnia, quæ conjugus in sua Republica hanc permisit, sed ad ipsius Reipub. malum fatum.

(33) Præterea & procreatio prolis distrahitur ac impeditur per hos vagos concubitus.

(34) *De Jure naturæ & gen.* ubi supra.

(35) Vide meum Puffendorf. ubi supra §. 16. nota 2.

(36) Poligeniæ patroni ferventiores fuerunt Miltonius, Neovulus, Ochinus, Lyserus, Daphneus, Thomasius. Quos contra

jugii fini adversantur, omittere: fini vero illi, quia conjugium est societas, vel magis adversatur discordia circa finem, & media; atque ea discordia cum minus evitetur, quo major est societas; merito desumi potest, recte rationi minus convenire poligeniam, quam unius cum una matrimonium: & proinde cum natura nos obstringat, ut ex pluribus bonis id, quod optimum est, eligamus, uti supra visum fuit (37); ideo statuendum erit, nos ad monogamiam seligendam esse obligatos per rectæ rationis principia.

Equidem inter plures uxores unius viri omnia hæc interveniunt, invidia, zelotypia, æmulatio, suspiciones, atque ubi hæc omnia adsunt, colliduntque, pax, & concordia, quibus ad societatem componendam opus est, omnino exulantur (38). Nam mulier mulieri venustiori, juvenulæ, fecundiori, jam plures earum marito unam, vel alteram sibi præferenti, jam eadem alterius liberis evectioris, elegantisque ingenii, vel patri paulo carioribus succensent, ac reluctantur. In hoc vero intestino bello, quæ unio animorum potest habere locum? Quis consensus in educationem liberorum tam discordantium parentum (39)? Quæ societas in tam adversantium affectuum fomentum, ac contrarietatem? Viderunt tam tristia exempla familiæ Abrahami, & Jacobi, quamvis in his virtus perfecta, ac pia religio floreret (40).

Præterea ipsa poligenia natura quodammodo ad monogamiam inclinare videtur; etenim inter tot mulieres, quas

potra steterunt Beza, Gerardus, Brusmanus, Museus, Dichmanus, Meyerus, Grotius, Heineccius, alique.

(37) L. 1. c. 2. §. 10.

(38) Hoc quidem de Numidis advertit, Salustius: *Apud Numidas alii denas, alii plures uxores habent juxta opes: ita animus multitudine distrahitur, nullam pro socia obtinet.* De bello Jugur. c. 80.

(39) Claudian. de bello Gil. V. 443. *Non illis generis nexus, non pignora curæ, sed numero languet pietas.*

(40) Genes. XVI. & sequen.

poligenia admittit, unam semper solet adesse magis à viro prædilectam, distinctamque (41). Unde licet arguere, naturam semper ad unitatem hoc in commercio ferre (42): uti in nostro Puffendorffio (43) adnotavimus, ubi fuse poligeniæ patronos, ac defensores confutamus.

Quare concludamus quod cum matrimonium ad ea omnia obliget, quæ magis ad societatem, qua constat, conferunt: & cum monogamia ad hanc tuendam, præservandamque apprime juvet; poligenia vero tendat è contra ad hanc turbendam, tollendam, destruendamque (44): consequi debet necessario, ut monogamia præscripta, poligenia autem interdicta omnino, ac reprobata sit à jure naturæ.

X. Neque supra adductæ rationes alicujus ponderis sunt, ac valoris. Posteaquam minime est concedendum, poligeniam non impedire sobolis procreationem (45). Etenim maritus tot inter uxores distractus minori sensu solet in singularum venire connubium, unde sterilitatem, vel saltem prolis raritatem procedere necesse est. Inde etiam ob fœminarum quantitatem, ac affluentiam satietates (46), sodomitici amplexus (47), ac veneres nefandæ provenire solent in præjudicium futuræ sobolis, uti ex Romanorum

(41) Quam postea omnes aliæ insectantur, ac odio Vatiniano percellunt.

(42) Si habuerit homo uxores duas, unam dilectam, & alteram odiosam, *Deuteron. c. 21. 15.*

(43) *L. 6. c. 1. §. 19.*

(44) Uti sapienter advertit auctor supradictus *des interets de la France mal entendus* loco citato: *C' est une loy de la nature, que le partage de nos desirs détruit l' objet de nos desirs même.*

(45) Recte Salustius ubi supra: *Ita animus multitudine uxorum distrabitur, & pariter omnes viles sunt.*

(46) Scite Montesquius: *La pluralité des femmes, qui le droit? mène à cet amour, que la nature desavoue.* *Spirit. leg.* l. 16. c. 6.

(47) Vide Richault dans l' état présent de l' *Emp. Otom.* l. 2. c. 22.

imperantium quorundam historia desumi potest. Vide exempli gratia Suetonium in Tiberio, Nerone, Caligula.

Sed demus etiam per poligeniam non turbari procreationem sobolis. Nemo postea inficiari poterit, per hanc finem alterum matrimonii, nempe proles educationem averti prorsus, ac tolli. Nam quamvis in poligenia proles certa sit, hæc tamen certitudo non removel, quo minus quælibet mater suis tantum liberis faveat, & reliquarum prolem odio intestino prosequatur, eamque novercalibus investigationibus patri exosam reddere tentet. Et pater in tot distractus variarum matrum filiis, fere impossibile est, quin omnium educationi vacare queat.

Neque ad quidquam valent, quæ tanto apparatu dicuntur ab hujusce patronis de orientalium populorum, ac de Turcarum speciatim poligeniam admittentium, tranquillitate domestica. Nam partim aut falsa sunt, quæ jactantur, partim iis mediis obtinentur, quæ naturæ, atque indoli societatis matrimonialis plane repugnant. Notum enim est Orientales, qui plures uxores alunt, easdem gyniceo tamquam carceri perpetuo inclusas habere, nec meliorem earum, quam ancillarum pati esse conditionem. Hinc Aristoteles (48) inquit: apud Barbaros eundem ordinem habent scæmina, & servus. Atque hisce gentibus barbaris opponi possunt tot gentes humaniores, quibus eadem displicuit, ac fuit exosa.

Nec mos judæorum pro norma est, cum ipse Servator ea omnia, quæ à primæva Dei institutione discrepant, in judæis tolerata potius, quam approbata à Deo esse, doceat propter eorum cordis duritiam (49). Neque ulla ratio ostendi potest, cur in quæstione de divortiorum licentia magis ad primævam matrimonii institutionem, quam ubi de poligenia disputatur, sit respiciendum. Siquidem ab ipso

(48) *Polit. l. 1. c. 2.* Vide Epistolas Persianas, in quibus earum mulierum conditio, ac mores venuste describuntur.

(49) *Math. 19. 8.*

divortio, quod (50) Servator primæ institutioni refragari advertit, argumentum deducitur irresolubile ad prohibitionem poligeniæ. Etenim si is, qui repudiata priore uxore, aliam ducit, adulteriû reus est, multo magis adulteriû reus erit, qui constante matrimonio, uxori aliam superinducit; nam ratio à Christo adducta, nempe quod Deus instituens matrimonium voluerit, ut sint duo in carne una, non minus poligamiæ, quam divortio obstat. Ex quibus tandem colligi oportet, quod quamquam per legem naturæ poligenia, uti revera est expresse, non videretur prohibita, cum apertis verbis per Evangelium sit interdicta, nos catholici eam omnino reprobare, ac detestari debemus (51).

XI. Promovetur etiam alia non minus propugnata, ac difficilis quæstio, scilicet an ex juris naturæ præscripto prohibita sint nuptiæ inter cognatos, & affines (52)? Et profecto quamvis cognatio, ac affinitas non repugnet aperte matrimonii fini, nihilominus cum nuptiæ inter ascendentes & descendentes maxime, haud possint intercedere absque confusione propemodum respectuum, & officiorum, quæ à parentibus in filios, atque à filiis in parentes conveniunt; ideo ipsa recta ratio illas omnino inhonestas agnoscit ac interdicit (53).

Atque equidem cum natura probare non possit contradictoria: & cum tales prorsus sint obligationes uxoris & matris, patris & filii, quæ in una persona vix consistere sine summa confusione, contrarietate ac deordinatione (54) queant: sequi necessario debet eorum nuptias minime per jus naturæ esse admittendas, quibus ejus-

(50) *Math. ubi supra.*

(51) *Math. 19. 5.*

(52) Vide Grotium *De jur. bel. 1. 2. c. 5. §. 12.*

(53) Et revera omnes populi cultiores hæc matrimonia horruerunt. Vide Sophoclem *in Oedipo.*

(54) Et sane incompatibilis omnino fuerit conjunctio matrimonialis cum reverentia filiali.

modi obligationes, respectus, officiaque (55) in una eademque persona manifesto confunduntur ac pereunt (56).

Idem dici opus est & de nuptiis collateralium, & affinium primi gradus, cum etiam circa eos eadem ratio enunciata, nimirum officiorum confusio, militet ac procedat. Etenim si soror, & uxor simul quædam fuerit, vel uxoris, vel sororis officia aliquando præterire oportebit (57); quippe utriusque personæ officia inter se bene sæpe eliduntur ac pugnant. Verumtamen inter collaterales & affines confusio tanta non est metuenda, uti inter parentes & filios, at confusio quædam obligationum evitari nullo modo potest, si eadem soror, eadem uxor sit; sicuti etiam periculum inhonestatis, ac incestus ob conviventiam, quam simul habent fratres, si à nubendi vicissim proposito non avertantur (58). Hinc dicendæ sunt interdictæ tales nuptiæ, nisi necessitas absoluta excuset, quæ tamen in præsentī haud potest supponi (59). Hac vero sane necessitate redditur ratio, cur Adami liberi, sine incestus crimine, inter se contraxerint nuptias, ad generis humani propagationem ac fulcimentum.

XII.

(55) Ovid. Metamorf. l. 10. v. 346.

Nec quod confundas, & jura, & nomina sentis?

Tu ne eris & matris pellex, & adultera patris?

Tu ne soror gnati, genitrixque vocavere fratris?

(56) Præterea matrimonium est à natura suasum, ut genus hominum propagetur, & eorum societas eo magis se extendat, ac crescat, quod contra quodammodo eveniret, si idem sanguis, ac semen à patre in filia, vel à matre in filio remearet. Vide meum Puffendorf. *ubi supra in notis.*

(57) Societas enim fraterna omnimodæ æqualitatis est, ac independens: matrimonialis vero societas est ad certos respectus inæqualitatis quodammodo, ac dependentiæ.

(58) Vide Fleury *jus canon.* P. 2. c. 5.

(59) Prohibitio hæc matrimonii contrahendi inter consanguineos, ac affines usque ad quartum gradum per jus canonicum extenditur; quod nos catholici sequimur. Dispensatio tamen tertii, & quarti gradus, justa aliqua de causa, facile conceditur.

XII. Cæterum cum non alius sit genus humanum legitimum propagandi modus, quam societas conjugalis, quippe omnes commixtiones aliæ, extra matrimonium, ad solam explendam libidinem tantum primario intendant, atque hac de causa à recta ratione reprobentur: consequenter venit, ut ipsorum conjugum, & liberorum inde natorum intersit summopere, matrimonialem conjunctionem, animumque hanc contrahendi, signo quodam externo testatum fieri, justamque uxorem à concubina, maritum à stupratore, liberos legitimos ab illegitimis contrasignari ac distingui. Quod cum non possit effici vix alia via, quam si nuptiæ publicæ, & solemniter stipulentur, facile percipitur, cur omnes fere gentes quosdam ritus, ac cæremonias nuptiales, ad declarandum consensum, officiaque conjugum significanda, idoneas adhibendas putarunt.

Itaque gentes etiã barbaras, & incultas antiquitus semper certis ritibus uti voluisse, ac consuetudinibus in nuptiis, Historia demonstrat: multoque magis humaniores veluti Hebræos, Græcos, Romanos, de quibus tantæ eruditionis apparatu agunt Calmetus, Petitus, Gravina. Hinc venit etiã, ut nos Catholici in faciem Ecclesiæ, proclamationibus præmissis, interveniente Parocho, testibusque duobus præsentibus, matrimonium contrahere debeamus.

XIII. Hactenus egimus de his, quæ ad matrimonium constituendum, componendumque necessaria sunt; proximum est, ut de officiis conjugum pauca loquamur. Cum enim essentia hujus societatis requirat consensum: is vero sine dilectione, ac concordia sperari nequeat: consequi oportet, ut conjuges mutua prædilectione se se complecti, & non modo communem rem familiarem communi sententia administrare, sed & alter alteri pro virili adjumento esse, imo & communem utramque fortunam habere, in primis vero in liberorum educatione concurrere, atque ope, & consilio se invicem auxiliari debeant. Constante ergo matrimonio evidens est, quod omnia communia conjuges habere tenentur. Nam si conjuges sunt socii, ac unam personam ob conjunctionem voluntatis efficiunt, necessa-

rio sequitur, ut res, quæ ad societatem eorum pertinent, utpote & actiones, quæ huic influunt, coadjuvantque, promiscuæ sint ac communes. Ex quo patet, cur Modestinus Jurisconsultus definiiverit nuptias (60): *conjunctionem maris, & feminae, consortium omnis vitæ, diviniq; & humani juris communicationem.*

XIV. Ex fine porro matrimonii ad alia obstringuntur officia conjuges. Et primum ad cohabitationem, posteaquam absque cohabitatione neque ad sobolis procreationem, multoque minus ad ejusmodi educationem vacare possent. Secundo, ad sibi solis usum corporis præbendum, obligantur conjuges; ita ut ab adulteriis, aliisque furtivis, impurisq; amoribus, ac conjunctionibus scrupulose caveant, quæ omnia sobolis diverticula, ac impedimenta apparent. Nam quamvis impudicitia uxoris magis fini matrimonii, quam viri incastitas repugnet ob confusionem prolis, quæ ab illa provenit (61); nihilominus etiam vir ad idem officium uxoris præstandum religiose tenetur; posteaquam aliter matrimonium non esset societas duorum in iidem concurrentium, uti jam supra fuit definitum. Siquidem non in eundem finem, ac media maritus tenderet societatis, si ipse coire, ac rem habere cum aliis mulieribus posset (62): insuper quod sibi quisque non vult fieri, id nec ipse alteri facere debet; adeoque si maritus exigit ab uxore, ut nullo alio usum corporis præbeat, quam sibi etiam ipse obstrictus erit ad idem officium mulieri præstandum. Denique societatis matrimonialis natura, ac essentia requirit profecto, ut veluti cessio quædam reciproca corporum inter contrahentes matrimonium fiat, unde eorum quisque, nisi ad procreandam communem sobolem, eodem uti queat: atque hanc promissionem reciprocam consen-

(60) Leg. 1. Dig. de ritu nuptiar. *consortium omnis vitæ, diviniq; & humani juris communicationem.*
 (61) Vide meum Puffendorf. ubi supra §. 17. nota última.
 (62) Dig. l. 48. tit. 5. ad leg. Juliam de adult. coercen. *Petriniquum videtur esse, ut pudicitiam vir ab uxore exigit, quam ipse non exhibeat.*

sensus, ad invicem matrimonium stipulantium, proprie continet. Tertio tandem conjuges pari amore, ac concordia (63) communes liberos amplecti, eorumque educationem curare, atque ad invicem se hoc in officio, quod matrimonii finem, juxta ac eorundem procreatio, constituit, juvare tenentur.

XV. Deinde si adeo hæc matrimonialis societas esset æqualis, ut alter alteri numquam cedere deberet, imperfecta, nec prorsus durabilis, nec conducibilis ad finem, quo dirigitur, evaderet; quare merito convenit, immo necesse est, ut unus alteri cedere debeat. Cum vero minus prudens, ac valens mente ac corpore, prudentiori, ac valentiori cedere oporteat: homo autem prudentior, ac validior ut plurimum sit, & ad negotia aptior, quam mulier (64): ideo rationabile est, mulierem cedere debere viro. Et revera cum conjuges ad ea omnia sint obligati, sine quibus procreatio, ac educatio commoda proli obtineri nequit, obstricti etiam erunt ad prærogativam alterutrius admittendam, sine qua sperandus non est in eadem media consensus: quia vero in societate inter pares prærogativa, ex rationis principiis, debetur illi, qui majori capacitate ac robore præditus videtur, & cui majus onus incumbit, qualis sane in societate conjugali est maritus, ut plurimum; ergo uxor, ex principiis rationis, obstricta erit ad prærogativam mariti ferendam.

Hæc vero prærogativa, ac potestas cum tantum marito concessa sit ad negotia, quæ salutem, utilitatemque matrimonialis societatis, & familiæ respiciunt, clare patet, quod illa minime in imperium herile degenerare debet (65), quale apud barbaros plerosque orientales invaluisse, jam supra observavimus (66): nec multo minus transcurrere de-

(63) Tacit. in Agricol. *Vixerunt mira concordia per mutuam charitatem.*

(64) S. Paulus: *Vir caput est mulieris.* Ad Ephes. c. 5. 23.

(65) Vide meum Puffendorf. ubi supra §. 12. nota 1.

(66) §. 11.

debet in jure vitæ, & necis, id quod leges quorundam populorum nimis incaute ac impie indulserunt (67): nec denique in jure uxores aliis vel vendendi, vel commodandi, vel cedendi, à quo reprobando more ii populi, apud quos uxores, tamquam res, in commercio fuerunt, ipsique Romani quidem, indigno sane populi culti consilio, temporibus Reipublicæ, non abhorruerunt (68); sed in facultate tantum, debet consistere, uxorum actiones prudenti præscripto dirigendi, easque ad familiæ necessitates ordinandi, sicuti etiam easdem defendendi ac protegendi, & immodestas atque contumaces pro conjugum conditione ac dignitate corrigendi; imo & ob causas graves, de quibus paulo post dicendum erit, separatione conviventiæ, & quoad torum, ut ajunt, puniendi.

XVI. Sed cum talis prærogativa, ob præsumptam majorem prudentiam, atque capacitatem ad onera matrimonii ferenda, marito tribuatur, ideo si ille prudentia, ac qualitatibus hujusmodi minime polleat, vel nolit uti, aut renuet matrimonii onera subire, potest pacto hanc uxori prærogativam adstipulare, uti in matrimoniis quarundam Reginarum factum fuit; utpote erudite collegit, atque monstravit Palthenius disertatione singulari, ac curiosa de Reginæ marito. Hoc quidem pactum intervenit in matrimonio Reginæ Joannæ I. Neapolis cum Othone Duce Bransvicensi, quæ in matrimonialibus schedis expresse conditionem ejusmodi voluit inscriptam, illum nec dicere se posse regem (69). Aliquid simile accidit etiam in matrimonio Isabelæ Reginæ, ac Ferdinandi Regis quondam Hispaniarum (70): & nos vidimus in illo Augustissimæ, & semper memorabilis Mariæ Theresiæ Imperatricis Reginæ Hun-

(67) Vide Cæsar. de bello Gall. VI. 19. Tacit. de moribus German. c. 19.

(68) Vide Plutarc. in Catone p. 770. qui propriam uxorem Hortensio concessit.

(69) Vide Giannonem in *Historia Neapolitana* l. 23. c. 3.

(70) Vide Flesierum in *Vita Card. Ximenes*, c. 2. & Marianam, *Hist.* l. 24. & meum Puffendorf. l. 6. c. 1. §. 9.

gariæ, & Bohemiæ cum Augustissimo Imperatore Francisco I.

Quare cum maritus, ut plurimum, partes primas teneat in matrimoniali societate, nequit ipse detrectare officium alendi uxorem ac liberos, oneraque alia matrimonii ferendi, juxta conditionem, ac facultatum suarum vires. Verumtamen cum liberi sint æque communes uxori, ac marito, communisque etiam rerum familiarum cura ac usus, merito & uxor partem istorum onerum, quantumabilitas, facultates, ac opes ejus comportant, in se suscipere debet. Unde proculdubio origo dotium apud Græcos, Romanos, aliosque populos antiquos, & modernos processit, quæ ex portione hæreditatis paternæ, ac maternæ debitæ filiæ constant (71). Hinc ipsi Romanorum Jurisconsulti dotem, ad ferenda onera matrimonii, dari færentur (72). Et quamvis ipsi Romani filias, Reipublicæ temporibus, per legem Voconiam hæreditate paternâ, ac materna prorsus excluderent; nihilominus eas dotare solebant, sicuti eleganter monstravit Perizonius (73) in peculiari sua dissertatione ad legem Voconiam, eo sane recto fine, ac debito, ut partem aliquam patris, ac matris bonorum ipsæ consequerentur, & munera matrimonialia una simul cum marito sustinere quirent. Quæ postea lex à Justiniano omnino abrogata fuit (74), atque equidem in posterum, æqua lance cum fratribus, sorores hæreditatem paternam, maternamque diviserunt. Hic tamen notandum superest, quod usus dotium, qui tantum ex jure civili provenit, nihil ad jus naturæ pertinet, saltem relative ad matrimonium. Indifferens enim est juri naturæ, an uxor dotata, vel indotata in nuptias eat (75). Id quod & Jurisconsulti Civiles recognoscunt.

XVII.

(71) Ut ea etiam in partem onerum, ac numerum matrimonialium venire queat.

(72) Dig. *De jure dotium*, leg. 7. Cod. *eodem leg.* 20.

(73) Dissertat. de lege Voconia §. 4.

(74) Dig. ubi supra leg. 76.

(75) *Ἐπιμὸς δὲ Προίκες οὐ Πυθὸσι.* Nuptias dos non facit, No-
vel.

XVII. Cum supra jam fuerit monstratum, plane omnia esse omittenda, quæ fini matrimonii, scilicet procreationi, atque educationi sobolis obstare videntur: & cum procreatio, ac maxime educatio liberorum perpetuam conjugum societatem repossant: facile patet ei fini è directo adversari divortiorum licentiam, qualis apud plerasque gentes olim invaluerat, atque etiam nunc apud quosdam populos ob certas causas, veluti humorum discrepantiam, morum pravitatem, ac desertionem malitiosam perperam usitata apparet. Quæ licentia si profecto admittatur ob causas hujusmodi, nullum conjugium prope fuerit, quod prætextu hujusce alicujus causæ in liberorum procreationis, educationisque præjudicium, cum societatis humanæ dispendio, dirumpi nequeat, quorum propagationi, ac conservationi cum unice quidem intendat jus naturæ, impossibile est, ut idem divortium ullo modo permittat, atque consentiat. Quare concludere oportet, neque intolerabiles alterius conjugis mores, neque ipsiusmet injuriam ac pervicaciam, neque denique prævaricationem, atque ipsum adulterium, jus veniendi ad talem separationem, divortiumque matrimonii consummati, & perfecti alteri conjugi dare, ita ut saltem ei sit facultas ad alias nuptias transeundi (76). Hoc enim familiarum, ac societatis humanæ consistentia, & tranquillitas non minus, quam matrimonii pactum, finisque, nempe sobolis propagatio, & levamen (77), quidquid Protestantes regerant in contrarium, requirunt.

Ad-
 vel. 10. De triente, & semisse. Et Dig. Sine dote matrimonium subsistit. Dig. de relig. & sumpt. leg. quod si nulla. Vide meum Puffendorf. ubi supra §. 14.

(76) Ex hac enim indissolubilitate provenit, ut vir & mulier ad invicem se compati studeant, ac debeant: atque ita obfirmatur societas.

(77) Et naturaliter sane quidquid necessarium fini alicujus introductionis est, illud, utpote finis ipse, fit indispensabile: perpetuitas matrimonii est necessaria ad finem matrimonii, nempe ad procreationem, & educationem prolis: ergo erit indispensabilis.

Addatur quod eadem indissolubilitas per Evangelium expresse præscribitur, ac ordinatur (78), juxta interpretationem nostram catholicam. Contra quam si à Protestantibus luculenter congesta valerent, opus esse dicere, quod meliori conditione dimissa mulier per adulterium fuisset, quam illa ob aliam quamcumque causam injuste repudiata; nam illa denuo nubere absque crimine posset, hæc vero, per ipsum Evangelium (79), nubendo mœcharetur. Quæ cum manifesto absurda sint, de divina sapientia absque piaculo admitti nequeunt.

Non est dubium tamen, quin ob morum intolerantiam, ac multo magis ob adulterium unius conjugis separationem conviventiae, ac quoad torum, uti dicunt, non solum jus naturæ, sed etiam jus divinum positivum, juxta catholicorum expositionem, & jus Ecclesiasticum alteri conjugii concedant, atque permittant. Hanc conniventiam æquitas suavit ad scandala, deordinationes, ac majora mala evitanda (80).

XVIII. Tandem & si solemne minus sit matrimonium, quod deficit ritibus, ac publicis pactis, hoc tamen non obstat, quin idem verum sit matrimonium, cum sobolis procreationi, atque educationi non minus, ac illud solemne intendat ac curet. Ideo matrimonium Morgonauticum usitatum à Germanis (81), matrimonium secundi ordinis, matrimonium conscientiae, quæ omnia absque solemnitatibus, ac publicis ritibus contrahuntur, & uxor, quæ in his intervenit, ad publicum non producitur, vera matrimonia reputantur, cum quærendorum, atque educandorum liberorum causa adstipulentur, & essentialibus pactis, & requisitis, ac indissolubilitate consent. Huc poterat

quod—
(78) Math. V. 32. Et 10. *Quos Deus conjunxit, homo non separet.*

(79) Ubi supra.

(80) Vide meum Puffendorf. ubi supra §. 23. & Sanch. l. 2. Disp. 13.

(81) Vide Codicem Frider. Regis Prussiae l. 2. tit. 1. Art. 2. p. 1.

quodammodo reduci etiam concubinatus Romanorum, apud quos concubina non aliter differebat ab uxore legitima, quam dignitate, quippe à pellice distinguebatur. Unde & conjugium inæquale vocatur concubinatus in corpore legum (82). Sed apud nos Catholicos omnino talis conjunctio, quæ sub concubinatus nomine venit, reprobatur, atque interdicitur (83). Quippe quia credimus, ac sustinemus matrimonium inter nos, per Evangelium, ad Sacramenti conditionem, & dignitatem eventum esse, quod absque certis formalitatibus, ac Ecclesiæ ministro, & indissolubili vinculo conformari nequit.

Præterea supradictis addere necesse est, in imperantium consistere arbitrium semper, hujusmodi conjunctionibus minus regularibus, ac solemnibus illum effectum tribuere in civitate, quem ipsi velint, ac convenientem considerant (84). Utpote apud nos Catholicos Ecclesiæ quoque est de consensu eorundem imperantium, ea an iuxta, vel contra leges ecclesiasticas, aut canonicas celebrata sint, recognoscere ac declarare (85).

(82) L. 3. Cod. de natural. liber.

(83) Optime de matrimonio Hieronymus: *Aliæ sunt leges Cesarum, aliæ Christi. Aliud Papinianus, aliud Paulus noster præcipit.* In Epitaph. Fabiolæ.

(84) Ut in materia feudali, ac successionum præcipue accidit.

(85) Cum enim nos Catholici (uti paulo ante adnotavimus) matrimonium, per Evangelicam legem, Sacramentum factum esse, teneamus, id quod spiritualis res est, & religiosa: inde convenientissimum videtur, ut ministri religionis de eo cognoscant, ac decident ex consensu imperantium. Verum annexa, & dependentia matrimonii, quæ mere temporalia sunt, & civilia, à iudice laico disponi, ac judicari solent. Vide Vanesp. *Instit. Canon. l. 1. P. 2. tit. 12. de spons. & matr.*

CAPUT TERTIUM.

De societate liberorum, & parentum, & de eorum respectivis officiis.

I. **P**ost simplicissimæ societatis, matrimonii scilicet, tractationem, de qua superiore capite disseruimus, agendum est de altera minus simplici societate compacta parentibus ac liberis, qui ab eis procedunt. Hi enim tantisper cum parentibus in societate vivunt, donec ipsi novas familias constituent, & è parentum manu, potestateque exeant. Et quamquam liberi, quando ad lucem veniunt, nec expresse, nec tacite in hanc societatem consentire valeant, nihilominus, quia & ex præsumpto consensu aliquando nasci potest societas, si ex ipsa rei natura alterum consensisse profecto judicamus, uti supra animadversum fuit (1): ipsa vero liberorum adhuc infantium conditio, ac natura exigit, ut aliorum in societate ac dependentia maneant: inde nil opponitur, quo minus parentes, & liberos in eundem finem, eademque media consentire præsumamus, atque adeo dari societatem inter ipsos revera concludamus.

II. Et quidem cum liberi, etiam nunc infantes (2), non sint ea ingenii perspicacitate præditi, ut ipsi, vel quomodo de alimentis sibi providere, vel quomodo actiones suas ad rectæ rationis normam conformare debeant, discernere possint; sane Deus, qui eos voluit subsistere, ac vivere,

aliis

(1) C. I. §. 11.

(2) Hic advertere oportet, magnam differentiam intercedere inter consensum tacitum, & illum præsumptum. Primus enim à factis desumitur, uti à redditione chirographi remissio debiti deducitur. Alius ab æquitate naturali provenit, quæ eundem supponit, intelligitque. Ideoque clare patet, hunc, etiam in non habiles ad consentiendum, supponi posse, cum à naturali æquitate procedat. Vide Thomas. *Jurisprud. divina* l. 2. c. 7. §. 23.

aliis curam commisisse percipitur, tenellos illos homuncullos nutriendi, educandi, instruendique. Et cum ipse Deus incredibilem amorem erga liberos inseruerit parentibus, ut ad hoc officium excitarentur, disponerenturque à natura: præterea cum ipsi, & hujusce officii exercendi causa, nempe educandæ prolis, societatem matrimonialem inierint, vel saltem inire debuerint, juxta rectæ rationis præscriptum: consequi necessario debet, ut id officium primario eisdem parentibus incumbat ex juris naturæ præcepto; ideoque societatis parentes inter & liberos finis non alius sit, quam commoda horum educatio, & in vitam præservatio ac institutio.

Nec refert, quod aliqui parentes, rationis dictamina non curantes, alium finem ob oculos habere possint in matrimonio contrahendo, veluti extinctionem libidinis, ac propriam voluptatem; quia non ad illum finem, qui aliquando in parentibus perverse inest, sed ad illum rectum, qui inesse debet, respicit jus naturæ; cum profecto nulli liceat juri præceptivo, quod hunc finem statuit, prohibetque contraria, renunciare, dato matrimonio (3): aliter omnia juris naturæ præcepta inutilia prorsus evaderent, & ab arbitrio uniuscujusque dependentia neque ad humani generis, ac societatis præservationem, cui præcipue diriguntur, inservirent, neque à Deo enixe ordinata, ac præscripta essent dicenda.

III. Quamobrem si finis societatis matrimonialis est commoda, & conveniens sobolis procreatæ educatio; atque si expressa Dei voluntas est, ut hanc parentes administrent, ac curent: educatio autem sine directione ejusdemmet sobolis actionum exequi, ac consistere nequit: consequens est, ut parentibus liceat liberorum actiones dirigere, ac proinde competat iis potestas aliqua in liberos; adeoque societas, quæ advenit inter parentes ac liberos, societas inæqualis erit vocanda.

En

(3) Vide l. I. c. I. §. 5. nota 2.

En igitur origo potestatis paternæ in liberos, scilicet voluntas Dei. Nam Deus vult, ut liberi existant, atque adeo ut conserventur, & feliciter vivant (4): conservari, & felices esse nequeunt, nisi accurate, ac diligenter nutriantur, educentur ac instruuntur. Hæc autem nullo modo fieri possunt, nisi eorum actiones ordinentur ac dirigantur. Ergo Deus vult, ut ab iis, qui liberos procreant, alunt, atque educant, eorum actiones etiam dirigantur. Et cum facultas actiones liberorum dirigendi, constituat in eosdem potestatem, inde sequitur, Deum velle, parentes in liberos potestatem habere. Unde licet arguere, male, juxta suam consuetudinem, Hobbesium (5) ratiocinari, qui hanc potestatem ab occupatione derivare vult, utpote & Puffendorffium (6), qui hanc à tacita tantum conventionne parentum, ac liberorum desumere videtur.

Quare sicuti ex fine cujusque societatis, officia sociorum sunt deducenda (7), ita & hæc parentes inter ac liberos potestativa societas, sive officia hujusce inæqualis societatis inter eos consistentis, ex ipsiusmet societatis fine derivanda erunt. Ideoque potestatem hujusmodi conveniens fuerit definire: jus competens parentibus ea omnia agendi in directione liberorum, sine quibus eorum actiones, ad obtinendum hujusce societatis finem, minime ordinarentur.

IV. Præterea cum officium educandæ proles, utpote finis conjugalis societatis, utrique parenti inhæreat, facile patet, etiam potestatem patriam in utrumque parentem consistere debere. Itaque contra rationis principia Romani Jurisconsulti, hanc potestatem à jure gentium repetere, eamque soli patri tribuere voluerunt (8). Verumtamen ex eo, quod

(4) Quapropter ad hanc educationem & parentes obligantur, & liberi usque dum saltem obligatione incapaces sunt, consentire ac se subjicere præsumuntur.

(5) De Cive c. 9. 3.

(6) *Juris nat. & gent.* l. 6. c. 2. §. 1.

(7) Uti signatum fuit supra c. 1. §. ult.

(8) Vide *Instit.* l. 1. tit. 12. & Vinnium in hunc locum.

quod pater caput familiæ est, atque ordinarie in matrimoniali societate primas refert partes, necessario sequitur eum etiam, in directione filiorum, prærogativam tenere aliquam (9), ita ut dissentientibus parentibus, paternæ magis, quam maternæ voluntatis ratio habeatur; nisi pater aliquid, quod manifesto turpe, liberisque noxium videatur, jubeat; nam ad id, tamquam moraliter impossibile, nec mater, nec filii obstringi possunt, neque ipse pater ad hoc jus aliquod tenet.

V. Quoniam vero, deficientibus patribus, avo, vel avia hoc officium liberos educandi derivat, ob propinquitatem sanguinis quam hi habent cum patre & ob dependentiam, in qua ipse pater ab iisdem fuit: & propter deficientiam avorum, idem officium ex consanguinitate, cognatis propinrioribus incumbit, vel ex pietate aliis, quibus pater demandavit munus hujusmodi: evidens est hoc in casu, & avis, & cognatis, & tutoribus, & pædagogis, hanc eandem potestatem competere; adeo ut hi omnes eatenus ipsa uti queant, quatenus eam suscepta ab his cura educationis reposcere videtur; nam, absque ea potestate, educationis finem, cui destinantur, ullo modo consequi nequirent (10).

Ex hoc officio educandi liberos provenit insuper mos, eos in adoptionem tradendi aliis, non vero ex male figurato à Jurisconsultis Romanis dominio parentum in liberos (11). Posteaquam ex eodem officio liberos educandi, eorumque conditionem meliorem faciendi, ad quod patres tenentur, desumitur etiam eorumdem arbitrium, ac facultas illud officium transferendi in alios, qui, rectius id exequi posse, putantur, per adoptionem. Nec quidquam

(9) Extra matrimonium sola mater ad hoc officium tenetur per Jus Roman. *Lex naturæ hæc est, ut qui nascitur sine matrimonio legitimo, sequatur matrem.* Dig. l. 1. tit. 1. de stat. hom.

(10) Vide meum Puffendorf. l. 6. c. 2. §. 5.

(11) Dig. De rei vindicatione leg. 1.

refert masculus, an fœmina (12), nupta, an innupta adoptet, vel in se suscipiat liberum, aut liberos; quia hæc adoptio non imitatur naturam, sed parentum tantum officia amplectitur ac consecratur, educationis fungendo munera.

VI. Quandoquidem ergo potestas parentum in filios consistit in jure eorum actiones dirigendi ad obtinendum educationis, societatisque finem, quam simul ipsi componunt, rationi consentaneum est, ut liceat parentibus omnia facere, quæ ad hunc finem tam providum conducunt, veluti liberis præscribere, quæ agere debent, ac prohibere ea, quæ hos minime decent, atque eosdem immorigeros non modo admonere ac objurgare, sed etiam castigare, & acrioribus remediis in ordinem redigere, modo id moderate, ac prudenter fiat, & cum ætatis, ac characteris ipsorum liberorum accurata discretionem. Quapropter sapienter, ut solet semper, Puffendorffius observat (13), majorem esse vim hujus potestatis in liberorum prima ætate, quam in ætate eorum adultiori; nam pater tantum potest, quantum hujus societatis finis, nempe liberorum educatio reposcit ac vult. Liberi autem primæ ætatis cum sint omnino imperfecti judicii, vix, quid faciendum sit, perspiciunt; ideoque tunc convenit, parentes illorum omnes actiones præordinare ac disponere, nimirum eos ad professionem aliquam applicare, in religionem instruere, ad scientias informare, & renitentes ac immorigeros etiam coercere, & punire. Id quod prudens pater non gerit cum filio adultiori, quem maturiore judicio prælitum, rationibus, consilio, ac suasionem potius, quam auctoritate imperiosa, ac severitate ad quævis honesta protrahere oportet (14). Sic recte puerum invictum etiam castigationibus in scholam veni-

(12) Hic etiam cavillabant Romani. Vide *Ced. de adoptio. leg. 5.* per quam mulier impetrare licentiam à Principe adoptandi debebat.

(13) *De jure nat. & gent. l. 6. c. 2. 7.*

(14) Vide Lokium in suo *civili regimin. tractatu l. 1. c. 5.*

nire cogent parentes, at improbe impellent adultum re-
nuentem, ad uxorem ducendam, ad certum genus vitæ eli-
gendum. Cæterum parentes in genere semper ante oculos
habere tenentur Justiniani monitum: quod patria potes-
tas in pietate magis, quam in atrocitate consistit (15).

VII. Hinc potest desumi, haud patri jus vitæ ac necis
pertinere in filios, cum finis talis societatis hanc potestat-
tem minime requirat. Itaque si potestas patria per aliquos
populos, male sane, usque ad hunc extremum deducta
fuit, illi vel contra Juris naturæ dictamina egerunt, vel
tamquam principes, ac imperantes potius, quam parentes
hoc jus exercuerunt. Id vero vel inde apparet, quod jus
illud vitæ ac necis, magis patris proprium, quam matris
fuisse, imo jus hoc in ipsas uxores, ac nurus viduas se
extendisse videtur; unde elucet hoc, tamquam caput, ac
principem familiæ, patrem exercuisse. Hujusce juris exem-
plum præbuit Judas, qui scortationem Thamaris nurus per-
ceptam, eam ad flammam damnavit (16). Ita & hodie Reges,
quia supremo dominio pollent, si volunt, hoc jure vitæ, ac
necis utuntur in filios, uxores, ac familiam (17), & olim
consuescerunt eodem uti Principes: sic inter Perseum, &
Demetrium filios judex sedit Philippus Mecedo (18): sic
à Messalina uxore sumpsit supplicium Claudius (19) impe-
rator (20). Quapropter jus naturæ omnino rejicit, reprobat-
que jus rigidum, sævumque illud excogitatum, usitatumque
à veteribus Romanis vitæ ac necis in liberos (21), ab ipsis
postea humanioribus moribus instructis prorsus abrogatum,
detestatumque, ut ex Justiniani patet institutionibus (22).

VIII.

(15) Dig. l. 47. ad leg. Popp. tit. 4.

(16) Genes. 38. 24.

(17) Vide Barbeyraccium ad Puffendorf. l. V. c. 2. 10.

(18) Vide Livium l. 8.

(19) Sueton. in ejus vita c. 26.

(20) Ita Philippus II. Hispaniarum Rex hoc jure usus fuit
in Carolum filium, quem ad immaturam mortem damnavit.

(21) Vide Dionisium Halic. l. 10. c. 2.

(22) L. 1. tit. 12. De patria potestate §. 2.

VIII. Ex dictis resultat etiam, quod minime parentibus competit jus venundandi liberos, noxæ dandi de inquentes, omniaque, quæ liberis aliunde obveniunt, acquirendi, quamvis hæc omnia antiqua saltem Romanorum Jurisprudencia probaverit, admiseritque (23). Nihil enim horum ita comparatum est, ut sine eo finis hujus societatis obtineri nequeat. Verum sicuti parentes jus tenent, liberorum actiones dirigendi, ita facultas ipsis non deneganda est, certas operas liberis, juxta eorum conditionem, imponendi, ex iisque lucrum capiendi aliquod, imo & administrandi ea bona, quæ iisdem aliunde proveniunt, illorumque capiendi fructus (24). Nam si liberi indigent directione parentum, & eorum res hac eadem directione nonne indigebunt? Præterea liberi quibuscumque rebus egent, eas à parentibus non consequuntur? Cibus, potum, vestes, habitationem, sumptusque disciplinæ, qua instruuntur? Ergo non fuerit justum, ut & parentes ipsi, quasi horum omnium in quamdam compensationem, liberorum operarum proventus, eorumque bonorum fructus percipiant?

IX. Hactenus de potestate parentum diximus. Nunc remanet, ut ea, quæ ad eorumdem officia spectant, observemus, ac percurramus: id quod admodum necessarium est, posteaquam à liberorum recta indole, ac institutione, profecto societatis civilis bona constitutio formetur, ac
pen-

(23) Ex lege Romuli. Vide Gravinam *De orig. Jur. Civ.* l. 2. §. 22. Vide meum Puffendorf. ubi supra §. 9.

(24) Peculium illa bona, quæ filio aliunde adveniebant, vocabant Juriscons. Roman. Tria autem horum faciebant genera: Nimirum castrense, quasi, & paganum. Primum dicebant, quod militando filius consequeretur. Secundum, quod acquirebat per scientias. Tertium in adventitium, & profectitium dispertiebant. Primum illud constituebat, quod per donationem, hæreditatem ipsi veniebat filio. In hoc habebat pater usumfructum. Aliud erat quod à patris bonorum proventibus emanabat, atque hoc in plenam patris dispositionem transibat. Vide Daumatium in suis *Leg. Civil. P. 2. l. 2. tit. 2. sect. 2.*

pendeat. Cum igitur horum omnium officiorum sit fundamentum commoda, optimaque liberorum educatio, quippe quia hæc societatis parentum, & liberorum est unicus finis: inde nemo non videt, parentes obstrictos esse ad ea omnia agenda, sine quibus finis hujusmodi obtineri nequit, & ad ea omittenda, quæ fini illi repugnant, & adversantur. Ideo operæ pretium fuerit paulo accuratius, id quidem, in quo hæc educatio consistat, evolvere, ac explicare, unde officia non solum parentum, sed etiam liberorum pleno alveo fluunt.

X. Jam supra visum fuit (25), ex matrimoniali societate obligationem educationis, conservationisque liberorum in parentes derivare. Quæ obligatio postea obfirmatur, & augetur ex amore illo, quem intensissimum natura inserit in patres erga liberos, ita ut illi eam negligere, ac præteremittere vix unquam videantur. Hanc porro obligationem etiam societatis inter eosdem parentes, ac liberos fundamentum esse, paulo ante demonstravimus. Cum ergo parentes tam enixe, & rigorose ad liberorum educationem ex Jure naturæ obstricti sint, inquirere oportet, in quo hæc versetur, ac sistat. Per educationem nil aliud intelligimus, quam curam parentum, qui liberos suos conservare, eorumque conditionem, & constitutionem amplificare, ac perficere, unde felices evadere queant, omni ope nituntur. Hoc enim conficiendo parentes, & conjugii finem assequuntur, & instinctum illum amoris liberorum, quo à natura instructi sunt, sane obsecundant, & implent. Posteaquam amor, & benevolentia componitur ex studio, ac procuratione conservandi, augendi, ac meliorem reddendi conditionem illius, quem benevolentia complectimur, uti suo loco explicatum fuit (26): *Et revera procreare filios, quod refert, nisi conserventur, quid conservare, nisi instituantur, ac perficiantur, ut felicitatis participes fiant*

(25) C. super. §. 3.

(26) Juxta boni, & mali definitionem. Vide L. I. c. I. §. I.

fiant ad bene vivendum, juxta energicas Senecæ expressiones (27).

XI. Igitur cum parentum sit præcipuum officium, operam dare, ut conserventur liberi, & cum absque alimentis hoc obtineri nequeat, sequi debet, ut patres teneantur iis alimenta sufficientia, ac commoda, id est, victum, vestitumque pro conditione sua præbere. Ad quæ alimenta spectat, adhuc illis tenellis, lactis quoque instillatio; cui officio matrem esse obligatam ipsa natura declarat, ex hoc, quod illico à partu ejus ubera lacte turgent, atque illa dulcis scaturigo promanans tamdiu perdurat, quo infantuli stomachus solidiorem cibum amplecti valeat (28). Ideo neglecti prope officii matres illæ reæ erunt, quæ vel commoditatis, vel incuriæ, aut formæ præservandæ causa, nulla justa ratione impeditæ, nutriculis eam demandant impie operam. At sicuti necessitas excusat ab officio affirmativo, uti jam suo loco observavimus (29), ita si mater infirma fuerit, ac delicata nimis, vel sine lacte, non erit improbanda, si nutrici commendet infantem alendum bene formatæ, ac constitutæ animi, & corporis. Ad quod, nempe ad bonam constitutionem animi, ac corporis nutricis, apprime advertendum est diligenter. Nam valde refert, ne teneri illi pueri cum lacte vel infirmitates, vel improbos mores, & inclinationes pravas ebibant, ac contrahant.

Nec tantum ad alimenta præstanda filiis parentes obligantur, sed & eorum valetudinem curare, eorundem corpus, membraque, quantum in se est, integra servare, quin & eos à luxu, ingluviæ, lascivia, omnibusque vitis, quæ vires corporis, animique prosternunt, avertere; atque adeo non temere solos, ac sine custodia unquam relinquere debent,

(27) De beneficiis l. 3. 31.

(28) Hoc Germani recognoverunt debitum, officiumque impleverunt accurate, uti Tacitus de morib. German. scribit: *Sua quemque mater uberibus alit, nec ancillis nutricibus delegantur.* Alcoranus hoc expresse ordinat etiam. Vide Richault de morib. Turcar. l. 1.

(29) L. 1. c. 6. §. 20.

bent, ne ipsi inobservati in malum, periculaque prosiliant.

Quare huic officio conservandi liberos, omnino adversantur: procuratio abortus, expositio infantum, eorum nihil tale meritorum abdicatio, vel exhæredatio, alimentorum denegatio, atque institutionis, aliaque, quæ contraria aperte hujusce societatis fini esse videntur. Quid differt, sive quis liberos propriis manibus crudeliter interficiat, sive iisdem alimenta denegat (30)? Exhæredare autem, atque abdicare innocentes, cum idem sit ac nutritionem denegare, evidenter apparet, omnino contravenire juri naturæ patres illos, qui talia indigna, impiaque in proprios liberos patrare audent (31).

XII. Præterea cum officium parentum sit, procurare etiam liberorum perfectionem, ac felicitatem: & cum ad hanc pertineat summopere intellectus cultura, ac voluntatis in verum bonum institutio: sane parentum erit, liberos præceptis sapientiæ imbuere, eosque liberalibus studiis, Physicis, aut Theologicis scientiis, vel juxta conditionem eorundem aliqua arte informare. Si vero parentes non sint ad hujusmodi institutionem, ac curam habiles, vel huic ipsi, ob eorum professionem, ac conditionem, vitæ vacare nequeant, tradere eos tenentur præceptoribus, ad tale munus adimplendum idoneis, expertisque; ita ut illorum mens ad scientias, vel artes, & ad virtutem formetur, atque adeo illi apti evadant ad aliquod exercitium, quod eligendum est indoli, ac circumstantiis eorum, atque civili societati, in qua vivere incipiunt, conveniens (32). Hinc non modo ad vitæ genus selectum attemperandi sunt liberi, sed etiam

(30) Dig. De agnit. & alim. lib. leg. 4.

(31) Dig. l. 25. tit. 3. de agnos. liber. *Necare videjtur non tantum is, qui partum perfocat, sed & is, qui abjicit, & qui alimonia denegat, & is, qui publicis locis misericordiæ causa exponit, quam ipse non habet.*

(32) Optime Juvenal. satir. 14. ver. 70. *Gratum est, quod patriæ civem, populoque dedisti. . . Si facis ut patriæ sit idoneus, utilis agris, . . utilis bellorum, & pacis rebus agendis.*

ad status, ac Republicæ formam, uti Aristoteles recte observavit (33).

XIII. Verum ad nihil prope inserviet liberorum intellectus recta institutio, nisi hæc prosecuta sit illam valde nimis majoris momenti voluntatis, ac cordis. Nam quid interest liberorum intellectus ad scientias, artesque componere, nisi eorum voluntas ad amorem virtutis, & honesti, pietatisque dirigatur, ac è contra retrahatur à vitiis (34)? Quapropter ad religionem, pietatemque inflammandi sunt liberi, ad justitiam, frugalitatem, temperantiam, prudentiam, aliasque virtutes exercendas assuefaciendi, illique à vitiis contrariis præcavendi sunt diligentia omnino singulari, scilicet ab irreligione, ab ingluvie, à præcipitantia, ab injuriis in alios, cæterisque actionibus pravis, quæ probitatis è directo opponuntur. Verum ad hæc, eos decet, parentes magis suis exemplis, quam præceptis instituere, & accendere (35); nam hisce amplius quam moniis moventur pueri.

Et cum infantium animum nil tam corrumpat, pervertatque, quam otium, ac voluptas, ideo in primis curabunt parentes, ne liberi otio torpescant, aut nimio delicatò modo vivendi langueant, voluptatibusque consuescant, corruptio, ac inversio naturæ est potius, quam educatio, cum animi liberorum ad voluptatem, & corpora ad libidinem transferuntur, sicuti Theanus Pythagoræ assecla sapienter observat (36).

XIV. Sed nihil magis puerorum animum depravat, quam malorum, improborumque hominum consuetudo. Adeoque ab his tenere procul oportet infantes, tamquam à scopulo infensissimo (37). Tenelli illi animi veluti cerei sunt, &

(33) Polit. V. 9.

(34) Optime Seneca: *Non est bonum vivere, sed bene vivere.* De benef. l. 3. c. 31.

(35) Plin. Paneg. c. 35. *Magis exemplo, quam imperio movemur.*

(36) Epis. 2.

(37) Vide Juvenalem Satir. 14. v. 44. *Nil dictu fœdum, vi-*

ad imitationem à natura formati, unde si cum pravis sodalibus versantur, & ipsi pravi bene sæpe evadunt (38). Proclivitatibus hujusce puerorum ad imitationem, argumenta sunt illi infantes, qui inter feras bestias educati, earum non modo victum, & gressus, sed & gestus, & vocem, & ferociam ita paulatim contraxerunt, ut à bestiis vis discernerentur (39). Quis ergo miretur, si pueri, & aliam naturam induant ex consuetudine hominum, ita ut in eos sive probos, sive malos prorsus transformentur.

XV. Ex adverso officia, quæ liberis erga parentes incumbunt, ex horum statu, & jure, societatisque ipsius natura facile deducuntur. Nam sicuti parentibus competit Jus liberorum actiones dirigendi, sic inde patet, eos à liberis non aliter considerari oportere, quam superiores beneficos, & perfectiores, qui ab ipsis prosequendi sunt benevolentia, obsequio, obedientia, ac veneratione prope singulari, illorum nempe officio ac munere digna. Quamobrem veteres omnes sapientes inculcant, ac monent, proximum prædilectionis gradum post Deum deberi parentibus, quibus nos ipsos debemus (40). Qua de causa Hierocles (41) ad Pythagoram vocavit parentes Θεοειδῆ εἰκόνα imagines Dei.

Quos autem benevolentia, & veneratione complectimur, ac colimus, eis primatum in omnibus deferre solemus (42): adeoque parentes, aliis omnibus à liberis erunt præferendi factis, ac verbis, ita ut honorem, obedientiam, prædilectionem, pietatem, assistentiam semper eis ante alios præstent; atque etiam illorum defectus, vitia, injuriasque dissimulent, potius quam officiorum quidquam, quæ à liberis

suque hæc limina tangat, . . . intra quæ puer est. . .

(38) Vide Malebranch. *Recher. de la verit.* P. 3. c. 1.

(39) Vide Hortknoch *De Polonis* l. 1. c. 2. & *Histoire des voyages* tit. V. p. 175.

(40) Vide Gell. *Noct. Atticar.* IV. 13.

(41) C. 2.

(42) Optime Seneca: *Parentes non amare impietas est, non agnoscere insania.* De benef. l. 3.

ris ipsa natura erga patres exigit, prætermittant. Parentes enim etsi mali, ac difficiles, tamen parentes sunt, nimirum existentiae nostræ post Deum auctores: ἀΐτια μετὰ θεῶν τῆ εἶναι (43), uti Simplicius in Epicteti Enchiridion eleganter animadvertit: hæc profecto qualitas sola nos, ad concipiendam animo pietatem, profundamque observantiam erga eosdem, incitare decet (44).

XVI. Ex hac veneratione, quam liberi parentibus debent, eo quia ab illis non solum procreati fuerunt, sed etiam educantur in vita, diriguntur, ac corriguntur, provenit & timor reverentialis, ob quem liberi parentum nutus exequi, jussa adimplere, monita observare, objurgationes, atque castigationes metuere tenentur; sic ut ne propter eorum morositatem, & duriora imperia, se se ab officio dimoveri patiantur. Quoniam tamen vel ipsa ratio docet, quo major est entis alicujus perfectio, ac sublimitas, ei majorem venerationem, & obedientiam exhiberi par esse; inde sequitur, ut si turpe quid, ac voluntati divinæ, vel legibus adversum jubeant parentes, horum potius, quam Dei, ac legum jussa præteriri, ac despici debeant. Nam quamvis sanctissimum eorum sit imperium, sanctius illud tamen est ipsius Dei: nec eo usque porrigitur parentum potestas, ut liberos legibus à summis imperantibus latis possint solvere (45), ac dispensare. Optime Hierocles ad aurea Pythagoræ Carmina (46): *Honestis duobus præpositis, quod majus est, minori decet antepondere* (47). Hinc venit Petri effatum: *Obedire oportet*

(43) C. 37. p. 198.

(44) Idem Seneca de honesto l. 1. *Quidquid, quod dat patri filius, utique minus est, quia hanc ipsam dandi facultatem patri debet.*

(45) Tacit. Ann. 4. *In his enim nobis tantum obsequii gloria relicta est.*

(46) Ver. 4. p. 53.

(47) Hierocles idem ubi supra paulo post subjungit: *Sed si ad aliud nos ducat diva lex, ad aliud nos ferant præcepta parentum.*

et Deo potius, quam hominibus (48).

XVII. Verumtamen sicuti ea est patriæ potestatis ratio, finisque, ut liberorum actiones dirigantur, usque dum ipsi officio hujusmodi, ob judicii, ætatisque immaturitatem, indigent, ita non est dubium, quin obtento hoc fine, & medium cessare oporteat (49). Ideoque cum liberi perventi fuerint ad eam ætatem, qua se regere queunt, à patria potestate erunt soluti; unde & novam familiam instituere, & in alias regiones transire, atque in matrimonium venire ad arbitrium poterunt. Etenim nullo modo Jus naturæ approbat, consentitque rigorem illum juris veteris Romanorum, quod filios cum uxore, & liberis per omnem vitam in patria potestate esse jubebat, nisi patres, vel avi quosdam ultro emancipatos è familia dimitterent. Patriam veto potestatem Romani illi derivabant à jure domini, quod, jam supra diximus, patri competere in filios, sane contra æquitatis principia, ipsos voluisse. Dominium autem non finitur tempore, & nemo sine facto domini ab eo excidere potest. Ideoque neque patria potestas, nisi de sententia patris, apud eosdem cessare debebat. Hinc & imaginariæ illæ venditiones in emancipationibus adhibitæ: siquidem nihil magis videbatur eorum juri convenire quam ut res mancipi, intercedente emancipatione abalienarentur (50). At Jus naturæ illud dominium in liberos omnino respuit ac improbat, sicuti paulo ante visum fuit: inde venit, ut etiam hunc rigorem, & patriæ potestatis continuationem, atque indissolubilitatem, absque formalitatibus hujusmodi, prorsus rejiciat.

Si tamen filii perdurare in patris familia, de qua paulo post verba faciemus, eligant, uti plerumque solent, conveniens est, se voluntati subjicere ipsiusmet patris, utpote

ca-
tentum, in hac voluntatum diversitate Deum præferri semper oportebit, & leges.

(48) Act. Ap. V. 29.

(49) Vide meum Puffendorf. ubi supra §. 7. & Grotium. De jure bel. l. 2. c. 5. §. 2.

(50) Vide Graviam. De origine juris l. 2. §. 83.

capitis familiæ, saltem in omne id, quod eandem respicit familiam. Nam prorsus contra rationem esset, ut in patris societate vellet persistere filius, absque ejusdem subjectione, ac dependentia (51).

XVIII. Cæterum cum filii, quamvis à patria potestate exempti, amorem parentum mereantur, adhuc enim natura filii sunt, sequi oportet ut ipsi parentes liberos, etsi separatos, teneantur etiam auxiliari, ac juvare ope, consilio, assistentiâ, usque dum fuerint in vita, ita ut feliciter, ac meliori modo possibili vivere queant (dummodo ipsi non egerint aliquid, quo propemodum hisce omnibus se indignos reddiderint). Ex quo deducitur etiam, cur juxta naturalem æquitatem, emancipati non minus, quam sui liberi, ac in patria potestate constituti, parentibus ab intestato merito succedere debeant. Unde contra naturam dixeris legem antiquam Romanorum, de filiis emancipatis à paterna hæreditate excludendis (52), cujus duritiam, asperitatemque Justinianus recognovit, posteaquam eam abolendam omnino duxerit (53). Et sane emancipatio potestatem parentum interrumpit ac tollit, de qua non amplius liberis emancipatis opus est, at minime amorem eorum extinguit (54), qui, utpote in natura fundatus, adhuc perdurat. Ex eo autem, successionem ab intestato derivare, jam supra ostendimus (55).

Inde simul desumi potest, in parentum arbitrio non esse, liberos cujuscumque ætatis à potestate dimittere, aut eos jam adultos invitos in familia retinere. Nam primum esset contra educationis officium, aliud vero naturalis libertatis principiis prorsus adversaretur. Verum sicuti injuste agunt parentes, ac contraveniunt matrimonii fini, qui

(51) Ita enim familia minime consistere posset.

(52) Vide Gravinam ubi supra.

(53) Novell. 118.

(54) Vel sane haud debet extinguere hunc, in homine ad rationis, naturæque dictamen formato.

(55) L. 1. c. 11. Vide Perizonii *Disertat. de leg. Voconia.*

liberos ab eorum potestate rejiciunt, antequam ipsi ad eam ætatem pervenerint, qua se ipsos conducere valeant; ita contra justitiam faciunt ii liberi, qui nondum adulti invitos parentes deserere, & fræna veluti mordere, ac respuere non dubitant. Illi enim à natura suppositi sunt parentum potestati, à qua eisdem non licet subducere se, nisi ætate integra sint, qua se dirigere queant.

XIX. Porro quemadmodum parentum amorem, unde eorum officia procedunt, restinguere minime decet liberorum secessum è familia, sic amorem venerationis, quo liberi parentes prosequi tenentur, multo minus tunc cessare debere, verum est. Vix enim omnia, quæ ipsi habent in vita, quamvis ab eorum familia disjuncti sint, à parentibus tenent: ideo nonne convenientissimum fuerit, ut iisdem gratitudinem, reverentiam, atque in casum indigentia subsidium per totum vitæ cursum liberi præstent? His officiis qui contraveniunt filii, utpote reluctantes naturæ vocibus, rationisque dictamini, pœna dignissimi sunt reputandi (§6).

XX. Reliquum est, ut adnotemus, quod si parentes, antequam liberi ad justam ætatem pervenerint, decedant, ne ipsi infantes derelicti, atque absque directione remaneant, ratio, ac natura suadent, ut eorum educatio demandetur aliis, qui tutores, & curatores vocantur. Adeoque tutela, ac cura (quas inter nihil per Jus naturæ venit discriminis) nihil aliud est, quam potestas actiones liberorum vice parentum dirigendi, eorumque bona administrandi tantisper, donec ipsi liberi justam ætatem attigerint, & capaces sint ad se, suaque rite gubernanda. Quamdiu vero pro impuberibus, vel minoribus habendi sint liberi, Jus naturæ circumscribere nequit; nam varii indole, ac caractere sunt pueri: alii cito pubescunt, alii sero, vel numquam sapiunt. Quia tamen legislatores ad id, quod plerumque succedit, respiciunt, optime faciunt, dum pubertatis, ac minoritatis terminum præfiniunt. Quorum sen-

(§6) Vide meum Puffendorf. ubi supra §. 8.

sententia, juxta regionum diversas constitutiones, atque temperamenta, variare solet: uti observat, erudita sua dissertatione de ætate legitima, doctus Lodevig.

Ex definitione porro tutelæ colligimus, tutores eadem potestate pollere ac parentes, dummodo ea à legibus civilibus non restringatur (57), atque ad eadem officia, & ad eandem fidem præstandam, ac diligentiam, quam parentes teneri. Pupillos vero non minus ad benevolentiam, venerationem, obsequium, ac gratitudinem obstrictos esse erga tutores, quam liberi sint erga parentes. Etenim si illi eadem officia, muneraque educationis exercent patribus, conveniens erit etiam, ut eandem recognitionem, ac venerationem ab eorum pupillis referant, quam patres à liberis exigere, ac consequi solent.

CAPUT QUARTUM.

De societate herili, ac de officiis in ea observandis.

I. **A**D compositionem familiæ, de qua Cap. seq. tractavimus, cui diriguntur simplicissimæ societates, usque adhuc explicatæ, pertinet etiam societas herilis, quæ quamvis, natura, non tam quidem necessaria sit, ac societates illæ mariti & uxoris, parentum & liberorum (1); attamen cum inter homines jam inde ab antiquissimis tem-

(57) Tutelam Juriscons. Civiles definiunt: *Jus & potestas in caput liberum constituta ad tuendum eum, qui per ætatem se defendere nequit, jure civili data, & permessa.* Dig. de Tutel. leg. 1. Curam vero, quæ dabatur præcipue rebus, ita ipsi Juriscons. definiebant: potestas ad curanda bona minorum, vel eorum, qui suis rebus præesse non possunt, jure civili constituta. Vide *Instit. l. 1. tit. 23. de curat.*

(1) Optime Thomasius: *Post distinctionem dominiorum, cum quilibet pater familias necesse habuerit de acquirendis opibus ad sustentationem familiæ, tum & de administrandis his prospicere, alius vero opibus destitutus, & ad acquirendas easdem fuerit ineptus; necesse fuit, ut ille servum sibi quæreret, quo*

poribus frequentissima fuerit, ac usitata, atque ad incrementum familiæ spectet, concurratque, de ea breviter, juxta institutum nostrum, verba facere oportet.

Per societatem ergo herilem intelligimus societatem inter dominum, dominamve, servos ac ancillas, in qua hi ad dominorum utilitatem operis suis promovendam, illi ad hos alendos, imo & aliquando ad certam mercedem præstandam obligantur. Nam cum ita sit constitutum genus humanum, ex dispositione supremi auctoris hujus universi ineffabilis œconomia, ut alter alterius opera indigeat: nec quidquam obstat, ut quod alicui deest, id ille alterius adjumento suppleat: consequi oportet, ut aliorum operas quocumque intercedente contractu, ac sub quacumque conditione, ad tempus, vel in perpetuum nobis recte stipulemur; atque adeo inter nos, servosque & ancillas nasci possit herilis societas, quam inæqualem, vel rectoriam esse, ex dictis (2) evidenter constat (3). Inde patet etiam, quod etsi in præsentī non ita universaliter usitata sit hæc societas, ut olim fuit, imo pene de medio sublata appareat, nihilominus eandem ullo modo dici potest, adversari Juri naturæ; quod potius eam omnino consentit, & approbat, uti confestim videbimus (4).

II. Quare herum, heramque appellamus personam, quæ aliorum opera, industriaque ad suam utilitatem promovendam utitur, & his vicissim ad alimenta, vel insuper ad præstandam mercedem, juxta conditiones contractus, se obligat (5). Servi vero, & ancillæ ex adverso personæ dicuntur, quæ ad dominorum utilitatem operis suis, vel

pro

uteretur, hic sibi circumspicere de domino, à quo alimenta, vel pretium aliquod insuper pro opere expectaret. Jurisprudētia divina l. 3. c. 5. §. 1.

(2) C. 1. hujus lib. §. 13.

(3) Ipsi enim servi voluntatem eorum domini voluntati subjiciunt.

(4) Vide meum Puffendorf. l. 6. c. 3. §. 2. n. 2.

(5) Instit. l. 1. tit. 3. *Servi autem fiunt, cum liber homo, ad pretium participandum, se se venditari passus est.*

pro certa mercede, alimentisque, vel pro alimentis tantum promovendam, contractu obligantur. Ex qua definitione desumitur, servitutum prioris generis esse mercenariam, ejusque fundamentum esse locationem & conductionem: posterioris generis servitutum esse obnoxiam, subjectamque omnimode, cujus fundamentum est dominium in ipsas personas servorum justo titulo acquisitum, veluti per innominatum contractum do, ut facias (6), à persona, cui inhæret (7).

III. Prioris quidem generis servitus, non est dubium, quin recta ratione, ac naturali æquitate probetur. Sed nec posteriorem esse contra naturam, vel inde evincitur (8), quod experientia monstrat, esse homines indole tam humili, stupida, ac illiberali donatos, ut nec se, nec familiam regere, nec necessaria alimenta, aliaque subsidia vitæ sibi, suisque procurare valeant. Hos homines profecto Aristoteles (9) vocat φύσει δούλους, natura servos, qui quamvis sane hoc quadam improprietate dixerit, ut scite notavit Puffendorffius (10), nam omnes homines natura quodammodo æquales sunt (11); nihil tamen absurdum huic dictioni inesse videtur, si de indole eorum servili, ac prostituta hoc intelligatur, sicuti argute explicat hanc dictionem Heinsius in suis variis lectionibus (12). Cum ergo quisque vitæ genus, cui idoneus est, eligere teneatur,

uti

(6) Vide meum Puffendorff. ubi supra §. 4. n. 2.

(7) Defectu melioris vocabuli, hoc utimur cum Heineccio. Phædrus usus est eadem obnoxii voce *l. III. præf. vers. 34.* Græci δούλους servos obnoxios, μισθωτας mercenarios vocabant. Utraque servitus antiquissima est. Uti à Genesi XI. 5. XIV. 14. apparet.

(8) Et S. Paulus *Epist. ad Colos. c. 3. 22.* nonne præscribit officia servorum, dominorumque? id quod sane non faceret, si contra naturam esset institutum.

(9) *Polit. l. 3. seq.*

(10) *Jus nat. & gen. l. 6. 3.*

(11) φύσει γὰρ ἕδωός δούλους ἐγενήθη. Philostratus.

(12) *L. IV. 3. & Vinnium in Instit. l. 1. tit. 3. §. 1.*

uti supra fuit demonstratum (13): hi vero homines nullo alio vitæ generi prope apti sint, quam ut aliis pro alimentis præsentent operas, industriamque: nil quidem faciunt contra Juris naturæ præcepta, si sese aliis in periculum hac conditione obstringunt.

IV. Verum aliqui, quantumvis haud ita hebetes, ac stolidi sint, cum extrema paupertate, vel calamitatibus publicis, vel privatis laborent, ad hoc etiam inducuntur, ut servire potius, quam fame perire eligant. Nec contra rationem faciunt, subjiciendo se dominio alicujus, in circumstantiis ejusmodi existentes, ad evitandam mortem prope imminentem, & vitæ indigentias, ac necessitates removendas. Nam quisque homo cum ad conservandam vitam, destructionemque propriam impediendam, sit obligatus, evidens propemodum apparet, quod si quispiam in circumstantiis calamitosis hujusmodi sit constitutus, ut nullus alius modus ipsi suppetat declinandæ mortis, ac præcavendi infortunii, quam tradere se in servitutem, ei licet hoc medio uti. Posteaquam ratio suggerit semper ex duobus malis physicis, quod minimum est deligere (14). Servitus vero hoc in casu minus malum est: ergo hanc subire licebit. Sic tamquam mancipia, Egyptii eorum Regi subjiciebant se, ne diuturna fame consumerentur (15). Sic Frisii servire solebant, de quibus Tacitus verba facit, in suis Annalibus (16). Sic etiam Galli in consuetudinem habuerunt, & antiqui Britoni juxta Cæsarem (17). Atque etiam nunc quid simile inspicitur in Polonia, & in Russia (18).

V.

(13) L. 1. c. 6. §. 4.

(14) Uti animadversum fuit supra l. 1. c. 6. §. 2.

(15) Genes. XLVII. 25.

(16) IV. 72.

(17) De bello Gallico VI. 13.

(18) Hi tamen potius sunt similes iis, qui à Romanis adscriptitii glebæ dicebantur, qui, numquam à gleba, sive agro excolendo discedere se obligabant. Græci hos *μοδελυς ἀγρῶ* vocabant. Vide Vinnium in *Instit. l. 1. tit. 3.*

V. Tandem servorum numerum in immensum deinceps auxit bellorum furor. Cum enim nefas sit, victorem ad eadem temere provolare in victos, uti suo loco demonstravimus: iniquum minime est, victorem ipsum infidos victos præservatos in captivitatem deducere, atque eos in servitutem detinere, ne amplius nocere valeant. Nec reprehendendi sunt, qui ea lege in manus victoris ad vitam servandam, sustinendamque tradiderunt se. Vere ergo & hæc societas nascitur ex consensu (19), qui quamquam non ultroneus sit, sed extortus, nihilominus est verus consensus, productus ex conspiratione duarum voluntatum (20). Nam victor vult servare victum, sed ea lege ut serviat; victus vult servire, ut salvetur ac alatur. Verum est tamen, quod hæc servitutis species inter Christianos, ac civiles populos vel oblandita, vel pene de medio sublata fuit ac obsoleta, at nil obstat, hanc revera esse licitam, atque à Jure naturæ permissam introductionem.

VI. Quia igitur servitutis obnoxia fundamentum est dominium, justo titulo acquisitum; titulos vero servitutis acquirendæ, hactenus recensitos, jam justos esse ostendimus: consequenter venit, ut hi omnes servi supra enunciatis modis in servitutem constituti, in justo herorum dominio maneant. Et cum extra matrimonium legitimum, quod inter majorem partem servorum obnoxiorum vix locum habere potest, partus sequatur ventrem, uti supra signatum fuit (21): non mirum est partum ancillarum obnoxiarum, tamquam accessorium ventris, eandem cum matre subire conditionem (22). Unde ubique terrarum innotuit, hoc ge-

(19) Instit. l. 1. tit. 3. *Fiunt servi aut Jure gentium, id est ex captivitate.* Vide Harprectum in hunc locum.

(20) Vide supra c. 1. §. 6.

(21) L. 1. c. IX. §. 16.

(22) Ita Cod. l. 3. tit. 30. *Partum ancille, matris se conditionem, explorati juris est.*

genus servorum provenientium à matre serva, qui vernarum nomine (23) à Romanis vocati fuerunt.

Et quidem matrimonium est societas simplex personarum diversi sexus, sobolis procreandæ, educandæque causa inita, ut paulo ante definivimus (24): qui autem in hunc finem consentiunt, eorum in arbitrio, & potestate esse oportet, ut illum eligere, mediaque ad eum obtinendum adhibere queant. At servorum, ancillarumque obnoxiarum in arbitrio, potestateque minime est potissimus finis matrimonii, nimirum quomodo filios educare velint, sed ea res plane à dominorum voluntate pender, ut plurimum: ergo inter servos, ancillasque, ut plurimum, vix locus est matrimonio legitimo. Ut plurimum dixi; posteaquam si heri, circa filios, servis arbitrium plenum relinquunt, atque ipsis eorum educationem remittant, concedantque (25), non est dubium, quin inter servos ejusmodi verum matrimonium existat (26). Utpote est etiam dicendum de servis illis, quibus heri ministeriis familiæ uti solent, juxta Europæ fere universæ præsentem consuetudinem; & ut Tacitus à Germanis antiquitus fuisse usitatum advertit (27). Hi enim cum propriam familiam habeant, sedemque, & cum in nihil aliud pendeant à dominis quam in ministeria illa conventa, evidens est, eos omnino finem, ac media matrimonii in dispositionem habere, atque adeo justum matrimonium contrahere (28).

VII.

(23) Dig. de statu hominum l. 24. *Servi autem nascuntur ex ancillis nostris.* Vide Instit. l. 1. tit. 3.

(24) C. 2. §. 12.

(25) Utpote ipsis aliquando concedebant etiam arbitrium possidendi peculium quoddam. Vide Harprecti *Instit. l. 1. tit. 3. §. 4.* & meum Puffendorf *ubi supra §. 7.*

(26) Hic ancillarum feræ referri possunt, enunciatur à Cujacio in suis notis, *Dig. tit. de verb. oblig. leg. 66.*

(27) *De morib. German. 25.*

(28) Vide Plinium l. 8. *Ep. ep. 16.* Ubi refert se permittere servis quoque, quasi testamentum facere. *Permitto servis quasi testamenta facere, eaque ut legitima custodio.*

VII. Hisce jactis principiis facile conjicitur, quænam sint in hac societate dominorum, servorumque officia, & qualis potestas sit dominorum, ac subjectio servorum. Quod igitur ad servos mercenarios spectat, cum ii tantum ex locato teneantur, clare liquet, domino in hos nil aliud competere, quam ut operas sibi locatas illis imponere, atque ex iis fructus, utilitatemque percipere, & eos renuentes compellere possit, ad tempus conventum serviendum, minusque suum fungendum. Minime vero decet postea domino, eos aspero castigare modo. Si tamen locatum recusent servi, non est dubium, quin dominus eos multare mercede, atque à se segregare queat (29). Correlativa ergo sunt officia dominorum, ac servorum hujusmodi (30). Itaque sicuti ad dominum pertinet legi conductionis satisfacere, à servo non nisi operas conventas repetere, eique alimenta sufficientia, & promissam mercedem præstare; ita & servus domino tamquam superiori ad reverentiam, & obsequium demonstrandum, tamquam conductori ad operas conventas exequendas, tamquam socio ad utilitatem ejus procurandam tenetur.

Cæterum si casu, aut ægritudine etiam accidat, ut servus operas locatas non navet, tunc de rigore nec merces, nec alimenta illi à domino præstari debent. Quamvis ex humanitatis principio aliter dicendum sit. Si vero culpa hoc servi evenit, tunc ipse nullam prope meret pietatem à domino. Siquidem iniquitas maxima ex adverso est domini, mercedem præstitæ operæ servo denegantis.

VIII. Ad servos vero obnoxios quod pertinet; posteaquam hos jam diximus esse in domini plenum dominium; & cum domino competat libera rerum suarum dispositio: consequens est, ut dominus queat servo, quæcumque operas, ad quas præstandas par est, imponere, ex eo omnem

(29) Vide c. 1. §. 20.

(30) Laconice Thomasius hisce comprehendit officia talium dominorum, servorumque: *Exhibe servo conventam mercedem: præsta domino operas promissas.* Jurisprud. divina l. 3. c. 5. §. 3.

nem utilitatem capere, ejus quoque liberos sibi vindicare, ipsum vendere, aliisque quibusdam titulis alienare; nisi forte servus, qui se ultro in servitutem dedit, eam legem adjecerit, ac stipulaverit, ne extra familiam domini tradatur. Nam tunc dominus legi contractus stare debet (31).

Neque domino jus vitæ ac necis in hujusce conditionis servos competit. Nam servus æque homo est, qui eisdem juribus, saltem quoad vitam, natura fruitur, & qui eisdem obligationibus tenetur, ac dominus (32). Ita ut ipsi hisce, juribus, obligationibusque renunciare non liceat unquam. Quare etiam si servus conferat expresse in dominum jus vitæ, ac necis, cum ipse facultate, in alium hoc jus tradendi, haud polleat per Jus naturæ, inutiliter illud confert: adeoque dominus, neque hoc in casu, hujusmodi jus acquirere in vitam nequioris servi, sui que ipsius tam parum curantis potest.

Ex quo colligimus, impiam omnino esse Jurisconsultorum vocem: servo non fieri injuriam, in eumque jus vitæ, ac necis domino competere (33). Nam domino tale jus, nisi tamquam principi pertinere potest; id quod temporibus Reipublicæ prorsus impossibile erat (34). In hac dura sententia, nescio qua ductus ratione, etiam incomparabilis, aliasque semper ad pietatem compositus vir, Heineccius descendit (35).

Sed

(31) Id quod dicendum esset etiam, si eum dominus vendere vellet impio, inhumano, ac crudeli homini, hoc enim casu servus jus reclamandi, ac contrariandi tali suæ tam periculosæ venditioni proculdubio haberet.

(32) Recte sane Petronius advertit Satir. 71. *Amici, inquit, & servi homines sunt, & æque unum lactem biberunt, etiam si illos malus fatus oppresserit.*

(33) Dig. de injuriis l. 15. §. 35.

(34) Ii vero jus hoc derivabant ex ea falsa sententia, qua servos in rerum numero, non hominum ponebant. Vide §. ultim.

(35) Elem. Jur. nat. l. 2. §. 84. Recte Cic. de offic. l. 1. c. 12. *Est autem fortuna servorum, quibus non male, qui ita jubent, uti ut mercenariis ad operam exigendam, & justa præbenda.*

Sed non est dubium, quin domino jus castigandi, coercendique improbum, ac reluctantem servum competat: dummodo ipse meminerit semper, eum hominem, sibi-que naturæ æqualem esse. Ideoque illum non excusatus peccare dicendum est, qui servum, quam qui liberum hominem injuria lædit; quia æque homo est servus, ac liber, iisdem juribus, ac qualitatibus naturalibus præditus (36).

IX. Cum ad dominum & possessio rerum suarum, & jus illas à quocumque vindicandi pertineat, inde sequitur, ut is possit se in possessione servi quovis modo tueri. Quapropter sive fuga se servus aliquis abstulerit, sive ab alio injuste surreptus sit, dominus, eum in suam potestatem restituendi, atque à quocumque recuperandi, jus habebit cum fructibus, & accessionibus, pro qualitate possessionis. Quin priore casu, servum fugitivum, dominus punire pro merito poterit, ne in posterum idem suscipere velit male sanum propositum. Ad hunc finem compedes, ergastula, ac carceres domesticos introduxerunt quidem Romani. Quorum in usu tamen, non omnem debitam moderationem adhibuisse, non uno exemplo monstrari posset.

X. Ex usque adhuc dictis minime fuerit difficile arguere, quæ hujusce generis servorum, dominorumque jura sint, ac obligationes. Nam posteaquam servus obnoxius in dominio pleno manet, & proinde herus ex eo omnem utilitatem, servitiumque capit, atque adeo ille nihil in proprium adipiscitur: sequi debet, ut dominus obstrictus sit ad talem servum alendum, vestiendumque; eaque obligatio nec cesset, etiamsi servus operas præstare nequeat. Et enim mercenarius servus præter alimenta, & mercedem accipit à domino; ideo habet unde se alat, si morbo, alio-

(36) S. Paulus Epist. ad Colos. cap. 4. 1. *Domini, quod justum est, & æquum servis præstate, scientes, quod & vos Dominum habetis in Cælum.* Et Seneca de Clementia cap. 4. *Sunt homines contubernales, humiles, amici, conservi, æque fortunæ subjecti.*

ve casu impeditur domino operas navare non possit (37). Cum ergo dominus illum alere nisi ex locato teneatur, operas non præstantem alere, obligatione perfecta non tenetur, quamvis de humanitate aliter dicendum sit. In servo vero obnoxio omnia se habent diverso modo. Non enim hic propter operas præstitas alitur, sed quia in heri dominio est, & quia nec mercedem percipit, nec quidquam aliud proprium tenet, unde retrahat victum. Cum ergo extraneo etiam in necessitate constituto, nos habeat humanitas, ac justitia succurrere, quomodo servo nostro ægro-tanti denegaremus alimenta absque enormi injustitia, qui vires, salutemque corporis nobis inserviando consumpsit, amisitque?

XI. Præterea cum domini juribus, tamquam correlata, totidem officia servorum respondeant, hinc venit, ut servitus obnoxia, servum ad quascumque operas subeundas, utilitatemque domini pro virili promovendam, ad reverentiam, obedientiam (38), subjectionem ipsi in omnibus præstandam (39), atque etiam ad meritam castigationem ferendam obliget: ita ut contra officium proprium, ac contra jus domini ille servus gerat, qui hujusmodi obligationes prætereat, nec curet, vel se subducere ab ipsius dominio, & dependentia tentet.

Deinde patet etiam ex dictis, quomodo finiatur herilis societas. Nam mercenaria servitus cum constet locationis contractu, iisdem etiam modis, quibus locatio & conductio, scilicet elapso tempore, in quod quis operas locavit, solvitur (40). Obnoxia vero manumissione potissimum

(37) Qua de causa supra, de rigore dominum ad eum alendum non esse obstrictum, diximus.

(38) S. Paulus ubi supra c. 3. 22. *Servi obedite per omnia dominis carnalibus.*

(39) Saltem quæ honesta sunt, & ad normam justitiæ præscripta: quisque enim sentit ad inhonesta, & contra religionem imposita minime servum obligari.

(40) Ii autem servi in tempore à Juriscons. Roman. statuliberi dicebantur. *Instit. l. 1. T. 3.*

num deficit. Posteaquam cum quisque se dominio rerum suarum subtrahere, ac eas derelinquere possit (41), nil obstat, quin idem liceat domino in servum suum, illius renunciano dominio; quam renunciacionem profecto veteres manumissionem (42) vocarunt. Insuper cum renunciatio sit species alienationis: in re autem alienanda, cum dominus sibi aliquid excipere, ac præservare queat (43): manumissionem quoque, quibuscumque conditionibus honestis, fieri posse par est. Ita veteres Romani à servis manumittendis stipulabant aliquando operas fabriles, dona, hæreditatem (44). Verumtamen formalitates, ac cæremoniæ, quibus ab iisdem Romanis manumissiones exequi solebant, civilium legum inventa, introductionesque prorsus fuerunt, adeo ut nihil earum à Jure naturæ exigatur (45).

XII. Denique servi, qui manumittuntur à dominis, libertini, ipsique manumittentes, patroni vocabantur ab antiquis Romanis (46). Cum ergo illi summum, quo donari poterant, beneficium, debeant manumittenti domino, ingratiissimi sane mortalium essent liberti, nisi patronos, tam ingentis muneris auctores, venerarentur perpetuo, & non modo ea omnia, quæ ipsis sponponderunt bona fide præberent, adimplerentque, sed vicissim eos omni officiorum, beneficiorumque genere prosequerentur, vel si desint vires, ac circumstantiæ, saltem gratum animum omnibus obsequii, dependentiæ, ac benevolentiæ demonstrationibus patefacerent, & significarent. Hoc enim beneficium, juxta Romanorum mores tanti erat, ut servus ex re fieret persona, adeoque, apud eosdem, patronus loco patris reputabatur à liberto, qui ideo ejus nomen, perinde ac filius assumere solebat (47). Hinc & egenti patro-

no,

(41) Vide l. 1. c. 12. §. 2.

(42) Vide *Instit.* ubi supra.

(43) Vide l. 1. c. 10. §. 6.

(44) Vide Dig. *De operis libertorum* l. 3.(45) Vide Gravinam *De origine juris* l. 2. §. 1.(46) Vide *Instit.* l. 1. T. 5. *de liber.* §. 1.(47) Vide Lactant. *divin. Instit.* l. IV. 3.

no, utpote filius patri, debebat libertus alimenta (48). Atque sic premebatur obligatione hujusmodi libertus, ut si hanc negligeret, sicuti etiam ob quamcumque aliam ingratitudeis gravis causam, ille denuo à patrono poterat in servitutem revocari (49). Verum omnia hæc de jure civili Romanorum tantum, qui sanè eorum servos nimis imperiose, ac dure tractare consuecebant, ut paulo ante signavimus.

CAPUT QUINTUM.

*De societate composita, quam familiam appellamus,
& de officiis in illa adimplendis.*

I. **E**X societatibus simplicioribus, de quibus hactenus actum est, una simul coalitis nascitur societas magis composita, quæ vocatur familia, de qua nunc est dicendi locus (1). Familia ergo est societas composita ex conjugali, paterna, atque herili societatibus. Unde conjuges, parentes, & liberi ratione hujus societatis, patresfamilias, & matresfamilias, liberi filii, filiævefamilias, servi, & ancillæ, servi, servæque familiares nuncupari solent. Eodem fere modo in Digestis definit familiam Ulpianus (2): *jure proprio familiam dicimus plures personas, quæ sunt sub unius potestate, aut natura, aut jure subjectæ, ut puta patremfamilias, matremfamilias, filium, filiamvefamilias, quique vicem eorum sequuntur, puta nepotes, ac neptes...* & paulo post: *servitium etiam vocare solemus familiam* (3).

Quo-

(48) Dig. de agnosc. & alim. liberis l. 9.

(49) Cod. de ingratis liber. leg. unic.

(1) Cic. de offic. l. 1. c. 16. *Prima societas in ipso est conjugio, proxima in liberis, deinde una domus, cui sunt omnia communia.*

(2) Dig. de verborum signif. l. 195. §. 2.

(3) Salmasius observat, veteres distinxisse inter familiam, ac domum. Familiam proprie eos dixisse servitium, ille vult: paren-

Quoniam autem quo major est societas, eo difficiliori modo regitur communi consensu: hinc fit, ut hæc societas debeat esse inæqualis, & rectoria; adeoque in ea uni ex sociis deferenda sit potestas, sintque reliquorum actiones ad societatis illius finem dirigendæ, ac ordinandæ. Siquidem patrifamilias, tamquam marito, potestas quædam competit in uxorem, & ejus voluntas, tamquam patris, in dubio maternæ voluntati prævalet in filium, atque ipsi dominium pertinet in servos, tamquam domino: inde necessario venit, ut potestatem, arbitriumque, dirigendi actiones personarum totius familiæ ad societatis hujusce finem, patri tribuamus, at ita tamen uti materfamilias, veluti utriusque fortunæ sociâ, illum ope, ac consilio juvare debeat. Hoc regulariter nascitur: verum aliquando aliter se habere posse jam supra ostendimus (4). Quis enim inficiabitur, Reginam, quæ extraneo, ac privato nupsit, esse caput familiæ suæ, utpote & Regni?

II. Porro familia vel in statu naturali vivit nulli mortalium obnoxia, vel cum aliis in societatem, civitatemque convenit. Primo casu hujusce societatis finis non modo est, rerum ad vitam commode tolerandam necessariorum acquisitio, verum etiam mutua adversus hostes defensio; ac proinde recte Aristoteles (5), hanc familiam minori cuidam civitati comparavit: patresfamilias τῆ ἰδία οἰκία ὡς περ πόλει, domui suæ tamquam civitati præsumt. Altero casu, quia singulæ familiæ, adversus concivium injurias, judicium auxilio, adversus externos hostes, Reipubli-

rentes, ac liberos domus vocabulo designasse. *In Exerc. Plinia. pag. 1263.* Sed ex duodecim Tabularum legibus, hanc distinctionem passim non habuisse locum, desumitur; ut videre est ex Gravinæ illustrationibus ad has leges, & ex variis Ciceronis locis, signanter *de Oratore pag. 109.* ubi ita se explicat: *Sunt amplæ, & honestæ familiæ plebejæ.* Vide etiam Plaut. in *Trucul. Actor. 1. Hæc una opera circumit per familias.* Et Sueton. in *Neron. Ex Gente Domitia duæ Familiæ claruerunt.*

(4) Cap. 2. §. 17.

(5) Poli. III. 6.

blicæ viribus munitæ sunt, non alius finis esse potest hujusmodi societatis, quam acquisitio rerum, ad conservandam, feliciorumque familiam efficiendam, necessarium.

III. Itaque cum in statu naturali finis hujus domesticæ societatis, non solum sit rerum necessariorum acquisitio, sed etiam tuitio, ac vindicatio ab aliorum injuriis, sequi oportet, patrifamilias omnia jura pertinere, sine quibus hic finis assequi nequiret; adeoque ad eum spectare opus est non tantum rem familiarem, pro ut id utile viderur, administrare, ac disponere, cuique de familia præcipere quid debeat agere, ac munus fungere, demum emolumento, sustentationi, commodo, ac politicæ ejusdem familiæ omne id, quod sibi congruum, necessariumque apparet, providere; verum etiam ipsi incumbere, omnia, quæ ad conservationem, & defensionem societatis hujusce conferre possunt, ordinare, jura in familia sua exercere, leges componere, pœnas à sontibus sumere, fœdera pangere, denique omnia jura principis gerere, ita ut & bellum, si valeat, cum hostibus suscipiat, & pacem firmet.

Hujusce societatis exempla scriptura profert in Abrahamo, Isaaco, Jacobo, qui singuli, tamquam principes familiarum segregum, omnia hæc propemodum majestatis jura exercuerunt. Sic Abrahamus, Lotho ab hostibus subacto, cum illis justum bellum gessit, junctis sibi aliorum patrumfamilias auxiliis (6). Idem fœdus iniiit cum Abimelecho (7), quod renovavit Isaacus (8). Sed & Jacobus fœdus cum Labano percussit (9). Utpote Judas ejus filius ad ignis supplicium nurrum damnavit (10).

Ex adverso cum familiæ, quæ cum aliis civitatem composuit, non alius finis sit, quam rerum necessariorum ad sustentationem comparatio, administratio, ac provisio, cla-

(6) Genes. XIV. 14.

(7) Genes. XXI. 22.

(8) Genes. XXVI. 26.

(9) Genes. XXXI. 44.

(10) Genes. XXXVIII. 24.

re patet hujus patrifamilias tam eminentia jura non competere (11), sed ea tantum, sine quibus res ipsas necessarias acquirere, ac præservare familiam nequiret, quæ jam paulo ante exposuimus. Imo hic etiam matrifamilias aliquas partes esse, cum ad ea jura, quæ patrifamilias, tamquam principi, spectant, eam ordinarie communicare, vix sexus verecundia patiatur.

IV. Idcirco quemadmodum in societatibus compositis simplicium, vel minorum utilitas, majorum fini non debet adversari, uti jam supra monstratum fuit (12), aliter major societas minime consistere posset; sic facile desumitur, societates conjugalem, paternam, & herilem eo modo conformari par esse, ut ne fini ejusdem familiæ repugnent. Inde officia quædam proveniunt, quorum alia patrifamilias, & matrifamilias inter se invicem; alia uterque reliquis familiæ membris; alia familiæ hæc membra patri matrique familias; alia denique hæc ipsa membra sibi mutuo inter se præstare obstringuntur, sine quorum implemento (13), neque societates hæc minores majori scilicet submittere se, neque familiæ perdurare possent.

Cum vero hic unus homo plures personas referat E. G. idem patrifamilias, domini, patris, & mariti munere fungitur; diversa sunt etiam ejusdem officia, jura, ac obligationes (14). Similiter dicatur & de aliis membris familiæ, quæ siquidem diversas functiones exercent, habere etiam diversas obligationes oportet, at eo modo, ut una simul stare queant, aliter familiarem societatem non conformarent; quippe si ad invicem repugnent, nequeunt una consistere, & familiæ fini concurrere. Ergo omnes societates minores, nempe conjugalis, paterna, herilis in unum finem convenire, & ad utilitatem totius familiæ se componere debent, ad hoc ut ipsa familia subsistere valeat. Hic

ac-

(11) De quibus hic præcipue agitur.

(12) Cap. I. §. 16.

(13) Vide Wolf. *de vita sociali*. §. 159.

(14) Nimirum relative ad varia munia, quæ exercet.

accidit idem, quod in mechanicis, nisi omnes in unum veniant, atque impetum faciant, ac nihil juvant, imo se invicem elidunt, destruuntque.

V. Quoniam igitur in hac societate primæ sunt partes patrisfamilias, sed ita tamen, ut materfamilias ope, ac consilio eum auxiliari debeat: inde necessario procedit, quod patris sit præcipere munus suum omnibus familiam componentibus, eos alere, filios educare, atque illos, qui adversus familiæ decus, utilitatemque agunt, corrigere, ac castigare pro eo, quod parvæ societatis jura permittunt (15). Matrisfamilias porro officium est dare operam, ut à liberis, servisque omnia ex ordine fiant, absente marito fungi ejus vice, denique venerationis, ac obedientiæ exemplum præbere universæ familiæ in ipsius mariti auctoritate, ac præscripto.

Præterea cum ita moderandæ sint societates simpliciores, ne universæ societati familiari nocumento esse queant: hinc deducitur, contra officium facere patremfamilias, si matremfamilias, officio suo in educandis liberis functuram, impediatur; multoque minus hanc esse excusandam, si liberis inmorigeris indulgeat, eosque blanditiis pervertat: denique utrosque peccare, si discordia, vel irregularitate, vel segnitie efficiant, ut liberi aut non instruantur, aut malo eorum exemplo, vel servorum pravorum concubernio, & consuetudine corrumpantur. Perinde enim est sive liberis præficiantur malæ frugis homines, sive parentes eos cum illis familiariter versari patiantur.

VI. Cæterum in directione familiæ omnia ad ordinem veniunt. Cum vero ordine tunc fieri dicantur res, si agantur iis observatis circumstantiis, ac personis, quas negotii natura postulat: evidens est, quod singulis familiæ membris certa munia assignanda sunt, ac exercitia imponendas hæcque adimpleta, ac peracta, exacta cura, ac diligentia ab eis sunt repositenda, institutis rationibus, ita ut quisque

(15) Nam de familia in statu civili loquimur. §. simul (21)

— partes suas opportunitate, studio, & attentione, qua decet, ac capax est, exequatur, ac finiat. Huic ordini etiam pertinet, ut domus bene disposita sit, ut quodlibet mobile, instrumentum, vas, & suppellex in loco apto locetur, ac custodiatur: demum ut omnia, quæ ad usum, necessitatemque ipsiusmet familiæ inserviunt, redditus, proventus, substantiæ, possessiones accurate exacteque provideantur, administrentur, ac præserventur. Hæc sunt familiæ superiorum officia, quæ Wolfius ad vigilantiam reducit (16).

Officia vero inferiorum membrorum sunt, ut unusquisque actiones suas ad utilitatem familiæ, à qua alimentum, vestitum, & necessaria alia ad vitam percipit, dirigat, referatque: ut quod munus sibi delegatum est, cura, ac diligentia possibili adimpleat: ut patri matrique familias reverentiam, obedientiam, ac obsequium præstet: tandem ne quid agat, quod vel conjugum concordiam, aut fratrum, membrorumque aliorum familiæ concentum perturbare; vel liberorum educationem invertere; vel proventus, qui ex facultatibus, ac possessionibus, & lucra, quæ ex servorum operis patrifamilias obveniunt, disperdere, deviare, ac impedire queat.

CAPUT SEXTUM.

De societatis civilis origine, forma, & constitutione.

I. **E**X variis, usque adhuc explicatis, societatibus parvis familiaribus in unum coalitis nascitur societas maxima, quæ dicitur Civitas, vel Respublica, cujus veluti exemplum, utpote, ac seminarium fuerunt societates antedictæ. Nam sicuti hæc societates familiares ex subordinatione easdem componentium membrorum ad caput formantur, ut hactenus visum fuit, ita etiam illa civilis ex sub-

subjectione subditorum ad principem nascitur, ac constituitur, uti dicenda aperient. Ergo de hac nunc accurate, & quantum fieri potest breviter, ad nostram tractationem Juris gentium perficiendam, agere oportet.

II. Non est dubium, quin societates, quas modo descripsimus, hominibus, ad vitam commode transigendam, sufficere potuissent, si ipsi ad legis naturæ, rectæque rationis normam se componere vellent. Verumtamen cum major pars hominum sic pravis affectionibus incitata, ac dominata sit, ut ad alios submittendos, injuriandosque assidue feratur, de horum hominum improborum perviciæ impedimento ponendo cogitare opus fuit. Quamobrem nil munimentum aptius potuit inveniri, quam conglobatio multorum in unum tendentium finem; ita enim quisque aliorum omnium sociorum viribus contra sceleratorum eonatus, & impetus juvatur, ac præmunitur. En ergo civitatis, Reipublicæque origo (1); cujus in posterum utilitates, ac commoda tam universe percepta fuerunt, ut omnes prope gentes, relicto naturali statu, in civitatem convenire, ac consociare voluerint.

Itaque hodie fere omnes populi cogniti, qui orbem terraqueum occupant, habitantque, distincti sunt in varias societates civiles, juxta relationes eorum, qui eundem peragrarunt orbem (2). Quæ autem antiqui historici, alique scriptores retulerunt de populis aliquibus, utpote Salustius (3) de Getulis, Strabo de Numidis (4), de Siculis Homerus (5), qui hos populos repræsentant tamquam sine legibus, societate, ac imperio viventes, ego quoque hæc cum

(1) Optime, uti semper solet, Cicer. de offic. l. 3. c. 13. *Non apud Medos, & barbaros solum, ut ait Herodorus, sed apud majores nostros servandæ justitiæ causa videntur olim bene moroti reges, & civitates constitutæ. Nam cum præmeretur initio multitudo ab iis, qui majores opes habebant, & vires...*

(2) Vide Hertium *Elem. pruden. civil.* l. 1. c. 1.

(3) In *Catilinario* 6.

(4) *Geograph.* l. 176.

(5) *Odisea* l. 10. v. 110.

cum Heineccio suspicor, vel falsa, vel parum explorata, vel inventa ad lectoris credulitatem, admirationemque captandam. Et nos de præsentis cognito, non de antiquo, & præteritorum sæculorum orbis statu loquimur. Præsens enim status recognitus mundi prope omnis jam dispersitus est in varias regulares, vel saltem irregulares societates, quæ vel principi cuidam parent, vel communi consilio, vel delectis aliquibus de negotiis publicis decernunt. Inde quidquid dicant etiam aliqui recentes in contrarium, qui quosdam populos descripserunt, tamquam omni humanitate spoliatos sine tecto, sine lege viventes, utpote Mochos, Calliphornios, Cafrosque (6); ego hanc sententiam (7) sustento, ac propugno: posteaquam & tales scriptores ab aliis recentioribus auctoribus contradicti mordicus, ac falso convicti fuerunt; & gentes illæ in hac præsentis rerum, hominumque situatione absque quadam regiminis, ac justitiæ forma, impossibile est, ut subsistant. Nam concedo, quod populi aliqui tanta simplicitate morum sint, atque ita frugali modo vivant, ut nulla prorsus nostrarum rerum publicarum regulata compositione indigeant, ac contineantur. At nihilominus nisi eos, tamquam feras, dispersos, ac solivagos concipiamus, contra profecto eorundem scriptorum assertum, qui illos ut conviventes describunt, quamdam speciem regiminis, ac politiæ habere, par est, aliter simul stare nequirent. Cum uti Cicero reflectit (8): *Ne illi quidem qui maleficio ac scelere pascuntur, sine ulla particula justitiæ ac regiminis vivere possunt, inde leges latronum esse dicuntur, quibus pareant, quas observent* (9).

III.

(6) *Epistol. Ædifican.* Tom. I. epist. ultim. & Becma. *Hist. Geogr.* l. 9. c. 8.

(7) Vide Puffendorf. *De jure nat. & gen.* l. VII. c. 4.

(8) *De Officiis* l. 2. c. 9.

(9) Hanc nostram sententiam, accuratus descriptor Americanarum Coloniarum, in historia aliquorum Silvestrii populorum earum regionum, fulcit, ac comprobat, *tit. I. p. 2. c. 4.* uti & Ludovicus Muratorius in sua *Historia Missionum Parouajen-
tium*

III. Plato de Republica censet, homines, ad societates civiles ineundas, rerum plurium indigentiam impulsisse (10). Huic philosopho multi inter modernos politicos accesserunt (11). Verum non mihi videtur admittenda hæc, ut causa potissima societates civiles introducendi. Nam liquet ex aurei sæculi descriptione, vera sit hæc, an conficta à poetis, nil refert, quam commoda, delitiosa, ac tranquilla vita illa innocens fuisset perfecta æqualitate donata, nihilo prope indigens, quia nihilo erat sollicita. Ita Abrahamus, Isaacus, Jacobus, viri, juxta naturalem probitatem formati, quos supra diximus (12) fuisse extra societatem civilem, commode ac suaviter agriculturæ, ac rei pecuariæ operam dantes vixerunt (13). Insuper nil impedit, quod extra societates locus esset commerciis, adinventionibus, reciprocis servitiis inter homines; atque adeo quod ipsi, quamvis extra civitatem constituti, in qua nos præsentem tempore sumus, consociare voluissent. Siquidem mature familias etiam segreges agros colere, vites plantare, argentum noscere, artesque invenire cœpisse, ex eadem scriptura patet (14). Denique antequam ea hominum multitudo impleset mundum, ut rerum necessariorum esset indigentia, jam civitatis vestigium apparet extitisse ex eadem anti-

tium c. 4. Ille enim enarrat, pupulos illos Silvestres uniones suas, conductoresque habere, quos nomine Cacique appellant. Hi autem jus dicunt in pupulos subditos, eosque peccantes puniunt, atque ad bellum ducunt; aliaque jura principatus exercent. Vide etiam Maupertuis dans son Eloge de M. Montesquieu, ubi ait: les peuples les plus sauvages, que nous connoissons, ne sont point des betes feroces: ils ont leurs loix, qui ne different de celles des autres peuples, que par les plus ou les moins de sagesse des leurs legislatureurs.

(10) L. 2.

(11) Vide Puffendorf. ubi supra.

(12) Capite superiori §. 3.

(13) Genes. XXIV. 35.

(14) Genes. XIII. 2. Verum est tamen quod hæc familiæ, tamquam tot irregulares parvæ societates civiles erant.

tiqua Historia sacra (15) : & rerum omnium indigentia major profecto fuerit institutis civitatibus, gliscente luxu, ac libidine, quam ante earum introductionem.

IV. Idem dicendum est de elegantia, & cultura morum, quæ ab aliquibus, utpote causa potissima civilium societatum institutionis venditur. Etenim præter quam quod illa morum elegantia crebro sit falsa, & vanitatem sapiat: nil obstat etiam, quo minus homines in statu naturali vi-ventes & rationem excolere, & mores ad elegantiam componere queant. Hujusce argumentum esse potest morata domus Abrahami, ejusque concinna, elegans, ac liberalis oratio ad Melchisedecum, & ejusdem insignis humanitas, & alacritas, in excipiendis hospitibus (16); uti etiam Isaaci, & Jacobi familiæ non unum hujus humanitatis, ac cultæ vitæ, & regularis præbent exemplum (17). Unde nemo dubitaverit, quin morum, ac scientiarum culturæ etiam in statu naturali fuerit locus, ut neque hac de causa homines in civitates abire debuerint. Et revera Josephus (18) refert Abrahamum peritum scientiis astronomicis ἐπὶ ἀστρονομίᾳ, arithmeticis, aliisque fuisse.

V. Ipsiusmet ponderis sunt etiam reliquæ adductæ ab aliis causæ formandarum civitatum, quemadmodum justitia Hesiodi (19), utilitas, ac naturæ stimulus Aristotelis (20). Nam hæc hujusmodi minime videntur esse, ut impellere homines possent ad statum naturalem cum civili commutandum. Siquidem quid opponitur, quin patresfamilias segreges administrent etiam justitiam suis familiis? Deinceps ad utilitatem, commodumque hominum societates familiares fere satis esse videntur; posteaquam in statu familiari liberum cuique est, quidquid vult providere per contractus, ac commercia. Neque ex eo quia homines fe-

(15) Genes. IV. 17.

(16) Genes. XVIII. 2.

(17) Genes. XXIV. 22.

(18) *Antiquit. Judaic.* l. 1. c. 9.

(19) Theogon. V. 87.

(20) Eth. l. VIII. 2.

Fun-
tuntur natura in societates, ex eo potest deduci, veluti in-
instinctu quodam eos impelli in societatem civilem: nam
plures populos tempore satis longo absque ejusdem societa-
tis introductione commode, ac feliciter vixisse ex textu ex-
presso scripturæ sacræ desumitur (21). Spiritus sane con-
sociationis, ac benevolentiae hominibus inditus est à natu-
ra, non vero societatis civilis expressa inclinatio, ac præ-
scriptio.

VI. Quare inter omnes adductas sententias illa à nobis
delecta, ac prolata, quæ ad vim, injuriasque improborum
evitandas, obtundendasque, civitates civiles institutas fuisse,
statuit, magis congrua, ac rationi consona apparet.
Nam quamvis in statu naturali homines sint æquales, plu-
res tamen in illo statu libertatis, ac independentiæ impro-
bi evadunt, quorum hominum prava indoles est, ac con-
suetudo, ut alios subjicere, proprioque spoliare tentent:
hinc fieri nequit, quin varii patresfamilias, ad eorum op-
pressiones, insidiasque declinandas, simul vires unire (22),
ac consociare velint (23). Et cum porro magna societas
non possit non esse inæqualis, ac rectoria, uti paulo supra
monstratum fuit (24), consequens est, ut ista consocia-
tio hominum, ad propriam præsertationem conjunctorum,
sibi ducem eligere, ac certam ei formulam imperii præ-
scribere debuerint; exindeque civitas nata, ac constituta sit.
Quæ sane nihil aliud est, quam hominum multitudo nulli
alii mortalium obnoxia, & sub communi imperante, secu-
ritatis suæ causa, certis legibus consociata (25), suæque

con-

(21) Genes. XIV. 13.

(22) Optime Seneca: *Nam quo alio tuti sumus, quam quod
mutuis juvamus societatis officiis . . . . fac nos solos, quid sum-
mus? præda pravorum.* De benef. l. 4.

(23) Nam uti Salustius: *Omnino incerta, ac parum tuta per
se ipsa probitas est.* In bello jugur. c. 14.

(24) C. 1.

(25) Cicer. hanc definit. 3. *De Repub.* apud S. August. *mul-
titudo juris consensu, & utilitatis communionem sociata.* . . . at non
satis accurate.

conservationi sufficiens. Hæc ergo genuina causa, ac origo justa societatum civilium fuit, ad quam inveniendam nos ratio veluti manuducit.

Ex adhuc dictis evidenter patet, neque Heineccium (26) recte conjectari circa earundem societatum ortum, ac causam, illam deducendo in primis à multitudine hominum violentorum in unum conglobatorum, hoc pravo fine sociata, ut alios vi ad eorum jugum, dominationemque ferendam subjiciant (27). Etenim concursus hujusmodi sceleratorum hominum, potius latronum, piratarumque injusta caterva fuisset, quam societas civilis vallata legibus, ac juxta rationis dictamen, super justitiæ fundamento locata; imperium cujus omnino tyrannicum foret, utpote inivitis, atque coactis impositum, quod nisi renovetur conventionibus, & consensu reciproco consociantium reproducat, consistere, ac durare nequit. Neque ratio ullo modo consentire potest, ut institutio tam sancta, ac generi humano salutaria, quemadmodum societas civilis, à causa, principioque tam turpi, injustoque, uti hominum violentorum ad perditionem aliorum conglobatio est, derivetur, ac producat.

VII. Ex hisce etiam colligere licet, nugas propemodum agere, qui in statu integritatis futuras fuisse Respublicas, tamquam ex tripode pronunciarunt (28). Cum enim in hoc statu quisque ad rationis normam componeret se, nihil opus esset medio civilium societatum, ad improborum hominum insidias retundendas, declinandasque, tantum invento (29), ac introducto.

Ca-

(26) *Elem. Jur. nat.* l. 2. §. 104.

(27) Hanc sententiam amplectitur etiam auctor opusculi inscripti: *De l'inegalité parmi les Hommes* p. 2.

(28) Vide Becman. *Med. Polit.* l. XI. 5.

29) Hic advertere oportet, quod minime confundenda est socialitas cum societate civili. Socialitas enim in benevolentia mutua, æqualitatis studio, ac commercio officiorum inter homines consistit: societas vero civilis absque distinctione, regimine, ac imperio concipi nequit. Prima etiam in statu innocentiae existe-

Cæterum facile advertenti patescit, quod & metus Bodini (30), ac Montesquius (31), & conservandi res suas desiderium, ac sollicitudo Ciceronis (32), & studium aliorum vim vi repellendi Hobbesii (33), atque imbecillitas hominum segregum Vitriarii (34), quæ cuncta ab his, utpote civitatum potissimæ causæ, ac principia excogitata, suppositaque fuerunt, ad idem veniunt, quamvis verbis discrepare videantur, atque cum nostro principio prorsus conveniunt. Nam omnia hæc ad personarum, jurium, rerumque suarum protectionem, tutelamque ab aliorum insidiis asserendam reducuntur, ac tendunt.

VIII. Cum ergo omnium civitatum, rerumque publicarum finis sit securitas civium; ex fine vero societatum de mediis, ipsisque sociorum juribus, ac officiis judicandum sit; sequi oportet, ut ea omnia ab iis, qui in civitatem concurrunt, sint facienda, sine quibus finem illum communem, puta securitatem assequi nequirent. Cum vero pravorum hominum vis minime elidi possit, nisi major vis ex adverso opponatur; evidens fit, quod si alii, contra improborum hominum conatus, se præstare volunt securos, vires unire, atque tot in societatem coalescere debent, quod probabiliter sufficere videantur, ad eorum vim, vi justa, reprimendam.

Quare inutilis prorsus est quæstio, ab aliquibus male feriatâ promotâ, neque generatim decidenda; quot perso-

næ re debuit, non autem alia ex supra enunciata ratione. Si illi, qui tam acriter socialitatis principium Puffendorffii impugnarunt, huic ponderosæ distinctioni reflexissent, sane ab indignis, inhonestisque modis, quibus virum clarissimum, & hujusce scientiæ benemeritum instauratorem impetierunt, insultaruntque, omnino se temperassent.

(30) Bodin. *de Rep.* l. 1. c. 6.

(31) Spir. leg. l. 1. c. 1.

(32) Nam & si duce natura congregabantur homines, tamen spe custodiæ rerum suarum urbium præsidia quærebant. *Cicero de offic.* l. 2. c. 16.

(33) Hobb. *de Cive* c. 1.

(34) Vitriar. *Instit. Jur. nat.* l. 1. c. 1.

næ scilicet civitatem, vel Rempublicam constituent? Nam quamvis Apulejus (35) quindecim liberos homines, alii tres familias eam componere existiment (36); horum tamen opinionum auctores vix ante oculos sane habuisse videntur finem civitatum, id est securitatem communem. Etenim huic securitati multitudo coeuntium comparanda, ac temperanda est: ita ut si non magnus numerus hominum ad eam producendam sufficiat, etiam ad civitatem conformandam, ille hominum numerus satis fuerit (37). Atque equidem universa historia docet, initio parvas fuisse civitates; nam pravorum hominum multitudo in vicinia, haud adesse solebat, quæ violentiæ metum incuteret. At posteaquam orbis frequentiori habitatorum numero crebescere cœpit, atque improbi homines, eorumque cætus consequenter multiplicati fuerunt, de ingentibus civitatibus componendis cogitare oportuit. Hinc majores Respublicæ, hinc postea systemata civitatum profecto derivarunt (38).

IX. Quapropter si hujusmodi numerus hominum vires, animosque jungat (39), cui satis roboris sit, & ingenii ad hostes debellandos, ac comprimendos, hunc constituere civitatem dicere oportet. Non igitur civitas ex territorio, urbibus, mœnibus, sed ex hominibus consociatis nascitur, atque componitur (40). Et revera Hebræorum multitudo quadraginta annis illis, quibus per deserta Arabiæ

lo-

{35} Apolog. p. 304.

{36} Valer. Max. l. IV. 4.

{37} Nam optime advertit Plinius: *Quod corpora quamlibet ardua, & excelsa, proceribus admota decrescunt.* In Pan. c. 61.

{38} *Plato de leg. l. V.* Hanc sententiam amplectitur, ac firmat. Vide etiam meum Puffendorf. l. 7. c. 2. §. 2.

{39} Hic tamen advertere oportet cum Burlemaquio, quod minime civitates concipi decet in suis principiis eadem perfectione donatas, qua nunc eas videmus existere. Nam omnes humanæ introductiones in suis principiis imperfectæ evadunt, à tempore, ac experientia postea ad perfectionem tantum perductæ. *Jus Polit. p. 1. c. 2.*

{40} Vide Thucidid. *Hist. VII. 14.* Just. *Hist. 12.*

loca, sine certa sede, sine lare, sine mœnibus, ac tectis oberravit, non ne Respublica sancta, & regulata fuit (41)?

Ideoque concludatur, Rempublicam componere congruam hominum multitudinem ad propriam præservationem conjunctam, aptamque: neque eam extinctam videri posse, occupato licet ejusdem territorio, quamdiu populus superstes hostibus profligandis haud impar fuerit. Sic sane stetit Attica Respublica, quamvis Attica terra ab Atheniensibus fuisset derelicta, posteaquam perstitit classis, in quam se se Themistocles cum universo populo, collectis omnibus, quæ possent moveri, contulerat, cujus profecto ope, patrium solum à Persarum invasionibus (42) præservavit, ac muniit.

X. Ergo cum civitas consistat in consociatione tantæ hominum multitudinis, cujus vires junctæ non sint impares pravorum vicinorum in se irruentium potentiæ: sine consensu vero non intelligatur societas: hinc venit, ut civitates, & Respublicæ, interveniente pacto, formentur, sive homines ultro in hanc societatem consenserint, sive is consensus ab initio vi fuerit extortus, ac postea voluntarie traditus, ac reproductus, sive aliqui jam constitutæ Reipublicæ accesserint, sive tandem sint prognati ex Reipublicæ civibus, qui sane tacito consensu in eadem continuare Republica, in qua sui parentes fuerunt, præsumuntur. Atque equidem hoc modo Albanorum Coloni, qui initio sectarunt Romulum, ac juxta Tiberim pedem fixerunt, in novam Rempublicam sponte consensum dederunt (43). Uti postea huic populo, cum jam Reipublicæ formam constituisset, ultro per fœdus accesserunt Sabini (44). Ex adverso inviti quamvis ab initio, diruta pa-

tria

(41) Quod tamen exemplum singulare, ac miraculosum fuisse, observandum est.

(42) *Nep. in Themis. 15. c. 2.*

(43) *Dionys. Antiq. l. 1. p. 72.*

(44) *Liv. l. 1. 13.*

tria urbe, Romanam civitatem augere voluerunt ultroneo posteriore consensu Albani (45). Nec postea unquam dubitatum, quin prognati ex civibus Romanis perdurare in Rempublicam vellent, nisi hanc præsumptionem, aut expressa in contrarium declaratione, aut aperto aliquo signo (46), veluti solum vertendo, de medio abstulerint, amoverintque.

XI. Inde igitur patet, civitates quoque, uti alias societates, sive consensu omnino ultroneo, sive vi, aut coactione interveniente à principio, sed ex post facto ultroneo assensu præstito, vel constitui, vel augeri. Ubi ultroneo consensu conjungitur illa multitudo, fieri non potest, quin primum, ac præcipuum pactum præcedere debeat, nempe quo omnes consentiunt in civitatem constituendam. Et cum hoc pactum absolutum, ac liberum, & sub conditione iniiri possit, per se liquet, eum qui vel non consentit, vel conditioni non satisfacit, extra societatem manere (47). Id quod hodie etiam proculdubio observandum esset, si nova Respublica per consensum constitueretur.

XII. Cum vero societas minime consistere possit, nisi eam componentes socii consentiant in eundem finem, ac eadem mediâ; inde venit etiam, quod Respublica durare nequit, nisi ejusce membra in idem medium, ac formam eandem regiminis convenient. Ideo opus est, ut multitudo jam consociata primo pacto (48), secundo decreto, ac pactione decernat de regiminis forma, nempe vel omnium, vel plurium, vel unius, qua regere, ac gubernare se intendit. Hoc autem regimen, vel pacto, vel sorte, vel ma-

(45) Liv. l. i. c. 29.

(46) Utpote illud etiam est omnium rerum mobilium, & immobilium translatio, aut alienatio.

(47) Vide hujus rei exemplum in Herodoto, scilicet Otanis Persæ, qui vixit inter suos prorsus jam imperii formati, ac delecti independens l. 3. p. 124. Vide Rousseau *De inæqualitate in epistola dedicatoria*, nota I.

(48) Vide meum Puffendorf. l. 7. c. 2. §. 6.

joris partis voto seligi poterit. Cæterum, non est dubium, quod illi, qui pactum illud primum pure inierunt, in hoc secundum devenire, ac se se plurium suffragiis submittere tenentur (49); cum hoc sit veluti illiusmet primi pacti necessaria conditio.

Compositio quidem Romanæ Reipublicæ hujusce decreti interventum, ac necessitatem quoque, clare demonstrat. Nam cum inter illam urbis Albanæ sentinam, nec non pastorum, prædonumque turbam pactum fuisset, Romulo auctore, in Rempublicam coalescere, ipse Romulus, vocata concione, rogavit populum de forma imperii, quam præferendam, amplectendamque putaret. Cui proposito fuit responsum, referente Dionysio (50), nobis nova Republica non est opus, nec à majoribus probatam, ac per manus traditam mutabimus: ἡμεῖς πολιτείας μὲν καινῆς ἔδδ' ἐν δέδμεθα; τὴν δ' ἐ' ὑ' πὸ τῶν πατέρων δοκιμασθ' εἶσαν εἶναι κρατίστην παραλαβόντες ἔ μετατιθέμεθα.

XIII. Tandem ubi de regiminis forma conventum fuerit, nihil populo deerit ad perfectam Rempublicam componendam, quam ut tertio pacto, ac decreto eam, easque personas, quas sibi imperare velit, seligat, atque ei, iisque certam imperii formulam, ad superioris decreti normam, præscribat, imponatque. Hæc vero formula recte legis fundamentalis nomine appellatur; posteaquam ea etiam, quæ caventur pactis, leges bene sæpe denominantur (51). Proindeque eadem formula imperantes non minus quam cives obligat; adeo ut nihil putetur actum, si quid contra legem hanc in Republica, vel ipsiusmet regimine geratur. Et quidem tertium hoc decretum quoque in Reipublicæ Romanæ constitutione apparet, uti ipse Dio-

(49) Recte Plinius: *Singulos enim, integra re, dissentire fas esse, peracta, quod pluribus placuisse tenendum* l. 3. ep. 13.

(50) L. 2. p. 80.

(51) Quando saltem jus naturæ admittatur dependens à voluntate Dei, quod ad pacta servanda obstringit. Inde venit, quod in systemate Hobbesii, pacta dici leges minime possunt. Vide *supra c. 1. hujus l. §. 7. in notis.*

nysius scribit paulo post (52): cum enim imperium Regium, cui jam Albæ adsueverant, retinere decrevissent, illico de eligendo rege solliciti subjiciunt se Romulo: *honorem eum non alii magis, quam tibi convenire persuasum nobis est.* Inde, populo referente, partitum fuit imperium, ita ut populo jus eligendi magistratus; penes selectos patres jus referendi de omnibus, quæ Rex eisdem demandaret; penes Regem denique cura sacrorum, legum, judicia de criminibus, jus convocandi Senatum, ac populum in concionem fuisset. En formula novi imperii, sive fundamentalis ipsius lex. Quæ sane lex fundamentalis, sive partium imperii distinctio, ac dispositio in Democratia imperio, in quo de persona, vel personis imperantibus minime decernitur, in locum tertii pacti venit. Hac enim formula de loco, ac tempore conciones habendi, de magistratu ordinario, de ordine judiciorum, ac de œconomia universa regiminis disponitur, ac stabilitur (53).

XIV. Quoties populus ultro civitatem instituit, hoc modo eam nasci par est. Quoties vero ille populus perdomitus à potentiore, cum illa victrice gente unam Rempubli-
 cam format, in omnia hæc pacta, scilicet de constituenda communi Republica, de imperio jam in ea constituto amplectendo, ac de subjiciendo se legibus ipsiusmet Reipublicæ fundamentalibus, ac imperanti personæ, vel personis consentire præsumitur: quia si dissentiret, non acciperet oblatas à victoribus conditiones, sed ad ultima experimenta venire potius, quam se ipsorum gubernationi, ac imperio submittere mallet. Res tamen omnis hoc in casu redit ad deditiois leges, quæ aliquando durioris, aliquando mitiores esse solent, prout vel certa, vel ambigua est victoria; vel belli causa evidenter honesta, ve dubia ostenditur. Sic
 pro-

(52) L. 2. p. 85.

(53) Hinc sane conjici potest, parum accurate Puffendorffium, civitatum formationem, ad duas tantum præcipue conventiones reducere. Uti jam in nostro Puffendorff. adnotavimus l. VII. c. 2. §. 7. nota 3. Vide Butlemaq. *Prin. juris poli.* p. 1. c. 4. §. 2.

profecto cum Sabini, ac Romani æquo pene Marte pug-
nassent, visum est utrisque bellum fœdere finire; itaut
pari potestate Romæ Romulus, ac Tadius regnarent (54).
A quo fœdere, pactoque facile desumitur, quod Sabini
quodammodo ad constituendam Rempublicam admitteban-
tur. Cæterum non est dubium, quin utcumque dediti-
o fiat, finiaturque bellum, semper consensu reciproco opus
sit, ad victorum populorum regiminis, imperiique formam
constituendam (55). Aliter belli status duraret adhuc, hos-
tilis animus, atque imperium non esset regulare, de quo
hic agimus, sed violentum, incertum, ac tyrannicum
omnino, de quo postea erit dicendi locus.

XV. Quæmadmodum vero omnium societatem com-
ponentium una voluntas, unus intellectus, ac consensus
concipi debet; eodem modo dicendum est de civitate, ac
Republica (56). Id quod nulla alia ratione fieri potest, nisi
omnes in unam, vel plures voluntates conveniant, atque
huic, vel hisce submittant se. Ideo per se patet, cives Rei-
publicæ omnes voluntates suas uni, pluribusve subjicere
oportere, atque adeo eum, eosve imperare, cui, vel qui-
bus voluntates suas ipsi supponunt.

Etenim nullo alio modo potest accidere, ut plures idem
velint ac sentiant, sicuti opus est in societate civili, quam
vel per conspirationem, nempe uti omnes idem semper
cosentiant ac velint, vel per subjectionem, ea ratione sci-
licet, ut plures voluntates suas unius, vel plurium volun-
tati submittant. Prius numquam sperari potest, postea-
quam prorsus impossibile est, quod multorum hominum
studia, ingenia, inclinationes variæ in unum semper con-
veniant. Itaque superest posterius, nimirum quod plures
voluntates suas alterius, vel plurium voluntati submit-
tant

(54) Vide Dionys. l. 2. p. 111.

(55) Optime Livius advertit: *Nullum hominem in ea conditio-
ne, cujus eam pœniteat, diutius, quam necesse sit, mansurum*
l. 8. c. 21.

(56) Vide cap. 1. hujusce libri §. 14.

tant (57). Nam sicuti gubernatio navis repletæ hominum turba, nisi gubernatori perito detur, ipsius directio, ac salus non est speranda; ita neque gubernatio civitatis compositæ tot hominum miriadum umquam recta, ac salutaris evadere poterit, nisi uni, vel pluribus expertis gubernatoribus administranda, vel regenda tradatur.

XVI. Inde porro quod vel uni, vel pluribus, vel universæ multitudini gubernatio civitatis tradi potest; consequi oportet, ut tres solæ sint regulares formæ Reipublicæ, scilicet Monarchia, Aristocratia, & Popularis. Quoties enim omnes cives voluntates suas unius personæ physicæ voluntati submittunt, nascitur Monarchia, Regnum, vel Principatus: sin plurium voluntati, ac decreto subjiciant se, Aristocratia (58) oritur: denique si id, quod universa civium multitudo in concione vocata communi suffragio decernit, pro totius civitatis, vel Reipublicæ voluntate habetur, ea Reipublicæ forma componitur, quæ Popularis, vel Democratica denominatur. Quare cum sive unus, sive plures, sive omnes imperent, non alio jure præsent Reipublicæ, quam quod reliqui cives eorum voluntati voluntates suas submitserunt; necessario sequitur, ut injuste imperent illi, quibus suam voluntatem non subjecerunt ipsi cives. Hinc si unus sit, qui injuste occupet, regatque Rempublicam; non assentientibus civibus, Monarchia in Tyrannidem; si, loco collegii optimatum pauci, absque consensu populi, invadant imperium, Aristocra-

(57) Submissio vero hæc fit per conventionem. Nam absque conventionem minime potest percipi, quomodo subditi ad imperantis voluntatem subjiciant se. Vide Burlemaq. *Prin. jur. polit.* P. 1. c. 4. §. 17.

(58) Ita Isocrates in Paneg. *Φημι τρεῖς εἶναι τῶν Πολιτείων ἰδέας, ὀλιγαρχίαν, δημοκρατίαν, μοναρχίαν.* Tres dico esse species civitatis, paucorum, omnium, unius. Hic tamen orator accipit Oligarchiam pro Aristocratia inaccuratè sane. Eodem modo etiam Quintilianus non satis exacto distinguit formas Reipublicæ: *Formas rerumpublicarum, quas tres accepimus, quæ populi, quæ paucorum, quæ unius potestate regerentur.* Instit. orat. l. 5. c. 10.

cratia in Oligarchiam : denique si loco totius populi in concione vocati ac constituti, juxta legis fundamentalis decretum, turba quædam, vel fex hominum turmatim omnia pro arbitrio decernat, invadat ac dominetur, Democratia in Ochlocratiam degenerat, & commutatur. Quas Reipublicæ formas vitiosas regularibus admodum vicinas, ac similes esse, atque adeo facile has in illas degenerare, observavit recte Polibius (59); id quod etiam exemplis innumeris confirmata experientia demonstrat (60).

XVII. Ergo quemadmodum tres illæ Rerumpublicarum simplices formæ in totidem vitiosas oppositas facillime degenerant. Nam sicuti de corporibus physicis, ita etiam de moralibus institutionibus, ac politicis evenire solet, quod quo minus compositæ sunt, eo faciliori modo resolvantur: non mirum est, paucissimas semper repertas fuisse civitates, quæ ex tribus illis unicam prorsus eligerent ac constituerent; sed plerasque, vel formas illas varias veluti in unam conflasse (61), vel duas sane ita miscuisse, ut una alteram veluti in officio detineret (62). Et cum à potiore fieri soleat denominatio, inde nequeunt non varia nasci Regnorum, Aristocratiarum, & Democratiarum genera, quæ an sub rerumpublicarum mixtarum, vel irregularium nomine venire debeant, nil refert definire (63). Eam sane Polibius optimam formam regiminis civilis appellat.

(59) L. VI. 1. *Hist.*

(60) Vide Hertium *Elem. prud. civil.* l. 2. §. 8.

(61) Antiqui Germani, referente Tacito de moribus German. hanc politicæ mixtionem habuerunt: *De minoribus rebus Principes consultant, de majoribus omnes. Ita tamen, ut ea quorum penes Plebem est, apud Principem pertractentur.*

(62) Hæ autem dictæ fuerunt civitates mixtæ ab aliquibus vocabulo sane aptiori, ac convenientiori illius irregularium civitatum, quo ab aliquibus aliis fuerunt vocatæ. Vide Puffendorf. *Jus nat.* l. 7. c. 5. §. 14. de his infra agitur §. 24.

(63) Thomasius has duas acceptiones confundit. Vide *Jurisprud. divi.* l. 3. c. 3. §. 40.

pellat, quæ ex omnibus componitur formis: ἄριστήν τῆν πολιτείαν ἐν πάντων τῶν προειρημένων συνεστῶσιν (64). Et revera tunc una forma ab aliis libratur ac sustinetur, atque ita omnes in officio manent (65). Hujus exemplum dat admiranda Anglorum Respublica, quæ ineffabili modo composita Monarchiam Rege, Aristocratiam Parliamentis, Democratiam universo populo in unum refert ac continet, proindeque tam florida, ac bene constituta perdurat.

XVIII. Præterea cum & integræ societates in unam majorem convenire possint, uti supra jam monstratum fuit (66), consequi necesse est, ut & plures Respublicæ, retenta ipsiusmet forma, & independentia, icto fœdere, in unam majorem ita coalere queant, ut, quæ ad communem salutem, securitatemque omnium pertinent, communi consilio, viribusque unitis tractentur. Quæ systemata civitatum, & consociatæ Respublicæ dicuntur, uti Amphitionum Respublica, & Achaica consociatio Græcarum civitatum olim fuerunt, & nunc Batavorum sunt provinciæ, atque civitates Helveticæ.

Nil impedit etiam, quod hæ varix civitates compactæ in unum Systema inæqualiter sint fœderatæ, eo modo scilicet, ut una magis debeat in communem ponere, quam alia. Nam sicuti societas privatorum inæqualis licite componitur, uti supra visum fuit (67), ita etiam civitatum hujusmodi societas constitui potest. Id quod minime consideratum fuit ab Heineccio ac Titio, dum Puffendorffii sententiam circa systemata civitatum censurant atque adversantur.

XIX. Cum ergo Monarchia nascatur, quoties omnes civis voluntates suas unius personæ voluntati submitunt; necessario colligitur, perinde esse, quocumque dignitatis

no-

(64) *Hist.* l. 1.(65) Vide Montesquium in *suo Spirit. leg.* l. XI. c. 6.

(66) C. I. §. 15.

(67) L. I. c. 13. §. 29.

nomine, Imperatoris scilicet, Regis, Ducis, Principis, illa persona utatur. Nam cum eadem neminem superiorem recognoscat, indifferens prorsus est, qualescumque dignitatis nomen adsumat. Imperantes enim secum invicem vivunt in statu naturali; status vero naturalis status æqualitatis, & libertatis est. Inde venit ut Monarcha Monarchæ sit æqualis: ideoque nil obstat, quod titulum adsciscat suæ independentiæ competentem, atque jam ab aliis principibus assumptum, ac usitatum. Vidit nostra ætas duo clara exempla hujusce rei, nimirum Fridericum I. Prusis Regem, & Petrum I. Russiæ Imperatorem, quorum alter primus Regium nomen, alter Imperatorium sibi arrogavit (68). Verumtamen advertendum est, quod cum nulla sit obligatio societatis aliis civilibus, qua illæ obstringantur ad novum dignitatis nomen Principi alterius societatis tribuendum; ipsæ prudentiæ regulæ suadent, nisi de aliorum Principum, ac Rerumpublicarum sententia, vel saltém tacita approbatione, tales honoris novos titulos haud adscisci debere. Aliter Princeps comice, ac fecte potius, quam vere, & realiter illius dignitatis nomine insignitus profecto videretur.

XX. Ex dictis patet, Monarcham omnia agere suo arbitrio, atque omnium independentem vivere. Adeoque quamvis prudentiores merito adhibeat in consilium, ad eorum consilia sequenda minime tamen adstringitur. Ergo cum omnia arbitrio Principis in Regno dependeant, nullum erit jus majestatis, quod ipse exercere nequeat. Imo vix Monarchæ nomen meretur ille, in quo omnia majestatis jura non uniantur, atque concurrant. Etenim Reipublicæ tamquam unius personæ moralis unus debet esse intellectus, una voluntas. Si vero præter Monarcham alius quocumque jure majestatis, independentem ab eo, funge-

re-

(68) Sic Carolus V. anno 1519. per legem expressam ordinavit, ut Regi Aragoniæ, ac Castiliæ titulus majestatis impartiretur, relicto illo celsitudinis antea usitato. Vide Anton. de Solis in sua *Historia novæ Hispaniæ* l. 2.

retur; non esset quidem totius Reipublicæ unus intellectus, ac una voluntas: ergo neque esset Respublica, sed Respublica in Rempublicam, ac Monarcha contra Monarcham; quo nihil absurdius. Neque contra hæc veniunt, quæ de mixtarum Rerumpublicarum forma paulo post dicenda erunt (69). Nam genus illud regiminis à populo delectum est, unde omnes, qui imperium tenent, unam profecto personam componunt; adeoque cuncti ad regimen delecti majestatem sustinent, ac in se uniunt, atque ipsi semper de consensu agunt (70).

XXI. Verum quamvis Monarca omnia suo arbitrio regat, disponatque in Regno, nihil tamen agere potest, quod contra civitatis finem veniat, scilicet publicam securitatem, civiumque salutem (71). Ex quo consequitur, ut populi securitas, & salus suprema Monarchæ lex esse debeat, eoque ipso hic differat à Tyranno, qui omnia ad suam utilitatem, præsertionemque refert, universorum civium salute postposita ac neglecta. Unde sapienter Polibius (72) Tyrannum definit omnium impietatum, scelerumque receptaculum; ita ut ille subditos potius tamquam servos, quam cives tractet, innocentes conterat, sapientes rejiciat, perfidos ad dignitates extollat, atque omnia, quæ ad status, subditorumque felicitatem conducere possent, repudiet, atque rejiciat. Ergo concludamus Monarcham legibus fundamentalibus Regni (73), ac legibus naturæ, rationisque dictatis se tenere obstrictum, atque vallatum eo modo, quo semper suorum subditorum conservationem, perfectionemque factis, ordinationibus, ac morum regula-

(69) §. 24.

(70) Præterea hic agitur proprie de Monarchia tantum.

(71) Optime Seneca: *Nullum ornamentum Principis fastigio dignius, pulchriusque, quam illa corona ob cives servatos.* De Clementia c. 3.

(72) *Hist. L. II. 59.*

(73) Veluti sunt illæ de successione, de electione, de magistratibus, atque omnes aliæ leges, quæ in primordiali pacto fuerunt firmatæ.

laritate, actionumque exemplo (74) intendere, ac curare profecto debeat. Optime Aristoteles paucis explicat rem: *Si ordine civitas disponitur, Regnum, si inordinate, Tyrannis est* (75).

XXII. Porro ex Aristocratiae definitione colligimus, penes totum optimatum collegium esse debere majestatis jura omnia, eaque adeo non aliter posse explicari, quam de communi totius collegii sententia. Quare opus erit certo loco, ubi frequentes conveniant, ac uniantur Senatores, & de Republica in medium consilium capiant; nec non certo definitoque tempore, quo Senatus ordinarius convocetur, nisi aliquid extra ordinem, ut Senatus indictus habeatur improviso, postulet. Præterea cum plurium consensus nequeat colligi, nisi vel per unionem, vel per submissionem (76): & cum primum medium, ubi plures interveniunt, vix sit possibile; reliquum est, ut aliud, scilicet illud submissionis eligatur. Ideo consequitur in Aristocratia, pauciores se voluntati plurium submittere debere; ita ut plurium sententiæ vincant pauciores: in pari vero sententiarum numero nihil videatur actum, nisi fuerit conventum fundamentali lege, quod vel is, qui præsidet collegio pondus addat alterutri parti, vel quod calculus minervæ admittatur (77). Denique cum vitiosa forma

(74) *Facere* (scite Paterculus) *recte cives suos, Princeps faciendo, docet, cumque fit imperio maximus, exemplo major est.* Hist. 4.

(75) *Ἔργον δὲ κατὰ τάξιν βασιλεία, ἢ δὲ ἀοριστος τυράννις ἐστὶ.* Polit. V. 10.

(76) Ut visum fuit supra §. 15.

(77) Calculus minervæ dicitur, quando in pari condemnationum, atque absolutionum numero reus à pœna criminis liberatur. Confer Boeclerum *Dissertat. de calcul. Minervæ.* De hujus calculi æquitate hæc ratio affertur, quod condemnatio innovat statum, è contra absolutio relinquit statum priorem. Ideoque rationi consonum videtur, ut in pari votorum numero nihil agi censeatur per absolutionem. Idem dic de quacunque agatur re, ita ut hoc calculo admissio, in paritate votorum sententia illa habeat locum, qua nil innovetur.

ma opposita Aristocratiae Oligarchia dicatur, illaque in hanc facile transeat; res ipsa postulat, ne quid valide decerni possit absque majore optimatum numero, veluti duarum partium interventu (78).

Cæterum Oligarchiam earumdem calamitatum, pravitatumque, ac deordinationum causam esse civitati, ac ipsam Tyrannidem, ex eo patet, quod tunc nascitur, quando aliqui pervicaces Senatores alijs expulsis, ac conculcatis omnia ad se trahere volunt (79), utilitates, magistratus, dominationem, præscripta in omnium civium perditione, atque ruina: adeoque in nihilo differunt iniqui illi homines à Tyranno, nisi quia plures sunt, atque ita pervicaciori modo bacchantur (80).

XXIII. Eodem modo se res habet in Democratia. Cum enim in ea id, quod universa civium multitudo advocata in concione, communi suffragio decernit, pro totius Reipublicae voluntate reputetur; consequens est, ut majestas hic sit penes totum populum, isque tunc omnia jura majestatis exerceat, atque administret. Hoc autem fieri cum nullo alio modo possit, quam si populus in comitia confluat, & de negotiis obvenientibus in medium simul conferat; per se patet evidenter, hic quoque certum locum, ubi coeat populus, statorumque dies, quibus comitia convocentur, definiendos esse; ratumque habendum, quod populus in hujusmodi reductionibus, sive curiatim, sive tributim, sive viritum pluribus suffragiis decreverit (81). Verum hæc regiminis species ob multitudinem, à qua necessario componitur, in confusionem, & Ochlocratiam facile degenerat ac transformatur; id quod sane tunc nascitur, quando à minore parte populi, atque

(78) Vide meum Puffendorf. l. 7. c. 2. §. 17.

(79) Vide meum Puffendorf. l. 7. c. 5. §. 10.

(80) Optime Cornel. Nepos in Miltiad. c. 8. *Omnes autem habentur Tyrannii, qui potestate sunt perpetua, & non legitima in ea civitate, quæ libertate usa est.*

(81) Cicero: *Nam nemo in hac unus excellere debet.* Tusc. quæst. l. 5. c. 36.

que ex ipsiusmet face, absentibus, vel exclusis reliquis, non jam vocata concione, sed turmatim jus suffragii arbitrarie usurpatur. Hæc imperii perversio, ac depravatio totius Republicæ systema corrumpit, ac destruit (82), illudque ad Anarchiam conducit. Siquidem plebs omnia ad arbitrium gerit, conculcatis reliquis civibus, eorum substantiis invasis, legibus rejectis, ac abrogatis, omnibusque sacris, profanis convulsis, eversisque absque ordine ac directione, usque dum Demagogorum aliquis tyrannidem occupet: uti referente Phedro (83), revera Athenis contigit.

XXIV. Cum vero & mixtæ, quas vocant, Republicæ optimæ, regularesque reputentur, atque ideo introductæ sint, ut una forma componentium easdem, alteram veluti in officio contineat (84): res ipsa demonstrat, jura majestatis, vel omnia, vel quædam in his civitatibus ita communicari oportere, vel cum collegio optimatum, vel cum multitudine populi, vel cum ipso Monarcha, ut ordo unus inconsulto altero, nihil decernere queat. Quare sic separari minime potest illud jurium majestatis exercitium, ut unus altero inscio, vel invito aliquid gerat, vel administret (85). Quoniam tunc ullo modo impediri nequiret, quominus Republica in Republica produceretur, ad ipsiusmet civitatis, ac imperii regularis interitum ac perditionem (86).

Ergo hæc mixtarum civitatum suprema lex reputanda est, ne unus ordo imperantium in alium insurgat, nihilque clanculum, ac renuentibus aliis imperii sociis (87) agat,

(82) Vide meum Puffendorf. ubi supra §. 12.

(83) *Fabul.* l. 2.

(84) Vide supra §. 21. & meum Puffendorf. ubi supra §. 14.

(85) Ita sane obviam it periculo, ne una alteram impediatur potestatem, ac turbet.

(86) Vide Lokhium *De regimine civili* c. 12. & Montesquium in suo *Spir. leg.* l. XI. c. 6.

(87) Asinius Gallus apud Tacit. Ann. l. 1. c. 12. *Nam*

agat, decernatque: nam hoc admissio, statim Respublica à mixto imperio in Oligarchiam, Tyrannidem, vel Ochlocratiam transiret ac verteret; posteaquam tunc unus, vel pauci, vel turba in reliquas insurgeret potestates, easque ab imperio deturbare ac deponere vellet, cum illarum iura, ac functiones invaderet. Id quod ex Romanæ Reipublicæ contemplatione profecto desumitur, tempore quo plebs tribunitiis incitata furoribus, inconsulto reliquo populo, senatuque despecto, leges ferre, & de capite civium Romanorum jus suo arbitrio dicere, & omnia patrum, magistratuumque decreta turbare solebat. Tunc enim, Romanam Rempublicam parum Ochlocratia abfuisse, facile est intelligere. Etenim loco totius populi de consensu Senatus, turba quædam hominum, inconsultis patribus ac magistratibus, pro lubitu omnia dominabatur. Hoc ex Anglorum Reipublicæ conficto exemplo melius etiam ostendi potest. Quoniam si Rex usurparet Parlamentorum functiones, aut Parlamenta, vel turba populi Regis potestatem occuparet; evidens fit, quod Tyrannica statim dominatio illius populi, vel Oligarchica, vel Ochlocratia evaderet. Quæ omnia sunt depravationes illius regiminis mixtæ Reipublicæ, consensu universorum civium ab initio compositæ, delectæque (88).

XXV. Quod pertinet ad civitatum systemata, cum illa

(88) *quocumque modo concipiatur Respublica, illius unum esse corpus debet, eumque unius animo regi.*

(88) Ex hisce liquet, quod mixta civitas ab irregulari differt. Nam mixta regularium imperiorum formis componitur. Status enim irregularis ille dicitur, qui deficit aliquibus essentialibus requisitis regularis, ac bene ordinatæ Reipublicæ. Veluti erat ille Romæ antiquæ, quando Romulus, ac Tacius simul regnabant. Atque ille Longobardorum, quando Partharitus, & Gundebertus regnabant eodem tempore. Ex hoc licet arguere, quod inexacta est definitio statuum irregularium Puffendorffii, ita eosdem definiens status, qui nulli speciei regulari referri possunt. Nam neque mixtus status alicui referri potest speciei status simplicis regularis. *Vide suam Dissert. de republ. irregulari.*

orientur, vel ex duobus pluribusque regnis, quæ sub communi capite, veluti in unum regnum coaluerunt (89); quemadmodum sane Hispanica Regna sub Ferdinandi Catholici dominatione constituta fuerunt, & nunc sunt Hungariæ, ac Bohemiæ Regna sub Imperatrice Augusta Regina, vel ex pluribus civitatibus fœdere junctis, cujus exemplum Amphitionum, ac civitatum Achaicarum Senatus, olim præbuerunt, & nunc Belgarum, & Helvetiorum Republicæ præbent: hinc facile recognoscitur, quod priore casu Regna communem Regem habere solent, sed proprias leges, suosque magistratus independentes (90); at hæc ad mutuam sibi opem præstandam sane contra communes hostes, & pro communi Rege tenentur. Et si non sint omnino Monarchica, oportet etiam communia comitia constitui, atque ad ea utriusque regni ordines certo numero pro virium ratione vocari, ut quæ ad communem salutem necessaria sunt, tractentur, ac despiciantur (91). Ita erant olim Angliæ, Scotiæ, ac Hirlandiæ Regna, ante quam Scotia omnino cum Anglia uniretur (92).

Posteriore vero casu colligitur, quod civitates singulæ immanentia majestatis jura suo arbitrio (93), transeuntia, nempe quæ ad communem securitatem pertinent, communi consilio exercere debent. Ac proinde ex delegatis à singulis civitatibus hominibus collegium aliquod, sive perpetuum, sive temporarium statis diebus constitui opus est, quod de rebus ad communem securitatem spectantibus consulat in medium, & quid factum referat, eum componentes, re prius cum civitatibus suis communicata, decernant. Ita quidem toties recensitæ Provinciæ unitæ Belgorum

rum

(89) Vide meum Puffendorf. *l. 7. c. 5. §. 17.*

(90) Vide meum Puffendorf. ubi supra in notis.

(91) Nam tunc de civitatibus fœderatis participant.

(92) Vide meum Puffendorf. ubi supra.

(93) Vide de his cap. seq. §. 8.

rum Hagæ, Helveticæ vero Civitates Badæ, suum collegium apertum assidue tenere solent (94).

XXVI. Verum est tamen, omnia hæc civitatum systemata variare ex variis confœderationum legibus, ac conventionibus, quibus fuerunt composita. Inde fieri non potest, quin hæc Respublicæ sint diversissimæ, aliæque arctiore, aliæ paulo laxiore vinculo sint colligatæ, aliæ plus, aliæ minus commune inter se habeant commercium (95). Ideoque quibusdam sunt communia æraria, officinæ monetariæ, armamentaria, quibusdam vero non sunt. Deinde quædam præsidem aliquem, communisque fœderis veluti custodem senatui præficiunt, alia ab hoc instituto abhorrent: quædam in ferendis suffragiis, quædam in contributionibus præstandis, atque in reliquis ordinationibus exercendis, ad communem salutem introductis, variant ab aliis. Nam quæ à conventionem varia hominum dependent, juxta ipsiusmet conventionis leges, ut diversimode etiam se habeant, necesse est (96).

CAPUT SEPTIMUM.

De summa potestate, ejusdemque justis limitibus, & de modis eam acquirendi.

I. **H**Actenus de societatum civilium compositione, ac de ipsarum variis formis, imperio, ac regimine egimus; nunc remanet, ut hoc regimen, ac imperium paulo accuratius introspeciamus, atque examinemus. Supra jam

(94) Vide meum Puffendorf. ubi supra §. 19. in nota 1.

(95) Vide Montesquium in suo *Spirit. leg. l. XI. c. 2.* ubi comparationem facit Liciorum Reipublicæ confœderatæ, cum aliis civitatibus confœderatis Græciæ.

(96) Ex hæc omnibus civitas maxima enascitur, qua omnes gentes inter se colligantur, unde ad naturalia officia ad invicem sibi præstanda tenentur, nimirum se tueri, aliorum societatem non lædere, suum unicuique tribuere. Vide *c. 1. §. 6. nota.*

jam definivimus Rempublicam (1); multitudinem hominum nulli alii mortalium obnoxiam, & sub communi imperante securitatis suæ causa sociatam. A qua definitione apparet, illos, qui coalescunt in Republica, in statu naturali vixisse (2), posteaquam hi nullis aliis mortalium erant obnoxii; adeoque consequens est, ut civitas, cum sit composita hominibus à nullo dependentibus, nemini mortalium subjecta remaneat, omniaque, quæ conservando statui suo necessaria esse existimat, libere peragere, nec ab ullo in exercitio jurium suorum turbari, vel ad reddendas gestorum rationes adigi possit. Cum ergo hæc omnia conjunctim accepta vocentur imperium summum, sequi oportet, ut in omni civitate, & Republica imperium summum existere debeat.

Ex hisce patet, quod populus, ab alio victore populo in potestatem redactus, non constituit Rempublicam, sed præfecturam, quia aliis subjectum evadit. Ex eodem principio procedit etiam, non Reipublicæ, sed municipii nomine vocari debere multitudinem sub communi quidem imperante sociatam, sed regno tamen, vel Reipublicæ majori subjectam. Ideoque municipia Romanorum, cum à Romana Republica dependerent, ac consequenter minime summa potestate fruerentur, Respublicæ, ac civitates haud dici poterant (3).

II. Itaque in omni civitate, vel Republica adesse imperium summum sine ulla dubitatione necesse est. Verumtamen cum imperium istud, nec consistere, nec se exercere, ac functiones suas exercere ullo modo queat, nisi

(1) C. VI. §. 6.

(2) Qui sane est status libertatis, & æqualitatis. Vide c. i. §. 4.

(3) Multo minus Coloniae civitates Respublicas constituebant sub Romanis. Cum ipsæ vinculo actori municipiorum Romanæ urbi colligarentur ac pertinerent. Hinc Cic. de l. g. agraria vocat Colonias propugnacula imperii. Vide Ciuiel. Budæi annot. in Pandect. P. 2. pag. 97.

civēs voluntates suas, vel uni, vel pluribus, vel universi populi suffragiis (4) submiserint se, uti capite superiore visum fuit: inde venit, ut horum quibuscumque voluntates suas subjecerunt cives, ii & imperio illo summo gaudeant; adeoque illi à nemine, præterquam à Deo judicari, multoque minus à populo supplicio, aliisque pœnis affici possint. Ideo pestilentissimum illud dogma putandum est, quod populus sit ipso Rege, vel Principe superior omnino, ita ut apud illum realis, apud hunc personalis tantum majestas reperiat.

Hæc doctrina sane promulgata fuit, ac defensa à variis auctoribus transacto sæculo (5), qui ab illo falso principio in transversum acti fuerunt, quod nimirum constituentem semper constituto superiorem esse existimant. Cui nil aliud reponimus, nisi quod, si id verum esset, consequi deberet, servum se in servitutem alicui dantem, majorem ipsiusmet domini, ac superiorem remanere, cujus asserti ridiculum nemo non sentit. Nam qui propriam voluntatem alterius voluntati submitit, ille suæ voluntati veluti renunciavit. Cum ergo hoc faciat populus in societatem conveniens, ac se summæ potestati subjiciens, quomodo ipsiusmet summæ potestatis se superiorem præterdere poterit?

III. Sed quia eatenus tantum voluntati summorum imperantium voluntates suas submitterunt cives, quatenus id exigat finis societatis civilis, vel Reipublicæ, id est, communis, ob quam potissimum in civitatem coaluerunt, securitas, non possumus non inde deducere, nefaria adulatione illos blandiri summis potestatibus, qui eis persuadent, licere quod libeat, nec civibus ab imperantibus fieri posse

(4) Nam in hisce tribus solis, veluti ipsius fundamentis, imperium constitui potest. Uti cap. super. fuit monstratum §. 16.

(5) Inter hos familiam ducit Franciscus Hotomanus, cujus asseclæ fuerunt Junius Brutus, Sydnei, Buchananus, Althusius, Miltonius, de quibus videndus est Francisc. Buddeus *Historia juris naturalis, & gentium* §. 52.

se injuriam, imo illorum vitam, existimationem, facultates, ipsamque conscientiam ita in Principum potestate esse (6), ut illis in solo obsequio relicta sit gloria. Quæ perniciosa doctrina à nostro Machiavello insinuata ac inventa, postea ab Hobbesio complexa, ac propugnata mordicus fuit sæculo eodem transacto in Britannia (7). Hæc statui multo plus forsitan calamitosa, ac fatalia principia fuerunt, quam ipsorum Monarchomacorum dogmata (8).

Quod civibus non liceat resistere summis imperantibus, clare omnibus patet. Nam uti Tacitus prudenter admonet (9): *Quomodo sterilitatem, aut nimios imbres, & cetera natura mala, ita luxum, & avaritiam principum tolerate: vitia erunt donec homines, sed neque hæc continua, & meliorum interventu pensantur.* Et revera si ad omne imperantis vitium fuisset permissum subditis, à sua obedientia subtrahere se, nullum imperium firmum, nulla societas permanens ac pacifica, & tranquilla consistere posset. Id quod contra finem ipsius societatis, ac imperii directe evaderet.

IV. Cum ergo summi imperantes, à nemine, præterquam à Deo judicari, multoque minus supplicio affici possunt à populo: merito desumimus, sacrosanctum esse omne summum imperium, sacrosanctos & ipsos imperantes. Adeoque maximum crimèn reputandum esse illud, quod perduelles, rebelles, ac seditiosi subditi admittunt, dum in proprium Principem insurgunt ac machinantur.

Sed cum omnia promiscue non liceant Principi, at tantum, quæ statui salutaria sunt, consequens est, ut ille nec vim inferre rectis civium conscientiis, nec quidquam iis imperare, quod voluntate Dei, tamquam supremi legis-

(6) Tacitus etiam hanc male sanam sententiam tenuisse videtur, dum Annal. l. 4. scribit: *Principi summum Dii iudicium dederunt, subditis obsequii gloria relicta est.*

(7) Vide Burlemaquium *Principia juris Poli.* P. 3. c. 1. §. 18.

(8) Vide Bossuetum in sua *Polit. Sacra* P. 2. l. 8. art. 2.

(9) *Hist.* l. 4. c. 74.

litoris refragetur, vel quod legibus fundamentalibus, & civitatis oppositum sit, nec jure suo aliquem, & sine ratione gravi privare possit; cum cives potius horum omnium secure, ac libere fruendorum causa in societatem civilem venerint: deinde sequi etiam oportet, ut civibus, in summa calamitate constitutis, fas sit, omnia experiri, ad jus suum obtinendum, ita ut ipsis liberum maneat, imminente majori periculo, patriam relinquere, si velint, vel aliunde auxilium quærere ac solamen.

V. Hæc generatim de absolutis Imperantibus dicenda fuerunt. At contingere potest, ut alicui imperium tradatur certis limitibus, ac pactis adstrictum, imo, & addita lege commissoria (10), id est, ut ab imperio intelligatur ipso jure dejectus Princeps, si pactis illis non satisfaciatur. Tunc vero facile ex natura pactorum intelligitur injuriam non fieri imperantibus, ubi subinde moniti, civium libertatem opprimere, non intermittunt (11), si illi ab imperio deponantur. Quemadmodum nec vitio verti potest subditis, si eos, qui imperium sine justo titulo sibi arrogarunt, & cum quibus nondum transegerunt, depactive sunt, imperare prohibeant. Etenim nisi subditi cum imperante conveniant expresse, vel tacite de sua dominatione amplectenda, ille verus princeps non est, cui ipsi debeant obedientiam, ac submissionem (12). Nam nemo, uti optime Tacitus advertit (13), *Imperium flagitiis quæsitum optimis artibus exercuit.*

VI. Quandoquidem ergo omne imperium regulare sit summum, & independens, atque ad Reipublicæ securitatem conficiendam comparatum, sequi decet, ut cum illo juncta sint omnia jura, sine quibus idem finis societatis civilis, nempe securitas, obtineri nequiret, quæque in unum con-

(10) Vide meum Puffendorf. ubi supra §. 10.

(11) Atque ad meliorem frugem, & ad pacta non redeunt.

(12) Vide Grotium *De Jur. bel. l. 1. cap. 3. §. 16.* & Tacit. *Histor. l. 1.*

(13) *Annal. 3.*

considerata majestas, vel majestatis jura vocantur. Cum vero duplex illa securitas, ac præservatio appareat, interna scilicet, qua cives à concivibus securi præstantur; & externa qua ab hostium vi, atque armis defenditur Respublica: facile desumitur, duorum esse generum etiam jura majestatis, quorum alia, quæ ratione civium imperanti competunt, quæque ad eorum præservationem, tutelamque diriguntur, immanentia; nam semper hæc extare, ac consistere in statu oportet, quippe quia eorum functionibus semper civilis societas indiget: alia quæ erga externos exercentur, quorum functionibus assidue minime opus est, transeuntia appellantur (14).

Ex hisce potest desumi, quam male allucinati sint auctores illi (15), qui confunderunt jus majestatis cum jure feudali. Nam jus feudale semper dependens est à domino directo, ac supremo feudi: è contra jus regale independentè à quocumque exercetur. Præterea jus feudale domini directi omnino est dissimile à jure majestatis, quod unicum est, ac indivisum; è contra illud divisum est cum domino utili, eique communicatum.

VII. Quisque percipit civitatis securitatem internam in eo consistere, ut cives à civium injuriis, violentiisque præserventur: hoc autem assequi nequit absque ordinationibus, ac legibus (16): ideoque necesse est, ut summo imperio pertineat jus leges ferendi, easdemque ad facta applicandi. Id quod suprema jurisdictio vocatur. At cum jus leges ferendi inutile prorsus evaderet, & supervacaneum imperanti, si ipse jure deficeret, potestatemque cogendi subditos ad eas exequendas, infligendo pœnas in ipsarum infractores; adeoque & jus hoc coactionis, ac pœnæ, ut

(14) Vide Heineccium *Elem. Jur. nat.* l. 2. §. 135. & Wolf. *Instit. Jur. nat.* p. 3. §. 1042.

(15) Vide Thomas. in suis *Notis ad Huberum de Jure Civit.* l. 1. §. 6. qui hos confutat valide, ac erudite.

(16) Hinc Aristot. *Ethic. l. 10. cap. ult.* vocat Principem *ἐμψυχὸν νόμον*, legem animatam.

imperans teneat, opus est (17).

Præterea absque tributis (18), ac vectigalibus haud possibile est, ut princeps ad subditorum salutem invigilare, & necessitatibus Reipublicæ supplere queat: quamobrem ipse princeps quoque debet habere jus tributa, ac vectigalia à subditis pro Reipublicæ necessitatibus exigendi. Denique cum non omnia ipse per se summus imperans agere possit, quæ ad præservationem Reipublicæ spectant; inde venit, ut ministris, atque officialibus, qui suas vices gerant, uti debeat. Quare non est dubium, quin Principi jus etiam hoc competat, scilicet ministros hujusmodi, magistratus, officiales constituendi; ita ut aut ipse per se, aut per ministros, omnia, quæ ad salutem civitatis pertinent, nimirum judicia, provisiones, tributa, ædificia, annonam, merces, commercium, agriculturam curet, prospiciat, atque exequatur (19).

VIII. At interna securitas ad conservationem, tutelamque Reipublicæ non sufficit. Illi insuper opus est etiam externa securitate, nempe ea, qua à vi, & armis hostium civitas defenditur, & præmunitur. Quapropter consecrari oportet, ut à summo imperio sejungi nequeat jus belli gerendi (20), id est, excitandi subditos ad arma accipienda, eosque in hostes ducendi, atque ea parandi, ac disponendi omnia, quæ ad talem necessarium finem obtinendum conferunt; sicuti & jus pacem faciendi, quando æquis conditionibus proponitur, & fœdera percutiendi, & legatos mittendi, quippe sine quibus fieri non posset, ut civitas subsisteret, ac salva duraret. Nisi enim imperans fœdera pangendi jus haberet, impar sæpe, depressaque esset Reipublica impotentior comparata potentiori. Si legatos mit-

ten-

(17) Optime Cicero: *Metum vero si quis sustulisset, omnis Reipublicæ securitas sublata foret.* Tus. quæst. l. 4. c. 20.

(18) Tacit. Hist. 4. *Quies, ac stipendia sine tributis haberi nequeunt.*

(19) Vide Wolf. ubi supra.

(20) Tacit. l. 4. Hist. *Nec quies gentium sine armis.*

tendi facultas principi denegaretur, fœdera pacisci, pacem tractare, ac concludere Respublica minime posset. Si tandem belli, pacisque jus deficeret Reipublicæ, nullum ei esset medium vim vi repellendi, ideoque nec finem publicæ securitatis, salutisque consequendi, propter quem tantum civitas, ac summa potestas fuit constituta.

IX. Hæc jura majestatis cum summi imperii essentiam forment, atque componant, clare patet, quod ab illo hæc nequeunt divelli (21), ut non statim unitas voluntatis tollatur, & nascatur Respublica in Republica, atque summum imperium corruat. Verum, uti supra insinuatum fuit, accidit aliquando, misceri vel omnes, vel plures Republicanarum formas ad hoc, quod una alteram veluti in officio contineat. Et tunc vel omnia, vel pleraque majestatis jura non ab una persona, unoque collegio, sed communiter vel à principe & populo, vel à pluribus cum populo, aut principe unanimiter exercentur. Adeoque hoc casu opus est comitiis, in quibus summum imperium resideat, de cujus ordinatione, ac sententia postea princeps, vel optimates, vel magistratus hæc jura exercere debent.

Florentissimum Britannicæ Regnum, sicuti jam supra tetigimus, hujusce imperii formæ exemplum esse potest; in quo salvis Regi prærogativis circa bellum, & pacem, nec leges novæ feruntur, nec tributa, vel onera nova induntur, nec subditorum judicia fiunt, nec alia, quæ ad totius Regni decus, ac salutem pertinent, statuuntur, nisi in comitiis Regni, quæ Parlamenta vocantur. Hæc tamen Parlamenta ex respectivis corporibus, quibus consistunt, inter se se compescuntur, atque frænantur ad invicem (22).

Ita

(21) Adeoque Respublica si Monarchica sit, hæc jura in Principe consistere debent: si Aristocratica, in Senatu: si vero Popularis, in populo, vel in electis à toto populo cum illiusmet dependentia: si vero status sit mixtus, omnibus illis, qui talem statum componunt membris, vel partibus jura ejusmodi pertinebunt.

(22) Vide Montesquium in *Spir. leg.* l. XI. c. VI. qui sane mira profunditate, ac elegantia hujusce imperii compositionem describit, ac explicat.

Ita etiam in Germania nihil quod ad universum imperium spectat, nisi de communi Imperatoris, Electorum, Principum, ac Ordinum sententia decernitur. Idemque fere in Polonia, & in Suecia observatur. Salvis tamen semper Augusto Imperatori, Regibusque potentissimis prærogativis, quæ in Germania reservata dicuntur.

X. Sed quia & forma Reipublicæ initio totius populi consensu constituta, & ipsæ personæ imperantes ab eodem populo electæ, eisque certæ leges fundamentales præscriptæ sunt (23): facile patet, neminem acquirere sibi imperium posse in Republica, nisi volente populo, & secundum fundamentales Reipublicæ leges, quæ ipsimet populo statuendæ ab initio placuerunt. Secundum has vero leges aut electitia sunt imperia, aut succesiva; eaque divisio non modo ad Monarchias, sed ad Aristocratias, & quodammodo ad Democratias etiam pertinet. Nam quando intra paucas familias, ita veluti conclusum est imperium, ut illis solis, qui ex eis prognati sunt, jure sanguinis competat jus in Senatu dicendæ sententiæ, Aristocratia illa proculdubio est successiva. Quales Aristocratias hodiæ fere Venetiis, Januæ, Norimbergæ florere observat Hertius (24). E contra si optimates vel à populo cum plena potestate eligantur, vel ab ipso collegio cooptentur in vita, vel ad tempus, electitia erit Aristocratia. Cujus regiminis speciem Helveticæ civitates referunt, ac Belgicæ Provincie confederatæ. Sicuti etiam si in Democratia non aliis jus suffragii daretur, quam civibus originariis, illa quodammodo successiva esset: sin & adscitiis, electitiæ similis videretur (25). Quam formam Reipublicæ antiqui Romani propemodum habuerunt: utpote primam in principio Athenienses tenuisse videntur.

XI.

(23) Ut sunt leges de successione, de electione, de magistratibus, de interregno, quorum aliquæ etiam in imperio absoluto firmari, ac præcipi solent.

(24) *Elem. Polit.* l. 1. c. 16.

(25) Vide Huber. *De Jure civit.* l. VIII. c. 1.

XI. Imperium igitur illud electivum dicitur, quando populus, incidente interregno, sibi imperantem creat, delegitque, atque in eum consentientem confert imperium. Cum ergo populus jus hoc eligendi originarie habeat, illud vel per se exercere, vel aliis personis ad tempus, vel in perpetuum dare poterit. Atque adeo is, qui ab illis, quibus jus est eligendi, pluribus suffragiis eligitur, pro legitimo imperante erit habendus; dummodo oblatum sibi imperium accipiat, atque capax sit, juxta leges fundamentales, gubernandi Rempublicam: quin & ipsa electio eo ritu, ac ordine facta sit, ut mores civitatis, institutaque volunt. Quare illi minime principes legitimi erunt reputandi, qui vel per seditionem à turba, vel ab exercitu, cui jus non est eligendi, ad imperium sunt evecti; id quod contulit ad ultimum Reipublicæ Romanæ excidium. Ideoque multum refert Reipublicæ, in qua electivum est imperium, personas eligentes, eligendasque, & ipsum modum, formamque eligendi certis legibus definire, ac præscribere, ut omnia in tam summo, & gravi negotio rite, ac pacifice fiant (26).

XII. Ex hac imperii electivii descriptione apparet, toties interregnum in hujusmodi imperio accidere, id est, statum civitatis supremo imperante destitutæ, quoties summus imperans, vel moritur, vel ipse se se ab imperio subtrahit, vel à populo deponitur: nisi populus, vivo, ac volente imperante, alium delegerit, illi successurum. Quo in casu designatum illum successorem nihil juris habere potest, vivo imperante, nisi quantum de illius voluntate ei detulerit populus, vel quantum ipse imperans ei delegare velit de populi consensu, ab aliqua justa causa impeditus, quo minus ipse Reipublicæ præesse possit (27).

Quare animadvertendum est, multam differentiam intercedere inter imperii alicujus abrogationem, & successoris designationem. Nam primo casu imperans ab imperio ces-

(26) Vide Grotium *De Jur. bel. l. 2. c. 7. §. 12.*

(27) Vide meum Puffendorf. *l. 7. c. 7. §. 2.*

cessat, & substitutus succedit; non autem casu secundo, quo nisi voluntarie imperans ab imperio subtrahat se, vel correptus sit morte, designatus in imperium venire nequit. Hinc videmus Regibus Romanorum, quos, vivo Imperatore, eligere solent Germani Electores, nihil potestatis re ipsa concedi, nisi Imperatores absentes iis aliquam deferant jurisdictionem; uti Carolum V. fecisse cum Ferdinando fratre revera patet (28).

XIII. Interregnum ergo cum sit status civitatis à summo imperante ordinario destitutus; nec tamen populus tunc cessare velit Rempublicam, dum de novo principe eligendo conveniat, posteaquam adhuc durat primordiale societatis pactum, ac viget: inde consequi debet, ut interea Reipublicæ præsent magistratus extraordinarii, vel in antecessum electi, vel emergente interregno ordinum suffragiis designandi, quorum jurisdictio, ac potestas novo electo imperante deficere oportet. Hi enim vicem imperantium ad tempus exercent. Unde mirum videtur, quosdam viros doctos in dubium revocare, an tempore interregni vera Respublica, ac civitas existat. Puffendorfius quoque unus horum male philosophantium est, qui ita exprimit se (29): *Quia à posteriore pacto regem inter, & cives inchoata interna civitatis perfectio, & summum imperium provenit. Inde, subjecto proprio imperii sublato, ad imperfectam formam Regnum delabi oportet, sic ut primo-genio tantum pacto cohereat . . . Itaque interregni tempore regnum, recte cum Livio, vocari potest civitas sine imperio, & quasi exercitus sine Duce* (30).

Nihilominus, pace tanti viri, cum interregni tempore vel aliquis, vel plures communi ordinum suffragio eligantur (nisi in antecessum sit designatus interrex) qui ad tempus cum potestate regant Rempublicam, eaque adminis-

trent,

(28) Vide Sleidan. in *Comm.* l. 7. p. 233.

(29) *De Jur. Natur. & Gent.* l. VII. c. 7. §. 7. Vide Hertium etiam *Elem. prud. civil.* l. 1. 12. 14.

(30) Livius l. 1. c. 17.

trent, expediatque, quæ moram non admittunt; vix ratio excogitari potest, cur non perfecta dici debeat hæc licet temporaria Reipublicæ constitutio, tantum si uni, vel duobus, vel pluribus ipsiusmet Reipublicæ cura demandetur. Nam ad civitatis perfectionem conformandam nil refert, aut regiminis forma, vel summus imperans ad tempus, vel in perpetuum sit constitutus (31).

Verum quidem est, quod ad confusionem evitandam, turbas, factiones, erit optime consultum, si in antecessum, ac uti per legem fundamentalem magistratus, vel interrex, qui à tempore mortis imperantis, usque ad novam electionem gubernet civitatem, statuatur. Uti in Regno Poloniæ consuescitur, atque in Imperii constitutione disponitur.

XIV. Imperium successivum illud dicitur, quando populi decreto electa est familia aliqua regnatricis, ut ex ea semper persona quædam imperio præficiatur, usque dum quisque superest, qui per leges præesse queat. Hoc ergo imperium à populo delecto, vel certum succedendi modum ipsi populo definire placuit, vel nihil ea de re decrevit. Posteriore casu præsumitur, eum jus commune de successionibus ab intestato probasse (32). Quia tamen minime tantæ prudentiæ, ac capacitatis præsumptio cadit in fœminas, quanta in masculos; hinc sane fœminas non nisi in subsidium, & deficientibus masculis esse admittendas, ratio suadet, nisi aliter expresse statutum fuerit. Deinde cum & unitas voluntatis sit veluti vita, ac anima Reipublicæ: ea vero nequit sperari, si duo, pluresve regnum Monarchicum, vel pro indiviso administrant, vel inter se partiantur; rationi congruum est, ut ex pluribus, æque regi ultimo propinquis, primogenitus, vel primogenita deficientibus masculis, prærogativam, ac prælationem habeat; deinceps ordinis, graduumque propinquitatis servetur, juxta legum communium præscriptum.

XV.

(31) Vide meum Puffendorf. l. VIII. c. 6. §. 15.

(32) Et quod in Regione consuescitur.

XV. Ubi vero populus de ordine successionis disposuit, evidens est, quod ipsiusmet populi voluntati stare oportet. Hinc sive Francicam successionem, quæ excludit fœminas, sive Castellaneam, quæ easdem in subsidium admittit, complectatur, sive lineæ, sive gradus habere malit rationem, sive etiam extraordinarium, ac insolitum succedendi modum lege particulari seligat, rata erit populi voluntas, & sacrosancta habebitur lex illa fundamentalis, ac publica.

Minime est dubium tamen, uti sapienter Puffendorfius advertit (33), quin maxime regularis sit, linealis modus, nimirum ut patri succedat primogenitus, ejusque posteri primogeniti, quoad aliquis ex illa linea supersit. Hinc extincta linea regnatrice, ut admittatur ex proxima primogenitus, & sic porro consequenter, quamdiu aliquis ex primi acquirentis posteris superstes existit.

Idem Puffendorfius (34) eodem loco quæstionem proponit, utrum is, qui primus liberorum, sed antequam pater regnaret, natus est, ab illo excludi debeat, qui secundusgenitus est, sed postquam Regnum pater consecutus fuit, primus natus (35). Quo in casu cum jam supponatur, quod ordinis natalium habeatur ratio, nulla causa est, quæ suadeat, ut ultimus primo præferatur, qui primogenituræ beneficio liquido gaudet.

Cæterum patens est, populum imperanti quoque facultatem dare posse, successorem, quem velit sibi, designandi. Sicuti clare apparet etiam, quod si lites circa succedendi ordinem inter prætendentes varios emergant, eas deci-

(33) *De Jur. Natur. & Gent.* l. VII. c. 7. 14.

(34) Ubi supra §. 15.

(35) Hac quidem innixius ratione, Zisimus filius Mahometi II. prætendebat prælationem in successione imperii Turcarum à Bajaceto Fratre, quamvis ipse revera fuisset primogenitus, sed natus antequam Mahometus pater fuisset Imperator. E contra ille primus genitus fuisset in patris imperio. At in nihilo hic titulus ipsi adjuvabit, cum Bajazetus successerit. Vide Chalcondilam *Hist.* l. 12. n. 2.

cidere, ac terminare populo pertinet. Nam rationi consonum est, illum, qui legem fecit, ipsamque legem interpretari, ac exponere. Quamquam vix umquam populus ad hujusmodi judicia venire soleat, cum à prætendentibus potius rem armis, quam verbis, ac civilibus contentionibus agatur, uti optime advertit Heineccius (36).

XVI. Ex adhuc dictis colligere licet, quod per electionem tantum persona electa; ex jure successionis rota familia regnatricis jus regnandi consequitur. Atque adeo prius cum persona expirat, posterius tamdiu durat, quamdiu familia regnatricis subsistit. Ideo extincta persona electa interregnum ordinarium, extincta familia regnatrice extraordinarium succedere dicitur. Tale profecto incidit Francis mortuo Lothario, ac Ludovico Carolingæ stirpis postremis regibus. Hinc, teste Glabro Rudulfo (37), coaliti totius Regni primates Hugonem Ducem Parisiensem in Regem selegerunt, eumque ungi fecerunt. Russi etiam hujusce electionis exemplum dederunt, extincta prole Joannis Basilidis, novam domum ad tantum fastigium, nempe illam Michaelis Theodori Patriarchæ filii subrogando.

Ordinarium vero interregnum accidit Polois, mortuorum Rege. Cujus rei exemplum proxime transactus annus præbuit, morte delecto Rege Friderico Augusto III. Electore Saxonæ, eique substituto Sebastiano Poniatowski, qui nunc feliciter regnat. Cæterum ordinario, vel extraordinario interregno succedente, semper populo jus eligendi venit, at hoc quidem discrimine, quod casu prioris eligi solet persona Regnatricis iisdem legibus, ac conditionibus, quibus præcessor regnavit; cum nimis Reipublicæ grave esset, quotiescumque interregnum eveniret per mortem personæ imperantis, statum civitatis alterare, ac convertere velle. Verumtamen si civitatis bonum mutationem exigit, non est dubium, quin jus hujusce mutationis faciendæ, etiam hac in electione populo competat. Post-

(36) Ubi supra.

(37) *Hist.* l. 2.

steriore vero deligitur familia (38), atque in arbitrio populi est, conferre hoc decus, quibus vult legibus, imperiumque extendere, vel circumscribere imperantibus extra limites præcessori familiæ præscriptos.

XVII. Tales profecto modi sunt constituendi imperia, quoties populus imperantem creat. At non ratio vi, & armis aliquis sibi viam munit ad imperium. Quo in casu populus devictus, licet coactus non raro in novum illud imperium consentit, eique subjicit se. Et tunc sive victor, se eadem lege imperaturum, qua antea principes naturales usi sunt, promittat; sive novas sibi, ac successoribus condiciones, & plus auctoritatis stipuletur; sive quædam à superioribus imperantibus usurpata condonet, rejiciatque, id populo illi, ac suis posteris sacrum esse debet, atque obligatorium, uti & imperanti ipsi victori. Inde rectè Grotius inquit (39): *imperium posse victori acquiri, vel tantum ut est in Rege, vel alio imperante, & tunc in ejus tantum jus succedit non ultra.*

At minime hæc rectè subjungit . . . *vel etiam ut in populo est, quo victor imperium habet ita, ut & alienare possit, sicuti & populus poterat.* Nam aut statum belli adhuc durat, & tunc alienatio erit incerta, violentaque eo modo, quo populus statim ac poterit, jugum dimittere, atque in libertatem se vindicare volet, nisi voluntarie dominationi acquisite consensum postea præbere malit: vel non amplius statum belli durat, ita ut populus jam in imperio victoris consenserit, suamque dominationem admiserit, & tunc vel hanc facultatem, ipsius imperium alienandi, stipulavit, vel expresse in transactione prohibuit, vel de ea nil fuit dictum. Et primo casu quisque videt, alienationem esse validam, justamque, ac de voluntate populi factam (40). Non autem duobus pos-

(38) Et consequenter longe rarius interregnum succedere solet.

(39) *De jure bel.* l. 3. c. 8. §. 1.

(40) Quod tamen dicendum est, si hoc conventum fuerit in casum præsentem, & intuitu certæ personæ, ac modo peculiari:

terioribus suppositis, in quibus violenta, ac injusta alienatio prorsus fuerit, nisi ex post facto populus ille expresse, aut saltem tacite per signa patientia eam approbaverit.

Ab hac theoria, ut mihi videtur, rationi omnino consentanea, clare desumi potest, omnia hoc in proposito ad consensum expressum, vel tacitum populi devenire. Et revera hisce principiis nixi populi Burgognones, cum à Francisco I., per tractatum Madriti habitum, Burgundia cessa fuerit Carolo V. Imperatori, huic tractatui renuerunt, & constanter recusarunt hujusce Principis dominationem (41), atque eorum oppositio justa, ac rationabilis recognita fuit (42).

XVIII. Quare concludere oportet, quod omnes modi acquirendi imperium à populi consensu, sive ultroneo, sive vi extorto, ac postea voluntarie tradito, ac confirmato expresse, vel tacite pendent. Unde colligi potest, quam parum congrua, ac rationabilis sit distinctio ab eodem Grotio excogitata, ac inventa (43), aliisque viris doctis male approbata inter imperia patrimonialia, ac usufructuaria. Patrimonialia enim existimat illustris ille auctor, ita esse in imperio, ac dominio Principis, ut inter vivos, ac mortis causa libere ab eo possint alienari (44). Usufructuaria ve-

non vero si in genere, perpetuo, & in futuro tempore fuisset hoc adstipulatum. Tunc enim nisi stipulatio fuerit certis conditionibus, legibusque vallata, ac concepta, quibus secure salus populi, statusque tutela præservata evadat, inutilis prorsus erit, neque obligatoria. Nam sicuti nullus privatus jus tenet, aliquid paciscendi ad propriam perditionem; ita multo minus jus hoc competere poterit totæ alicujus populi universitati.

(41) Vide Guiciardinum *Hist. l. 17.* Vide etiam Stephanum Paschasium in suis *Epistolis l. 6. Epist. 2.* Qui pro civitate Encolismensium, hac eadem de causa, scilicet ne ipsa traderetur Principi Mompensiero, in Parisiensi curia peroravit.

(42) Vide Vattel *Jus gen. l. 1. c. 5. §. 68.*

(43) *De Jure bel. l. 2. c. 6. §. 3.*

(44) Vide etiam Puffendorf. *l. 7. c. 6. §. 16.* qui hanc falsam sententiam amplectitur: in aliqua parte à nobis rectificatus fuit. Vide meum Puffendorf. *eodem loco nota 3.*

vero sic esse comparata statuit, ut illa alienandi facultas adempta sit imperantibus: quæ à Thomasio fideicommissaria vocantur, non satis sane accurato modo loquendi (45). Nam statim ac regnum in patrimonio alicujus venit, non amplius est res communis, nec publica, uti Respublica concipitur: inde facile patet Regnum desinere esse Rempubicam, & in familiam degenerare propemodum, si sit in unius patrimonio.

Grotius multa exempla harum alienationum laboriose colligit (46). Sed hæc probant abusum, non jus. Quid sane facere poterant habitantes Bitiniæ, Pergami, Cyrenæ, quando ab eorum Regibus per testamentum sub Romanorum dominatione traditi, ac constituti fuerunt? Nil aliud quam se subjicere voluntarie, tam potenti, ac terribili legatario. Ut exemplum quoddam ad hoc probandum inseriret, opus fuisset allegare illud populi alicujus renuentis dispositionem hujusmodi sui principis, atque hac de causa ab universo damnati pervicacia, ac rebellione. Si E. G. tunc cum Petrus I. Russiæ Imperator constituit, de populi consensu, ut uxor sua Catharina in Imperio sibi succederet, voluisset Imperium subjicere, atque relinquere Turcarum Imperatori: quis potest credere, Russos hoc ferre pacifice potuisse?

XIX. Itaque concludamus, ullum imperantem nequire Regnum vendere, vel donare, permutare, dividere, testamento alicui legare, vel aliis modis alteri tradere, quibus inter vivos, vel mortis causa homines de patrimonio suo disponere, ac in alios dominium transferre solent; nisi vel consentiat populus, vel ipse facultatem eam de regno disponendi, vel successorem creandi, sub certa lege, ac conditione in Regem, vel Principem contulerit. Neque exempla, denuo repeto, accumulata à Grotio, Puffendorffio,

(45) *Jurisprud. Divin.* l. 3. c. 6. 135. Hic enim modus possidendi à dispositione testamentaria pendet, quæ minime principati convenit, ac applicari potest.

(46) Ubi supra.

ac aliis contrariæ sententiæ propugnatoribus in nihil juvant ad hanc facultatem, uti derivantem à Jure belli approbandam, principique asserendam. Nam præterquam quod non exemplis, sed rectæ rationis principiis harum alienationum justitia est pensitanda, uti jam paulo ante diximus; recte (47) Heineccius cum verbis Baronis Gottofredi de Cocceis respondit (48): quod vel effectum non habuerunt illæ alienationes, vel cum consensu populi sive tacito, sive expresso factæ fuerunt, vel etiam vis prævaluit, unde ad eas admittendas populus fuit coactus, hostilique modo inductus.

CAPUT OCTAVUM.

De juribus majestatis immanentibus, & de justo eorum exercitio.

I. **S**uperioribus præmissis in genere ad imperii essentiam explicandam necessariis, nunc hujusce imperii inseparabilia jura tam immanentia, quam transeuntia accuratiori modo, ut noster brevitatis methodus fert, describere oportet. Sine juribus enim immanentibus, jam supra diximus, quod nec cives à civibus secure præstari, nec commodam vitam consequi possent. Cum ergo securitas hæc in eo consistat, ut nemo ab altero cive lædatur, suumque cuique tribuatur, quod jure perfecto potest exigere: consequens est, ut ea præcipue posita sit in justitia externa, per quam intelligimus conformationem actionum cum lege (1); adeoque non male ratiocinentur ii, qui hac consideratione, civitates quoque justitiæ fruendæ causa constitutas esse, sustinent. Inde Aristoteles (2) optime animadvertit, quod de Republica illa actum est, à qua exul-

lat

(47) *Elem. Juris nat. & gent.* l. 2. §. 149.

(48) *Dissert. de testam. Princ.* p. 2. §. 17.

(1) Vide Puffendorf. *Jus natur. & gent.* l. 1. c. 7. §. 7.

(2) *Polit.* X. 2.

lat justitia, cujus ope civitates tantum conservantur, ac durant.

Nam quamvis evidens sit multo præstantiorem esse justitiam internam, Reipublicæque salubriorem, atque proficuum, quæ in constante neminem lædendi voluntate, suumque cuique tribuendi consistit (3). Nihilominus cum ea in tot hominibus, quibus civitas componitur, tam variis modibus, atque inclinationibus optanda magis, quam speranda, consequendaque sit: nil aliud remanet medium, quam illud, quo homines legibus civilibus ita contineantur (4), ut eorum actiones externæ saltem ad legum normam conformentur; unde nec ab illis aliquid contra jus, & æquum fiat, nec alteri denegetur quidquam, quod jure perfecto repositi, ac prætendi ab ipsis potest. Quamquam profecto nihil negligere imperantes debeant eorum etiam, quæ ad internam justitiam suorum civium accurata institutione promovendam, atque excitandam pertinent.

II. Cum ergo justitia externa ad internam civium securitatem comparata, in conformatione externarum actionum cum lege consistat: consequi par est, ut ad officium summorum imperantium spectet, bonis legibus instruere Reipublicam; adeoque illis debet competere jus, vel potestas leges ferendi, earumdem suscipiendi custodiam, quin & eas attemperandi fini, formæ, utilitatique Reipublicæ, atque inde aliquid iis adjungendi, demendive, imo & eas in partem, vel etiam in totum abrogandi; prout Reipublicæ bonum exigere videtur. Id quod à Romanis Jurisconsultis appellatur rogare, abrogare, subrogare (5).
Nam

(3) Ita quidem Romani Jurisconsulti definiabant justitiam: *Constitans, & perpetua voluntas jus suum unicuique tribuendi.* Vide *Instit. l. 1. t. 1.* In nihilo ad justitiam externam, sive actionum, ut eam vocat Puffendorfius, reflectendo. Vide *Puffendorf. l. 1. c. 7. §. 7.* qui eosdem hac de causa, uti decet, reprehendit, & censurat.

(4) *Tolle legem, jam vaga prosiliet frænis natura remotis.* Hor. l. 2. sat. 7.

(5) Ulpian. frag. 1.

Nam in eo positum est juris naturalis, & civilis discrimen, quod illud ad actiones naturæ bonas, vel malas tantum internas, vel externas, hoc ad indifferentes etiam externas, quatenus saluti populi cujusque temperandæ sunt, pertinet. A quo præcipue venit, ut omnium gentium leges tam varie distinguantur. Posteaquam quisque Princeps eas ad propriam Rempubicam conformare debet (6). Ideo supervacanea prorsus est quæstio ab aliquibus agitata: quænam scilicet sint optimæ civiles leges? Siquidem illæ optimæ leges putandæ sunt cujuscumque populi, quæ suæ saluti, atque securitati conferunt, quamvis alteri populo parum commodæ, ac proficiuæ essent futuræ (7).

III. Præterea cum unica voluntas, unicus intellectus omnium in Republica esse debeat, uti jam supra monstratum fuit (8): hoc vero nullo alio modo assequi potest, quam si omnes cives in intellectum, voluntatemque unius imperantis conveniant; ita ut ad nutum illius actiones eorum componant, ac dirigant. At subditi principis voluntatem exequi, atque obsecundare, eique proprias voluntates subjicere nequeunt, nisi illius voluntatem recognoscant, atque comperiant. Ergo hanc imperans promulgare debet, tamquam profecto normam, juxta quam subditi omnes actiones suas etiam indifferentes (9) ordinent, regantque. Norma vero hæc, sive manifestatio imperantis voluntatis lex civilis vocatur. Itaque lex civilis definiri potest: promulgationem voluntatis, sive præceptum summi imperantis de actionibus externis, atque etiam indifferentibus subditorum, ad decus, utilitatemque civitatis componendis, sub comminatione pœnæ (10). Unde colligi licet,

(6) Cic. de leg. l. 3. *Hinc ad salutem populi omnis tendere lex debet.*

(7) Tacit. Hist. l. 3. *Verumtamen hæc numquam contra leges natura venire possunt. Nam unus est Regnator omnium Deus.*

(8) Cap. super.

(9) Quæ tamen ad bonam harmoniam Reipublicæ, atque ad Civium concentum, utilitatemque referuntur.

(10) Hæc lex distinguitur, ac explicatur in privatas, & publi-

cer, potestatem hanc legislatariam se eo usque non extendere, ut leges divinas naturales, vel revelatas delere, ac abrogare queat (11).

Verumenimvero ipsa necessitas impellit multoties imperantes ad leges divinas naturales, ac positivas repetendas, extendendas, interpretandas, atque ad eum, qui contra illas peccat, pœna puniendum. Sed tunc res ipsa demonstrat, non ipsi imperanti debere has leges originem, quippe ille tantum, veluti ipsarum custos, det operam modo, ut recta fiat earum interpretatio, & sancta, ac inviolabilis sit earundem auctoritas, ac exterior executio Reipublicæ (12). Et revera, quidquam legi divinæ addi, vel detrahi, Deus rigore prohibuit Deuteronomio (13). At hoc, juxta interpretum mentem, intelligendum est de mutationibus legi contrariis: non jam de extensionibus legis ad casus dubios, aut non expressos, vel de ipsiusmet interpretationibus, quæ ad ejusmodi majorem observantiam (14), præsidium, ac implementum conferunt (15): atque equidem jus civile omnium cultorum populorum novis ordinationibus, ac pœnis præcepta divina revelata, ac naturalia inculcat, ac fulcit.

IV. Leges igitur civiles cum sint præcepta, ac promul-

gæblicas ordinationes. Privatæ respiciunt hominum actiones proprie indifferentes, unde bene sæpe nullam aliam pœnam complectuntur, quam actus annullationem. Publicæ vero, præter nullitatem actus, etiam pœnam comprehendunt. Vide §. 5.

(11) Sophocli. *Antig.* v. 463. Ἐδὲ θεῶν νόμιμα δύναιται θνητῶν ὄντε υπεδραμεῖν. Nequit à mortali legem Deorum abrogari. Adeoque furtum, ac promiscuum mulierum concubitus, quamvis Lacedæmones in sua Republica legibus permitterent; nihilominus eo quia hæ actiones à lege naturæ interduntur, ut criminosa erant reputandæ, ac dicendæ.

(12) Hinc venit, quod etiam præceptis juris naturæ humana pœna præscribi solet civilibus legibus, ut melius exequantur.

(13) IV. 2.

(14) Vide Selden. *De uxore Hebræa* l. 1. c. 2.

(15) Qua de causa Hobbesius vocat legem naturalem, legem non scriptam civilem. *De Cive* c. 14.

gationes voluntatis summi imperantis de civium actionibus externis, atque etiam indifferentibus ad decus, utilitatemque Reipublicæ attemperandis: & cum tale plerumque hominum ingenium sit, ut sola obligatione interna, atque etiam externa naturali (16) parum moveatur; quin leges civiles, utpote tantum directæ ad actiones hominum externas, aut indifferentes, ne quidem per se possint proprie internam obligationem producere, nisi in quantum à legibus naturalibus, ac divinis revelatis dependeant, ac sustineantur: consequens est, ut omnes leges civiles sanctione quadam humana, & externa pœnali munitas esse oporteat; adeoque duæ sint legis perfectæ partes, præceptum scilicet, ac sanctio pœnalis.

Præmia vero aliquando etiam ab imperantibus legi parentibus proponuntur, ad homines in bonum eo magis excitandos. Sed hæc proprie non debentur, nisi casu quo aliquid non omnibus promiscue civibus præcipiatur, unde quidam eorum excitentur ad aliquid publico bono extra ordinem faciendum. Verumtamen fateri necesse est cum Cumberlandio (17), præmia ad majorem efficaciam, executionemque promptiorem legis procurandam conferre (18); quamvis eorum minime opus sit ad hujusmodi integritatem, ac perfectionem. Nam haud præmia debentur iis, qui id faciunt, quod sine crimine omittere nequeunt. Frustra enim expectaret præmia, qui non occidit, adulterium non committit, non furatur, cum hæc faciens pœnam sane mereatur. Inde insignis Dei clementia elucet, quod

(16) Nam quamvis externa sanctio inhæreat etiam legi naturæ, uti supra visum fuit *l. 1. c. 3. §. 9.* tamen cum hæc haud ita determinata sit, ac evidens, ut inevitabilis appareat, ab ipsa homines pravi præcipue parum moventur; equidem male sano consilio, quippe, ut plurimum, cum eorum perditione, ac ruina.

(17) *De leg. nat. c. V. §. 40.*

(18) Optime Quintilianus: *Animus deliberantis promovendus. . . secutura ex his, quæ suadentur, utilitate.* Instit. orat. l. 3. c. 8.

quod cum suo jure uti, hominibusque legem suam transgressis pœnam tantum minari potuisset, nihilominus legum executioni commoda, utilitatesque innumeras hac in vita adjicere, atque in altera æternæ duratura præmia eis obtemperantibus polliceri voluit (19).

Ex adhuc dictis desumi etiam potest, quam inaccurata ab aliquibus, inter quos Heineccius quoque venit (20), in definitione legis, comminationis pœnæ enunciatio prætereatur: posteaquam iidem ipsi, hanc legis esse integram, præcipuamque partem, confiteri debent.

V. Quoniam porro pœnam intelligimus effectum malum, actioni repugnanti legibus, à legislatore adjectum, uti supra jam fuit adnotatum (21). Et cum ille effectus malus consistere possit non modo in malo quodam passionis, quod vitam, sensum, existimationem, fortunasque hominis afficit, verum etiam in nullitate actus contra leges suscepti, imo & in utroque (qualem sane legem, nimirum, quæ & actum contrarium irritum pronunciat, & transgressori legis malum aliquod passionis irrogat, solam perfectam (22) Jurisconsulti Romani appellabant, uti reliquas vel imperfectas, vel minus perfectas denominare solebant) (23): consequi oportet, ut aliæ sanctiones sint actuum derogatoriæ ac pœnales, aliæ pœnales, aliæ derogatoriæ tantum.

Insuper cum factum illicitum aliud determinatum, aliud indeterminatum, & ob insignem circumstantiarum varietatem diversum, ac inæquale esse queat: inde venit, quod pœna vel definita est, vel indefinita, ac arbitra-
ria

(19) Per leges revelatas.

(20) *Elem. Jur. nat.* l. 2. §. 152.

(21) *L. I. c. 4.* §. 6.

(22) Macrobius recte: *Inter leges quoque illa imperfecta dicitur, in qua nulla devianibus pœna sancitur, sed actio nulla redditur.* In *somn. Scipi.* l. 2. c. 17. Talis erat lex Cincia concepta hac clausula, *qui secus fecerit, improbe fecisse videbitur.* Vide *Ulpian. Frag. tit. 1.* §. 1.

(23) Vide *Puffendorf. Jus nat.* l. 1. c. 6. §. 14. nota ult.

ria (24), siquidem in voluntatem legislatoris posita. Prima vero species pœnæ sicuti præscripta apparet, adamussim exequenda est; alia imminui, atque augeri potest à judice, juxta circumstantiarum varietatem, ac rationis dictamina.

VI. Verum inutiles prorsus essent leges, nisi applicarentur factis, id est nisi inquiratur imputandum ne homini sit factum, nec ne, & nisi earum executio promoveatur, invigilando ne homines eas prætereant, negligentque: quapropter necesse est, ut in Republica aliquis existat, penes quem sit quidem custodia legum, & quem penes sit cognitio de imputatione actionum. Cum vero hæc custodia, ac cognitio in nihil aliud consistat, quam in judicium de aliorum actionibus, uti superiore libro jam vidimus (25): clare liquet in Republica necessariam omnino esse potestatem judiciariam (26). Et cum jus hujus inquisitionis faciendæ nulli alio competere possit in Republica, quam illi, qui & jus legis ferendæ, ac pœnæ irrogandæ habet, aliter enim tam pœnæ, quam legis jus superfluum evaderet (27); inde sequi par est, ut summo imperanti, & hæc judiciaria potestas pertinere debeat, atque inter immanentia majestatis jura referatur (28).

Et revera in statu naturali, patremfamilias jus dicere potuisse familiæ segregi, jam supra observavimus (29), ad præservationem ipsiusmet familiæ, cum ille principis vicem fungeretur. At in civitate id fieri non potest, nisi de principis voluntate, legumque indulgentia (30). Summis

(24) Cum agitur nimirum de actione mutationibus, alterationibusque circumstantiarum subjecta.

(25) Cap. IV.

(26) Ex hoc Aristoteles vocat imperantem justitiæ ministrum. *Eth. l. 1. c. ult.*

(27) Quia à subditis earum executionem reposcere nequiret. Vide Puffendorf. *ubi supra.*

(28) Vide Buddei *Philos. pract. p. 2. c. 4. §. 25.*

(29) Cap. V.

(30) Aliter leges ab alio, quam à Principe dependent. Id quod status in statum produceret ad perditionem Reipublicæ.

mis igitur imperantibus in Republica competit judiciaria potestas, ut pote indivisibilis à jure legum ferendarum; quæ, non est dubiam tamen, quin ab ipso aliis delegari ad arbitrium queat. Nam quæ per alios facit princeps, per se ipsum facere videtur (31).

VII. Ergo quemadmodum judicis est officium, leges ad facta applicare: & quandoquidem facta contra leges patrata, vel privatis, vel ipsi Reipublicæ nocumentum inferunt: hinc venit, ut omnia judicia vel privata, sive civilia, vel publica, sive criminalia sint; illaque in definiendis civium controversiis, hæc in puniendis maleficiis consistant (32). Sed cum pene impossibile sit, ut imperans solus ad omnia hæc exercenda judicia sufficere possit, inde vitio verti nequit principi, si hanc potestatem judiciariam, vel in totum, vel pro parte viris prudentibus, ac probis, juriumque peritis demandet, adeoque magistratus, ac judices constituat. Verum semper penes ipsum imperantem, horum judicum sententias corrigendi, jus manere oportet; ita ut qui horum magistratum judicium subjerunt, toties quoties hoc, facere velint, ad ipsum provocare, ac appellare possint.

Quapropter in Rebuspublicis Monarchicis ad Reges, ac Principes: in Aristocraticis ad Senatum optimatum: in Democraticis ad ipsum Populum provocandi jus esse debet. Nec temere, & sine gravissima causa constituendus est magistratus sine provocatione; id quod ne in Regibus, Dictatoribusque suis diu tulerunt Romani, ut advertit accurate Livius (33). Verumtamen cum & provocationum abusus dari soleat, varia inventa, excogitataque fuerunt remedia, quibus nimia appellandi facilitas impediretur. Qualia profecto sunt, privilegia de non appellando concessa magistratibus quibusdam (quo quidem privilegio apud

(31) Vide Dig. *De reg. juris*, leg. 138.

(32) Utpote supra vidimus §. 3. n. 10.

(33) L. 26.

Romanos Præfectus prætorii fruebatur (34) : sicuti etiam interdictum de non appellando à certa summa ; post tot judicia secuta. Quæ omnia tamen magis jurisprudentia civilis, quam naturalis consiliat, ac suggerit.

VIII. Quandoquidem judicis officium est, leges ad facta apponere, & an factum aliquod gerenti imputandum sit, definire, ac inquirere : imputatio autem consistat in decisione, utrum effectus pœnalis, quem lex adscribit actioni, habeat locum, nec ne (35) : consequi necessario debet, ut imperanti, cui summa potestas competit judicaria, etiam jus pœnæ infligendæ pertineat. Et sicuti ei, qui fert legem, etiam jus spectare opus est, legi ipsi ob justas causas derogandi, quin eam plane abrogandi; multo magis eidem licere debebit, aliquem delinquentem ob justas, & graves causas, ita lege solvere, ut ei prorsus pœna remittatur, ac condonetur (36).

Unde constat, quam male Stoici negarent hoc jus imperanti, nixi eorum pervulgato, ac parum sano dogmate (37) : *sapientem non dare veniam*. Nam si Reipublicæ interest, quemdam communi bono natum à morte præservari, quis dubitet, quin eum à pœna imperans liberare queat? Præterea si Deus ipse, cum sit sapientissimus, hoc facit : qua de causa & imperans sapienter hoc non perficiet aliquando? Sapienter vero dixi ad designandum, ob justas causas (38) tantum hanc indulgentiam ab imperante esse exercendam, ac ratione in consilium adhibita.

IX. Ex hisce licet arguere, quod inter pares nullum jus puniendi intervenire potest; ita ut nec integritas vitæ, nec alterius inveterata peccandi consuetudo ulli æquali,

jus

(34) *Cod. de Senten. præf. prætorii*. Vide Wesemb. *parat. Dig. tit. à quibus appellare non licet*.

(25) Uti libro sup. c. 4. §. 3. explicavimus.

(36) Optime Quintilianus : *Qualecumque crimen donari meritis, donari virtuti potest*. Declam. 103.

(37) Μὴ δὲ ποτε συγγνώμην ἔχειν τὸν σοφόν. Dig. Laer. 7. 123.

(38) Scilicet ob Reipublicæ bonum.

jus pœnas infligendi, unquam dare profecto valeat. Atque inde patescit clare, naturam pœnæ minime exhaurire neque Grotii definitionem (39), scilicet quod sit *malum passionis inflictum ob malum actionis*: neque illam Becmanni, qui eandem definit, *dolorem illatum propter aliquod delictum*. Nam quando hoc malum non à superiore, sed ab æquali læso infligitur, non pœna, sed vindicta proprie est: quando à tertio, est læsio dicenda. Quorum neutrum in statu civili, absque summi imperantis potestatis præjudicio, ac violatione admitti potest; cum ipsi soli potestas judiciaria, ac coactivum jus competat (40).

Nec juvat dicere, uti Grotius, & qui cum eo tenent insinuare videntur: quod ille, qui male agit, se constituit inferiorem quodammodo aliorum hominum. Nam, ut optime Thomasius advertit (41), non præstantia quædam moralis dat jus puniendi, sed superioritas imperii. Quare sit firmum, quod si lædens punitur à læso, sicuti paulo ante adnotavimus, est vindicta, si à tertio, est nova læsio, quæ ambo à jure civili rigore prohibita sunt, utpote ad usurpationem, & spretum Principis (42) jurium tendentia.

Posteaquam animadvertere oportet, hic nos præcipue tan-

(39) *De Jure bel.* l. 2. c. 20. 3.

(40) Vide meum Puffendorf. l. VIII. c. 3. §. 8. in notis: ubi Barbeyraccium hanc sententiam propugnantem impugno.

(41) *Jurisprud. div.* l. 3. c. 7. §. 31.

(42) Hinc venit, quod in statu civili duella, sive singularia, & privata certamina illicita omnino reputanda sunt. Nam hisce subditi principis jus usurpant, scilicet puniendi potestatem, quæ semper principi inhæret. Hoc tamen debet intelligi de eo casu, in quo sit commodum, & facultas ad ipsummet principem recurrendi ad vindicationem injuriæ, & provocationis præservationem. Minime vero si hæc facultas, commodumque non adesset. Tunc enim licet provocato se defendere usque ad internectionem etiam illius provocantis, uti jam signavimus Libro superiori c. 7. §. 4.

tantum loqui de pœna civili (43), & ex lege irroganda: non vero de conventionali, ad quam se quis ipse sua sponte obligat: nec de ultione, qua quis alterum beneficiis ob flagitia aliqua privat: nec de malis naturalibus, quibus se quisque peccando afficit, velui morbis, doloribus, infamia, quæ quamvis naturales pœnæ esse possint considerata in relationem summi Numinis, jurisque naturæ nostræ auctoris, pœnæ civiles tamen minime sunt: denique neque de castigationibus, quæ aliquando ex legum permissu in uxores, filios, vel servos à dominis, patribus, maritis exerceri solent. Etenim horum quidquam civilis pœnæ nomine proprie designari nequit, cum vel à pacto, vel ab alterius arbitrio, vel à naturali causa, vel ab eventu, vel per modum disciplinæ, atque ex permissione imperantis, non autem ex jurisdictione, & ex legum præscripto, uti pœna oportet, proveniat, ac pendeat (44).

X. Ex hactenus dictis facile desumi potest, quis pœnarum civilium sit finis. Nam cum pœna (45) hæc præcipue connata, ac definita sit, statu civili introducto, & jus illam irrogandi inter jura majestatis immanentia referatur, quorum non alius finis est, quam securitas civium: sequi oportet, ut idem esse debeat pœnarum finis. Cives vero securi præstantur, sive eo redigantur peccantes, ut nolint amplius delinquere, sive ut non possint, id est, sive illi emendentur, sive in posterum iis adimatur peccandi facultas: inde evidens fit, priorem finem habere pœnas, quæ salva vita infliguntur, posteriorem supplicia, quæ cum vitæ amissione conjuncta sunt. Et quia minime consultum esset omnimodæ securitati Reipublicæ, si ii tantum, qui peccarunt, peccare desinerent, offensis, læsisque vero satisfactum non fuisset, atque alii exemplo à delictis hujus-

110-

(43) A foro humano externo, nimirum imperantium civilium, procedente.

(44) Vide meum Puffendorf. ubi supra.

(45) Saltem quæ ad Reipublicæ conservationem spectat, de qua hic loquimur.

modi non essent distracti, ac alienati: hinc venit, quod pœnæ præter correctionem delinquentis, aliorum quoque exemplum, ipsiusque læsi satisfactionem, tamquam finem intendere, ac procurare debent. Unde colligimus, tres quidem esse fines, quibus imperantes, in pœnis irrogandis, respicere tenentur, scilicet correctionem delinquentium, satisfactionem læsorum, atque aliorum omnium exemplum: ita ut delinquentes in posterum à peccando desistant, læsi damnorum, offensarumque refectionem, & securitatem postea consequantur, ac tandem cives omnes exemplo à sceleribus hujusmodi abstineant, ac retrahantur (46).

XL. Hisce principiis resolvitur etiam quæstio ab aliquibus promota: an in delinquentes sit obligatio pœnæ subeundæ? Nam cum ille, qui in Rempublicam ingreditur, aut in illa persistit, ad ea omnia sit obstrictus, sine quibus Reipublicæ finis, id est, publica securitas assequi nequit: non est dubium, quin & delinquens obligetur ad pœnam ferendam, quam lex definit, imperansque imposuit, uti, ad publicam salutem conferentem, ac necessariam. Verum est tamen delinquentem ad judicem se se offerre, aut se se sponte in suppliciis dare, non teneri, sed tantum ad illa haud declinanda, evitandaque vi, ac manu armata; eo quia in societatis introductione quisque ad hoc tantum tacite adstringitur. Etenim qui in societatem venit, aut perdurat, ad ea omnia submittit se expresse, vel tacite, sine quibus societas minime consistere posset; atqui societas, absque jure infligendi pœnas in Principe, durare nequit: ergo hoc jus in imperante existere oportet. Si vero subditis liceret, imperanti hujusmodi jus exercenti vi resistere, illud inutile prope evaderet, atque superfluum, neque jus

(46) Optime Seneca de Clementia l. 1. c. 22. *In alienis injuriis vindicandis hæc tria lex secuta est, quæ Princeps quoque sequi debet: aut ut eum, quem punit, emendet, aut pœna ejus ceteros meliores reddat, aut ut sublatis malis injuriati securiores vivant.*

jus esset, cum ei obligatio non responderet: ergo consequari par est, ut imperanti punienti rite, ac recte à delinquentibus resisti, sit nefas, injustumque (47). Nihilominus cum non illud statim malum ipse mihi ultro arcescere teneat (48), ad quod si jure ab aliis fuerit illatum, me voluntarie patiendum, subjectum feci: ideoque, ut me delinquentem ad judicem præsentare invocatum (49), ac veluti ultro pœnam petere velim, ratio nulla poscit (50). Quapropter barbarus omnino est, ac detestandus aliquorum populorum mos, qui homines criminosos ad sibi manus impias inferendas, & ad supplicia, mortemque ipsam sibi irrogandam cogere solent (51). Hoc enim tam grave onus hominibus, quamvis criminosis imponere, nimis durum, & contra naturæ dictamina putari debet.

XII. Cæterum finis pœnarum indicat etiam, eas attemperandas esse finì Reipublicæ, ac proinde easdem ita comparatas esse oportere, uti eas esse suadet interna civium custodia, ac securitas. Hinc postea sequitur, ut imperans ad illa delicta punienda obligetur, quæ securitatem, pacemque Reipublicæ turbant, impediuntque, quo minus cives commode, ac tranquille secum invicem vivant; non vero ut punire debeat actus vitiosos mere internos, nec lapsus minutissimos (52), à quibus nemo fere mortalium se præcavere potest (53); nec officiorum humanitatis præte-

(47) Vide meum Puffendorf. ubi supra.

(48) Quintilianus: *Neque enim quisquam est tam inutilis sibi, ut propria scelera denunciet.* Decl. 328.

(49) Vide meam *Dissert. in memoriis Valvasensis Mensis Januarii 1758.* contra March. Cavalcabò.

(50) Si auctor libri inscripti: *Delictorum, ac pœnarum*, huic distinctioni animadvertisset, non est dubium, quin ab illis paralogismis, quibus suum opus perpetuo scatet cum bonæ moralis ac philosophiæ probro, se temperasset.

(51) Vide Diod. Sicul. quod refert *De Hætiopis* l. III. c. 5. Idem de *Japonis recensetur.* Vide Puffendorf, l. VIII. c. 3. 1.

(52) Cod. si quis imp. mal. leg. unic. *Sed id quod ex levitate processerit, contemnendum.*

(53) Dig. l. 50. tit. 17. de divers. reg. juris. *Fere in omni-*

ritiones; nisi hæc omnia in dedecus, ac periculum Reipublicæ vergant, ac perinde ipsiusmet Reipublicæ bonum, hæc coerceri suadeat. Sic quidem in crimine majestatis, vel sola cogitatio, vel illius criminis non patefacta ad magistratum scientia plecti solet. Sic celebris Thuanus profecto, ob conjurationem ab eo cognitam non manifestatam, fuit infelici sane fato capite damnatus transacto sæculo (54). Sic etiam apud Germanos inhospitalitas erant punita: Burgundii enim trium solidorum mulctam irrogabant iis, qui hospiti adveniienti *tectum, forumque negaverint* (55).

XIII. Porro cum pœnis puniantur actiones eorum, qui easdem patrarunt (56), satis patet in illorum hæredes minime esse irrogandas pœnas, cum ipsi ad hujusmodi pravas actiones nullo modo concurrerint: multo minus in totas familias ob unius delictum easdem pœnas esse infligendas. Nam illi soli plectendi sunt, qui deliquerunt (57). Verum tamen est, quod pœna aliquando, vel potius effectus pœnæ in filios, ac hæredes redundat; ut si bona patris publicentur fisco, vel ipse pater, & caput familiæ in exilium mittatur. At tunc hæc potius infortunia filiorum, ac hæredum sunt dicenda, quam pœnæ. Posteaquam hæc in eos minime diriguntur, quamvis aut eventum ad ipsos etiam pertineant, aut determinatione aliqua indirecta imperantis, ut eo magis patres à peccando retrahantur (58). Hinc venit etiam, quod vades ad pœnam ferendam non sunt

bus pœnalibus judiciis, & ætati, & imprudentiæ succurritur.

(54) Lodovicus XI. hanc legem sanxit. Vide *Dictionarium Belli* in hujus Principis articulo.

(55) *Capitul.* l. 33. c. 1.

(56) Vide meum Puffendorf. l. 8. c. 3. §. ult. Optime Dig. *Si pœna alicui irrogatur, receptum est; ne ad hæredes transeat.* L. 48. tit. de pœnis.

(57) Sapienter Dig. l. 48. tit. 19. de pœnis, scribitur: *Crimen, vel pœna paterna nullam maculam filio infligere potest. Namque unusquisque ex suo admissio sorti subicitur, nec alieni criminis constituitur successor.*

(58) Juxta Ciceronem: *Ut charitas liberorum amiciores parentes Reipublica redderet.* Epist. ad Brut. 12. 02 1 314 (12)

sunt admittendi, scilicet unus pro alio, nisi de pecuniaria multa agatur, ob quam quisque sane pro alio supplere, ac fidem facere potest.

Deinde cum totæ societates unam veluti personam moralem constituent, adeoque eas quoque obligent leges civibus aliis præscriptæ, nemo non videt universitates etiam, & societates delinquentes posse puniri; quamquam hoc casu ipsa humanitas suadeat, pœnam ita temperari, ac componi, ne similis sit innocentium, ac noxiorum conditio, & ne illi, qui ex ignorantia, atque imbecillitate lapsi sunt, eandem imperantium punitionem experiantur, ac ii, qui illarum prævaricationum, seditionumque, aut tumultuum fuerunt auctores. Quin in pœnis universitatum, ne remedium ipso morbo sit gravius, statuique funestius, id in primis agendum est, ut metus ad omnes, pœna ad paucos perveniat (59). Hinc provenit quidem decimatio à Romanis, in puniendis legionum crimina, usitata, *qua decimus quisque* (60) *legionum sorte lectus supplicio afficiebatur*, ne totus exercitus ad grave Reipublicæ damnum periret (61). Principes vero, qui in universitatum, populorumque castigationes ruere, ac præcipitare voluerunt, eorum male sano consilio, pœnitentiam in posterum frustra tulerunt. Cujus rei exemplum Teodosius Imperator dedit, posteaquam in Tessalonicenses populos tam crudeliter sævit.

XIV. Quod tandem ad pœnarum modum spectat, hic ex fine hujuscemet tam providæ introductionis est desumendus. Cum ille finis in civium securitate procuranda consistat, sequi necessario debet, ut tantus modus pœnarum

(59) Ovid. de Pon. Ep. 2. *Multa metu pœnæ, pœna, que paucos coerces.*

(60) Liv. l. 2.

(61) Inde idem Livius l. 27. c. 26. *Vicit sententia lenior, ut unde orta culpa esset, ibi pœna consisteret, ad multitudinis castigationum satis esse.* Vide Daumatum *Droit publicq. l. 3. tit. 13.* Adducamus etiam hæc verba Senecæ *de Ira l. 2. c. 10. In singulos severitas imperatoris distinguitur, ac necessaria venia est, ubi totus deseruit exercitus.*

rum sit, quantus sufficit ad incutiendum timorem delinquentibus, aliisque, & ad eorum reprimendam libidinem, ita ut ii à peccando in posterum retrahantur; atque adeo etiam ad satisfactionem offensis, læsisque præstandam. Et quemadmodum ea est ingenii hominum indoles, ac natura, ut infixæ illorum pectoribus affectio, ac cupiditas, non aliter, quam proposito majore malo, vel bono frænctur (62): merito inde desumimus, metum non illaturam fore sanctionem pœnalem, nisi majus malum existiment homines, pœnam legibus propositam ferre, quam delictum præterire, voluptateque, vel lucro, quod ab eo provenire credunt, deficere. Hujusce rei exemplum esse potest pœna injuriantium, à legibus XII. Tabularum sancita, quæ ob levitatem suam tam parum timorem incutiebat hominibus protervis, ac divitiarum affluentibus, ut voluptatem, quam ex aliorum contumelia, atque offensione capiebant, tam tenui mulcta libentissime redimerent ac compararent. Gellius (63) refert de Neratio quodam homine tam egregie improbo, qui pro delectamento habebat os hominis liberi manus suæ palma verberare, statim persolvens depalmato viginti & quinque asses, quæ erat pœna profecto hujusmodi injuriæ à legibus XII. Tabularum præfixa (64). Tantum ergo interest, pœnam crimini proportionem respondere, atque eo modo præponi, ut illa hujusce incitamentum semper superet, ac destruat.

XV. Ex usque adhuc dictis facile liquet etiam, non ferre Republicæ securitatem, constitutionemque, ut pœna Talionis irrogetur peccantibus, nam bene sæpe hæc Talio
vix

(62) Idem Seneca: *Quemadmodum quædam bastilia detorta, ut corrigamus, adurimus, & adactis cuneis non ut frangamus, sed ut explicemus, elidimus, sic ingenia vitio prava dolore corporis corrigimus: ubi supra.*

(63) Noct. Att. XX. 1.

(64) Leges Longobardorum hunc defectum habebant, utpote etiam illæ aliorum populorum barbarorum. Pœnæ enim parvæ erant, ac leves nimis, nec proportionem servabant cum delictis. *Vide Formulas Marculfi in Codice legum barbarorum.*

vix pœnæ nomen meritura esset (65). E. G. si ei, qui mihi decem nummos in via publica vi rapuit, totidem nummos rapere jubcar, quis dicat, illum æqualem pœnam delicto ferre? Idem dic, de percussione in publicum aliquem, si ille protervus repercutiatur. Cum in primo percussione præter percussorem, aggressio, perversitas, atque injuria maxima interveniant, quæ in repercutiente non adsunt (66). Præterea personæ, dignitates, malum, læsiones minime sunt illius justæ æqualitatis susceptibiles, quæ à Talionis lege exigitur. Quare etsi Deus videtur probasse hanc legem in Exodo (67), utpote eam & leges XII. Tabularum Romanorum adprobarunt; in præsentis societatum, ac Reipublicarum constitutione, non esse illam admittendam, liquido apparet (68). Imo, & apud Romanos antiquos hanc legem raro in usu fuisse, probat Cecilius Jurisconsultus apud Gellium (69). Et quod ad legem divinam spectat, quidam Rabini conjiciunt, atque interpretantur, eam de pecuniaria mulcta tantum esse intelligendam (70).

XVI. Neque vero regula illa, quam supra indicavimus, nimirum, quod pœnæ attemperandæ sunt semper delictis, accipi debet de ipsis solis factis illicitis, sed etiam de dispositione, intentione (71), ac patefacta libidine hujusmodi

(65) Vide meum Puffendorf. ubi supra §. 27.

(66) Hac sane ratione nixi, Visigothi prohibuerunt pœnam talionis pro alapha, pro pugno, calce, percussione: ne dum *Talio rependitur, periculum, aut læsio major, vel minor ingeneratur. Et quidem quomodo percussio adamussim mensurari potest?* Capitul. 3. l. 6. tit. 4.

(67) Exod. XX. 32.

(68) Nam evidenti injustitia bene sæpe hæc pœna esset prosecuta. Quare à Romanis postea omnino abolita, ac prohibita fuit. Ut ex *Institution. l. 4. tit. 4. de injuriis*, patet.

(69) Loco citato.

(70) Vide Joseph. antiq. Jud. l. IV. 8.

(71) Cicero de offic. l. 1. c. 8. *Sed in omni injustitia per multum interest, utrum perturbatione aliqua, an consulto, & cogitata fiat injuria. Leviora sunt, quæ repentino aliquo motu, quam ea, quæ præparata & meditata inferuntur.*

di facinora patrandi, quæ libido in censum venire profecto debet, cum de pœna infligenda agitur. Insuper cum unum delictum altero magis noxium sit Reipublicæ, unumque altero magis redundet in dedecus publicum, facile percipi potest, cur quo magis delictum securitatem, pacemque publicam offendit, ac turbat, eo magis etiam ab illo acrioribus pœnis homines arceri, ac retrahi debeant: & cur gliscente delicto ad malam populi famam, majusque ipsius præjudicium, pœnam quoque intendi, atque augeri oporteat, quoties nimirum, multis personis grassantibus, exemplo opus sit (72).

XVII. Cæterum ut in reliquarum actionum humanarum, ita & in delictorum imputatione omnium circumstantiarum habenda est ratio. Nam earum una bene sæpe totam rem mutat, atque subvertit. Adeoque contingere sane potest, ut ob idem delictum in unum gravius, quam in alterum animadvertatur (73). Quapropter in definienda pœna ratio haberi debet, non modo personæ delinquentis (74), sed & ejus, cui delictum fuit damni (75), itemque objecti, effectus, imo loci, temporis, aliarumque similium circumstantiarum, quas omnes ante oculos justiciæ in irrogatione pœnarum semper observari par est.

Sic quod ad personam delinquentem attinet, majorem punitionem meretur is, quem cognatio, prudentia, officium, ætas, dignitas à delicto revocare debuissent, quam extraneus, stolidus, nullo vinculo sanguinis astrictus, adolescens, plebejus. Majorem quoque castigationem referre decet robustum, quam imbecillum, atque in pecuniarum mul-

(72) Vide Dig. l. 48. tit. 19.

(73) Recte Seneca de Ira: *Sapiens idem delictum in duobus non eodem modo adficiet, si alter per negligentiam admisit, alter curavit, ut nocens esset.* L. 1. c. 16.

(74) Juvenal. *Omne animi vitium tanto conspectius in se, crimen habet, . . . quanto major, qui peccat, habetur.* Sat. 8. v. 140.

(75) Dig. l. 48. tit. 19. de pœnis: *Personæ atrocior injuria fit, ut cum magistratui, parenti, patrono fiat.*

multis divitem, quam pauperem. Ita si personæ in dignitate positæ injuria sit illata, quis dubitet majori pœna hanc esse expiandam, quam illam, quæ privatum hominem tantum offendit, ac respicit? Et sicuti majus delictum est peculatus, ac sacrilegium committere, quam res auferre privato, sic etiam majori pœna plectendum erit primum, quam ultimum delictum. Eadem ratione acrius punitur desertio militis in statione, quam desertio aufugientis ex hibernis. Utpote etiam gravior injuria in templo, inter sacra facta reputatur, quam illa in loco privato patrata (76); atque adco prima semper severiorem castigationem reposit, quam ultima. Ex hisce, quam sit ridiculum, atque prorsus exhibendum Stoicorum dogma, quo sustinebant, propugnabantque ἴσα τὰ ἁμαρτήματα εἶναι: omnia delicta esse paria (77), atque æquali pœna punienda, nemo non videt.

XVIII. Demum hoc etiam animadvertendum est in irrogatione pœnarum, quod cum non omnes punitiones ad destruendum hominem prævaricantem, vitiosumque intendant, sed bene sæpe & id agatur eisdem, ut qui deliquit, ad bonam frugem reducatur, ac emendetur: inde caveri oportet, ne omnes, qui delictorum pœnas referunt, infamia notentur; siquidem eo ipso fit, ut illi infames declarati mortui civiliter reputentur, & consequenter ne amplius Reipublicæ idonea membra habeantur, quibus sit occasio, opportunitasque victum, amictumque sibi honestis artibus comparandi (78).

Con-

(76) Dig. l. 46. tit. 10. *Tempore atrocior fit injuria, si ludis, si in conspectu. Et postea: Loco, si in Theatro, in Foro quisquam vulnerat. . . locus facit, ut idem vel furtum, vel sacrilegium sit, & capite luendum, vel minore supplicio puniendum.* Vide Dig. l. 48. tit. 19. de pœnis.

(77) Cicero Parad. 3. *Optime idem Cicero de offic. l. 1. c. 24. Cavendum est etiam ne major pœna, quam culpa sit, & ne eisdem de causis alii plectantur, alii ne appellentur quidem. Qui præsunt Reipublicæ, legum similes sint, quæ ad puniendum non iracundia, sed æquitate ducuntur.*

(78) Cic. de offic. l. 1. c. 24. *Omnis autem animadversio, &*

cas

Concludamus tandem hanc pœnarum tractationem, quæ jam nimis in longum evasit, applicando imperantibus hoc memorabile præceptum legis Pappiæ Poppeæ de patria potestate, nempe quod imperantis potestas (79), non minus ac patria in pietate potius, quam in atrocitate consistere debet; ita ut semper Princeps ad clementiam propendeat, ac inclinetur. Quo nixus sane principio Montesquius (80), clementiam vocat qualitatem distinctivam imperantium, nulli alio communicandam, atque alacri animo, ab ipsis perpetuo exercendam (81).

XIX. Supra jam indicavimus, inter immanentia majestatis jura esse etiam jus tributa (82), ac vectigalia imperandi civibus, quin & eorum bona, exigente necessitate, Reipublicæ usibus applicandi, quod jus dominium eminens vocari solet (83). Nam cum ea omnia licita esse oporteat summis imperantibus, sine quibus ipsi finem Reipublicæ, puta internam, externamque securitatem obtinere nequeunt: securitas vero illa haud consequi profecto posset, nisi cives contribuerent pecuniam, ad ferenda onera, supplendasque indigentias, Reipublicæ necessariam, & nisi eorum bonis etiam aliquando uti liceret: ideo sequi opus est, ut imperanti pertineat jus exigendi pecuniam, & exercendi dominium aliquod in bonis subditorum, si causa rationabilis, statuique conferens quædam emergat (84).

Cum

castigatio contumelia vacare debet, neque ad ejus qui punit aliquem, aut castigat, sed ad Reipublicæ utilitatem referri.

(79) L. 47. tit. 4. Dig. ad leg. Popp.

(80) Spir. leg. l. VI. c. 21.

(81) Dig. l. 50. tit. 18. de reg. juris. *In pœnalibus causis benignius interpretandum est.*

(82) Cap. super. §. 8.

(83) Adsentior Heineccio, quod hoc vocabulum dominii non recte applicetur ad imperantes, sed cum vix ab omnibus recipiatur, hoc minime proscribendum, mutandumque duxi.

(84) Vide Wolfii *Instit. Jur. nat. & gen.* p. 3. §. 1057. ubi tributa dicit pecuniam, quæ pro rebus immobilibus, aut moventibus; vectigalia, quæ pro mercibus, onerum Reipubl. fendorum causa, solvitur.

Cum ergo hæc pecuniæ collectio ad securitatem civium dirigatur (85), hinc facile deducitur, eamdem semper ad id, quod opus est, uti hæc securitas civium promoveatur, ac procuretur, esse attemperandam; unde eam ultra hanc indigentiam, atque necessitatem extendere, vel infra imminuere minime licet. Neque vero subditi rationem habere queunt hasce contributiones unquam renuendi (86); posteaquam si ipsi à Principe exigunt, ut suæ personæ, sua bona, ac facultates præserventur, ac tueantur, hoc vero haud potest perfici à Principe absque pecunia (87), quæ à tributis subditorum pendet, ac provenit; evidens fit, subditos eamdem pecuniam præstare oportere, si ipsi propriam salutem prosequi, ac præcavere volunt.

Idem dic profecto & de dominio eminenti: nam cum subditi ad ea omnia se obligaverint expresse, vel tacite, sine quibus publica salus, & securitas consistere nequit: hæc autem securitas absque jure disponendi ad usum Reipublicæ, necessitate urgente, de bonis subditorum in Principe impossibile est, ut subsistat, ac duret: ergo imperanti hoc jus dominii, utpote & illud tributorum, competere oportet. Itaque si E. G. alicujus domo, vel fundo ad aliquod opus publico necessarium Princeps indigeat, non est dubium, quin & Principi illum reposcendi, ac de eo disponendi jus competat, & subdito incumbat eundem concedendi obligatio. Verum tamen est, quod hoc casu imperans tenetur, alios subditos obstringere ad illum civem reficiendum de damno, saltem de eo, quod suam ratam partem superat, aut excedit; cum omnes in illius operis

cons-

(85) Mucianus apud Dio. l. 4. *Per vos imperii tributa sunt.*

(86) Nisi elegantem Plauti reprehensionem occurrere velint: *Tributum pendi posse negant illi, quibus tributus major penditur, pendi potest.* In Emp. Ac. 2. sc. 2.

(87) Tacit. l. 4. Hist. *Nec quies gentium sine armis, neque hæc sine stipendiis, nec stipendia sine tributis haberi queunt.*

constructione concurrere debeant, quæ in omnium utilitatem redundat (88).

XX. Ex jure porro disponendi de subditorum bonis (89), quod casu necessitatis, & ob Reipublicæ indigentiam, ac decus imperanti pertinet, provenit quoque eidem imperanti jus invigilandi custodiæ, ac præservationi bonorum hujusmodi, etiam præter necessitatis eventum, ad hoc ut postea, ipsa necessitate, indigentiaque emergente, sint in promptu, atque ut melius Respublica tueatur, augeat, ac floreat, & cives commode vivant. Quo sane fundamento nititur jus supremum imperantium constituendi tutores, curatores pupillis, minoribus, absentibus, furiosis, morbo laborantibus, fœminis, atque eos obligandi ad rationes reddendas, & non ex fide gerentes removendi, ac castigandi. Interest enim Reipublicæ, res horum hominum qui minime habiles videntur ad suorum bonorum procuracionem, esse præservatas, atque administratas diligenter ab aliis.

Hinc venit etiam imperanti jus legum ferendarum subditis, de bonis eorum recte utendis, rite transferendis, ac alienandis in alios: uti & jus firmandi fœderibus commercia, eaque ampliandi, vel restringendi certis legibus, pro ut è Republica esse videtur: quin & jus definiendi res, quæ exportari è territorio, & quæ invehì libere possint: leges sumptuarias ferendi, opificia provchendi, & profecto agendi omnia, quibus opes civium conserventur, ac augeantur (90), atque ad eorum majus commodum, ac utilitatem, atque ad majus Reipublicæ decus solamen, ac beneficium inserviant.

XXI. Hujusmodi ergo sunt jura, quæ imperanti in statu Reipublicæ ordinario competunt. At cum dominium illud eminens potissimum se se exerat, atque in usum ve-

(88) Vide Puffendorf. *Jus nat. & gen.* l. 8. c. 5. §. 7. Et Boemer *Jus univers.* l. 2. c. 3. §. 64.

(89) Hinc Seneca: *Ad reges enim potestas omnium pertinet, ad singulos proprietas.* De beneficiis l. 7. c. 4.

(90) Instit. l. 1. tit. 7. *Expedit Reipublicæ, ne quis sua re male utatur.*

nire soleat in statu extraordinario, nempe tempore belli: sequi necessario oportet, ut maxime imperanti eodem tempore belli, privatorum agros castris occupare, iisdem munimenta, operaque publica imponere, segetes pabulando colligere, vias publicas novas per privatorum fundos extruere, ædes suburbanas evertere fas sit, si horum aliquod civitatis præsidium requirat (91).

Quoniam vero hæc imperanti competunt tantum casu, quo Reipublicæ salus, atque utilitas eadem opera, ac molimina poscat; inde arguere licet, quod ei juri locus esse nequit, quando agitur solum de Principis privato commodo, proventu, aut solatio. Hinc graviter Deum indignatum esse animadvertimus Achabo Regi, Nabotho extorturo vineam, propter suam tantum voluptatem, emolumentumque (92). Et Senatus Romanus litem contra M. Crassum Secundum Prætores dare noluit, cum illi per hujus fundi derivare vellent aquæductum ad eorum satisfactionem, ornatumque magis, quam ad civitatis beneficium (93), & necessariam opportunitatem. Et revera hoc jus domini eminentis sic comparatum est, ut bonus Princeps (94), non nisi modestissime, ac cum minori civium damno possibili, uti soleat etiam, quando de Reipublicæ peculiari commodo, ac necessitate agitur; ita ut subditi illi, qui damno affecti sunt, sicuti jam supra adnotavimus, compensentur de publico ærario. Nam tunc currit eadem æquitatis ratio, quam pro lege Rodia de jactu profert Paulus (95): *ut omnium contributione sarciatur, quod pro omnibus datum est.*

Præterea hic etiam advertere opus est, jus hoc tantum

es-

(91) Vide meum Puffendorf. *l. 8. c. 5. §. 7. in notis.*

(92) *Reg. 1. 21.*

(93) *Liv. 1. 40. 51.*

(94) Optime Plinius de Trajano. *Quæ præcipua tua gloria est, numquam aliquem præjudicas, sæpius vincitur Fiscus, cujus mala causa nusquam est nisi sub bono Principe.* Paneg. c. 36.

(95) *Leg. 1. Dig. ad leg. Rod.*

esse exercendum circa civium bona, non circa bona mobilia extraneorum apud nos reperta. Adeoque vix excusandos esse Principes, qui amicarum quoque gentium rebus, & mercibus avidas manus injiciunt, naves amicorum in portibus suis repertas sistunt, invaduntque, iisque propriis utuntur. Neque hæc angariationes, quas vocant, colore illo excusari possunt, quod naves etiam alienæ, in alterius Principis imperio repertæ, quodammodo subditæ sint ex recepta quadam consuetudine. Posteaquam hæc consuetudo est reprobanda, utpote injusta, nullo alio modo justificabilis, quam si necessitas urgeat, & res nostræ in extremo versentur periculo absque harum navium auxilio ac vectura, quo in casu hanc postea vecturam, usque ad ultimum quadrantem, satisfacere oportet (96).

XXII. Ad tributa vero, & vectigalia quod pertinet, clarum est, quod dupliciter Reipublicæ interest (97), quam maximam pecuniæ vim in promptu esse: primum ut non desit, unde imperantes pro dignitate sustententur: deinde ut & belli, & pacis temporibus suppetat pecunia, quæ est nervus sane Reipublicæ, & civilis regiminis fulcimentum, rerumque omnium fere principium, & causa, ita ut absque ea vix nihil fiat (98). Quare in Rebuspublicis duo esse solent scrinia etiam publica, in quæ opes earum fiant, quorum alterum pecuniam imperantium sustentationi destinatam continet, alterum pecuniam status necessitatibus, ac indigentis inservientem recipit. Primum Fiscum, aliud *Ærarium* appellari mos est (99). Hinc facile desumi potest,

(96) Vide Heinec. *Elem. jur. nat. & gen.* l. 2. §. 173.

(97) Tacit. *Annal.* l. 13. de Nerone. *Sed impetum ejus, multum prius laudata magnitudine animi, attinuerunt Senatores, dissolutionem imperii docendo, si fructus, nempe vectigalia, quibus Respublica sustentetur, diminuerentur.*

(98) Qua de causa S. Paulus ad Roman. 13. 5. ait *Reddite ergo omnibus debita, tributum, cui tributum, vectigal, cui vectigal.* Vide Duamatum *jus publ.* l. 1. tit. 5. sect. 1.

(99) Dionysius Halicar. ita quidem distinguit: *Δημόσια κτήσις, & τῶν βασιλέων κλήρος.* *Antiq. Rom.* c. I.

test, quod interest maxime Reipublicæ, utraque harum publica receptacula quam locupletissima esse; posteaquam hoc & dignitati, & indigentis Reipublicæ apprime juvat, ac convenit.

Verum est tamen, quod præsertim Monarchæ vix distinctionem inter Ærarium, ac Fiscum facere solent. Idcirco (100) Dion advertit, Augustum omnia hæc in potestate habuisse, quamvis Ærarium à Fisco apparenter distinguï vellet. At nos, non quid fiat, sed quid oporteat fieri, describimus. Ideo hanc causarum diversitatem ad Reipublicæ bonam constitutionem, ac ordinem conducere, debet admonere.

XXIII. Æquum visum est gentibus plerisque, non modo certa prædia, certosque terrarum tractus imperantibus resignari, quæ hodie vocant Dominia, vel Domania; verum etiam eis relinqui portoria, aliaque vectigalia, eisdemque cedere bona, quæ sine domino evadunt. Quæ sane postrema Fiscus locupletandi ratio, eo magis plerisque gentibus placuisse videtur, quo minore cum singulorum dispendio est conjuncta. Inde Ægyptii, Germani, & Romani quoque hoc institutum habuerunt, uti erudite Grotius observat (101). Et revera si hæc nulli pertinent bona, perspicuum est, quod cum nullius damno ipsorum usus, dominiumque habuerit Monarcha. Ergo quandoquidem Princeps absque proventibus hujusmodi suam dignitatem tueri, suamque personam, familiam, & nationis decorem sustinere, ac Reipublicæ imperio vacare nequit: consequens est, ut hisce omnibus imperans disponere, ac frui debeat.

XXIV. Quoniam igitur bona domania ad sustinendam imperantium personam, familiam, dignitatem sunt constituta: inde venit, quod hæc à Principe minime alienari possunt, cum in suo privato dominio haud existant. Qua-

(100) *Hist.* l. 53.

(101) *De jure bel.* l. 2. c. 8. §. 5.

re alienata, à successore, populoque etiam recuperari queunt, nec quidquam refert sive pro parte, sive universa ad alios traducta sint: siquidem quod non est nostrum, ejus nec exiguam partem alienare licet, sicuti recte admonet Grotius (102). Nihilominus si alienationes illæ populi consensu fuerunt approbatæ, non est dubium, quin eas ratas haberi deceat. Nec refert quidquam, sive populus ab initio consenserit, sive postea alienationem illam probaverit tantum. Nam quod à principio inutile fuit, per posteriorem populi consensum convalidatum, ac firmum remanet.

Et profecto quis non exsibilaret illum, qui sustinere vellet, dominia, possessiones tot Ecclesiis ac Monasteriis, ab Imperatoribus præcipue de consensu ordinum Imperii donatas, despici, ac vindicari posse? Hoc tamen intelligere oportet de consensu populi libero rite, ac recte præstito, non jam de coacto ac informe, quo in casu ad nihil prope juvaret, atque æque, ac si non præstitus fuisset (103), ipsi populo, ac successori alienationem illam abolere liceret. Verum negari non potest, multa hoc in proposito transactis sæculis à Principibus fuisse arbitrarie facta, quæ postea à populis pro bono pacis fuerunt dissimulata ac neglecta; equidem cum gravi incommodo, ac præjudicio Reipublicæ.

XXV. Præterea cum imperantibus bona absque domino ἀδέσποτα à populis ut plurimum assignari soleant, non erit difficile arguere, cur Fiscus pene ubique sua esse contendat ea omnia, quæ jure Romano vel communia, vel publica habentur, veluti marium tractus, quæ territorium adluunt, flumina, sylvas majores, adeoque & jura piscandi, venandique, nec non & jus fodiendi mineralia, & metalla, jus bona vacantia occupandi, uti alveos dere-

(102) *De jure bel.* l. 2. c. 6. §. 11.

(103) Reges Galli, ac Longobardorum nimis vero prodigi hoc in proposito fuerunt. Nec de populorum assensu quidquam curarunt. Sed de hoc non decet loqui.

lictos, alluviones, novas insulas, thesauros, & gemmas, ac lapillos mari ejectos colligendi, aliaque similia (104). Verumtamen omnia hæc, uti Huber (105) advertit, secundum usus gentium diversarum mutantur ac variant (106).

Quod ad mare spectat, omnibus aperta sunt, quæ inter viros doctos Hugonem Grotium in sua dissertatione *de mare libero*, & Seldenum in suo opusculo *mare clausum* inscripto, de dominio maris acriter disceptata sunt, utpote etiam inter Robertum Janssonum, & Petrum Burgum, & novissime inter Puffendorfiū, & Huberum, nostrumque Italum Petrum Giannonem, aliosque. Unde ea hic repetere, nil refert. Tantum nos adnotavimus ad lumen sententiæ nostræ, quod cum mare nullius esse nemo neget, ita quin illud occupari queat, & occupanti cedat, non est dubium, dummodo munitionibus, vel classe ipsiusmet occupatio, ac proprietas sibi præservari possit. Maxime cum id & olim factum fuerit; nam Romani Mediterranci dominium habuerunt, quatuor classibus hoc in mare detentis, Ravennæ scilicet, Misseni, Forumjulii, ac Bisantii, & nunc fiat. Veneti enim, Angli, ac Hollandiæ populi adjacentia suæ dominationi maria tenent (107). Verum cum minime fas sit excludi alios ab usu rei inexhaustæ, ac innocentis utilitatis absque justa causa: in mari vero quædam sunt inexhausti, ac innocentis usus, veluti navigatio, transitus, quædam autem usus exhausti, veluti captura piscium, vectigalia: hinc illis alios excludi usibus haud posse, nisi adsit justa causa (puta timor invasionis transeuntis populi), hisce quidem posse, merito statuimus. Multo magis iis, qui terras transmarinas, & pro-

(104) Omnia hæc moderni regalia vocant minora. Vide Wessemb. *Parat. Dig. l. 1. tit. 8.*

(105) *De jure civit. l. 2. c. 4.*

(106) Vide meum Puffendorf. *l. 8. c. 5. §. 8.*

(107) Vide Bynkershoek in sua *Dissert. de imper. maris: uti & Rex Daniæ maris circumfluentis Baltici dominium possidet.*

prope mari possident, licebit alios populos propinqua navigatione, quam vel occupationis, vel commercii causa eo suscipiunt, excludere, atque etiam à transitu prohibere, dum fundatus metus aliquis fuerit, ne afferant damnum aliquod, vel eorum terras invadere velint (108). Cæterum omnia hæc pactis, ac fœderibus regulare solent populi, quæ exequi postea religiose tenentur.

Sed cum vasti Oceani dominium, impossibile sit, ut occupari, ac occupatum, ut conservari queat; ideoque amplum mare illud inoccupabile prorsus, atque extra omnium populorum dominationem positum esse, reputatur: itaque ab hujusce navigatione, quæ commerciorum præcipue causa instituitur, sine injuria nemo alios prohibere potest, nisi jure belli ac defensionis, vel (109) nisi aliter voluntariis conventionibus antea fuerit pactum, conventumque.

Insuper siquidem omnino interest Reipublicæ dignitati, auctoritati, ac potentiæ Fiscum esse locupletissimum, Principemque tutum, ac bonis ad sustentationem necessariis abundanter provisum: congruum est, ut alia jura etiam, quæ ad acquisitionem, conservationemque rerum spectant, Fisco, Principique cedantur, veluti jus cudendæ monetæ (110), jus mulctas, & quævis scelere quæsita occupandi, & quæ sunt hujus generis alia, quæ vulgo inter

Re-

(108) Vide meum Puffendorf. *l. 4. c. 5. §. 6. n. 1.*

(109) Vide Albericum Gentilem *De acquir. mar. c. 1. Et Peregrinum De jure Fisci c. 8. n. 10.*

(110) Valor enim hujusce monetæ aliquid deficere solet, ex arbitrio imperantis, à pretio vulgari metalli eandem componentis: id quod in utilitatem ipsiusmet imperantis redundat ac vergit. Vide supra *l. 1. c. 13. §. 8.* Romani Jurisconsulti etiam hoc jus cudendæ monetæ Principibus asserunt, ac scite explicant: *Electa materia est, cujus publica, & perpetua æstimatio imperantis auctoritate signata, difficultatibus permutationum, æqualitate quantitatis subveniret: eaque materia forma publica percussa usum, dominiumque non tam ex substantia præbet, quam ex quantitate.* Dig. *l. 18. tit. 1. de contrab. emptione.* Vide Peregr. *de jure Fisci. l. 1. tit. 1. §. 25.*

Regalia minora, quamvis parum accurate, recensentur. Verum & circa hæc mores gentium differunt; nam quævis civitas horum plus, minusve tribuit, conceditque imperanti ad suum decus, & sustentationem.

XXVI. Ad Ærarium vero quod pertinet, illud fere universim tributis, ac vectigalibus repleti, ac sustineri solet, nisi tantum sit fundi publici Reipublicæ, ut ejus proventibus, ac fructibus propriis necessitatibus ipsa supplere valeat. Et sane cum imperantibus nihil sine pecunia, pace, belloque gerere liceat: & non sufficientibus publicis possessionibus, illa non aliunde, quam à civibus retrahi possit, consequens est, ut imperantibus jus esse debeat tributa, ac vectigalia civibus imponendi, prout Reipublicæ bonum exigit (111). Ita ut ea personis, fundis, mercibus importandis, ac exportandis rebus fungibilibus, opificiis, & commerciis, prout commodum, atque civitati utile videtur, imperari, ac constitui queant. Semper tamen in hisce ponendis habenda ratio est, ne cives concutiantur, opprimanturque, sed tantum, quæ convenientia sunt eorum personis ac fundis, sustineant, ac ferant cum respectiva, ac temperata proportione, & gravamine. Optime enim Servus Tullius Rex apud Dionysium Halicar. ait: *Justum est, & Reipublicæ utile, ut illi, qui multum possident, & multum conferant, parum vero, qui sunt in re tenui* (112).

Quapropter si in impositione tributorum, ac vectigalium à Principe semper præ oculis æquitas tenenda est

(111) Recte Quintilianus decl. 341. *Necessaria vectigalia sunt civitati, bellum geritur, exercitus stipendium accipiunt. Defendimus ripas, flumina, & litora. . . Inter vectigalia porro, quod æquius inveniri potest, & sine majore hominum querela, hoc est imponendum.*

(112) *Antiq. Rom. l. 4. Δικαίον, καὶ σὺμφερον τῷ κοινῷ ἡγῆμαι, τὴς μὲν πολλὰ κεκτημένους, πολλὰ εἰσφέρειν, τὴς δὲ ὀλίγα ἔχοντας, ὀλίγα.*

est (113), ne cives ultra vires graventur; per se liquet, à civibus minime exigì fas esse id, quod ab ipsis præstari nequit, nec illos pacis tempore eo modo esse enervandos ac depauperandos, quo postea belli tempore nihil conferre valeant. Unde etiam deducere licet (114), quod nemini immunitatem horum tributorum concedi oportet, nisi tanti sit ejus opera, ut propemodum sua rata pars publici oneris cum ea pensetur ac reficiatur.

Tandem admonendum superest, collatitiam hanc pecuniam, & sine nimia acerbitate, ac concussionem colligendam (115), & bona fide administrandam, & iis rebus, usibusque, quibus destinata est, religiose impendendam esse ab imperante. Cum aliter de ea abuteretur, nec fini, cui à civibus ipsa contribuitur, inserviret, conducirereturque, nempe eorum saluti, ac præservationi; quod sine subditorum injuria à Principe committi nequit.

XXVII. Quandoquidem Princeps per se ipsum, uti jam supra indicavimus, non omnia, quæ ad Reipublicæ administrationem spectant, exequi valet; ideo opus est, ut alios delegare possit, qui administri, ac magistratus vocari solent. Quare & hoc jus delegandi alios ad vices suas gerendas, sive ministros, ac magistratus constituendi inter immanentia jura majestatis imperantis adnumeratur

(113) Inde Quintilianus: *Æquitas præ oculis habenda. Ideo cum æquius conferat vectigal, negotiatio, quidquid est, de futuro lucro est, hoc imponendum. Ubi supra.*

(114) Inde imprudens Nero, qui omnia tributa remittere cogitavit, uti supra notatum fuit, advertente Tacito: *Eodem anno imprudens Nero dubitavit, an crebris populi flagitationibus cuncta vectigalia omitti juberet, à Senatoribus postea dissuasus. Ann. 13.*

(115) Optime idem Tacitus laudat Agricolam: *Quod frumenti, & tributorum auctionem æqualitate munerum molliret, circumcisis, que in questum reperta, ipso tributo gravius tollerantur. In vita Agricol.*

tur (116). Per administratos autem illi intelliguntur, qui partem politiæ Reipublicæ sibi creditam nomine, ac ordine imperantium tractant, geruntque: per magistratus vero illi, qui judiciale jus nomine proprio, dependenter tamen à summo imperante, exercent. Qui ambo cum vice, ac munere imperantium fungantur, sequi necesse est, ut ab ipso quoque imperante designandi sint, ac eligendi; nisi ille vel particularibus, vel Collegio aliquo hos jus præsentandi, vel cooptandi dederit.

Itaque Principi speciatim etiam hi obligantur, ac proinde huic suæ administrationis, vel exercitii rationes reddere tenentur: ideo si male in officium versarunt suum, ab eo merito privantur, quin & pœna juste infliguntur, si culpæ, ac doli rei videntur (117). Verumtamen consilium non fraudulentum ministri, officialisque, quod eventus destituit, non erit à Principe puniendum. Nam nemo ad eventum præstandum obstringi potest. Inde barbarus mos, ac omnino detestabilis Orientalium populorum est reputandus, qui consilium ab exitu existimantes, capitis damnant prope omnes, quorum consilium successu caruit.

XXVIII. Sicuti ergo administris, æque ac magistratibus pars aliqua politica, vel judicialis Reipublicæ creditur, ita & Principis erit dignoscere suos & dare operam, ut nisi capaces, munerique habiles seligat: utpote subditorum ex adverso erit, non poscere officia, dignitates, munia, quibus sese impares esse cognoscunt, multoque minus ea largitionibus, monopolis, aliisque turpissimis arti-

(116) Hinc Exod. 18. 13. inscribitur: *Provide autem de omni plebe viros potentes, timentes Deum, in quibus sit veritas, & qui oderint avaritiam, & constitue ex eis tribunos, centuriones, & quinquagenarios, & decanos, qui judicent populum omni tempore: quidquid autem majus fuerit, referant ad te, & ipsi minora tantummodo judicent. . . . Quibus auditis Moyses fecit omnia, que illi suggererat cognatus ejus.*

(117) De his dicit Dominus 1. Epist. Paul. ad Corint. 11. 19. *Perdam sapientiam sapientium, & prudentiam prudentium reprobo.*

tibus, vel per contractum ambire, nisi ipsis imperantibus Reipublicæ utile appareat, ut officia, ac magistratus sint in commercio ac vendibiles.

Cæterum res ipsa indicat, quemlibet administrum, & magistratum omnem fidem (118), ac diligentiam in suis functionibus præbere, & Reipublicæ salutem sibi supremam legem ducere, semperque ante oculos justitiam (119) habere oportere. Quæ omnia eo magis etiam ab illo administrato curanda sunt, cui jus, arbitriumque universæ Reipublicæ disponendæ Princeps concessit. Hi autem appellari solent primi ministri, circa quos ab Hertio disputatur (120), an è Republica sit, liceatque omnia uni demandare Principem? Et revera cum nihil vetet, quin aliis mandemus id, cui nos impares existimamus: quid ni & Princeps uni, vel pluribus vices suas committet, maxime cum ætas, ægritudo, imperii magnitudo, rerumque moles eum ad id faciendum impellere possint? modo tamen illum, qui tanto oneri capacitate, ac probitate par sit (121), inquirat ac deligat (122). Verumtamen si Princeps, ut affectibus indulgeat pravis, voluptatibus incumbat, omnem regni curam alteri imponit, nullamque dominationis cogitationem ipse habere vult; non est dubium, quin talis Princeps injuste, atque improbe dignitatem, quam sustinet,

(118) Cod. de Caduc. tollen. leg. unica: *Quod communiter omnibus prodest, hoc rei privatae vestrae utilitati preferendum censetur.*

(119) Hisce Paralipom. 22. 3. ait Dominus: *Facite iudicium, & justitiam, & liberate vi oppressum de manu calumniatoris. & advenam, pupillum, & viduam nolite contristare.*

(120) Elem. prud. civil. l. 1. 10. 11. Vide Daumat. *Jus publ.* l. 1. tit. 3. sect. 2.

(121) Ita ut imperans possit dicere, ut in Codice: *Bene enim cognoscimus, quod cum vestro consilio fuerit ordinatum, id ad beatitudinem nostri imperii, & ad nostram gloriam redundare.* De legibus, & constit. Princip. leg. 8.

(122) Annal. 6. *Ut tamen pares negotiis, neque supra sint: juxta Taciti effatum.*

net, gerat, atque eadem se indignum reddat.

XXIX. Tandem imperanti competit etiam jus quoddam in sacra ad hoc, ut religio vera servetur, ac pura, atque incontaminata subsistat, & exerceatur ab omnibus suis subditis, juxta cultum ab Ecclesia receptum, atque à lege revelata præscriptum. Inde patet, quod hæc jurisdictio dirigitur ad tuendam potius, quam ad cognoscendam religionem. Quæ jurisdictio cognoscendi Ecclesiæ præcipue competit, non Principi juxta Christi effatum ad Petrum: *Pasce oves meas* (123). *Tibi dabo claves Regni Cælorum* (124). Jurisdictio ergo, quæ circa Religionem Principi spectat, consistit quidem in jure puniendi adversus eam peccantes, in jure defendendi illam administrantes, in jure tuendi cultum publicum ac privatum, in jure promovendi pietatis interna externaque exercitia, in jure tandem invigilandi, ne falsæ doctrinæ contra revelationem, vel contra traditionem catholicam serantur ac promulgentur, ita ut subditi semper religiosi, justi, ac pii evadant (125).

Hoc vero facere imperanti non tantum decet, sed expedit summo opere: *Nam religio, ac timor Dei solus est, qui societatem hominum inter se custodit ac servat*: uti optime advertit Lactantius (126). Et revera ea confusa, vel neglecta turbæ, ac dissensiones civitatem prope convellunt ac destruunt. Quorum calamitosum exemplum transactis sæculis Gallia, & Anglia dederunt. Quare tolle hoc vinculum: *Vita hominum stultitia, scelere, immanitate complebitur*, juxta expresionem citati Lactantii (127).

E

(123) Sic S. Joann. 21. 17.

(124) S. Math. 16. 19.

(125) Sic S. Leo Pap. ad Leon. Imp. ep. 1. 5. inquit: *Debet incunctanter advertere, regiam potestatem non solum ad mundi regimen, sed maxime ad Ecclesiæ præsidium esse collatam, ut, & quæ bene sunt statuta, defendas, & veram pacem iis, quæ sunt turbata, restituas.*

(126) De ira c. 12.

(127) Ubi supra c. 8.

E contra ea præservata unio ac pax interna in civitate obfirmatur ac durat. Hinc Mecenas apud Dionem Cassium (128) admonet Augustum: *Ut Divinum numen omnimodo, omni tempore & ipse colat, & alii ut colant, efficiat, eosque, qui indivinis aliquid innovant, ut odio habeat ac coerceat. Nam hæc tenenda est ex ritu veteri.* Concludimus ergo cum eodem Lactantio (129): *Quod cum nihil sit in rebus humanis religione præstantius, eam summa vi oportere defendi, unamque in toto regno servari* (130).

XXX. Qua in re solet quæri: an Princeps debeat semper coercere, ac punire eos, qui contra eam male sentiunt? Quam ut resolvam quæstionem, duo genera eorum facio, qui in religionem dissentiunt ac peccant; alii qui publice, alii qui privatim. Publice illos peccare in religionem dico, qui & ipsi male de Deo, receptisque, sacris cogitant, & alios ad ita cogitandum publicis sermonibus, turbis, ac conventiculis ferunt, impelluntque. Privatim, qui male de eadem religione cogitant, sed sibi tantum. De primis si agatur, cum statum turbent, revelantque, ad cujus quietem, præservationemque Princeps omnino incumbere tenetur; non est dubium, quia idem severe eos punire possit ac debeat (131). Optime Cicero (132): *Clementiæ hic non est locus, ure, seca, ut membrorum potius aliquid, quam totum corpus intereat.* Nam ut per le-
ges

(128) *Hist.* l. 32.

(129) *Instit.* l. 5. c. 20.

(130) Vide Dughetum in suis *Instit. Principis* P. 3. cap. 4. ubi advertit scite sane: *Veram politicam à religione dependere, nam vera religio populos ad veram felicitatem conducit. Unde Princeps hanc protegere, sustinere, ac studere assidue debet.*

(131) Nam si Princeps jus tenet, ac obligatione obstringitur, castigandi eos, qui patrant alia delicta statui calamitosa, cur idem jus, debitumque non habuerit, puniendi tales irreligiosos homines, qui statum tam perniciosis doctrinis conturbant, pervertuntque?

(132) *Philip.* 9. Vide Dughet. *Instit. Princ. P.* 3. c. 1.

ges Romanas advertitur (133): *Quod in Religionem, divinasque leges committitur, in omnium fertur injuriam* (134).

Id quod sit firmum, quamdiu turbatores coerceri possunt sine majore status perturbatione. Quid autem si aliter se habeat res? Quid si ea tempora sint, ut subita coercitio plus damni in Rempublicam ferat (135), quam dissimulatio temporaria? Tunc vero mihi videtur, Principem debere tempora inspicere, quibus parere omnes politici præcipiunt (136), & potius adulta hæc, & prævalida vitia omittere in tempus: *Quam illud assequi, ut ipse palam fiat, quibus flagitiis impar sit* (137): omittere in tempus dico, nempe usque dum ad medicinam præbendam casu, conversione rerum, aut circumstantiis aliis tempus aptum existat, adferaturque. Posteaquam *sicuti corporis morbis nihil magis periculosum est, quam immatura medicina, sic multo magis in morbis civitatum accidit*, uti prudenter Seneca advertit (138).

XXXI. Quod vero ad eos pertinet, qui in religionem privatim tantum delinquunt, puta qui labem errorum in sua mente retinent, neminem sollicitant, corrumpunt, maculant, sed quiescunt domi, & silent, sibi que solis male sapiunt; ii sane puniendi non videntur. Nam nihil tam voluntarium, quam religio: *In qua si animus quodammodo aversus est, jam sublata, jam nulla apparet* (139). Ideo fortase nec nimis scrupulose inquirendum circa internam eorum religionem. Siquidem cui bono? *Nemo enim Rex perinde animis imperare potest ac linguâ. Mentium*

(133) Cod. de hæret. leg. 4.

(134) Et Pelagius Pap. ad Imp. Narsetem Epist. *Facientes schismata per publicas potestates debent coerceri ac puniri.*

(135) Uti Tacit. Ann. 3. animadvertit.

(136) Vide Bossuet. *Polit. Sacram* P. 2. l. 7. At. 5. Prop. 15.

(137) Tacit. ubi supra.

(138) Senec. *Consol. ad Helen.*

(139) Lact. *Instit.* 9. c. 14.

tium Rex solus Deus est. Religio ergo imperari non potest, quia nemo cogitur, ut credat invitus. Igitur ii docendi magis, quam jubendi, monendi, quam minandi: recte S. Augustinus (140).

Cæterum quod ad jus Dogmaticum, ac Hierarchicum Sacrorum, quidquid ganniant Protestantes, hoc in nihil, nisi protectione, ac tutela, ad potestates politicas pertinet. Nam omne id ex nova lege revelata, quam nos Catholici amplectimur, ac veneramur unice, Ecclesiæ tribuitur. Dicente Christo ad Petram, ac successores ejus (141): *Pasce oves meas &c. Tibi dabo claves Regni Cælorum, & quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum & in Cælis* (142). Dicente Apostolis, eorumque successoribus: *Qui vos audit, me audit* (143): *attendite universo gregi, in quo vos Spiritus Sanctus posuit* (144): *ipsi vos estis lux mundi, & sal terræ, item ministri Christi, & dispensatores mysteriorum Christi, adjutores, & cooperatores Dei* (145). Per quæ verba, & alia, quæ adduci possent, omnis directiva potestas, interpretativa, ac dogmatica religionis ordini ecclesiastico adstruitur.

Præterea Ecclesia sane est *unum corpus*, ut Paulus Apostolus testatur (146), *unus Spiritus, atque in ea una Spes, unus Dominus, unum Baptisma* (147): atqui impossibile est, servari hanc unitatem per Principes laicos, & ditionibus diversos, & potestate independentes, & bene sæpe dissentientes, & conflictantes ad invicem. Tandem accedit peculiaris Christi institutio respectu Ecclesiæ,
tam-

(140) August. epist. 65. Vide meum Puffendorf. l. 7. c. 4. §. 11. nota 2.

(141) Joan. 21. 17.

(142) Math. 16. 19.

(143) Luca 10.

(144) Luca 24.

(145) 1. Corinth. 3.

(146) Galat. 3.

(147) Ephes. 4.

ramquam firmamentum veritatis: *Contra quam portæ inferi non prævalebunt* (148). Quod profecto firmamentum haberi nequit, nisi in Concilio, vel Pontifice, ac iudice universonali, eoque infalibili: at talis nequit esse Princeps politicus, quia nec universonalis, nec indubitata Spiritus Sancti assistentia munitus; ergo in eo Ecclesia minime potest consistere, ac stabiliri (149).

XXXII. Religionis porro æque, ac politiæ ministrorum, & magistratuum, quin & aliorum bonorum civium, utiliumque Reipublicæ Seminaria sunt Scholæ, Universitates, & Academiæ; quippe quarum iste finis est, ut juvenes ad omnes scientias, atque honestas artes, quibus aliquando illis in variis vitæ generibus opus futurum est, nec non ad probitatem, pietatem, moresque religiosos, honestos, ac elegantes solide instituantur. Cum ergo Principi deceat omnia, quæ ad utilitatem Reipublicæ tendunt, promoveri; hinc sequitur, ut ipsius etiam officium sit, hujusmodi lycea, scholasque erigere, eas bonis legibus ornare, & cathedris instruere, in illasque viros solide doctos, diligentes, probos, & muneri suo pares (150) locare ac præponere: utpote & curare, ne doctrinæ Reipublicæ noxiæ ab ipsis promulgentur, disciplinæ statui proficue ne negligantur, atque adeo ne juvenes in malum prosiliant: sicuti tandem & prudenter cavere, ne turbulenta ingenia lites ex litibus serant, pugnas excitent, ac dissidia, quæ quam perniciosa sint, & adversa scientiarum progressibus, satis exprimi nequit. Ille enim, qui concertationibus hisce distentus est, non amplius ad veritatem inveniendam mers ponit, sed tantum ad partem adversariam confundendam, superandamque intendit; inde infestæ simultates personales, postea odia intestina, im-

(148) Math. 16.

(149) Vide Bossuet. *Polit. Sacram* ubi supra Art. 3. prop. 10. Vide meum Puffendorf. ubi supra in notis.

(150) Qui, ut recte Quintilianus advertit, *nec habeant vitia, nec ferant*. Instit. orat. l. 2. c. 2.

precationesque procedunt, quibus ad litterarum improprium horum contententium critici libelli omnino sciant (151). Quæ omnia, quanto scientiarum damno, & christianæ charitatis impendio eveniant, procedantque, nemo non videt (152).

XXXIII. Denique cum sine communicatione ad invicem rerum, quas varias homines possident, vix possit Respublica subsistere, inde venit, quod in eam quoque curam incumbere debent rectores Reipublicæ, ut hæc communicatio exerceatur per commercia, & ut recte sine dolo, ac monopolio omnia circa illa administrantur, ac fiant. Et siquidem iis jura omnia competunt, sine quibus finem Reipublicæ salutarem obtinere non possunt, consequi oportet, ut ipsis etiam fas sit, leges de commerciis, opificiis, generibusque aliis exportandis, & importandis ferre; de re monetaria præcavere; utpote negotia exercentes privilegiis ornare, mercatoribus fœderibus armisque securitatem præstare, societates mercatorum instituire, eas juribus exemptionum, portuum, transitus, ingressus, & regressus distinguere ac præmunire, & generatim ea omnia agere, quibus fœdera, ac pacta cum aliis principibus, rebusque publicis commercii causa inita exequantur ac durent; ad hoc, ut & internum, & externum mercimonium maritimum, ac terrestre introducatur, augeatur ac floreat. Quo in proposito legi possunt Montesquius (153), ac Melonius (154), ad quos, ne limites præfixæ brevitatæ transcurram, lectorem remitto.

Reliquum est tamen, ut verbum addamus etiam de agricultura, quam civilium societatum altricem, ac matrem merito vocat Cicero (155): *Cujus nihil melius est in*

(151) Vide meum Puffendorf. l. 2. c. 4. §. 14.

(152) Hinc supra citatus Quintilianus ait: *Plusque vel sine doctrina prudentiam ac moderationem, quam sine prudentia doctrinam facere.* Instit. orat. l. 6. c. 5.

(153) *Spiritus leg.* l. 20.

(154) In suo *Essai Politique sur le commerce.*

(155) *De orat.* p. 106.

in vita hominum, nib'l uberius, nibil dulcius. Hanc ergo operæ pretium est principi modis omnibus fovere, & excitare; ita ut, qui eam versant, ac tractant, speciali modo protegantur, privilegiis (156), ac prærogativis, exemptionibus distinguantur, ac decorentur; unde agricolæ omnia, quæ ad vitam commodam ducendam, atque ad agrorum culturam perficiendam necessaria sunt, consequantur, ac teneant (157). Ipsa enim est non solum aliarum artium, sed omnium civium sustentaculum, ac fulcimentum.

CAPUT NONUM.

De juribus majestatis transeuntibus, ac speciatim de bello.

I. **H**Actenus de juribus majestatis immanentibus egimus, nunc remanet, ut de juribus majestatis transeuntibus disseramus, quæ sane non minus necessaria sunt imperanti, ac illa immanentia usque adhuc explicata. Nam quid proficeret civitati, quod illa recte ordinata, comoda, ac tranquilla interne fuisset, & cives inter se pacifice, ac socialiter viverent, omnes conventiones, quas à principio stipularunt, adimplentes, ab omnibus injuriis, & læsionibus eorum concivium per potestatem imperantem protecti, ac defensi, si postea ipsi ab externis hostibus, deficiente protectione, ac tutela, invasi, conculcati, atque à solo ejecti fuissent? Quocirca evidens fit, non minus, ac immanentia, transeuntia jura majestatis imperanti competere oportere, quæ profecto consistunt in jure vim om-

(156) Maxime illi, qui aliquod inventum, perfectioni suæ proficuum, in medio proferunt.

(157) Vide circa hanc librum celebrem: *Amicus hominum* inscriptum, ac alium: *De rebus suis à Gallis male perceptis*; quæ sane ambo hoc in genere sunt omnibus numeris absoluta opera. Vide etiam *Philosophie Rurale*, in quo libro, si obscuritatem demas, habebis perfectam rei tractationem.

omnem, atque injuriam, proveniente ab hominibus extra civitatem positis, propulsandi, ac repellendi.

Et revera si omne imperium est summum, uti supra monstratum fuit (1), sequitur quoque, ut & omnia Imperia, Respublicæque inter se se independentes esse debeant. Qui autem sunt ad invicem independentes non in societate civili, sed in statu naturali vivere dicuntur, qui est status æqualitatis, & libertatis: & quia in hoc statu læsis nullum præsidium (2), nisi in se ipsis esse potest, ac proinde unicuique jus est vim omnem, atque injuriam à se propulsandi, idque quod alter jure perfecto ad præstandum adstringitur, si renuet, vi extorquendi; necessario venit, cuivis Imperio, ac Reipublicæ jus belli, scilicet jus vim adhibendi ad injurias repellendas, suumque consequendum pertinere.

Nam cum ipsis privatis, qui in societate civili vivunt, tunc jus sit se, suaque vi tuendi, quando ipsis in promptu non est aliud præsidium, uti libro superiori fuit ostensum (3); multo magis id licebit populo libero (4), cum in statu naturali nullus sit communis lædentis, & læsi magistratus, à quo ipse defendi possit. Ideo prorsus supervacaneum est, colligere veterum testimonia ad jus hoc Reipublicæ asserendum, ac comprobandum, sicuti Grotius luculenter fecit (5), ad quem curiosum lectorem demandamus. Res enim per se evidenter patet, quod sicuti omni particulari homini, in statu naturali viventi, competit jus, ab aliis hominibus exigendi, ut erga ipsum justitiæ, ac naturalis legis præcepta exequantur, ita ut nec in personam offendatur, neque in res lædatur, neque in liberas actiones suas impediatur; unde adversus eum, qui talia aliqua

(1) Cap. 7.

(2) Uti monstravimus l. 1. c. 7. §. 3.

(3) Cap. VII.

(4) Qui tot particularibus personis componitur.

(5) *De jure bel. ac pac.* l. 1. c. 2. Vide S. Paul. ad Roman. 13. 4. Vide meum Puffendorf. l. 8. c. 6. §. 2.

qua intentare voluerit, vim adhibere queat, ad hujusmodi injurias vindicandas, contundendasque: eodem modo & societati cuique civili, quæ in eundem naturalem statum vivit, erga societates alias, si harum aliqua societas, vel ipsiusmet quidam particularis, contra juris naturalis præcepta in ejus membra, possessiones, vel jura attentare præsumpserit, ejusmodi medio uti licebit, scilicet vi ad illiusmet societatis, vel particularis offensiones, ac molimina repellenda, atque evitanda (6). Cujus vero juris exercitium jus belli profecto (7) appellatur (8).

II. Bellum ergo, sic dictum à duello, sive à certamine inter duos, vel duas partes, definiri potest: statum liberorum populorum, vel hominum in conditione naturali viventium, juris sui prosequendi causa, vi concertantium, propositumque concertandi retinentium (9). Ex qua definitione facile est unicuique conjicere, bellum non in ipso tantum certandi actu, sed & in hostili statu, certandique proposito consistere: adeoque & inducias non ad pacis, sed ad belli statum esse referendas: nec belli vero, sed sub tumultus, vel violentiæ publicæ, privatiæque nomine venire contentiones hominum, qui non suæ potestatis, sed subditi imperio sunt. Ex quo sequitur, definitionem belli à Cicerone (10) traditam, scilicet, ut sit *certatio per vim*, minime esse completam. Etenim hæc tam ad tumultus pri-

(6) Juxta Taciti sententiam: *Petitam armis Rempublicam, utque reus agi potest, acie victum.* Annal. 13. Hinc optime Cicero: *Quare suscipienda bella sunt, ut sine injuria in pace vivatur.* De offic. 1. 1. c. 13.

(7) Liv. 1. 9. c. 1. *Iustum, & conveniens est bellum, quibus necessarium ad præservationem.*

(8) Hinc licet arguere etiam, quod novus auctor libri inscripti: *Delle conquiste*, minime percipere videtur naturam, essentialique juris belli, hoc cum jure pœnarum, ac castigationum quodammodo confundendo; neque postea ad jus acquisitionis justos limites ponit, quod statim ac cessat, dum cessat jus belli: sed de hoc non est hic locus.

(9) Vide meum Puffendorf. l. 8. c. 6. §. 2. not.

(10) De offic. 1. 1. c. 12.

vatos, ac publicos applicari potest, quam ad certamina publica auctoritate, atque ab hominibus in statu naturalis libertatis suscepta. Hujusmodi defectu pollet etiam definitio belli Grotii (11), qua vocat bellum, *statum per vim certantium, qua tales*. Nam illa, etiam in vim publicam, privatamque civium quoque sub imperio viventium inter se cadit (12).

III. Ex his ergo patet jus belli competere populis liberis, & iis hominibus, qui in statu naturali vivunt: ideoque sequi oportet, ut jus belli posteriore casu sit promiscuum omnibus particularibus, quippe inter se æqualibus, priore non nisi summis imperantibus proprium, in quorum manus, arbitriumque singuli subditi voluntates, ac vires deposuerunt, cesseruntque suas. Quare horum imperantium fuerit etiam milites legere, vel conducere; urbes, & castra munire, ærarium militare pecunia, armamentaria tormentis & armis, horrea comæatu, receptacula navalia navibus replere; bellum decernere, denunciare, ac indicere; milites hosti, etiam cum summo periculo, opponere; leges de disciplina militari ferre, & similia. Posteaquam cum finis belli juris sit securitas publica, ac tuitio ab externis inimicis, quæ securitas debet esse suprema lex imperantium: & cum cui competit finis, omnia etiam competant jura, sine quibus finem ipse consequi nequit, inde necessario venit, jura hæc omnia enunciata cum jure belli conjuncta esse oportere, utpote media, sine quibus bellum fieri minime potest.

Hinc adnotare convenit circa militiam, qua bellum conficitur, quod alia dicitur lecta, alia mercenaria, alia socia (13). Militia lecta ea est, quando unusquisque civis

(11) *De Jure bell.* l. 1. c. 1. 2.

(12) Neque definitio Heineccii absque defectu apparet, cum bellum dicat: *Statum concertantium, vel propositum concertandi retinentium vi, dolove*. L. 2. §. 191. Nam dolus verus, directusque neque in hoc statu est licitus, uti paulo post videbimus. Vide §. 18.

(13) Uti Heineccius advertit: *Elem. Jur. nat.* l. 2. c. 9. §. 192.

pro patria militat. Qua specie militiae olim Græci, & Romani, adhuc Republica libera, uti solebant: hodieque Helvetii adhibent. Mercenaria vero, quando miles extraneus etiam certa mercede conducitur, quam Augustus, juxta Dionem Cas. (14), politicis rationibus, lectæ militiae præfererat, & quam hodie adprobant omnes fere Monarchæ, & Respublicæ. Socia tandem dicitur, quando Reipublicæ foederatæ certum copiarum numerum tenentur instruere, ac ministrare. Circa mercenarium militem solet quæri, an fas sit principi amico, in ditionem populi amici facere militem? Et affirmative respondetur, nisi pactum, aut interdictum speciale conventum obstet (15).

IV. Ex belli definitione venit quoque distinctio inter bellum solemne, & non solemne. Prius illud dicitur à potestate suprema indictum: aliud à privato quocumque, in statu naturali vivente, initum (16). De primo nos proprie hic agere præcipue oportet; cum vix præsentis rerum positione homo quidam sit, qui extra societatem civilem in statu naturali vivat. Et quidem regulæ, quas de solemnibus bello tradimus, solemnitatibus, ac certis ritibus demptis, etiam ad minus solemnia, ac privata bella quodammodo referri possunt.

Bellum igitur solemne summæ potestatis tantum est indicere, ac denunciare: ideoque magistratus, vel urbi, monumentoque præfectus belli suscipiendi habere jus, nisi de summi imperantis jussu, nequit; quamvis cum urbem, provinciamque, cui præficitur in repentino tumultu, etiam sine Principis mandato speciali, adversus quemcumque invasorem defendere, ac tueri debeat. Omnibus in historia Romana leviter versatis notum est, quod parum absuit, quin Senatus dedendum censeret Julium Cæsarem Germanis, eo quia, injussu populo, bellum illis in-

(14) *Hist.* l. 52.

(15) Vide Bynkers. *Quæst. Jur. gent.* l. 72. Et meum Puffendorf. ubi supra.

(16) Vide Grot. *De Jure bel.* l. 1. c. 3. 2.

intulisset (17). Verumtamen accidere potest, ut provincia quædam tam distans sit à Republicæ sede, ut præses non nisi post longum tempus de imminente periculo commonefacere imperantes valeat. Quo in casu non est dubium, quin præses bellum facere, militesque ad arma excitare, & contra hostem venire queat, statim postea imperantem de emergente admonendo. Multo magis hoc idem dicendum erit, si jus decernendi bellum generali mandato præsidii datum sit; tunc enim evidenter liquet, præsidem facultate pollere, etiam injussu imperante, gerendi bellum: id quod sane ab Hispanis, Lusitanis, Belgisque solet fieri cum præsidibus Provinciarum Indicarum, ac Americarum, siquidem ii fere semper mittuntur cum potestate belli, pacisque: atque adeo contingit sæpe sæpius, ut prius de confecto, quam de inchoato bello nuncius, rumorque eorum principi perveniat. Et revera occasio deficeret, si ante determinationem, ut ad imperantem describeret præses, tam longe distans, opus fuisset.

V. Ex eadem definitione desumimus etiam, quod injustum est reputandum omne singulare certamen, nisi jussu summorum imperantium initum (18). Tale enim singulare certamen, de jussu imperantium factum, est bellum repræsentativum, quo veteres utebantur, dum selectis hominibus ex utroque exercitu, illis exitum belli committebant; ita ut victoria staret ab ea parte, cujus selecti superiores in singulari illa pugna evaderent. Hujusce pugnae illustre exemplum, omnibus notum, Albani, ac Romani dederunt, quando singulari certamini Curiatorum, Horatorumque exitum eorum belli com-

mi-

(17) Vide Sueton. in Cæs. c. 24. Per leges Rom. declarabatur reus læsæ majestatis ille, qui bellum injussu imperante suscipiebat: *Eadem lege julia majestatis tenetur, & qui injussu principis bellum gesserit, delectumve habuerit, exercitum comparaverit.* Dig. l. 48. T. 4. *ad leg. juliam maj.*

(18) Inde venit, quod duellum dictum sit omnino interdictum, reprobandumque. Introductum hoc fuit hisce in Regionibus à Longobardis, atque ad dedecus nostrum adhuc perdurat.

miserunt (19). De cujus justitia, quidquid dicat Grotius in contrarium (20), non est dubitandi locus (21). Extra vero hunc casum, certamen singulare in statu civili semper profecto est improbandum (22). Hinc venit, quod inutilis prorsus est distinctio ipsiusmet Grotii, inter bellum publicum, ac privatum. Nam privatum belli definitioni minime quadrat, saltem subditis civilium societatum applicatum, de quibus & ipse, & nos loquimur, nec legitime suscipitur (23).

Neque postea meretur belli nomen illud, quod cives inter se, vel cum ipsa Republica gerunt, quod vulgo belli civilis nomine venit. Nisi contra manifestum tyrannum, atque oppressorem, jussu populi rite, ac juste in ipsum excitati, fiat. Nam hoc in casu populus ille derivatam in se supremam potestatem ex imperantis (24), tyrannide exercet, ideoque bellum etiam in eum legitime suscipit.

Multo minus violentia, quam piratæ, & prædones veluti universo generi humano inferunt, nomine belli vocari potest. Nam hæc non est bellum, sed funestissimum latrocinium, atque adeo hi homines juribus belli frui nequeunt, sed tamquam publicæ securitatis perturbatores, jurisque naturæ, ac gentium contemptores, & communes hostes puniri, ac exterminari debent.

VI. Itaque ad belli justitiam firmandam requiritur per primariam conditionem potestas summa. Nam primo bella spectato Jure naturæ, non nisi necessitate inducta, eaque solo fine permissa sunt, ut ii, qui judicem non habent, jus, atque justitiam consequi valeant. Secundo quia bellum illaturus agit judicem in propria causa, sibi que adminis-

(19) Vide Dyonis. Halyc. *Ant.* l. 3.

(20) *De Jure bel.* l. III. c. 20.

(21) Vide meum Puffendorf. *l. 8. c. 8. §. 5. n. 1.*

(22) Nisi tamen adsit casus necessitatis, ac improvisæ, & instantaneæ aggressionis. Vide cap. super §. 9.

(23) Loco citato §. 21.

(24) Qui ipso jure à principatu dejicitur, uti jam cap. 7. §. 20. probatum fuit.

nistrat justitiã injuriã vindicativã , atque exponit magno periculo Rempubicã , quã omnia non competunt , nisi summã potestati. Tertio quia ipsa potestas in manus habet vires , ac voluntates subditas omnium civium : unde consequens est , ut ipsa sola in eorum præservationem hisce uti , ac disponere possit. Hęc tamen intelligenda sunt regulariter : nam excipitur casus denegatę justitię , vel incidentis summę necessitatis , quibus in casibus etiam particularibus subditis jus belli enascitur. Ideoque casu quo vel Princeps justitiã administrare graviter læso subdito recuset , vel ipse in tali emergente instantaneo adsit , ut ad judicem recurrendi minime facultas , vel tempus ei detur , tunc enim , illum ad propriam præservationem suis viribus uti posse , indubitati juris est (25).

VII. Altera conditio exacta ad justitiã belli , est causa evidenter justa (26). Posteaquam bellum modum apparet defensionis , ac vindicationis gravissimum , ac terribilem , à quo innumera mala , calamitates , damnaque promanant ; adeoque requiritur causa gravis , & certa ad ipsiusmet justitiã fundandã respectu Principis. Ideo suasoria causa , quę , teste Grotio (27) , movet tantum sub sola ratione utilis , legitima causa belli non erit putanda : dixi respectu Principis , nam alia ratio est militum , quibus parendi necessitas incumbit , nisi aliunde de evidenti injustitiã , iniquitateque belli constaret (28). Ex quibus necessario fluit , bellum non temere , sed maturo consilio suscipiendum , eo quod medium sit nimis periculosum Principi , ac Reipublicę semper fatale , ac perniciosum.

VIII. Tertia conditio belli legitimi est recta intentio. Etenim bellum non permittitur , nisi ut necessarium medium ad recuperandã pacem , aut ad consequendam justiti-

(25) Vide 1. 1. c. 7. §. 4.

(26) Ita ut non procedat , ut energicis expressionibus S. Augustini utar , *neque à nocendi cupiditate , ulciscendi crudelitate , libidine dominandi.* Epist. 15.

(27) *De jure bel.* l. 3. c. 3. alias causas vocat justificas.

(28) Vide meum Puffendorf. l. 8. c. 1. §. 8.

titiam, vel ad injurias vindicandas, vel ad res amissas recuperandas: quare bellum alio fine susceptum, illicitum omnino erit reputandum. Unde colligi potest, quod primo, oblata plena satisfactione, cessare debet bellum etiam cœptum, non modo titulo charitatis, eo quod bellum est innumeris damnis, calamitatibusque fœcunda nimis origo, sed etiam titulo justitiæ, eo quod bellum sit solius necessitatis, & ad vindicandas injurias directum, adeoque cessante injuria, cessat etiam justa causa belli. Secundo colligi potest, quod, deficiente ratione justitiæ, vel consequendæ pacis studio, recta intentio non adest, atque adeo bellum fit injustum, vel saltem illicitum.

IX. Præterea quarto inter conditiones belli legitimi, saltem offensivi, requiritur regulariter prævia diffidatio, seu publica belli denunciatio. Dixi offensivi belli, nam defensivum bellum, teste Platone (29), à natura indicitur. Dixi etiam regulariter (30), posteaquam non opus est denunciatione apud hostem perpetuum, rebelles, proscriptos, induciis elapsis; utpote neque in ferendis auxiliis, si periculum sit in mora, nulla spe, vel alia via salutis suppetente. Regulariter vero necessaria videtur, ad hoc, ut hostis sit commonefactus de sua injustitia, & de nostra determinatione belli in eum suscipiendi: unde, si velit, ad satisfactionem præstandam, atque ad bellum evitandum se inducat (31).

X. Tandem quinto ad bellum justum requiritur modus legitimus, ita ut rite inferatur, rite geratur, rite finiatur. Ideoque hostilitates minime incipiendæ sunt, nisi pervicacia hostis, injustitiæque sit patens, atque aperta; neque hæc ultra ferendæ sunt, quam nostra satisfactio exigit: adeoque

(29) De-leg. l. 2.

(30) Optime Cicero: *At belli quidem æquitas sanctissime fœciali populi Romani jure perscripta est: ex quo apparet, nullum bellum esse justum, nisi denunciatum.* De offic. l. 1. c. 13.

(31) Cicero de offic. l. 1. c. 12. *Ex quo intelligi potest, nullum bellum esse justum, nisi aut quod rebus repetitis geratur, aut denunciatum ante sit, & indictum.*

que innocentibus, infantibus, senibus, ecclesiasticis, fœminis parcere fas est: neque in hostem devictum submissumque, ultra securitatem, satisfactionemque nostram invehi, ac furiare licet. Utpote neque armis illegitimis, veluti infectis veneno, neque emissariis, neque venenata aqua uti permissum est à Jure naturæ; quidquid cavillent Puffendorffius (32), Barbeyraccius, Heineccius in contrarium, qui hæc tamquam legitima, ac concessa mediâ in bello sustinent. Nam omnia talia molimina à Jure naturæ, & gentium reprobantur omnino. Siquidem ab eo præscribitur semper, ut minus malum, etiam suscepto consilio tam calamitoso belli, quam possibile sit humano generi afferatur: *Armis enim bella, non perfidia, ac venenis geri debent*, ut optime advertit Valerius Maximus (33).

XI. Cum igitur absque justitia jus belli summæ potestati competere nequeat: & cum hujusce justitia consistat in juris sui persequendi justa causa, uti ex definitione belli patet: consequens est, ut non nisi duæ sint causæ justificæ belli: altera si quis populus extraneus populum alium injuste impetat, ac lædat, & vita, libertate, vel opibus, Regionibusque spoliare tentet: altera si jus debitum, perfectumque denegat; veluti restitutionem rei suæ, pacti conventi executionem, damnorum refectionem. Inde facile desumitur, quod prior est justa causa belli defensivi, posterior offensivi. Ideoque ad primam spectat defensio sui, suorum, Regionis Reipublicæ: ad aliam vindicatio sui, suorum, Regionis, Reipublicæ. Illa facit retinere sua, hæc recuperare: illa præsentem, hæc propellit præteritam injuriam.

Quare rebellio à subditis tentata, fidem, obsequium, & justa tributa denegantibus; protectio hujusmodi rebellium; hostilis alicujus irruptio; opitulatio data hosti ad nostram invasionem, perditionemque; injusta fœderatorum vis, ac insidiæ; naturalis æquitatis injuriosa denegatio: impro-

(32) Vide meum Puffend. l. 8. c. 6. §. 16. ubi eum impugno cum suis asseclis.

(33) Lib VI.

visa machinatio, ac conamen usurpandæ alicujus nostræ civitatis, Regionisque; omnia hæc defensivi belli tot justæ sunt causæ, ac rationes legitimæ. Recuperatio vero domini, juriumque injuste nobis ereptorum; reparatio famæ, æstimationisquæ læsæ, causa injuriæ publicæ irrogatæ, de qua satisfactio sit denegata; vindicatio innocentium ab hostili captivitate; ultio ob denegatam justitiam, ac damnorum refectionem; omnia hæc ad offensivum bellum referuntur.

Ex his profecto patet, tertiam causam, quam commentus est Grotius (34), punitionem nimirum scelerum, esse merum figmentum. Siquidem clare constat, parem à pari, adeoque gentem à gente puniri (35) nequire. Et revera si gens delicto suo aliam gentem lædit, tunc læsa gens illam lædentem aggreditur justo bello defensivo, non punitivo. Vel si eadem gens læsa ad refectionem damni intendendam justo bello venit, bellum offensivum suscipit. Vel nihil gens altera lædit: & tunc nullum est jus belli in eam gerendi sub quocumque titulo, ac prætextu; multo minus jus punitionis, cum tale jus nullo nisi imperanti competat, uti suo loco jam demonstravimus (36).

XII. Cum ergo perspicuum sit, juris tantum perfecti denegationem justam belli causam præbere: hinc necessario venit, ut, ob jus imperfectum, aut ob officium denegatum humanitatis arma corripere, nefas sit. Itaque non erunt justæ belli causæ, si quis alterius exercitui transitum neget, novas sedes quærentes nolit admittere, commerciorum libertatem petentibus det repulsam, belligerantibus hospitia, comæatum, pecuniam subministrare nolit; nisi talia vel ex pacto antecedente, vel in extrema necessitate petantur, vel ita sint innoxia, ut sine omni damni periculo præstari queant. Nam hisce casibus talium rerum pervicax de-

(34) *De jure bel.* l. 2. c. 2.

(35) Vide meum Puffendorf. l. 8. c. 3. §. 8. *in notis.*

(36) Cap. VIII. §. 9.

denegatio in læsionem transit, ac proinde bello quidem non injustam causam præstare valet.

Id quod tamen raro accidere solet, cum de transitu agitur. Nam periculum vel ab ipso transeunte venit; nimis enim difficile est, milites ita contineri, quin nihil damni dent agris, prædiis, villisque, per quæ transferuntur: vel ab hoste, qui victoria potitus est, quique malam gratiam haberet vicino transitum concedenti. Verumtamen si vere innoxius sit transitus, quem quis poscit, vel tam necessarius, ut alia via non pateat; is qui hunc denegaret, injuriam equidem faceret jure belli vindicandam. Huc profecto referri potest bellum ab Israelitis jussu Dei gestum (37), contra Sehon Amorrhæorum Regem innoxium hujusmodi sane transitum recusantem.

XIII. Cæterum cum perinde sit, sive nos ipsi impetamur directe, sive per partem alterius indirecte; itemque sive nobis jus perfectum denegetur, sive aliis, quibus vel per pactum, vel per confæderationem ad opem ferendam obstricti sumus: recte inde colligimus, posse etiam pro aliis sociis, ac fæderatis bellum geri, imo & pro vicinis, si certis argumentis, aut non levibus sane indicis (38), sed fere evidentibus constet, illorum ruinis nos postea eversos fore. Verum cum neque pro nobis justum bellum unquam suscipiatur, nisi illius justa causa adsit, multo minus erit justum illud pro vicinis, sociisque susceptum, deficiente justitia.

XIV. Quandoquidem igitur solæ, quas supra adduximus, belli causæ justæ habendæ sunt, clare patescit injusta ex adverso esse bella, quæ vel sola incitante occasione, vicino quippe imparato, vel ob utilitatem quamdam, vel ob dilatanda confinia, vel ob parandum imperium, vel ob gloriam rerum gerendarum, vel odio religionis, politiæ,

(37) Num. XXI. 22.

(38) Vellem hisce modificationibus adverterent ii, qui tam faciles sunt ad bella, sub quocumque titulo, ac prætextu suspicionis suscepta, justificanda.

tia, morumque alicujus populi inferuntur (39). Huic numero mihi videntur referenda, si non omnia, saltem præcipua bella, quibus transactis sæculis Christiani Crucesignati impetierunt Mahumedanos. Nam Religionem Christianam armis propugnare, & sacra loca, in quibus nil juris sit, vindicare velle, nec ratio, nec revelatio consentit. (40). At aliquibus ratio illa videtur eorumdem bellorum plausibilis, ac justificativa, quod hi populi in hostes apertos omnium aliarum prope gentium se gererent, ac comportarent. Id verum sit, nec ne, nos non decidimus. Ad hoc idem genus belli reduci possunt etiam expeditiones illæ, ut mihi videtur, quæ sæculo XVI. in Americanos populos, nullo alio propemodum titulo, quam eorum auri fame susceptæ fuerunt. Quidquid in contrarium referat Grotius (41), ad earum asserendam justitiam.

XV. Hinc etiam arguere licet, non posse quemquam jure belli adversus amicum uti, eo vano prætextu, quod periculum sit, ne hostis ejus castella, munimenta, portus sit occupaturus: nec magis fas esse hostes, vel eorum hostium naves, mercesque intra territorium, vel portus amici populi capere, si hic non data opera illis receptum det; quia vis hujusmodi cum injuria populi amici, cujus territorium, vel portus violentia introitur, conjuncta est, (42). E contra nihil obstat, quo minus eos, qui hostem nostrum armis, commeatu, machinis bellicis juvant, armata manu aggrediamur, impediamus, & res istas intercipiamus.

XVI. Insuper animadvertere oportet, rectam rationem suadere, non illico prouendum esse ad arma, sed tum demum, quando populus hostilem animum prorsus adversus nos ostendit. Cum vero is hostilem animum adversus

nos

(39) Vide meum Puffendorf. ubi supra §. 5.

(40) Vide Franc. Buddeum *de expedit. Cruciat.* c. V.

(41) *De Jure bel.* l. 2. 20. 40. Vide Vasquium *Controvers. illus.* l. 25. qui stat contra Grotium.

(42) Vide Binkershoek *Quæs. Ju. publ.* 1. 8.

nos manifestet, qui omnes æquas condiciones pacis pertinaciter recusat: merito inde deducimus priusquam ad arma, certamenque ruatur, res, quas nobis debitas, & pertinentes credimus, prius reposcendas esse pacifice, causam dubiam, propositis utrimque rationibus, liquidandam, omnesque vias, mediaque belli evitandi experienda esse (43).

Quorum vero mediorum tria genera Grotius (44), ac Puffendorfius (45) enumerant; colloquium scilicet, seu disceptationem amicam; provocationem ad arbitrum; & sortem. Verum est tamen, sortis usum in causis publicis, præterquam si res dividi oporteat, rarissime habere locum: neque sane decet, Principes fortunæ arbitrio populorum jura remittere. Reliqua media receptissima sunt inter gentes, ac usitata, rectæque rationi conformia; quia nemo sapiens vi, ac cum periculo assequi vult id, quod sine discrimine, ac pacifice habere potest. Equidem huic fini manifesta, scripta, ac deductiones, quæ in præsentī solent à contententibus populis edi, ac promulgari, diriguntur. Sicuti etiam denunciationes, indictionesque solemnes, quas supra observavimus, bella offensiva præcedere debere. Omnia enim hæc ad propriarum prætensionum justitiam, ac rationem patefaciendam tendunt, eo recto fine, ut populus, ad quem talia spectant, atque respiciunt, ea amice adimplere, bellumque evitare queat, si velit. Cæterum ille populus, qui has præcautiones adhibuit, atque justas belli causas, suaque argumenta proposuit, & nihil æqui ab hoste impetravit, non est dubium, quin jure arma corripiat, inferatque.

XVII. Cum vero juris sui persequendi causa bella gerant Principes, & gentes liberæ: sequi oportet, ut hosti in hostem liceant omnia, sine quibus ille jus suum obtinere nequiret: id autem obtineri, impossibile est, nisi hostis

(43) Optime Teren. *Consilio omnia prius experiri, quam armis, sapientem decet.* Eunuc. Att. 4. scen. 7.

(44) *De Jure bell.* l. 2. 23. 7.

(45) *De Jure nat. & gen.* l. VIII. 6. 3.

tis in eum statum reducatur, ut vel non possit, vel non lit amplius hostilem animum exercere suum: inde venit, ut quisque hostem suum recte, ac legitime armis aggrediatur, sternat, spolietque personis, rebusque, cessantibus omnibus officiis humanitatis, quibus hostis ipse noster adversus nos fieri posset validior. Hæc tamen durante bello competunt jura.

Quo in proposito solet quæri: an liceat victori populo hostem jam devictum, profligatumque occidere? Et respondemus negative cum Montesquiu (46) contra Grotium, Puffendorium, ac Heineccium (47). Nam evidens est unicuique, quod, statim ac hostis debellatus est, & conquisus, victor non amplius habet jus interficiendi victum, eo quia non amplius est in statu naturalis defensionis (48), ac in propriæ conservationis periculo, qua de causa tantum hostis interitus fit legitime (49).

XVIII. Præterea hic etiam disputatur: an fas sit jure naturæ, & gentium ad tollendum hostem, necandumque veneno, vel aquis venenatis, vel sicariis, vel dolo malo, ac mendaciis uti? Auctores (50) supra enunciati affirmantem sustinent, propugnantque sententiam mordicus, ea ratione nixi, quod in hostem, interrupta quacumque communicatione officiorum humanitatis, societatisque, omnia intentari, atque committi queunt.

At nos absque ulla dubitatione, pace tantorum vi-

(46) *Spiritus legum* l. 10. c. 3.

(47) Scite auctor citatus inquit: *Il est clair, que lorsque la conquete est faite, le conquerant n' a plus le droit de tuer, puisqu' il n' est plus dans le cas de la defense naturelle: eodem loco.*

(48) Optime Cicero: *In Bello nihil aliud, nisi pax quesita videatur.* De offic. l. 1. c. 23. Vide meum Puffendorf. l. 8. c. 6. §. 7. & §. 15. in notis, ubi hos impugno.

(49) Idem Cicero de offic. l. 1. c. 30. *Parta autem victoria conservandi sunt ii, qui non crudeles, nec immanes in bello fuerunt.*

(50) Grotius sane aliquam restrictionem huic rei ponit, sed quæ non sufficit ad eum omnino sanandum. *De Jure bel, & pac.* l. 3. 4. 15.

rorum, contrariam sententiam amplectimur, ac tuemur. Nam, uti jam supra indicavimus, omnia hæc illicita media sunt reputanda belli exercendi: quippe quia si illa admittantur, non uti decet, ac ratio suggerit, bella cum moderatione ea gererentur, quæ intra necessariæ defensionis, ac propriorum jurium, damnique refectionis limites circumscribitur; neque hæc ad justitiam procurandam, pacemque reproducendam, sed ad hostilitates in infinitum perpetuandas, propagandasque tenderent (51); ita ut potius latrocinia, & piraticas machinationes, proscriptionesque tyrannicas, quam justa bella ac regularia, quæ, ad minus malum in tam periculoso cimento producendum, profecto introducta sunt ex juris naturæ præscripto (52), talia molimina proculdubio evaderent: unde & Regum, capita nimis facile, ac secure prosternerentur, & integri populi in magnam humani generis perniciem destruerentur, & omnes nationes in trepidatione, ac periculo talium conatum, ac machinationum semper ad invicem diffidentes, in humanæ societatis præjudicium nimis grave, & penitus omnimodam eversionem, continuo viverent.

Quapropter omnes gentes civilitate aliqua donatæ hæc flagitiosa media, uti omnino honestis populis indigna reprobarunt, ac horruerunt semper, sicuti optime Polibius advertit (53): *Omnes consentiunt neque splendidam, neque firmam ullam esse victoriam, nisi quis palam, & ex conducto depugnet.* Et Florus (54): *Eam vir sanctus, & sapiens sciet veram esse victoriam, qua salva fide, & integra dignitate parabitur.* Hisce principiis profecto innixi etiam Consules Romani generose scripserunt ad Pyrrum Regem: *Nobis non placet, nec decet*

(51) Hæc est ratio capitalis, qua nostra sententia fulcitur.

(52) Cum admiratione sane video, etiam Wolfium in suo *Jure gentium* §. 878. contrariam sententiam amplecti, ac suscinere.

(53) *Hist.* I. 13.

(54) *Epitom.* I. 1. c. 12.

pretio, aut premio, aut dolis (55), machinamentisque aliis pugnare (56). Non fraude, neque occultis, sed palam, & armatum populum Romanum hostes suos ulcisci (57). Neque exempla à Scriptura desumpta, nimirum Jaelis, & Judithæ, quæ Sissaram, & Holophernem obtruncarunt, quoquomodo juvant ad rem justificandam; nam ambo illæ mulieres speciali mandato Dei, nempe vitæ omnium supremi Domini, talia molimina executæ sunt, patraruntque.

Et quod in specie ad dolum, mendaciumque pertinet, si hoc licitum fuisset inter belligerantes; quomodo hostis de pace cum hoste secure agere posset (58), cum nulla ratione de ejus fide quidquam certi habere quiret (59)? Et Evangelii præcepta non ne prohibent semper mendacium dolumque (60)? Adeoque concludatur, quod omne delictum est militis, quod aliter, quam disciplina com-

mu-

(55) Gell. Noct. Att. III. 8.

(56) Comes Bussi Rabutin suarum Epistolarum tit. 4. ep. 20. refert: *M. de Brandebourg a donné avis a Monsieur de Turenne, qu'il y avoit un homme dans son armée, qui lui avoit offert de l'empoisonner, & que celá lui avoit fait horreur.* Vide Vattel droit des Gens l. III. c. 8. §. 155. *Pourquoi jugeons nous, qu'un acte est criminel, contraire a la loi naturelle, si ce n'est, parceque cet acte est pernicieux a la société humaine, e que l'usage en seroit funeste aux hommes? Et quel fleau plus terrible a la humanité, que la coutume de faire assassiner son ennemi par un traître? le poison a quelque chose de plus odieux encore, que l'assassinat, l'effet en seroit plus inevitable, & l'usage plus terrible.*

(57) Tacit. Annal. l. 2. c. 88. Vide meum Puffendorf. l. VIII. c. 6. §. 16. ubi hæc sententia contra Puffend. aliosque firmatur. Vide etiam notam 2. loco eodem.

(58) Vide S. Ambros. de offic. l. 1. c. 30. *Liquet etiam in bello fidem, & justitiam servari.*

(59) Hinc Cicero: *Atque etiam, si quid singuli temporibus adducti hosti promiserint, est in eo ipso fides conservanda.* De offic. l. 1. c. 15.

(60) Vide S. Paul. ad Ephes. 4. 25.

munis exigit, committitur; veluti contumaciæ, dissidiæ, oppressiones, perfidiæ, deceptiones (61). Qua de causa non solum juris naturalis ratio, sed etiam omnium civilium populorum mores fraudem vilem, ac abjectam in hostes, victoriamque machinationibus, & non salva fide, ac dignitate partam, unanimiter improbant, & damnant.

Verumenimvero non est dubium, quin stratagematis, atque aliis inventionibus, ad circumveniendum hostem, in bello liceat uti, quæ non è directo fidem fallunt hostium, sed tantum ad eos eludendos indirecte feruntur (62); uti profecto sunt falsæ motiones, fictæ pugnæ, ignes accensi ad aggressionem evitandas, evasionesque exequendas, & similia. Quæ cum minime signa sint ex conventionem destinata ad aliquod præcise significandum, ideo ex arbitrio possunt etiam adhiberi ad propria occultanda consilia, & ad illa hostium eludenda ac devitanda. Sic in hoc sensu Deus dixit ad Josue: *Pone insidias urbi* (63). Et Augustinus ad hunc locum in eadem significatione ait (64): *Cum justum bellum suscipitur, ut aperte pugnet quis, aut ex insidiis, nihil ad justitiam interest.* Et quidem ab antiquis hic dolus bonus dicebatur, ad differentiam alterius, quem dolum malum appellabant (65), ut videre est apud Plutarcum, & Ciceronem (66). Ille legibus quoque Romanis naturaliter permissus erat: *Naturaliter concessum est in emendo, & vendendo se circumveni-*

ni-

(61) Vide Dig. *de re militari* l. 6. Et Cicero ubi supra: *Est etiam hosti fides servanda, ne quid dixeris, sed quid senseris cogitandum; ita ut ne quid insidiosè, ne quid simulate, ne quid fallaciter fiat.*

(62) *Ut Annibal, cum inclusus à Fabio, sarmentis circa cornua boum deligatis, incensisque per noctem, in adversos montes agens armenta, speciem hosti abeuntis exercitus dedit.* Livius Dec. III. l. 2.

(63) Josue 22.

(64) Vide Grotium *de jure bel.* l. 2. c. 13. §. 2.

(65) Vide supra l. 1. cap. ult. in fine.

(66) Plutarc. *in Agesilai vita*, p. 600. Cicero in *Top.* p. 204.

nire (67). Id quod sane nimis ultra ferebant, ac extralimites naturalis æquitatis, sicuti adnotavimus in fine libri superioris.

XIX. Quoniam autem adversus hostem tantum jure belli, & vi uti licet, evidens est, eadem non licere uti adversus eum, cum quo paciscimur, ac de pace tractamus. Qua de causa introductæ sunt induciæ, per quas status belli, sive hostiles actus in tempore præfinito suspenduntur (68). Unde turpissimam, improbandamque eorum perfidiam esse liquet, qui inducias, sive breves, sive diuturnas, tempore nondum elapso, rumpunt. Quamvis actus mere defensivos, utramque partem juste, ac legitime facere, omnino indubitatum (69) sit; multo magis postea perfidia eorum detestanda est, qui leges deditiois (70), vel pacta de securo comæatu, vel quæ de redimendis captivis, mortuisque sepeliendis ineuntur, turpiter violant.

XX. Cæterum cum supra jam ostendimus, hostem ab hoste jure belli, & personis, & rebus spoliari legitime, hinc venit, ut in arbitrio victoris sit, malit ne personas captas, vel restituere, mediante pretio convento, hosti, vel eas in custodiam servare, donec vel permutentur cum propriis militibus, vel redimantur, vel per pacis tractatum de eis, quovis alio modo, conveniatur. Verum est tamen, quod in bello capti à victore honeste tractari debent, ita ut victum, & amictum, aliaque ad vitam necessaria consequantur.

Et quemadmodum res quoque hostium tam mobiles, quam immobiles, tam corporales, quam incorporales cedunt victori (71): inobiles quidem simul, ac in præsidia vic-

(67) Cod. De rescindenda venditione leg. 8.

(68) Dig. l. 49. tit. 15. *Induciæ sunt, cum in breve tempus convenit, ne invicem se lacessant.*

(69) Vide meum Puffendorf. l. 8. c. 7. §. 9.

(70) Optime Cicero: *Est etiam jus bellicum, & jurisjurandi fides etiam cum hoste servanda.* De offic. l. 3. c. 29.

(71) Instit. l. 11. tit. 1. §. 17. *Quæ ex hostibus capimus, statim nostra fiunt jure gentium.*

victoris perlatae sunt; immobiles, ex quo occupatae sunt, ac praeservantur: sic etiam de eis victor disponere potest ad arbitrium, usque dum per pacis tractatum circa illa, quae adhuc in manus ipsius fuerint, postea stipuletur. Quamobrem firmam possessionem harum rerum, nimirum quae in manus existunt hostium, profecto non esse videtur, priusquam, inita pace, de illis transactum fuerit: nam clare patet, res huiusmodi in bello captas ab hoste recuperari posse, usque dum bellum durat (72).

Mobiles vero res aequae, ac fundos recuperatos, vel personas restitutas in pristinam (73) libertatem, jure postliminii gaudere, facile quisque percipit (74). Id est quod personae ad omnia sua jura, ac proprietates, resque in eorum dominium, qui easdem jam possederunt, redeunt. Hic tamen notare oportet, quod mobilium rerum alienationes per pacis tractatum revocari non solent, uti usu venit de immobilium alienationibus, quae regionum restitutione, ut plurimum, rescinduntur, atque ad suos antiquos dominos restituuntur (75). Hoc tamen casu justum sane est, ut emptores male cauti de soluta pecunia à nimis sollicito, ac subdolo venditore reficiantur (76).

XXI. Si vero non inter ipsas praecipue gentes, & civitates incidit controversia & contentio, sed ob denegatam civi proprio justitiam, personis, aut rebus alterius Reipublicae, alias amicæ, manus injiciat populus aliquis, hoc non

(72) Instit. ubi supra: *Quae ex hostibus capimus, si evaserint nostram potestatem, & ad suos revertantur, pristinum statum recipiunt.*

(73) Liber homo reversus postliminio non tantum se, sed sua omnia recipit. Vide Grot. l. 3. c. 9. §. 6.

(74) De Postliminio ita Cicero in Top. 223. *Scævola autem P. filium junctum putat esse verbum, ut sit in eo & post, & limen, ut quae à nobis alienata sunt, cum ad hostem pervenerint, ex suo tamquam limine exierint, hinc cum redierint post ad idem limen, postliminio videantur rediisse.*

(75) Vide Burlemaq. *Polit.* l. 2. c. 7.

(76) Vide meum Puffendorf. l. 8. c. 6. §. 19.

non belli proprie, sed repressaliarum nomine venit (77): quamvis profecto, & hoc jus à jure belli derivetur, & ipsiusmet executio, exercitiumque facile det occasionem belli. Hinc procedit, quod repressaliæ non à quovis privato, ipsiusque arbitrio, sed ex decreto summorum imperantium fieri debent: sicuti etiam quod non ulterius extendi possunt, quam ut civi nostro, cui jus denegatum est, satisfiat.

Justitia hujusce juris ex eo apparet, quod imperans tenetur civium suorum injurias vindicare ac reficere. Nam cives omnes in ejus personam proprias vires, ac voluntates deposuerunt, hac propemodum conditione, ac pacto tacito, vel expresso, ut ipse eos ab externis, internisque insultibus defendere, ac præcavere vellet. Id quod minime faceret, nisi particularem civem à subdito alterius imperantis injuriatum, læsumque per jus repressaliarum indemnem, ac satisfactum redderet (78).

XXII. In reliquum cum in statu naturali, uti supra ostensum fuit (79), defensionis jus tantisper duret, dum hostilem animum inimicus nondum deposuit: illum vero hunc non videtur deposuisse, qui eo se adduci non potest, ut nobiscum redeat in gratiam, atque injuriarum satisfactionem præstet, sed quasvis honestas pacis condiciones recusat: injuria sane non fit victo, si persequatur jus suum victor, donec ille debellatus sit, & extra statum sit positus, ut non amplius ipsi nocere valeat. In eumque Imperium etiam vindicari potest, ac tamdiu exerceri, donec vel inita pace certi quid conveniatur, vel populus vi oppressus, re nondum composita, sese in pristinam libertatem restituat, vel à priore imperante sub antiqua Reip-

(77) Vide meum Puffendorf. l. 8. c. 6. §. 13.

(78) Hoc jus antiqui omnino ignorarunt, adeoque etiam nomine, quo illo exprimerent, caruerunt. Justitia hujusce ex jure belli derivatur. Vide Bynker. *Quæst. 1. juris publ.* l. 1. 24. & Hertium ad Puffendorf. l. 8. c. 6. 16.

(79) Lib. 1. c. 7. §. 10.

publicæ forma, ac dominatione remittatur. Quo in casu æquissimum est, ut urbes, provinciæ, gentesque restitutæ gaudeant jure postliminii, ac proinde in omnia jura, ac dominia, adhuc extantia, quibus antea potiebantur, veniant, & admittantur.

Hæc fuerunt dicenda de bello, quod statim ac finiri decet, cum honestæ pacis conditiones proponuntur (80). Nam hoc decorum, utile, tutum non minus victo, quam victori apparet (81): *Ampla, & speciosa danti pax est, & sane melior, ac tutior sperata victoria, illa in tua hæc in Deorum manu est*, uti optime advertit Livius (82). Concludam ergo hoc nimis in longum productum caput, Dominum nostrum ardentem precando, ut super populos, ac Principes cogitet cogitationes pacis, & charitatis semper, non afflictionis, ac belli (83), à quo tot calamitates, mala, populorumque eversiones promanant. Unde licet arguere, quod status belli est contra statum naturæ hominum, quæ ad ipsorum conservationem unice intendit, atque adeo ad pacem eos consiliat, ac ducit (84).

CA-

(80) Optime Cicero de offic. l. i. c. 17. *Bellum ita suscipiatur, ut nihil aliud, nisi pax quæsita videatur.*

(81) Idem Cicero: *Mea quidem sententia paci, quæ nihil habitura sit insidiarum, semper est consulendum.* De offic. l. i. c. 9.

(82) Lib. 36.

(83) Jerem. c. 24.

(84) Hinc optime Wolfius animadvertit *Instit. jus nat. P. 4. §. 1125. Quod cum gens nulla alteri injuriam facere debeat, quippe quia ad invicem in statu æqualitatis, ac libertatis naturalis sint (uti jam supra & nos monstravimus c. i. §. 15). Hinc venit, ut gentes pacem inter se colere obligentur, utpote cum sit juxta naturalem statum hominum constitutio, ita ut si eadem abruptatur per malitiam hominum, obligationi suæ naturali satisfacere nolentium, statim ac satisfactio consecuta est per bellum, eadem recomponi, ac repristinari debet, posteaquam quisque particularis, ac gens in constitutione conveniente naturæ, quæ est constitutio pacis, quando aliorum injuriæ, ac læsiones ad bellum non vocent, se ponere debent.*

CAPUT DECIMUM.

De fœderibus, aliisque tractatibus Populorum.

I. **A**D securitatem Reipublicæ fœdera quoque, pactaque, & societates, quæ cum aliis populis contrahuntur, apprime conferunt, utpote etiam ad bellum finiendum, pacemque firmandam. Ideoque inter jura majestatis transeuntia etiam jus pangendi tractatus, & fœdera enumeratur. Per hæc autem intelligimus conventiones gentium liberarum de rebus ad utriusque, vel alterius Reipublicæ utilitatem pertinentibus (1). Ex qua definitione facile quisque deducere potest, horum tractatum, ac fœderum alia esse æqualia, in quibus par est omnium pasciscentium, ac confœderatorum conditio ac jus, alia inæqualia, in quibus non par, & æquum jus omnibus tribuitur, sed alius fœderatus deterioris, alius melioris conditionis constat (2). Id quod tum ratione præstandorum, tum ratione modi præstandi provenit.

Ita ergo sæpe fœderatus valentior minus valenti, minorique potentia prædito subsidia pecuniaria, vel certum copiarum, vel navium numerum, ac comæatum summam, quantitatemque promittit, tempore quo nihil vel parum sibi restipulatur. Et tunc quidem inæquale est fœdus ratione præstandorum. At sæpe fœderibus paciscitur etiam, ne una Respublica classem habeat permanentem certo in mare; ne transmittat milites per regionem alterius; ne fabros habeat illius materiæ; ne commercium exerceat; ne
be.

(1) Hinc Cicero: *Salus populi paciscentis, utilitasque aliqua omnium fœderum finis est.* De offic. l. 3. c. 3.

(2) Dig. l. 49. tit. 15. *Sive æquo fœdere in amicitiam venerit populus, sive fœdere comprehensum est, ut is populus alterius populi majestatem comiter conservet.*

bellum injussu alterius faciat. Quæ omnia fœdera, ac tractatus inæquales dicuntur ratione modi præstandi; siquidem alter paciscentium alterius veluti in dependentiam constituitur (3).

II. Et quoniam gentes liberæ de rebus omnibus, quæ ad unius, vel utriusque salutem spectant, pacisci queunt: hinc venit, ut & ea, quæ jam ante ex juris naturæ præcepto obstringebantur, sibi ad invicem adstipulari possint Respublicæ. Quæ fœdera simplicia, ac amicitia vocantur; ad differentiam aliorum, quibus aliquid promittitur, ad quod præstandum populus paciscens non tenebatur, quæ fœdera singularis præstationis (4) dicuntur. Et profecto nec priora supervacanea sunt, siquidem alia non datur ratio, alterum populum, ad præstanda officia humanitatis perfecte, & quoad forum externum, ut ajunt, obligandi, quam per pacta; & præcipue cum propter bellum humanitatis officia, & amicitia interrupta prorsus fuerunt. Nam tunc per conventiones hæc renovari, ac repromitti solent.

Ex dictis colligitur facile, minus accurate Grotium (5) ad fœdera simplicia referre pacta de commerciis, mutuoque hospitio inter gentes inita. Posteaquam ex solo Jure naturæ hospitium non deberi, extra casum necessitatis, evidenter patet, ut jam supra monstravimus (6). Commercialium vero officia, quamquam ab aliquibus ex jure humanitatis, ac amicitia debita sustineantur, nos contrariam propugnamus sententiam, quam valide tuetur Jacobus Mascovius sua singulari Dissertatione (7). Et revera quis cordatus homo neget, in cuiusvis Respublicæ, summorumque imperantium arbitrio esse, cum unaquaque gente instituire commercium, vel non? Id quod sane nefas foret, si ju-

(3) Ita Cicero in Verrem. l. V. *Sustulisti jus imperii Messinensium, inerat in illo fœdere societatis quasi quedam nota servitutis.*

(4) Vide Heinec. *Elem. jur. nat.* l. 2. c. 9. §. 208.

(5) *De jure bell.* l. III. c. 15. 5.

(6) Cap. I. §. 15. Vide Schilterum *De jure hospitii.* Dis. 2.

(7) *De fœder. commerc. inscripta.*

jure humanitatis, omnibus ubique terrarum idem commercium apertum, ac liberum manere deberet. Atque equidem non ne Angli ab Hispanis Americarum gentium commercio, superioribus annis, absque piaculo exclusi fuerunt? non ne Batavi idem faciunt, omnes prohibendo à Cheilani, suarumque aliarum Indarum regionum commercio absque ulla hominum injuria propemodum, lamentatione, ac querela?

III. Præterea cum aliud alicui genti utile esse possit tempore pacis, aliud tempore belli, ideo sequitur, ut alia fœdera referantur ad pacem, alia ad bellum. Et quoniam, quam maxime interest Reipublicæ, se pace stabili, & diuturna frui, ex qua cives quam uberrimum fructum, utilitatesque innumeras capiunt, hinc venit, quod hæc firmari solet fœderibus, quæ fidejussoria vocantur, quibus revera pacis pacta, ac tractatus inviolabiliter observatos fore, paciscentes promittunt (8); auxilium deinceps spondentes parti læsæ adversus resiliens ab eodem tractatu.

Hi autem sponsors pacis appellantur (9), circa quos quæstio movetur: an qui pro pace tuenda sponponderunt, ad ineundam belli societatem obligati sint, ex quacunque causa pacis pacta non adimpleantur? Puffendorfius recte respondit negative (10), si ex nova causa pax rumpatur. Nam sicuti civilis fidejussio est stricti juris, ita ut, qui hanc fecit, non teneatur ultra id, ad quod expresse se obstrinxit; unde omnino absurda esset prætensio creditoris, qui à fidejussore repeteret debitum, quod post fidejussionem debitor principalis contraxit: sic injusta prorsus evaderet postulatio Principis, vel Reipublicæ exigentis, ut pacis sponsor bellum susciperet, quod nova, ac posterior causa excitavit. Id quod tamen dicendum est, si ex pacti clara expressione contrarium non appareat (11);

quæ
(8) Hos autem, quisque intelligit, promittere pro aliis, utpote & fidejussores solent.

(9) Qui sunt fidejussores, cautionesque proprie pacis, ad differentiam eorum de quibus §. 9.

(10) *De Jure nat. & gent.* l. 8. c. 8. 7.

(11) Vide meum Puffendorf. ubi supra.

quæ clausula sane à Puffendorffio haud erat omittenda.

Pax vero, docente Grotio (12), tunc rupta censetur, cum aliquod factum est vel contra id, quod omni paci inest, vel contra id, quod pacis legibus expressum fuit, vel demum contra id, quod ex cujusque pacis natura, ac essentia debet necessario intelligi, ac deduci (13). Contra primum fit, si vis bellica inferatur, nimirum ubi nulla nova subest causa. Contra secundum, si, quod expresse prohibitum, vel præceptum fuerit, feceris, vel non. Contra tertium tandem, si, quæ contra amicitiam sunt, & contra ea, quæ indissolubili vinculo cum pace ligantur, à populo agantur. Verum est tamen, hanc materiam innumeris difficultatibus quodammodo implicatam esse, quas prope impossibile est generali regula definiri.

IV. Fœdera etiam contrahuntur, tractatusque de munimentis nobis extruendis, vel non extruendis, de præsiidiis nostris in munimenta quædam, tuendorum finium causa, admittendis, de subditis militibus fugitivis non recipiendis, de receptu hostibus haud dando, & similia. Uti etiam commerciorum causa, negotiationum, maritimarum navigationum causa per varios populos societates, fœderaque adstipulantur, ac contrahuntur. Sic profecto Batavi cum Indis aliquibus populis, Chinensibus, Japonis commerciorum tractatus inierunt, quorum causa ipsi soli cum illis populis commercantur, mercesque ab ipsis reportant. Ita Hispaniæ, Galliæ, Angliæque tractatibus plenæ sunt collectiones, diplomaticæ, ut videre est ex Codice Leibniti, atque ex Collectionibus Lunigi, Mabillonii, ac Balutii (14).

V. At & tempore, & causa belli varia fœdera, propter utilitatem suam, gentes liberæ pangunt: hæc vero & cum amicis populis, & cum hostibus ipsis. Cum illis paciscitur, de jungendis adversus communem hostem viribus,

(12) *De Jure bell.* l. 3. c. 20. 27.

(13) De pace autem vide §. 11.

(14) Vide meum Puffendorf. ubi supra.

bus, de militum extractione facienda, de comæatuum præstatione, de libero transitu per territorium, de modo tractandi belli, de eo non interrompendo, de neutralitate servanda (15), & de similibus. Cum his conveniri solet, modo super tributis pendendis, super dedendis urbibus, reficiendis expensis, damnisque, super mortuis sepeliendis (16): modo de captivis redimendis, commutandisque, modo de induciis brevioris, vel longioris temporis concedendis.

Circa has Grotius (17) quærit, à quo momento incipiant: nam duo sunt genera terminorum, unus intra, ut cutis terminus est corporis, alius extra rem, ut flumen terminus terræ. Est magis naturalis, ut terminus sumatur, qui pars sit rei. Si tamen post diem constitutus sit terminus, Grotius idem definit, diem illum non comprehendendi in termino. Verum Puffendorfius (18) contrariam sententiam tuetur, at cavillose nimis, ut mihi videtur. Nam si clare ab expressione tractatus diem non includi percipitur, nescio videre, qua ratione fultus Puffendorfius voluerit, illum in eodem tractatu recludi. Extra talem casum claræ expressionis, Grotius quoque diem ipsum enuncia-

(15) Neutralitas etiam species fœderis est, quæ ille status dicitur, in quo aliquis tertius neutri belligerantium parti adhæret, & consequenter bello se se non immiscet. Quamvis vero vi libertatis naturalis, genti unicuique jus sit, in bello aliarum gentium neutralitatem servare: ut tamen jus perfectum acquiratur ad hanc, fœdera cum belligerantium vel uno, vel utroque, pro ut casus fert, pangi solent. Hæc autem fœdera proprie neutralitatis nomine vocantur; quæ in eo consistunt, ut qui medius in bello esse vult, nolit partem adversam, utpote neque paciscentem, in bello juvare, ipsius vero paciscentis nullo modo impedire motus. In iis etiam conveniri potest de aliis, quæ pars utraque è re sua esse judicaverit, ad quæ postea religiose servanda, utraque sane pars obligatur. Vide Wolf. *Instit. Jur. natur. & gent.* Pars IV. §. 1181. & meum Puffendorf. l. 8. c. 6. §. 7.

(16) Vide Buddeum *Philos. Pract.* P. 3. c. 5. §. 10.

(17) *De Jure bel.* l. 3. c. 21. 2.

(18) *De Jur. nat. & gent.* l. VIII. 7. 3.

ciatum in termino occludi sustinet (19).

VI. Deinde utilitas illa, ob quam fœdera pacisci solent, vel respicit personam imperantis tantum, vel totam Rempublicam, populumque: inde procedit, quod fœdera alia personalia dicuntur, alia realia. Atque illa cum persona expirant, ac finiunt: hæc extinctis etiam populi rectoribus, qui illa contraxerunt, adhuc durant.

Ex hisce elucet clare, fœdera omnia, quæ ad principem, familiæque statum suæ referuntur, personalia esse: quæ vero ad ipsiusmet populi utilitatem pertinent, realia esse. In dubio tamen semper fœdus reale est reputandum, ut Barbeyracius scite notat (20). Cæterum non minus ex verbis, quam ex mente convenientium æstinandum est, utrum in rem, aut in personam pactum factum fuerit. *Plerumque enim*, ut & Pedius ait (21), *persona pacto inseritur, non ut personale pactum fiat, sed ut demonstretur, cum quo pactum factum est, regula est Juris Romani.* Præterea animadvertere oportet, quod non omnia fœdera realia necessario perpetua sunt, sed quædam eorum etiam concipiuntur ad tempus, quædam in perpetuum, quod ex formulis tractatum desumi facile poterit (22).

VII. Id quod Reipublicæ utile est, & sociis, fœderatisque illius Reipublicæ prodesse decet: ac proinde fœderibus non modo nobis, verum etiam sociis, ac fœderatis anterioribus consulere solemus, sive illorum generatim fiat mentio, sive speciatim ipsi exprimantur (23). Ubi res ipsa docet posteriore casu, non ad alios extendenda esse fœdera, quam ad eos qui nominati sunt: priore vero illa prodesse omnibus, qui tempore fœderis socii fuerunt, non

(19) Vide meum Puffendorf. loco citato nota 1. ubi Grotium defendo.

(20) Ad Puffendorf. l. VIII. c. 9. 6. n. 1.

(21) Dig. *de pact.* l. 2. tit. 19.

(22) Vide Puffendorf. ubi supra.

(23) Vide meum Puffendorf. ubi supra §. 7.

illis, qui postea adsciti sunt; cum pacta ad ea, de quibus non est cogitatum, minime extendi, ac dilatari possint (24). Tractatus inter Romanos, ac Carthaginenses initus, tempore belli Tarentini, mirabiliter ad hunc locum illustrandum, inserviet (25). Quod si nulla sociorum mentio in fœdere facta sit, perspicue apparet, in eodem illos minime esse comprehensos, nisi contrarium evidenter ex ipsa natura fœderis resultet, ac constet.

Hic quæstio moveri solet: si varii confœderati sint, qui auxilium juxta tractatus poscant (26), quis eorum præferri debeat, si omnibus simul subsidium præstari nequeat? Et respondemus: illum esse præferendum, cum quo prius fœdus contractum fuit. Nam omnes tractatus hanc tacitam conditionem continent; si exequi poterunt. Cum ergo in casu supposito non sit possibile omnibus tractatibus satisfacere; rationi consonum est, ut prior in tempore, ac jure adimpleatur (27).

VIII. Quandoquidem jus pangendi fœdera inter jura majestatis transeuntia recensetur, clare patet ea tantum gentes liberas, ac imperantes contrahi posse, vel qui ab ipsis, ut paciscerent, destinati fuerunt. Quare quod ministri summæ potestatis, sive princeps tertius sine mandato promiserunt, ratihibitione non secuta, non fœderis, sed sponsonis nomine venit. Hinc certum sane est, Rempublicam non obstringi, ut ratum habeat pactum injussu suo ictum. Utpote indubitatum quoque est, ministrum, Reipublicæ, qua cum pactus est, ad satisfactionem præstandam, esse obligatum (28). Hæc autem obligatio Romanorum ministrorum, ac officialium, ex illis populi faciali jure, in eo

(24) Dig. l. 50. tit. 17. *Qui cum alio contrahit, vel est, vel debet esse non ignarus conditionis rei.*

(25) Vide Polib. l. 3. c. 25.

(26) Vide Dissert. Buddei *De comparatione obligationis.*

(27) Vide meum Puffendorf. l. 8. c. 9. 5.

(28) Hi autem distinguendi sunt à fidejussoribus, cautionibusque, de quibus §. 3. egimus. Vide meum Puffend. l. 8. c. 9. §. 12.

consistebat, ut tales imprudentes ministri, revictis in ter-
gum manibus, dederentur populo paciscenti, quoties eo-
rum tractatus non confirmabantur.

In Historia Romana duo celebria exempla harum spon-
sionum extant (29), quarum una dicitur sponsio Caudina,
alia Numantina. Et primam quidem, qua Posthumius Con-
sul, & alii Duces exercitum ex furculis Caudinis, Samni-
tumque manibus liberarunt, tum irritam esse asserebant
Romani; quemadmodum ipsi, nec ratam se habere se-
cundam, nempe Hostilii Mancini, parum quidem nomi-
nis sui dignam, pactionem cum Numantinis factam, una-
nimiter proclamabant; eo quia utraque conventio non jus-
su populi facta fuerit. Es sane utroque casu Romani de
rigore, uti revera fecerunt, restituendo Consules adstipu-
lantes, quorum fidem Samnites, ac Numantini tam faci-
le sequi voluerant, ad eorum omnem obligationem satis-
fecerunt. Verumtamen non est dubium, quod de æquita-
te Romani ipsi ambos illos tractatus confirmare debuerant;
quippe quia tacita conventionem omnia concessa præfectis, ac
ducibus reputentur, sine quibus periculo se explicare, vel
Exercitum, Provinciam, Rempublicam præservare nequi-
rent (30).

IX. Cæterum facile percipitur, nihil interesse, an gen-
tes cum quibus paciscimur sint nostræ, vel alterius reli-
gionis; quia quemadmodum privato minime nefas est, cum
alio à religione sua alieno adstipulare, ac contrahere, ita
nec Reipublicæ, ac ejus rectoribus vitio verti poterit, si
ipsi cum infidelibus, vel hæreticis paciscantur (31); quan-
doquidem hoc Reipublicæ commodum, ac utile poscit (32).

Ne-

(29) Vide Livium l. 9. 8. & l. 55. 15.

(30) Vide meum Puffendorf. l. 8. c. 9. §. 12. n. 3.

(31) Vide Buddeum ubi supra §. 11.

(32) Optime Wolf. *Instit. Jur. nat. P.* 4. §. 1123. advertit:
*Quod sicuti officia gentis erga gentem non supponunt identitatem
religionis, sed in humana natura fundantur: unde ob diversitatem
religionis gens alteri officia humanitatis, quæ gens genti debet,
denegare non potest: multo minus ita diversitas religionis liberare
potest ab obligatione contracta per pactum, & conventionem.*

Neque jure divino, quidquam circa hanc veritatem, rectæ rationis principiis suffultam, variatum esse, erudite ostendit Grotius (33). Nemo enim ignorat fœdera Abrahami cum Anero, cum Abimelecho (34), Davidis cum Achiso Philistæorum Rege (35), Salomonis cum Hyeromo Tyrriorum Rege (36); qui omnes populi infideles, & Mosaicæ legis aperti contemptores fuerunt.

Denique cum fœdera sint conventiones, sequi necessario par est, ut omnia, quæ supra de pactis diximus, etiam circa fœdera habeant usum; scilicet ut nihil fœderibus sanctius debeat esse, nihil detestabilius horum infractione (37). Sed quia nulla societas alienam utilitatem suæ præferre tenetur, ideo omnis confœderatio, pactumque populorum hanc tacitam exceptionem continere videtur, si nempe absque proprio periculo, ac perditione adimpleri poterit (38). Nam si E. G. populus confœderatus ipse bello prematur, ad bellum suscipiendum pro socio nullo modo obligari quiverit.

Hinc venit etiam, quod fœderum, conventionumque publicarum materiam, utpote & pactionum privatorum, esse possunt tantum res honestæ, ac licitæ. Siquidem facta improba in pacta deduci nequeunt. Ritus vero fœderum varii sunt pro varietate temporum, ac populorum. Idem tamen ubique finis, nimirum ut obligatio nascatur, qua pacta exequentur. Hodie per scripturam, subscriptionem utriusque populi, vel imperantis, sigillorum appensionem, adjecto juramento corporali, ut vocant, sanciri solent: sed

(33) *De Jure bel.* 2. 15. 9.

(34) *Genes.* 14. 13.

(35) *Samuel.* 27.

(36) *Reg.* 1. 12.

(37) Optime Cicero: *Ita ut ne quid insidiosè, ne quid simulare, ac dolosè agatur in fœdere.* *De offic.* l. 1. c. 13.

(38) Hac sane ratione fultus Franciscus I., post tractatum Madriti habitum cum Carolo V., dicebat: anteriorem esse obligationem sui juramenti præstiti Populo ipsimet tractatui. Vide: Guicciardinum in *Hist.* l. 17.

hæc non sunt de essentia fœderis, neque à Jure naturæ, vel gentium præscripta (39).

X. Hactenus de fœderibus in genere egimus, quorum cum nobilissima species sit pax, pactumque, quo bella inter gentes terminantur, adeoque de pace tractationem accuratorem instituere decet. Et revera cum pax status sit Republicæ ordinarius, ac naturalis (40), bellum status extraordinarius, & præternaturalis, quisque intelligere potest, imperantes ad hanc conservandam, illamque abruptam, quam primum reformandam, bellumque, statim ac ab hoste satisfactio ipsis data fuit, cessandum teneri (41). Fœdus vero pacis definitur: conventio inita inter gentes bello mutuo implicitas, qua controversiæ per modum transactionis finiuntur (42). Ex qua definitione patet, pacem omnem sua natura debere esse perpetuam; adeoque si solum ad certum tempus, quantumvis longum, transigatur, non pax, sed induciæ tantum dicuntur (43). Ita enim nec controversia, quæ gentes illas distraxit, finitur, & durat adhuc certandi propositum.

Nihilominus sæpe hujusmodi induciæ pacis nomen temporariæ capiunt (44), quia interea non solum actus belli, sed & status belli plane videtur cessare (45). Equidem si

(39) Vide Bienfeld. *Politie*. P. 2. c. 5. §. 13.

(40) Quintil. *Declam.* 9. c. 13. *Neque enim reperio, quid in rebus humanis excogitaverit præstantius natura pace, de concordia.*

(41) *Pax optime rerum, quas homini novisse datum est.... Pax una triumphis innumeris potior.* Silius 11.

(42) Vide Grot. *De Jure bel.* l. 2. c. 21. §. 2.

(43) Induciæ sunt conventiones, per quas, bello manente, ad tempus bellicis artibus abstinendum est. Vide *Supra* §. 19. & paulo post.

(44) Utpote tractatum induciarum inter Lodovicum XI. Regem Galliæ, ac Hoduardum IV. Angliæ Regem initum an. 1481. sub hac conditione, quod ipse centum post annos primi eorum morientis durare deberet; quis dicet, paci expressæ non æquivaluisse? Vide Comineum in suis *Memoriis* l. 6. c. 7.

(45) Vide Baudium *De induciis bell. Belgici* p. 103.

tempore earum durationis omnes hostilitates suspenduntur: perspicuum est ejusdem temporis spatium, bellum non amplius subsistere. Uti demonstrat fuse Puffendorfius (46), illustratque rem recentioribus exemplis Hispanorum, ac Lusitanorum, Suecorum, & Danorum, Anglorum, & Scottorum, Venetorum, & Turcarum, qui ultimi vix aliter, quam ad certum tempus, de pace cum Christianis transigere solent.

Induciæ ergo sunt status belligerantium, ex quo manente bello, bellicis actibus ad tempus ex conventionione abstinentum est. Duplices hæ esse possunt, longiores, vel breviores. Nam dantur in horas, in dies, in annos. Tempore induciarum finito non opus est nova indictione belli. Posteaquam sublato impedimento, ipso jure exerit se status belli non mortuus, sed sopitus, uti profecto accidit de usu domini, ac patriæ potestatis in eo, qui à furore convaluit: nisi tamen pactis aliud fuerit præventivæ conventionum.

Induciæ multis de causis inter belligerantes stipulantur, veluti ratione comætuum procurandorum, militum reficiendorum à pugna, sententiæ proprii principis quærendæ ante deditiõnem faciendam. Hæ solent fieri sæpe etiam ad mortuos sepeliendos post certamen. Etenim hoc est officium, quod ex Jure naturæ mortuis debetur. Siquidem prorsus alienum merito videtur ab humanæ naturæ dignitate, corpus hominum lancinari sub divo, ac præteri (47). Hinc

Jus
(46) *De Jure nat. & gent.* l. 8. c. 7. §. 4. ac Hertius ibidem in nota.

(47) Atque equidem mortuorum corpora habent prope essentiam, ac formam omnino similem illiusmet nostri corporis. Quæ de causâ mortuos, quorum corpora prostant, partem aliquam hominis retinere dicendum est. Unde cum adhuc sint naturæ humanæ quodammodo participes, indignum fuerit, ac prorsus inhumanum, & contra naturam, eos in belluarum prædam inseultos relinquere. Quare hic non est prætereundum, male à Grotio, jus sepulchrorum ad suum figuratum, sane absque ullo fundamento rationis, Jus gentium voluntarium referri. *De Jure bell.* l. 2. c. 1. Vide meum Puffendorf. l. 1. c. 3. §. 21.

Jus gentium, ratione suadente, introduxit, ut gentes quoque belligerantes invicem inducias facerent ad mortuos in bello sepulturæ tradendos.

XI. Et quoniam pax conficitur per modum transactionis, uti ex ipsiusmet definitione patet, inde venit, ut fiat dato aliquo, vel retento, vel promisso, quemadmodum in transactionibus usu venit. Nec in conditione pacis æqualitas, utpote nec in transactionibus (48) requiritur (49). Adeoque nec alteruter paciscentium jure conqueri potest de læsione; cum plerumque victor victori qualescumque conditiones imponat, sæpeque accidat, ut hic duriores quasdam conditiones admittere, quam plane perire malit. Quæ tamen duriores conditiones haud sunt confundendæ cum cavillationibus, aut cum conditionibus acerbioribus, inhumanisque, in quas numquam consensit victus, & per quas ipse jure conqueri potest, sibi patentem injuriam à victore fieri. Quarum in exemplo sit illa insignis Fabii Labeonis, quando ab Antiocho paciscerat de tradenda media parte suarum Navium Romanis, qui voluit omnes illius naves per medium dessecare, ut eundem principem tota clase improba machinatione spoliaret (50).

Ex hisce arguere licet etiam, quod paciscentibus durioribus quamvis conditionibus pacem, minime datur exceptio metus (51). Nam illa exceptio locum habere nequit, si jus uni parti fuit, alteram propemodum ad præstandum, conficiendumque aliquid adstringendi, cogendique (52). Bellum autem inter gentes æque justum est cogendi medium, ac judicis auctoritas inter ejusdem Reipublici-

(48) Vide l. 1. c. 14. §. 3.

(49) Jason in *leg. Si quis, Dig. De transactionibus*, concludit, ac firmat, per læsionem in transactionibus non dari exceptionem. Contra tamen stat *Wesemb. Parat. Dig. tit. de transact. §. 7.*

(50) Valer. Max. VII.

(51) Vide Puffendorf. l. VIII. c. 8. §. 1. qui tamen nimis generice quæstionem tractat, resolvitque, à nobis in parte suppletus.

(52) Cic. de offic. l. 3. c. 12. *In bello viro forti vis adhiberi non potest. Ideoque talis exceptio belligeranti non datur.*

blicæ cives. Verumtamen hoc dici debet de justo metu, ac indirecto, procedente nimirum à bellicis actionibus, veluti ab urbis obsidione, aggresionibus hostilibus, comeatuum penuria, circumvallatione exercitus. Aliud vero foret proferendum, si timor injustus, ac è directo illatus fuisset, & non per bellicas operationes, quemadmodum si princeps hostium captus, cum ferro, ac minis in illiusmet vitam intentatis, ad aliquam turpem, aut damnosam nimis conditionem pacis signandam compelleretur; tunc enim cum ille vi, ac timore injusto ad hoc videretur inductus, & non per viam bellicarum operationum, uti fas est, ad eandem conventionem exequendam minime teneretur, atque justi timoris exceptione uti posset, usque dum ex post facto illam violentam conventionem non admitteret, ac comprobaret. Hæc nostra decidendi ratio mihi videtur accuratior, ac magis juxta rationis, ac Juris naturæ principia, quam illa Grotii, Puffendorffii, Heineccii (53), qui profecto vel nimis vage, vel parum recte quæstionem resolvunt.

Cæteroque cum agatur de timore proveniente ab operationibus bellicis, nihil valet, quod bellum injustum alter gesserit, ut hac de causa vim injustam adhibuisse ipsæ victor videatur, victo durissimas conditiones extorquendo. Nam præterquamquod judicium de justitia belli neuter belligerantium sibi jure adrogat, quippe in sua causa nemo judex; condonasse postea omnino injuriam illam videtur victus, dum cum victore transegit per pacis conventionem. Neque vero obligatio servandi pacta pacis ex justitia belli procedit, sed ex natura ipsiusmet pacti progeminat, quod dummodo sit licitum, atque honestum, & modo debito adstipulatum, absque injuria præteriri nequit. Hoc autem humani generis tranquillitas indispensabiliter poscit, & gentium consensus confirmat.

XII. Quærunt etiam Grotius (54), & Puffendorffius (55):
an

(53) Vide *Elem. Juris nat.* l. 2. c. 9. §. 219.

(54) *De Jure bel.* l. 3. c. 19. 6.

(55) *De Jure nat.* l. VIII. 8. 2.

an pax cum civibus rebellibus inita sit observanda? Et respondent affirmative. Nam cum pax componatur per transactionem; is vero, qui cum eo, à quo læsus est, transigit, remisisse illi injuriam censetur: sequi oportet, ut & imperantes, si cum subditis rebellibus transegerint de finiendo bello, & pacem firmaverint, injurias illis remittere debuerint; adeoque pax illa, nisi ex nova causa belli, salva justitia, rescindi nequeat. Aliter tamen erit dicendum, si justitia, ob insignem rebellium dolum, vel statum, ac conditionem principis paciscentis cum illis, nullo modo constiterit. Id quod quidem evenit Maximiliano I. Regi Romanorum, qui invitatus à Bugensibus in urbem, improba perfidia, ac modo violento ad conditiones satis turpes cum adegerunt; quas, tantum abest, ut Fridericus Imperator habuerit ratas, quin imo decerneret Machliniæ in procerum conventu, Maximilianum promissis illis nulla ratione obstringi, & populum illum, gravissimo reatu pollutum, ingenti pœna puniendum (56).

Si vero princeps armis subditos rebellantes subjecit, non est dubium; quin illis conditiones quascumque, humanitate tamen ante oculos habita, imponere queat. Verumtamen in hypothesi, quod princeps cum suis violentiis (57); ac vexationibus eos ad rebellionem non induxerit. Nam si hoc esset, subditorum defectio nullam principi rationem traderet, ob quam eos armis devictos, ac superatos conditionibus durioribus imperii coarctari posset.

XIII. Tandem concludamus, quod sicuti aliorum fœderum leges, ita & ille pacis summa religione, scrupulositate, ac sollicitudine servandæ sunt; ac proinde & tempus promissum, intra quod illas implendas fore, stricte interpretari, & nulla mora, præter quam opus est ad executionem conventi, interponi debet (58). Et verba pacis

(56) Vide Muller. *Theatr. Hist. in Maximiliano I. Act. 1. c. 8.* & Heineccium ubi supra §. 220.

(57) Vide meum Puffendorf. ubi supra §. 2.

(58) Vide Grotium ubi supra §. 25.

explicanda, adimplendaque sunt ad litteram eo modo, quo nulla cavillatione, nulla interpretatione violenta ac ultra conventum, nulla duplicitate utatur. Ideoque ab hisce tractatibus longe abeant retentiones mentales, intentiones sensus duplicis, callidæ dissimulationes, & si quædam alia, à male sanis moralistis inventa, quæ etiam à privatis conventionibus procul, multoque magis ab hisce publicis, tam majoris momenti, ac consequentiæ, sunt amandanda.

Hæ vero fœderum leges, tam pacis, quam belli causa factæ, ac conventæ, non solum imperantes obligant, sed etiam subditos particulares quoscumque, unde hi non minus, ac illi religiose has adimplere debent. Et quamvis juramento fœdera omnia, tractatusque paciscentes confirmare soleant, nihilominus ad eorum integritatem constituendam ejusdem actus sanctitate minime necesse est; idcirco & injurata pacta conventa absque piaculo negligi nequeunt.

XIV. Præterea nemo non videt, mediatores, qui officium conciliandæ inter belligerantes pacis in se susceperunt, & sponsores, qui uti supra exposuimus, veluti pro paciscentibus sponderunt (59), ex pacto paciscentibus obligari. Nam cum illi in se receperint componendæ pacis officium, etiam ad id, quod exigit idem officium, se se obstrinxisse censentur. Ex quo porro colligimus mediatorum esse, non uni parti favere præ altera, sed utriusque causam sine amore, ac odio expendere, ac patrocinari, & æqua quævis, ac utilissima utrisque suadere, & proponere.

Spon-

(59) Duas ergo esse horum sponsorum species, ex dictis patet. Alii enim principes viri sunt, atque hi vel obligant se ad arma sumenda contra illum, qui pactum non acceptaverit, vel non. In primo casu princeps hujusmodi tenetur ad auxiliandum armis paciscentem adversus illum, qui à pactione deficit, declinatque: non vero in alio casu, in quo ad nihil aliud obstringitur, quam ad conventa cum ipso paciscente. Alii privati sunt, & illi, utpote destituti jure belli, nulla alia obligatione colligantur, quam personali juxta conventa.

Sponsorum autem officium est dare operam, ut pacis legibus ex utraque parte satisfiat, & illi parti, quæ contra illas læditur, ope, & consilio, quin & copiis promissis, si sponsor princeps sit, & ad eas obligaverit se, contra fidei ab ipso datæ infractorem, & pactorum contemptorem juvetur, ac subveniatur: id quod, & de mediatore dicatur.

XV. Ræstat, ut unum verbum faciamus de obsidibus, & pignoribus, quæ accessiones pactionum vocantur. Itaque obsides sunt personæ (60), quæ, fidei publicæ servandæ causa, principi, aut duci exercitus hostium dantur, opignoranturque. Hi autem vel ultro & sua voluntate accedunt, atque in adstipulantis potestatem se ponunt, vel ab eo, qui imperium habet, solent dari. Priore vero casu ex suo consensu obligantur, posteriore ex conventionione inita inter imperantem suum, & alterum, cum quo pax fuit conventa. Hinc desumi potest, non esse obsidibus utroque in casu permissum fugere, quidquid in contrarium dicat Grotius (61), neque Reipublicæ suæ, eos fugientes recipere (62). Unde juste, ac recte à Romanis poscebat Porsenna, ut Clæliam obsidem transfugam restituerent, aliter pro rupto se fœdus habiturum: atque adeo Romani, prudenter sane, ac juste, eandem restituere voverunt (63).

Porro obsides non sunt pro servis, aut bello captis habendi, neque illorum bonâ mortuorum, tamquam intestabilium, Fisco adjudicanda sunt; quamvis duro illo, ac barbaro jure Romani uterentur (64). Imo tractari eos oportet cum charitate, conniventia, ac urbanitate, tamquam

(60) Sunt ergo personæ, quæ in securitatem promissi, & debiti in manus Principis stipulantis traduntur. Vide Wolf. *Institut. Jur. nar.* P. 4. c. 5. §. 1151.

(61) *De Jure bel.* l. 3. 4. 14.

(62) Vide meum Puffendorf. ubi supra §. 6.

(63) Liv. 2. 13. 3.

(64) Dig. *De Jure Fisci.* l. 31.

quam civēs, ac subditos amicæ, & paciscentis potentia, quibus jus conversandi, contrahendi, ac testandi competit. Atque equidem, eorum obligationem cum persona extingui, usus gentium ac ratio reposcit: ac proinde uno obsidum mortuo, alium subrogare non tenetur populus, qui eum tradidit; neque si de eorum pretio conventum fuit pro redemptione, amplius illud debetur (65).

Pace vero abrupta ex parte tradentium obsides, non est dubium, quin liceat populo, qui obsides tenet, eos in vinculis habere, & bonis spoliare. Sed minime fas est, eosdem occidere velle, neque de jure externo, uti male aumat Grotius (66). Nam obsides dantur tantum ad cautionem, cum patriæ, atque alicujus partis libertatis amissione, non autem cum eorum vitæ periculo, ac sacrificio, uti jam fuse monstravimus in nostro Puffendorffio (67) contra tam illustrem auctorem.

Hic quæri quoque solet, si obses sit datus in unam causam, an possit eum retineri in aliam? Et negative respondetur. Nam obsidum obligatio odiosa profecto est, ideo stricte interpretanda. Verum si fides jam violata sit, retineri poterit non ut obses, sed jure repressaliarum. Quod tamen ne accidat absque injuria, caveri potest, adjecto pacto expresso de reddendis obsidibus, ubi id, cujus nomine dati erant, impletum fuerit. Quo etiam in casu obsidi jus aufugendi competit (68).

Hoc eodem loco quæritur etiam, si Rex, qui fœdus inivit, mortuus sit, an adhuc teneatur obses? Et respondemus, si fœdus fuerit reale, obses adhuc tenetur: si fuerit personale, non tenetur. Nam accessorium sequitur naturam principalis: adeoque si fœdus personale resolvitur per mortem personæ paciscentis, etiam obses datus in illius firmamentum, & accessorium cessabit, ac finiet. Id quod

(65) Vide meum Puffendorff. ubi supra.

(66) *De Jure bel.* l. 3. 20. § 2.

(67) *L. 8. c. 8. §. 6.*

(68) Vide meum Puffendorff. ubi supra.

quod contra accidit in fœdere reali (69), hoc enim cum & post imperantis mortem perduret, & obses in eadem obligatione remanet.

XVI. Quod ad pignora spectat, quæ in res consistunt, veluti gemmas, terras, oppida, regionesque, quæ in manus remittuntur illius, cum quo paciscitur, ad fœdus, conventionemque firmandam (70), hæc numquam redimi queunt, nisi termino spirato, ac adimpletis conditionibus, sub quibus tradita fuerunt. Omnes auctores postea tenent, affirmantque, nullum tempus efficere posse, ne luitio sit pignoris, si id præstetur, pro quo pignus suppositum, ac datum est; nisi particulares circumstantiæ, certæque conjecturæ aliam interpretationem exigant, suadeantque; uti si creditor, cum pignus luere valeret, luere neglexerit, & tam longo tempore, quod ad cessionis voluntariæ conjecturam sufficere videatur (71).

CAPUT UNDECIMUM.

De legatis, & internunciis.

I. **C**UM fœdera, conventionesque populorum per legatos, ac internuncios pacisci soleant; ideo conveniens est, ut eorum missio inter transeuntia jura imperantium recenseatur, atque adeo ut de his pauca, sed quæ ad rem nostram sufficiant, verba facere oporteat. Legatus est minister publicus, à summa potestate ad aliam similem potestatem missus, ut negotium sibi demandatum nomine mittentis proponat, & tractet (1).

Cum

(69) Vide meum Puffendorf. ubi supra.

(70) Vide meum Puffendorf. ubi supra §. ult.

(71) Nam publica tranquillitas poscit, ut temporis immemoralis præscriptio, etiam quoad regionum, principatumque jurisdictionis acquisitionem, detur, ac admittatur à populis. Hoc Jus naturæ vult, ac conciliat, utpote omne illud vult, ac conciliat, quod ad pacem, tranquillitatemque populorum procurandam confert. Vide *l. i. c. 12. §. ult. not.*

(1) Vide Grotium *De Jure bel. l. 2. c. 18. §. 1.*

Cum ergo legatus ab imperante emittatur, ad vicem, munusque suum fungendum, & ad gerendum aliquid suo nomine, consequens est, ut omnibus legatis eadem fides, atque iidem respectus debeantur, qui eorum principi conveniunt, ac spectant: adeoque omnes sancti etiam, & inviolabiles sint reputandi, utpote sunt ipsi principes (2).

Sed cum non omnes eadem solemnitate (3), & iisdem cæremoniis recipiantur, factum est, ut dividantur in legatos cum caractere repræsentativo, & eos qui principalem suum ratione honoris, ac præcedentiæ profecto non repræsentant; atque adeo alii legati primi ordinis dicuntur, alii secundi ordinis, qui ablegati communiter vocantur. Licet hæc vocabula aliquando promiscue utantur, ac parum accurate ab aliquibus confundantur; hæc tamen distinctio usum habet maximum ratione præcedentiæ, ac receptionis. Nam legatus primi ordinis præfertur semper legato secundi ordinis. Sic Rex Galliæ Viennam mittit legatos secundi ordinis, quia legatus Hispaniarum Regis in Imperatoris aula ipsiusmet primi Regis legatis præfertur (4).

Præterea usus introduxit quoque tertiam horum ministrorum speciem, qui negotiorum gestores, commissi, agentes dicuntur: utpote & consules, qui causa commercii in locos portuum mittuntur, ad tractanda mercatorum negotia, & suorum populorum res in illis portibus protegendas, utilitatesque promovendas. Hi omnes tertii ordinis ministri appellantur, qui non fruuntur distinctionibus, ac dignitate sane legatorum, atque ablegatorum, nihilominus ministrorum caractere potiuntur, & protectione Juris gentium, atque inviolabilitate gaudent.

II.

(2) Optime Cicero: *Nomen legati ejusmodi esse debet, quod non modo inter sociorum jura, sed etiam inter hostium tela incolume versetur.* In Verrem l. 1.

(3) Vide Viquefort *De legatis* l. 1. & Vattel *Jus gentium* l. 4. c. 6.

(4) Vide Vitriarium *Instit. Juris nat.* l. 2. c. 18. §. 2. Character vero horum ministrorum ex litteris credentialibus suorum principum pendet, atque resultat.

II. Hic quæri solet, à quo jure proveniat jus mittendi legatos? Et respondemus à Jure naturæ. Nam cum Deus per rationis dictamen imponat principibus, populisque universis pacem, ac societatem servare, & colere inter se se: & cum pax, & societas inter populos, principesque absque ministrorum hujusmodi interventu, ac ministerio conservari, ac recoli commode nequeat (5); quippe quia populi, ac principes nisi per ministros ad invicem tractare possunt, clare patet, quod tales ministri, uti à Jure naturæ præscripti, comprobatique sunt reputandi (6).

Et quoniam sine eorum admissione, ac inviolabilitate huic officio vacare legati non valent, hinc sequi oportet, ut etiam per Jus naturæ legati admitti debeant, & admissi, ut inviolabiles ac sancti sint æstimandi. Verumtamen causæ aliquæ dantur, quibus & recusare licet legatum, ante quam ipse admittatur, & admissus inviolabilitate non amplius fruitur, sicuti paulo post monstrabimus. Hoc in loco tantum animadvertere decet, quod cæremoniæ, solemnitates, obviations, & hospitii jura specialia, veluti ut legati vivant expensis ejus principis, ad quem mittuntur (7), hæc omnia ab arbitrio, ac voluntate populorum omnino pendent (8).

III. Ex dictis ergo conjicere licet, quod iis jus competit mittendi legatos, qui summi imperii sunt compotes inter se (9); quia hi soli jus habent tractandi de iis negotiis, quæ ad pacem ac societatem pertinent, & ab ipsorum persona tantum, & sanctitas, & securitas legatorum derivari potest (10). Inde provenit, quod nuncii provin-

(5) Et multo minus hæc abrupta absque eorum medio recomponi potest.

(6) Vide meum Puffendorf. l. 8. c. 10. §. 1. n. 1. Vide etiam Buddeum *Philos. Pract.* P. 2. c. 4. §. 19.

(7) Ut jure asylosum fruantur, uti infra videbimus §. 8.

(8) Vide Bynkershoek *De Jure competenti legatis*, c. 5.

(9) In interregno populo hoc Jus competit.

(10) Sint hi principes magni, vel parvi status. Nam omnes principes æquales sunt, quoad independentiam. Vide Vattel *De Jure gen.* l. 4. c. 6. §. 78.

ciales, municipales, seu commissi, qui mittuntur à Vi-
ceribus, Præsilibus, vel Ducibus belli, non juribus
legatorum specialibus, sed solum illis juribus potiuntur,
quæ istis majestas, ad quam ipsi diriguntur, tribuere vult.
Quippe civitates, ac officiales hujusmodi, à quibus pro-
cedunt, minime supremam potestatem in Republica tenent (11).

Qua de causa idem dicendum est de Regibus, qui bello
justo, ac solemni victi, regnoque exuti sunt. Nam hi
cum aliis Regni bonis, ac prærogativis, & jus legandi
perdiderunt. Siquidem non amplius repræsentant populum,
cui antea dominabantur. Hæc eadem ratio currit & de prin-
cipibus illis, qui regnum dereliquerunt, aut abdicarunt.
Ii enim, cum nullum amplius jus retineant regni, etiam jure
legationis deficiunt.

Multo minus postea rebelles populi habent jus mittendi
legatos, dum in rebellione durant. Nam hisce nullum jus-
tæ dominationis jus competere potest. Si tamen de inno-
centia sua docere velint, vel pœnitentiam agere, ac pa-
cem remittere, ac convenire, eorum deputati repelli non
debent (12), ne remedia reconciliationis, excusationis, ac
resipiscentiæ ipsis adimantur (13). Sic piratæ, prædones-
que, quia populi proscripti sunt, neque civitatem formant,
jus legationis non tenent. Verum fide eis data, ipsisque,
tamquam populos in Republica constitutos, recognitis, jus
hujusmodi nanciscuntur, ita ut eorum legati nullo modo
recusari possint (14).

IV. Duo igitur consideranda sunt circa legatos: admis-
sio, & inviolabilitas. Quod ad admissionem attinet, illud
te-

(11) Vide Vattel ubi supra c. 5. §. 60. ubi tamen advertit,
quod si civitates tenent jus armorum, & jus tractandi per publi-
cos ministros habere debent, independenter à principe, à quo
relevant; dummodo tamen nil contra eum machinentur, ac
tractent.

(12) Vide Burslemq. *Principia polit.* P. 4. c. 15. §. 3.

(13) Vide Albericum Gentilem *De legatis* l. 2. c. 2.

(14) Vide Buddeum ubi supra §. 22. & c. 5. §. 2.

teneri oportet, sine causa eos rejici non licere (15). Causa autem hæc procedere potest, vel ab eo, qui mittit: vel ex eo, qui mittitur: vel ex eo, ob quod mittitur (16). Ex eo, qui mittit causa potest esse, uti si ille alterius, ad quem mittuntur, legatos antehac rejecerit. Aut si callida legationis simulatione & prætextu ille, cui legatus dirigitur, occasionibus aliis deceptus fuerit, & nunc simile deceptionis artificium metuendi rationem habeat. Ex eo, qui mittitur, ut si odiosa fuerit legati persona ob prava, atque intemperantes mores (17), si crimine in principem, ad quem emittitur, commisso notata, si contumeliis antea eum prosciderit, si nulla habilitate in res tractandas sit prædita (18). Ex eo tandem, ob quod mittitur, ut si aperte constet, legatum non venire, ut agat id, quod palam profiteretur, sed ut seditiones moveat, concitet populum: aut si non ex dignitate, aut temporibus conveniens sit, eum recipere, quia socii ac confederati ex hoc rationem diffidentiae, atque alienationis caperent. Cæterum si sine justa causa aliquis princeps rejiciat alterius potentiae legatos, peccat aperte non tantum contra officium humanitatis, sed naturæ ac gentium jus violat; ita, ut cæteris paribus, hæc possit esse justa belli gerendi causa (19).

V. Quod vero ad inviolabilitatem spectat, cum legatus subeat vicem principis, à quo mittitur, consequens est, ut æqualis sit censendus illi, cui demandatur; & sic neutquam cogendus erit, ut discrimen illius judicii experiat (20). Et quemadmodum princeps alterius territorium in-

(15) Vide Grotium l. 2. c. 18. §. 3.

(16) Vide Buddeum ubi supra c. 4. §. 22.

(17) Verum si persona legati non arridet ob aliquas qualitates non essentielles, hæc haud erit causa sufficiens rejectionis. Vide Viquef. ubi supra sect. 29.

(18) Vide Burlemaquium ubi supra §. 9.

(19) Vide Viquefort *De legat.* l. 1. sec. 17. ubi hujusce exempla multa collegit, & refert.

(20) Livius l. 2. c. 4. *Et quamquam visi sunt commisisse aliquid legati, ut hostium loco essent, jus tamen gentium valuit.*

ingrediens, volente domino, quamdiu se hostem peregrinæ illius Reipublicæ non profitetur, eodem honore ac reverentia colendus est, ac si apud suos ageret: ita æquali modo & legatus tractandus est, qui principem repræsentat. Hinc est, quod legati non fiunt subditi temporarii ejus, in cujus territorio subsistunt, nec jure civili populi, apud quem vivunt, tenentur (21). Ideo si delictum committat legatus, si tale sit, quod contemni posse videatur, dissimulandum erit: si vero non sit dissimulandum, aut à finibus, ut recedat, jubendus, aut si grave sit delictum, remittendus erit legatus ad suum principem, præmissa postulatione, expromissioneque, ut eum puniat, vel dedat. Quod si imprudens, & minime æquus princeps ille denegaret utrumque, tunc populus, apud quem agit legatus, si in eum manus jaciatur ultrices, reprehendi non poterit (22).

VI. Si vero legatus molitur aliquid in statum Reipublicæ, in caput regis conspiret (23), populum evidenter concitet; tunc ille pro ratione delicti commissi puniri, atque etiam occidi poterit, non per modum pœnæ, sed per modum naturalis defensionis, tamquam hostis; modo crimen adeo sit manifestum, ut vel negari id nequeat, vel apertis convinci testimoniis possit. Multo magis hoc erit licitum, cum eum, de intelligentia sui principis, talia operare, ac procedere videatur. Verumtamen suspicionibus solis in re tam gravi minime agendum est, quæ temerariæ plerumque sunt, ac aereæ. Uti ergo princeps, quamdiu principem gerit, non hostem, majestatem retinet, & sanctus est, & inviolabilis: uti è contra, si in hostem degenerat, in victoris potestatem, arbitriumque redigi potest, atque expirat suum imperium, majestasque, in relatione sal-

(21) Vide Grotium ubi supra §. 4. & 5.

(22) Vide meum Puffendorf. l. 8. c. 10. §. 4.

(23) Livius l. 5. c. 25. *Legati contra Jus gentium conspirationes faciunt, & arma capiunt. Ideo à jure ipso protectionem, tutelamque tali in casu prætereundum nequeunt.*

saltem ejusdem victoris: ita & legatus, quamdiu pacem colit, & probitatem (24), sustinetque personam honesti principis, ipse coli debet, atque in principem tractari, dum hostis fit, hostili jure puniendus (25).

Hinc quæstio promovetur, an transitus legato dari debeat à populo tertio? Et respondetur affirmative. Id enim humanitatis ratio, atque humanæ societatis præservatio consiliat, ac vult. At populus ille non tenetur quidem ei impartiri honores, ac distinctiones legationis; posteaquam ad eum legatio non dirigitur (26).

VII. Legati comites, ministri, famuli, resque mobiles, utpote accessoria legati, sancta etiam, atque inviolabilia reputantur, atque à nemine lædi possunt, neque sub jurisdictione principis, ad quem venit legatus, transeunt. Nam aliter legatus minime independens ab illo principe fuisset, uti par est. Itaque si quid comites gravius deliquerint, postulari à legato poterit, ut eos vel dedat, vel puniat, non autem vi abstrahendi sunt à suis ædibus. Quod si dare eos, aut castigare recuset, eadem facienda erunt, quæ supra de legatis diximus, recurrendo nimirum ad suum principem, ut vel ipse illos puniat, vel ad eosdem plectendos, aut dedendos legatum impellat. Si vero uterque negaret & ipse, non est dubium, quin jure represaliarum uti offensus populus queat, & denegatam justitiam suo Marte reficere (27).

Legatus quidem habet jus comites suos, ministrosque pu-

(24) Cæterum perfecti legati en descriptio hisce verbis Vellei de M. Agrippa: *Vir, inquit, erat fide, labore, vigilia, periculo, integritate invictus, & per omnia extra dilationis positus.* p. 101.

(25) Ita quidem, referente Livio l. 5. c. 26. *Romani legati ad Gallos missi, qui cum Clusinis Populis contra eos pugnarunt, prorsus caractere legatorum exuerunt, dejeceruntque.* Vide Vattel ubi supra c. 7. §. 97.

(26) Atque ipse legatus, ad se legibus ipsiusmet populi conformandum, usque dum in suo territorio manet, tenetur. Vide Wilyamozium in suis *Notis ad Vitriarium* l. 2. c. 18. §. 11. n. 2.

(27) Vide Buddeum ubi supra §. 26.

puniendi: etenim ipse Principem agit, ac repræsentat, qui numquam est sine imperio. Itaque quemadmodum dominus territorii non posset, in ipsius Principis mittentis legatum comites, si præsens esset, animadvertere; ita neque in comites legati hoc idem jus exercere poterit, qui ipsum suum Principem refert, & tantam videtur consecutus jurisdictionem in suos, quanta requiritur, ad eos regendos, & ad legationis finem obtinendum. Nam in moralibus, qui dat jus ad finem, dat simul jus ad media (28). Si tamen Princeps, qui legatum mittit, hanc jurisdictionem punitivam expresse legato suo denegaverit, tunc delinquentes comites ad illud erunt remittendi, prius admonito Principe, apud quem legatus ipse residet, ne eorundem suorum comitum delicta impunita remanere credat.

Verum si de pœna mortis agatur, hæc exequenda minime videtur à legato in sua habitatione, sed reus damnatus, vel tradendus est ministris Principis, apud quem permanet, vel, cum ipsius scientia, suo naturali Principi remittendus, ut sententia mortis rei illius exequatur. Siquidem legati jurisdictio usque ad hoc non extenditur, ut capite punire possit, independenter à Principe, in cujus territorio stat (29). Hac de causa profecto magna contentio fuit transacto sæculo inter Ludovicum XIV., & Christianam Sueciæ Reginam, quæ Lutetiæ March. Monaldeschium suum familiarem mortem plectere voluit. Et revera nimis lubricum, ac periculosum Principi esset, si quis tantam jurisdictionem, ac potentiam in suo dominio exercere præsumeret (30).

VIII. Quod vero ad Asyli jus spectat, quod domui

(28) Vide Zeiglerum *De Jure majestatis* l. i. c. 32. §. 21.
 (29) Vide Vattel ubi supra c. ult. §. 124. & Thomas. *De Jure Asylorum*.

(30) Si vero legatus offensus fuerit ab aliquo subdito Principis, apud quem agit legationem, ad Principem ipsum sua gravamina repræsentare debet, qui ad ei plenam satisfactionem præstandam obstrictus fuerit, nisi amicitiam Principis repræsentati à legato perdere velit.

legatorum solet tribui, hoc non est dubium, quin pendeat ex voluntate ejus, ad quem legatus missus est. Quare si ipse hoc concedat, illud habebit legatus, secus si denegat. Asylum definitur: locus inviolabilis, & consecrationis lege tutus, ad quem confugientes sine summo periculo evelli non possunt (31). Ex hac definitione clare patet, quod tale jus minime necesse est, ut legato competat, ad suas functiones exercendas. Ideoque hoc ab eo non potest prætendi, saltem contrariante Principe, apud quem manet. Jura enim legationis ad ipsum legatum, comites, mobilesque res referuntur, non autem ad alios, vel ad solum, in quo moratur, qui cum sit de jure, ac ratione Principis loci, ad eundem quoque omnem ipsius jurisdictionem, salvo legationis jure, pertinere fas est (32). Verumtamen si hoc jus fuit jam impartitum, permissumque, imprudens fuerit, idem postea recusari, ac interdici velle.

IX. Hoc in loco insuper adnotari convenit, nunc vulgo in mores ivisse etiam, ut tempore belli inviolabilitatis, ac admissionis jure gaudeant Tubicines, Tympanotribæ, quemadmodum sane apud Romanos Caduceatores (33) & apud Græcos *Κήρυκες*, quorum fit mentio apud Homerum (34), eodem jure gaudebant. Adeoque ille contravenit juri gentium, qui hos recusaverit, vel violaverit, atque offenderit. Maxime cum per hos treguæ, ac pacis interstitia, & præliminaria proponi, ac denunciari soleant. Tabellarii quoque, ac publici cursores, utpote ad nationum societatem, commerciumque recolendum, servandumque, atque ad tractatum tabulas, notitiasque ferendas apprime utiles, ac necessarii, protectione juris gentium, ac inviolabilitate ex moderno Europæ optimo usu fruuntur (35).

X.

- (31) Vide meum Puffendorf. l. 8. c. 10. §. 8.
 (32) Vide meum Puffendorf. cap. citato supra §. 9.
 (33) Vide Liv. 6. *In bello Punic.*
 (34) *Odyssea* K. ver. 102.
 (35) Vide Vattel ubi supra c. 7. §. 87. & Vicquef. ubi supra l. 1. sec. 3. qui refert multa exempla in re proposita.

X. Cæterum cum omnis vis abesse à legato debeat, ut plena ei sit securitas tam personæ, quam rerum, sequi oportet, quod si ille debita contraxit, bona ejus mobilia, pignoris causa, vel ad compensationem, refectionemque debiti, à creditoribus invadi, ac capi minime possint; atque adeo ille compellendus erit amice, & absque judiciorum forma (36). Si vero detrectet solvere debitum, ad suum Principem recurrere fas erit. Et casu quo ille etiam denegaret justitiam, licebit postea res suas invadere, ac vindicare repressaliarum jure. Verumtamen prudens erit ille, qui contrahens cum legatis, eo modo faciet, ut aut pariter liberata merce tradatur simul pecunia, aut ut fidejussor Regionis, sive urbis ipsiusmet creditoris detur (37). Sic enim ipse creditor in tuto erit, atque omnes gyros, ambages, periculaque evitaverit (38).

Hæc sunt jura legatorum, quæ si violentur, indubitatum est, nasci parti læsæ jus belli. Et revera bellorum, quæ ob male habitos legatos suscepta sunt, profanæ Historiæ sunt plenæ, & extat in sacris litteris memoria belli, quod eo nomine gessit David adversus Ammonitas (39), ut videre est apud Grotium, quæ multa alia exempla hujusce rei laboriose collegit (40). Si quis tamen avet plura in proposito, adeat meum Puffendorffium (41), loco supra citato, ubi eundem auctorem Dissertatione singulari suppleo, atque materiam, uti mihi videtur, argumentum-

(36) Legatis applicari potest, quod in Dig. de Pontificibus dicitur: *Nec Pontificem in jus vocari oportet, dum sacra facit.* Dig. l. 2. tit. 4. *De in jus vocan.* 16.

(37) Vide Grotium ubi supra §. 10.

(38) Jus legati expirat, statim ac suam commissionem terminat, vel revocatur, vel bellum declaratur inter suum Principem, & illum, apud quem agit. Jus tamen suum in hoc casu durat, usque dum possit in locum tutum se remittere, & constituere. Vide Vattel ubi supra c. ult. §. 125.

(39) Samuel. 2. 10.

(40) *De jure bel.* l. 3. c. 18. 11.

(41) *De jure nat. & gent.* l. 8. c. 10.

que legatorum, eorumque jurium in omnem suam partem tracto, & expono.

CAPUT DUODECIMUM.

De civium officiis, & de eorum differentia, ac duratione.

I. **H**Actenus de summorum imperantium, eorumque repræsentantium juribus, officiisque egimus. Nunc reliquum est, ut de civium officiis, illorumque duratione, ac cessatione pauca dicamus. Circa quæ eo breviores nos esse convenit, quo facilius illa, ex comparatione imperantium jurium, tamquam illorum correlata, derivari facile possunt. Juribus enim obligationes, ac officia semper respondent, uti suo loco vidimus (1).

Cives ergo, vel uti Cives, vel prout aliquæ partes, functionesque Reipublicæ illis demandatæ sunt, considerari queunt. Ideoque eorum officia, vel generalia sunt, provenientia ex communi obligatione, qua summo imperio suppositi, atque societati civili obstricti sunt (2). Vel specialia, quæ ex peculiari, quo in Republica funguntur, munere, aut dignitate promanant (3).

II. Idcirco cum Respublica sit societas; unusquisque vero socius teneatur ad actiones suas communi societatis fini, ac manurentioni componendas; hinc sequitur, ut civis securitati, conservationi, ac saluti publicæ vacare debeat eo modo, quo nihil habeat antiquius hujus officii; ita ut ei postponat opes, utilitates proprias (4), ac vitam ipsam, necessitate exigente. Equidem hanc obligationem

(1) L. 1. c. 1. §. 3.

(2) Vide Wolf. *Instit. Jur. nat. & gent.* P. 3. c. 1. §. 974.

(3) Nam quodcumque officium à statu, & constitutione, in qua quisque manet, procedit. Vide Budeum *Phil. pract.* p. 2. c. 4. §. 2.

(4) Optime Cicero: *Potest autem, quod inutile Reipublicæ sit, id cuiquam civi utile esse?* De offic. 1. 3. c. 27.

erga patriam eo usque produxerunt veteres, ut eam omnes omnium charitates complecti, neminemque pro ea mortem detrectare oportere tradant (5), sustinentque, nihil esse dulcius, quam mori pro patria (6).

Præterea cum in eo constituta sit veluti vita Reipublicæ, ut cives omnes mentes, ac voluntates suas prorsus menti, & voluntati summi imperantis subjiciant, consequentia necessaria venit, ut propter conservationem Reipublicæ officium bonorum civium sit, semper se imperantibus summis, tamquam superioribus, eorumque arbitrio, voluntatique submissos præstare (7). Adeo ut ipsi non modo summa reverentia eos prosequi, sed eorum legibus, & jussibus promptum obsequium, & obedientiam præbere, nec eos, utpote sacrosanctos, unquam verbis, vel factis lædere debeant.

Nec tantum cives in imperantes, reverentiam, venerationemque internam, atque ab actionibus, ad nutum ipsorum compositis, derivantem respectum, obsequiumque demonstrare, verum etiam honorificentiam externam, signaque hujusce consecraria patefacere, par est. Quæ profecto consistunt in certis honorum titulis, distinctionibus, gestibusque, in quavis Republica receptis, ac usitatis. Sic sane apud Persas, cives Reges eorum appellare *Βασιλεύς Βασιλέων* (8) solebant. Sic Mahumedani ipsorum Imperatorem Sultanum vocant, & neminem ante eum, nisi manibus comprehensis, revinctisque admittunt (9). Sic ad Pontificem introducti Catholici genua flectunt, illiusque pedes osculantur. Sic Regibus, ac Imperatoribus sacræ majes-

(5) Cic. de offic. l. 3. c. 27.

(6) Cicero ibidem: *Dulce, & decorum est pro patria mori.* Vide Horat. Ode 2. l. 7.

(7) Tacit. Annal. l. 4. *Principi summum dii judicium dederunt.* Nam ut alio loco, idem auctor ait: *si ubi jubeantur, quærere singulis liceat, pereunte obsequio, etiam imperium intercidit.* Hist. l. 1.

(8) Rex Regum. Vide Becmann. *Notit. Dign. Diss. VI.*

(9) Vide Sagredum *Histor. l. 2. p. 105.*

jestatis titulus tribuitur, aliaque principibus aliis honoris nomina dantur. Atque equidem, si hæc imperanti subditus detrectet, non est dubium, quin ejus jura, ac prærogativas convellat, Reipublicæ præscripta, ac conventa repugnet. Id quod tamen de civibus dicendum est. Posteaquam exteri, si nolint ejusmodi cæremonias, prærogativas, ac titulos impartire, & adprobare, præcipue si nova honorum insignia sint, ad hoc cogi nequeunt (10). Nihilominus tituli si tales sint, ut ab omnibus universim recogniti, usitati, ac attributi videantur quibusdam principibus, imprudens esset, imo improbus ille, qui eos denequandos præsumeret.

Porro cum cives imperantium voluntati, ac arbitrio pacto sint obstructi, uti jam supra fuit ostensum (11), facile desumitur, eos ad fidelitatem præstandam imperantibus religiose teneri (12); ita ut nec statum Reipublicæ commoveant, ac turbent umquam, nec novis rebus studeant, nec ulli magis, quam principibus suis adhæreant, ac jungantur, nec contra eum ullo modo machinari audeant.

III. Verum parum, aut nihil ad conservationem Reipublicæ, ac societatis civilis, quam cives formant, omnia enunciata officia respicientia imperantis personam, uti societatis caput, conducerent, nisi inter se se cives ipsi etiam viverent, tamquam socii, juxta ejusdem societatis finem, ac exigentiam (13). Hinc venit, quod bonorum civium est, concives suos amare, cum iisdem pacifice vivere, eos non lædere, suum cuique tribuere, atque officia humanitatis omnia illis quovis modo exhibere, in præferentiam semper extraneorum. Utpote ipsorum officium quoque est,

(10) Vide supra C. VI. §. 19.

(11) Cap. II. §. 3.

(12) S. Paulus: *Omnis homo potestatibus sublimioribus subditus sit.* Ad Rom. c. 13. n. 1.

(13) Optime Livius: *Discordia civium unum venenum, ac labe civitatis.* L. 2. Dec. 1.

non obtrectare inter se, aut non invidere aliis, quos aut natalium splendor, aut imperantium benevolentia, aut eximia quædam merita ad sublimiores dignitates evexerunt (14), aut quos eminentes virtutes, vel commercium, vel professio aliqua honesta, felici haud raro exemplo, ad magnas fortunas, divitiasque colligendas perduxerunt (15); ita ut quisque propria conditione, ac gradu contentus evadat.

Hoc enim Democratiarum potissimum vitium est, quæ nec vitia pati, nec virtutes eminentiores ferre possunt, juxta Taciti expressionem (16). Et revera quot viri illustres, ac præclari Athænis (17) labefactati sunt illa testula, quam Ο'στρακισµόν vocabant? Quot Syracusæ ipsius Petalismo (18)? Unde licet arguere, quam longe à vero abeat Montesquius in suo revera aureo libro *Spiritus legum*, quando virtutem hujusce imperii formæ peculiare, ac præcipuum principium dixit (19); cum ejus natura, ac constitutio quodammodo sit, ut illam eminentem prorsus respuat, atque degradet. Id quod sane si de moderatione speciatim usurpasset, nil forsitan esset reponendum (20).

IV. Peculiariora vero civium officia omnia ex fine illius muneris, quo in Republica funguntur, emanant: ac proinde res ipsa docet, singulos obstrictos esse ad ea omnia faciendâ, quæ ad finem muneris sui respiciunt, ac pertinent, eaque omnia omittendâ, quæ fini ipsiusmet muneris adversantur, ac pugnant; uti & ad nullum ambiendum

(14) Cæsar. in suis Frag. ad Attic. ep. 7. *Quisquam nihil honestius, tutiusque reperiet, quam ab omni contentione, ac invidentia abesse.*

(15) Plinius: *Quæ discrimina ordinum si confusa, nihil est ipsa æqualitate inæqualius.* Ep. 5.

(16) Annal. 3.

(17) Vide Cor. Nep. *Themist.* C. VII. Arist. C. I.

(18) Syracusani, quando Democratice regebant se, Petalismo habebant, quod erat Ostracismo simile institutum.

(19) L. 3. c. 2.

(20) Vide meum Puffendorf. l. 8. c. 4. §. 9. n. 3.

dum munus, officium, ac dignitatem, cui se impares (21), inhabilesque esse cognoscant. Ex quibus paucis regulis facile quisque colligere potest, quæ sint officia Ducum, Ministrorum, Consiliariorum, Judicum, Professorum, Artificum, aliorumque civium quovis modo societati civili inservientium.

Ducum enim officium est, comparare scientiam militarem, virtutem, auctoritatem. Scientiam nempe, ut artis suæ Dux gnarus sit, scilicet ut norat: *Quis ordo agminis, quæ cura explorandi, quantus urgendo, trabendoque bello modus* (22): virtutem, ita ut habeat vigorem ingenii corporisque, & simul animi probitatem; quæ omnia idem Tacitus (23) hisce comprehendit, ac explicat, ut exerceat legiones etiam sine bello, cura, provisu perinde agat, ac si hostis ingruat, ut habeat laborem in negotio, fortitudinem in periculo, industriam in agendo (24): auctoritatem deinde, id est, ut obedientiam militum habeat, ut omnes culpas militares legibus vindicet, nullique errantium credatur ignoscere (25); nam vehementer pertinet ad bella administranda, quid socii, ac milites, quid hostes de imperantibus æstiment (26).

Ministrorum, ac Consiliariorum officium est, habere religionem, probitatem (27), ac peritiam rerum, de quibus consulere oportet, unde & velint semper proba Principi, ac provida, convenientiaque suggerere, & sciant (28). Sic quoque Judicum officium est, justitiam administrare impar-

tia-

(21) Eccles. 7. 6. *Noli querere fieri iudex, nisi valeas virtute irrumpere iniquitates.*

(22) Tacit. Annal. 3.

(23) Ibidem.

(24) Vide Cic. *Pro leg. Manil.*

(25) Vide Veget. 3. c. 10.

(26) Vide Cic. ubi supra.

(27) Optime Cyprianus: *Consiliorum gubernaculum lex divina sit.* Epist. 4.

(28) Quibus uti Salustius: *Corpus annis infirmum, ingenium sapientia validum sit.* Catil. I.

tialiter omnibus sine pretio, sine gratia, sine inclinatione, ac animi affectu, sed tantum ex legum præscripto, atque juxta æquitatis dictamina. Idcirco harum legum (29), & naturalis æquitatis principiorum exactam notitiam tenere debet judex (30), ad cujus normam, se semper conformare, ac dirigere opus est.

Tandem Professorum officium in eo consistit, ut scientiam, quam profitentur, perite calleant, eam attentione, atque assiduitate explicent, ad ipsamque patienter, assidueque juvenes dirigant (31), atque informent.

V. Idem dic de Præsidibus, de Quæstoribus, de Publicanis (32), qui omnes in suis respectivis functionibus integritatem, rectitudinem, intelligentiam, vigilantiam, remota vi ac concussionem, præstare tenentur (33). Idem de Legatis, de Syndicis, de Commissis, de Tutoribus, de Agentibus, de Procuratoribus addatur, quibus cunctis incumbit onus propria munera cum fide, sedulitate, perspicacia, ac probitate possibile tractare, ac disponere (34).

Hæc eadem quoque applicari queunt Ecclesiæ, ac Religionis ministris, nimirum Episcopis, Beneficiatis, Presbyteris, Clericis, Monacis, quibus omnibus elaborandum est omni ope, nempe sanctitate vitæ, instructione publica ac privata, morum exemplo, ac sacrorum assidua cura, & solitudine, ut religio semper pura, atque incon-

(29) Cod. de judiciis, leg. 14. *Cum veritate, & legum observatione judicium disponant.*

(30) Sap. l. 1. *Diligite justitiam, & sapientiam, qui iudicatis terram.*

(31) Cod. de profes. leg. 7. *Magistros studiorum excellere oportet moribus primum, deinde scientia, qua profitentur, & facundia.*

(32) Dig. de usur. l. 33. *Qui nec acerbi exactores, sed moderati, & cum efficacia benigni.*

(33) Luca 3. 15. *Ita ut omnes nihil amplius, quam quod ipsis constitutum est, faciant.*

(34) Dig. mand. leg. 39. *Cum recta, atque irreprehensibili fide sibi commissa administrent.*

taminata præservetur, atque exerceatur, & quibuscumque modis promoveatur, ac promulgetur (35).

Præterea & privatis quidem professionibus, & conditionibus variis sua officia specialia constant, utpote Advocatis, Medicis, Mercatoribus, Proxenetis, Artificibus, Agriculis, aliisque; nam & hi omnes exercitium, artemque, quam profitentur, administrare debent rectitudine, assiduitate, diligentia, atque convenienti intelligentia, semper ante oculos justum habentes, ac suæ conditionis debitum; ita ut eorum actiones ac munia ad Reipublicæ, & societatis bonum, utilitatemque continuo profecto spectent, ac referantur (36).

VI. Ex usque nunc dictis facile deducitur, officia generalia tamdiu à civibus exequi oportere, quamdiu cives minent; specialia tamdiu, quamdiu functiones, dignitates, ac conditiones illæ, à quibus proveniunt ac pendent, perdurant. Ideo quando Præses dimittitur præfectura provinciæ; Legatus revocatur à Principe, qui eum misit; Generalis ab imperio exercitus deponitur, vel bellum finitur, tunc eorum officia, dignitatesque cessare necesse est (37).

Civis vero quisque esse desinit variis ac multis modis. Cum enim Respublica componatur ex hominum multitudine consociata (38), quæ populus denominatur, uti supra fuit signatum (39), hinc consequi oportet, ut extincto,

(35) Numer. III. 5. *Observent sacerdotes, quidquid ad cultum pertinet coram tabernaculo testimonii, & custodiant vasa tabernaculi, & incontaminati vivant, servientes in ministerio ejus.*

(36) Job V. 7. *Nam omnes homines ad laborem nascuntur, atque ad humani generis solamen, ac bonum. Vide Daumatium Droit Publique l. 2. tit. 6. sec. 2. 3.*

(37) Cod. de fideic. instit. leg. 7. *Si solemnibus stipendiis, & honeste sacramento solutus est.*

(38) Vide meum Puffendorf. l. 8. c. ult.

(39) Cap. I.

cto, distractoque populo (40), id quod terræmotu, bello, inundationibus, similibusque calamitatibus publicis accidere potest, pauci superstites cives esse desinant (41), nisi hi statum suum sustineant, & servent, donec in justis populi numerum iterum excreverint. Nam quamdiu superstitionibus manet animus habendi communem patriam, & imperantem, eique subjiciendi voluntates suas, viresque omnes, securitatis externæ internæque causa, uniendi, preservato proprio solo ab aliorum invasione, cur eorum Rempublicam non perdurare dicemus? Ita quidem mansit Atheniensis Respublica, quando, referente Justino (42), prælio perditis, & desperatis rebus, ad tantam inopiam reducti fuerunt Athenienses populi, ut consumpta militari ætate, peregrinis civitatem, servis libertatem, damnatis impunitatem darent, & libertatem suam vix tueretur illa hominum colluvies; quippe tamen conjunctim solum nativum servarunt, ejusdem populi jura tenuerunt (43).

Quare perperam Grotius (44) putat, sustinetque paucos illos superstites, ad modum privatorum, adrogare sibi posse dominium rerum, quas antea populus possederat, non autem Imperium, & Rempublicam constituere. Etenim non adhuc definitus est numerus propemodum eorum hominum, qui ad formandam civitatem opus est (45). Dummodo illi, qui simul coalent, ad suos fines tuendos apti sint, non ultra requiritur; uti pauci illi superstites

suf-

(40) Dig. l. 5. tit. 1. de judiciis: *Non jam ex mutatione individuorum hoc succedit. Nam populus idem adhuc putatur, qui ab hinc centum annis fuisset, cum ex illis nunc nemo viveret.*

(41) Hoc nascitur etiam, quando vinculum societatis dirumpitur, veluti si cives dissociantur. Ita Seneca: *Hoc est vinculum, per quod Respublica coheret, nempe voluntas civium. Ideo hoc abrupto Respublica corrui.* De Clem. l. 1. c. 4.

(42) L. 5. c. 6.

(43) Vide Q. Curtium l. 4. c. 15. quod idem refert De Tyrænia & meum Puffendorf. l. 8. c. ult. n. ult.

(44) *De jure bel.* l. 2. c. 9. 4.

(45) Uti supra visum fuit c. 6. §. 8.

sufficiant, jam nos supponimus. Neque illi desinunt cives esse, qui debellati aliæ civitati, tamquam provincia, ad crescunt; quia tunc alterius Reipublicæ fiunt cives (46).

VII. Hæc eodem principio procedit, aliquem haud desinere esse civem, si per divisionem ex una civitate plures fiant, vel plures in unum systema conveniant. Quamvis priore casu contingere possit, ut quis non prioris civitatis, sed novæ (47) civis sit. Cum autem plures civitates in unum conveniunt, adhuc earum cives esse eosdem ipsiusmet civitatis, clare patet per se. Nisi tamen nova Respublica, quam simul constituunt, ita sit composita, ut antiquas civitates omnino funditus tollat, subvertatque; quo in casu cives hujusce novæ Reipublicæ evaderent (48).

Si vero decrevit Respublica deducere coloniam, per multum refert, qualis illa sit colonia, considerare. Nam aliæ ita derivantur majori patriæ, ut singularem prope formant Rempublicam, quæ in nihil aliud conjuncta sit Metropoli, nisi consociatione, ac quadam reverentia, & obsequio; aliæ autem, ut partes, membraque prorsus dependentia civitatis matricis remaneant. Posteaquam priore casu idem evenit profecto, quod ex divisione imperii enasci ostendimus, nimirum quemque colonum civem fieri illius colonix: posteriore vero casu nulla mutatio produci- tur circa obligationem civium, qui colonix adscripti sunt; quippe quia in antiquæ Reipublicæ dependentia adhuc perdurant.

Tales revera colonias mittere solebant in debellatas provincias, subjectasque Græci ac Romani. Uti hæc verba Thucydidis de primis ostendunt: *Neque enim coloni in*

(46) Verum antiqua sane civitas jam resoluta, ac extincta manet.

(47) Quæ teneat privilegia, ac jura sibi ipsi in divisione reservata.

(48) Quibus tamen antiqua jura, ac obligationes contractæ pertinerent proculdubio.

colonias emittuntur ea conditione, ut sint independen-
tes, sed ut iis, qui in antiqua patria reliquerunt,
sint contribuales, ac concives (49). Et melius de Roma-
nis quoque testatur Gellius (50) hisce verbis: *Eorum co-
loniæ jura, institutaque populi Romani, non sui ar-
bitrii, habebant.* Hujusmodi characteris sunt etiam co-
loniæ, quæ in Americanas regiones ab Hispanis, Gallis,
Anglisque transferri solent. Siquidem ipsæ manent semper
in suæ antiquæ, à qua proveniunt, patriæ dependentia
ac subjectione. Verumenimvero Græci habebant quoque
primæ sortis coloni, ut videre est ex eodem Thucydi-
de (51), de quibus talia profert; *Horum colonorum tan-
tum erat, Τιμᾶν τὴν μητρόπολιν, venerari Metropolim,
eique in solemnitatibus consuetos honores dare.* Hujus-
ce sane conditionis colonos Corcyræos fuisse Corinthiorum,
ex (52) eodem auctore apparet. Romani etiam ab incu-
nabulis suis ejusmodi fuerunt prope generis coloni Alba-
norum, usque dum veterem patriam, sub suam redi-
gere potestatem, non vererentur; uti se exprimit Dio-
nysius Halicar. (53).

VIII. Cæterum cum civis quisque sit ratione Reipubli-
cæ, ac permansionis in civitate, quam cum aliis concivi-
bus componit; consequi oportet, ut quisque civitatem
amittat, simul ac ab ipsa civitate, patriaque emigravit,
in aliamque se contulit, ibique fundavit domicilium, at-
que habitationem, animo non redeundi amplius ad relictam
antiquam civitatem (54).

Hic solet quæri, an civibus semper licitum sit à ci-
vitate recedere? Et respondemus, hoc licitum esse, dum-
mo-

(49) Ἀλλ' ἐπὶ τῶ ὁμοιοι τοῖς λειπομένοις εἶναι ἐκ-
πεμπονται. L. I.

(50) Noct. Act. 17.

(51) L. I. p. 28.

(52) Thucyd. Ibidem.

(53) Antiq. Rom. l. 3.

(54) Vide curiosam Dissertat. Thomasii De vagabundo.

modo leges non obstant, aut circumstantiæ hoc ferant, consentiantque. Nam qui civitati se adjungit, tacite, vel expresse in sui, suarumque regnum conservationem hoc fecisse intelligitur; ideo si ipse aliunde transire utile ducit, non video, cur nequeat (55).

Verumtamen si leges civitatis, hoc facere, prohibent (56); cum quisque civis, ingrediens civitatem, ad illas exequendas se obstringat: sequi decet, ut absque expressa dispensatione ipsiusmet civitatis hoc conficere minime possit, cujus defectu, si quis ad aliam civitatem transfugit, eum imperanti retrahere, atque retractum punire licebit (57).

Idem dic, si civitas in tales circumstantias fuisset constituta, ut improbum, inhumanumque, eam velle deserere, prorsus videretur. Veluti si hostis ad mœnia adesset; tunc enim cives patriam deserere nec ratio, nec jus humanitatis consentit.

IX. Insuper hoc loco alia quæstio promovetur: an Reipublicæ potestas sit edicto prohibere, ne cives migrent, sub gravi pœna, veluti confiscatione bonorum? Et respondetur, sicuti pactis, & legibus fundamentalibus hæc migrandi facultas civibus potest adimi; ita etiam propter civitatis utilitatem, & necessitatem Reipublicæ, Imperantique hujusmodi edictum promulgare, liberum esse debet. Nam omne id, quod non adversatur conventionibus primordialibus,

&

(55) Vide Grot. *De jur. bel.* l. 2. c. 5. §. 24. Et meum Puffendorf. l. 8. c. 12. §. 2.

(56) Vide Grotium ubi supra §. 25. Vide meum Puffendorf. ubi supra nota. Romani tempore Reipublicæ hanc libertatem habebant. Unde Cicero: *O jura præclara, ne quis invitus civitate mutetur, neve in civitate maneat invitus: hæc sunt enim fundamenta firmissimæ nostræ libertatis, sui quemque juris, & retinendi, & remittendi esse dominum.* Orat. pro Balbo c. 13.

(57) Apud Argivos, ut ait Ovidius *Metamorph.* l. 15. v. 28. lex hujusmodi aderat:

..... *Prohibent discedere leges,
Pœnamvæ mors posita est, patriam mutare volenti.*

& divinis præceptis, atque Reipublicæ confert, Imperanti, ac Reipublicæ decernere licet.

Ibidem quoque siscitatur: an gregatim queant cives recedere à civitate? Et respondemus, quod cum cives ad commodum, conservationemque civitatis promovendam, eamque corpore, vita, ac bonis incolumem servandam teneantur; desertio autem gregaria civium distractionem, eversionemque civitatis importet: non est dubium, quin illis prorsus hæc interdicta sit reputanda; ita ut possint vi detineri, modo tamen ipsis nihil contra jus naturale, ac divinum injungatur. Verumtamen si civibus in tali civitate impossibile prorsus esset, se præservare ac subsistere; hoc in casu inhumanum, ac injustum foret, eis denegari hanc libertatem, ac velle ipsos cogi ad perdurandum in societate, quæ à fine deficit, quo fuit composita (58). Nam propter eorum salutem profecto cives cum aliis in civitatem cojerunt, vel perdurant; ideoque si finis hic desit, ab omni obligatione societatis illis solvuntur, atque adeo eam deserere etiam gregatim possunt.

X. Tandem uti per mortem naturalem, quandoquidem mors omnia solvit; ita & per mortem civilem (59) quisque civis civitatem perdit. Hæc vero mors civilis tunc nascitur, quando Respublica aliquem civem propter improbitatem, malitiamque suam à se segregat ac rejicit. Id quod

(58) Vide Grotium ubi supra: & meum Puffendorf. ubi supra §. 4. n. 2. quo in loco defendendo Grotium à Puffendorffo, qui male sane contrariam sententiam tuetur.

(59) Hæc mors apud Romanos nascebatur per maximam, & mediam capitis din inutionem. Primam enim qui patiebantur, servi pœnæ dicebantur; quod hodie non fit. Media autem capitis diminutio illa appellabatur, quam illi, qui aqua & igni interdicti, sive, id quod in ejus locum successit, qui deportati dicebantur, perferiebant. Vide *Dig. de cap. diminut. tit. 5.* Quibus hi, quorum bona apud nos publicantur, adjuncta provinciæ interdictione perpetua, uti & in perpetuum carcerati cum eadem publicatione æquiparantur: utpote & damnati ad triremes eodem modo. Vide Vinnium *Ad Insitut. l. 1. tit. 116. §. 2.*

quod evenire solet per exiii, carceris, triremium damnationem ad vitam, addita confiscatione bonorum. Atque equidem non est dubium, quin jus hujusmodi competat civitati, ejusque imperanti, nempe cives pravos, sceleratosque à sua consociatione dimittendi, eosque ad pœnas meritas condemnandi. Nam (præterquamquod supra jam vidimus (60), jus delinquentes puniendi Principi pertinere) cum eos, qui in societate aliqua vivunt, nec se se societatis legibus accommodant, recte à se separant reliqui socii; idem & civibus absque hæsitatione, qui inter se consociati sunt, licere debebit: adeoque malis civibus exilium jure irrogabitur, eoque facto, tales proscripsi cives esse desinunt.

Idem dicatur de carceri perpetuo, & de triremi damnatis in vitam. Omnes enim hi non amplius civitatis jure fruuntur, neque commoda, aut incommoda societatis ferunt, eo quia tamquam membra recisa, mortuaque reputantur. Verumtamen hoc de relegatis tantum asserere, incongruum videtur, maxime si ipsi adhuc fundos possideant in republica: nec non de interdictis, qui in certum locum, Reipublicæ nostræ subjectum, deportantur, ut ibi vitam insuavem ducant, vel certas operas præstent (61). Imo generatim advertendum est, eos etiam, qui ob delictum jure civili excidunt ac proscribuntur, privilegiis quidem civium privari, non autem ab omni obligatione statim erga patriam liberari, sed tunc tantum, quando à quacumque spe remissionis deficiunt ac carent.

XI. Postremo adnotandum est, quod sicuti homines in statu naturali viventes, ad officia exequenda juris naturæ

er-

(60) Cap. VIII.

(61) Optime Vinnius ubi supra: *Relegati sive in insulam, sive simpliciter certis provinciis interdicti, omnia sua jura retinent, & civitatem. Nec refert an in perpetuum, vel ad tempus relegentur, nam bona sua possident. Idem dic de carceri damnatis, ac de illis in triremes datis absque confiscatione bonorum.*

erga alios religiose tenentur, uti jam supra fuisse demonstratum (62), unde nemo in personam, in res, neque in actiones suas lædatur: ita etiam societates civiles, ipsarumque imperantes (63), qui veluti tot personæ censentur, ac in statu naturali vivunt cum societatibus, ac imperantibus aliis, ad talia officia adimplenda vicissim obstricti sunt. Adeo ut neque societati, neque ipsius imperanti, neque cuiquam ejusdem membro aliam societatem, illiusve imperantem, vel membrum offendere, ac injuriare ullo modo liceat. Imo inter se se omnia officia non solum justitiæ, sed etiam humanitatis, amicitiae, beneficentiæ, ac innocentis commercii recolere, ac exercere debent, utpote inter æquales ac fratres, ac ab ipso Conditore provenientes decet (64). Quæ sane officia cum à communi humanitate, ac ab æqualitate naturæ, semper eandem permanentis, prorsus promanant, ad differentiam eorum paulo ante recensorum, quæ à statu civili procedunt, atque equidem cessant cum eodem statu, perpetua obligatione inhærent, & numquam intermitti queunt.

XII. Hæc pauca, sed quæ ad propositum scopum sufficient, de jure naturæ, & gentium fuerunt exponenda. A quibus facile desumi potest, an verum dixerim initio libri superioris (65), nimirum quod juris gentium & naturalis præcepta eadem sunt, eadem leges; imo quod jus gentium est ipsum jus naturale vitæ hominum sociali, ne-

(62) L. 1. c. 7.

(63) Hinc venit, quod latini auctores indistincte nomine juris naturæ, ac juris gentium utantur, ut videre est ex Cicerone de offic. l. 3. c. 5. *Neque verum hoc solum natura, id est, jure gentium constitutum est, ut non liceat sui commodi causa nocere alteri.*

(64) Vide Buddeum in *Elem. Philos. pract. P. 2. c. 4. p. 8. & seq.* ubi accurate format, ac explicat applicationem uniuscujusque ordinationis, ac præcepti juris naturæ ad populos, societatesque civiles inter se consideratas. Vide supra etiam Caput 1. §. 15. cum nota.

(65) Cap. I. §. ult.

gotiisque societatum, ac integrarum gentium, veluti tot singularum personarum, applicatum. Nam quemadmodum ex supra ostensis patet, juris naturæ præscripta, quæ singulos homines respiciunt, esse, erga Deum religiose, erga proximum juste, erga seipsum moderate, ac convenienter ad suæ conservationis, & perfectionis normam vivere: sic etiam juris gentium præcepta, quæ nationes in genere spectant, easque inter se obstringunt, ad idem veniunt, ac reducuntur; id est, ad propriam societatem civilem, & religiosam præservandam, custodiendam ac perficiendam, atque ad offensiones, injuriasque, nec non violationes pactorum in alias civitates, scrupulose declinandas, evitandasque, utpote inter æquales decet: adeo ut privatim, & publice benevolentia, pax, & societas, felicitasque universim existat ac floreat, cui omnes leges naturales, divinæ positivæ, ac civiles unice intendunt. Ad quam promovendam, firmandamve, si quæ à me collecta, scriptaque fuerunt, aliquid conferre possent, equidem præconcepti voti compos fierem, ac hujusce qualiscumque operis me amplo, ac uberimo fructu compensatum esse existimarem.

Quæ mihi utilissima factu visa sunt, quæque hominibus, & Principibus usui fore credidi, quam paucissimis potui, præscripsi. Salut. ad Cæsar.

FINIS.

SURTIDO DE LIBROS

que se hallan en la Imprenta y Librería de D. Benito
Cano, calle de Bordadores.

Libros en Folio.

Opera Alfonsi de Castro, dos tomos.
Arte de escribir, compuesto por D. Esteban Ximenez,
siguiendo el método y buen gusto de D. Francisco
Xavier de Santiago Palomares, un tomo; y se ha-
llarán tambien muestras sueltas del mismo Autor.

En Quarto.

Cartas Pastorales de Lambertini, dos tomos.
Galmace, Llave de la Lengua Francesa.
La Filosofía de Roselli, seis tomos.
El Echarri, dos tomos.
Arte de conocer á los Hombres.
Prelecciones Teológicas, quatro tomos.
Compendio de varias resoluciones de Antonio Go-
mez.
Vida, ascendencia, nacimiento, crianza y aventu-
ras del Doctor D. Diego de Torres Villarroel.

En Octavo.

Alma victoriosa, un tomo.
Las Fábulas de Fedro.
Rudimentos Históricas, tres tomos.
Exercicio Quotidiano, en marquilla.
Reflexiones de Pablo Rissi.
Principios para la Lengua Francesa.
Exercicios de la Madre Agreda.

Ofi-

Oficio Parvo.
Regula Cleri.
Gramática de D. Juan de Yriarte, Bibliotecario que
fué de S. M.
Estela, un tomo.
Catecismo de Pouget, tres tomos.
Ordinario de la Misa.
Reflexiones y Máximas Morales.
Oficios de S. Ambrosio.
En Dozavo.
Tellado.
Devota Expositio Missæ.

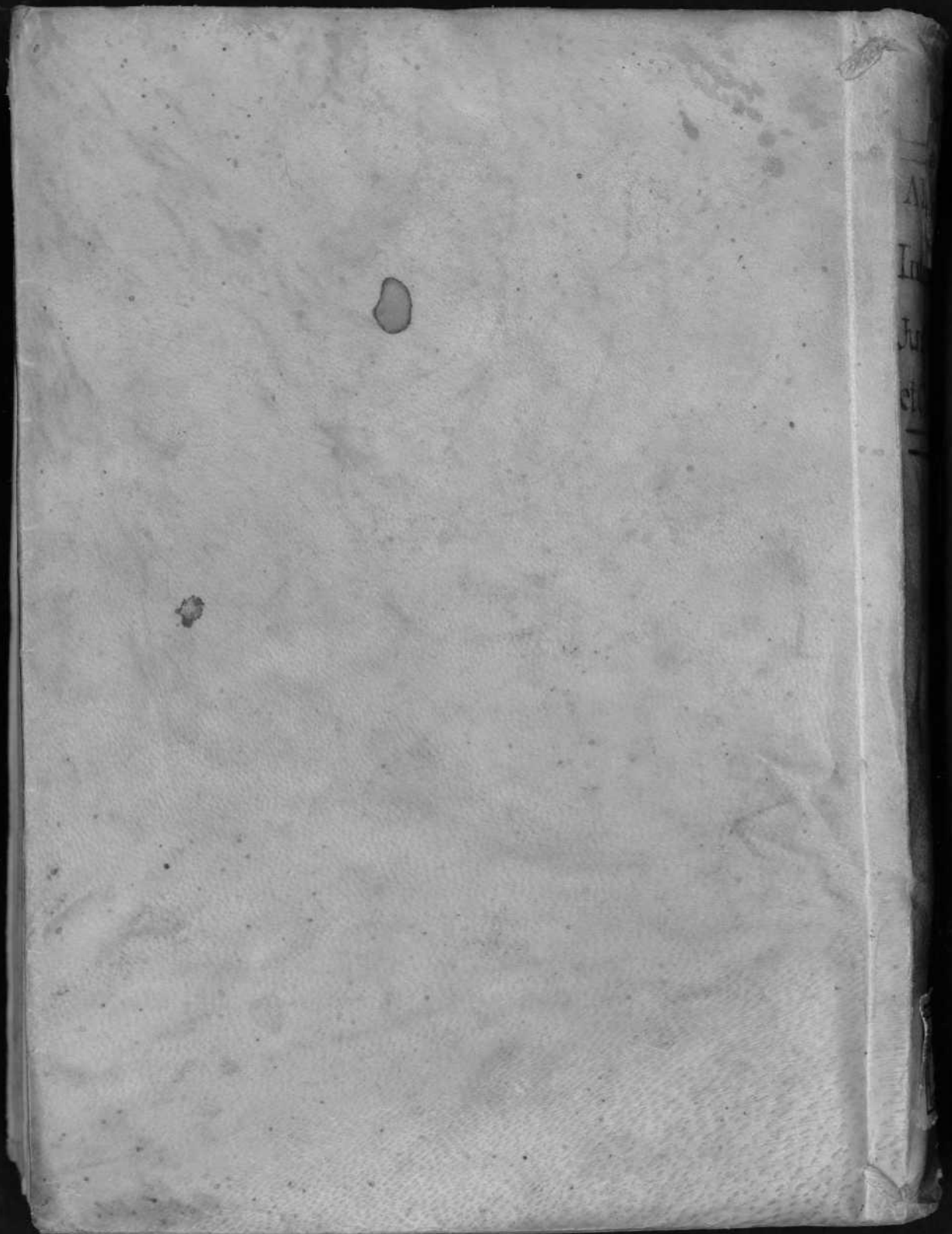
En Octavo.

Alma victoriosa, un tomo.
Las Tablas de Pedro.
Rudimentos Históricos, tres tomos.
Ejercicio Quotidiano, en manilla.
Reflexiones de Pablo Rasi.
Principios para la Lengua Francesa.
Ejercicios de la Música Agrada.

Signat. Top.

Est. 38

Tab. 3

Nüm. 4

Intitucioſ

Jur. Natu.

et Gentium

1982

3.448